प्रवेश सं० ४८७ | विषयः धर्मशास्त्रम् | क्रम सं० ...

ग्रन्थकार तीर्थ कृष्ण:

नाम (सप्तमो) दानमयूख:

पत्र सं० १-८५, ८६-१२५, १२५, २५

श्लोक सं० २०२ १-२२, २२.

अक्षर सं० (पंक्तौ) 38 | पंक्ति सं० (पृष्ठे) १०

लिपिः दे. ना.

आधार: अ.

आकार: ५.५ × ४.४.

सं. १८४५

वि० विवरणम् पू.

12219 अ. प्रा. १२

सी० एस० यू० पी०—७७ एस० सी० डी०—१६५१—५० ०००

Indira Gandhi National Centre for the Arts

५

तिथिश्चाते मितवर्षे हीसवी हर्षविषे
चरमदिवसकर्षेथादिमे वर्षभागे ॥
खितरणाद्रिरयां श्रीकम्पिनी पाठशाला
स्थितमिदमलमुन्धीवालिदोतो रामदत्त ४ १

(४८-१)

No 9 of Dhar: Shas:

१२ सहस्र दानमयूखः २.२ पत्र २.२

ॐ श्रीसवित्रेनमः यो लीलया संतनुते त्रिविश्वं तस्माल्लयस्थानविश्वरूपे ॥ त्वयं तथस्मात्सु
वर्णरूपः शिवेननोस्यात्पुरावीमं मा सो ॥ १ ॥ श्रुतीः स्मृतीर्वीक्ष्य पुराणजातं तन्त्रान्निबंधानपि
सन्निबंधान् ॥ श्रीशंकरस्यात्मज एष दाने श्रीनीलकंठो विद्दणोमितस्यं ॥ २ ॥ स्वीत्यस्य तोऽग्र्य
स्यागोदानं ॥ अस्य परिनिमयादयत्त्वेन व्याप्या एव दानप दमयोगादीनि केवल ॥ परे प्रयोगस्य
भाक्तत्वाने च्छिन्नत्वेनापि विशेषणीयमित्याहुः ॥ शमोदरकुरस्तूपादिवारयितुम् स्वार्थत्वेन विशे क५
षणीयमीत्यादिदाने दानपदं गौणमित्यस्त्वेतन्न ॥ सोमक्रयार्थमात्मस्वत्वावारणात् ॥ मोल्यामानाभावाच्च
॥ हरस्याविप्राप्तुदेशेन त्यक्तस्यापहर्तानुमत्यैवेत्येव ॥ नापहरणापहारे शूद्रविगाने नानिषेधकल्प
नात् ॥ परस्वनादशीत्वेवग्राकारकः मत्स्यस्तु निषेधेन प्रवर्तनेऽपहारदर्शनाकस्यापि एम
स्वत्वाभावात् ॥ दातुः स्व नत्वंतानुमानाभावः ॥ रक्षणं तु परकीयस्यापि श्रीत्यादितो २
पपह्नेएव ॥ अग्न्युद्देशात्यक्तपुरोडाशादाविव ॥ अन्यथा त्रापि पुनरुत्पत्तिप्रयोजकस्विष्टकृदा
त्ये३
१२

दिविधिवत्सत्वरत्वपुनरुत्पत्तिप्रयोजकस्विष्टकृदादिविध्यभावेपिपुनरु
त्पत्तिप्रसंगः स्विष्टकृदादिविधिसत्वरत्वपुनरुत्पत्तिर्नान्यथा त्यक्तोपादाने
विगानादितिनिर्णायितं तत्रस्त्वादो नत्यागकालेस्वत्वापगमः किंतुविप्रक
र्तृकस्वीकारकालइतितुकस्य विद्याहतः प्रलापउपेक्षणीयएव यदिकनचित्
कंचित्ब्राह्मणमुद्दिश्य किंचिद्द्रव्यसुवर्णरजतादिपात्रमुद्दिश्यजलंजलेक्षि
प्तं दातातत्फलमाप्नोतिप्रतिग्राहीनदोषभागित्यादिवचनप्रतिपादिते
नविधिनात्यज्यतेऽन्तरस्यायतत्समेद्रव्यप्रदितं तत्रयदिमध्येमार्गेनष्टंचो
१०१

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

रैर्वाद्दत्तं तदा दातुर्न कोपि प्रत्यवायः प्रमाणाभावात् दानफलं तु नैव जायते
प्रा स्त णस्मातापत्यक्समानकस्यो सगो स्याज्जातत्वात् नचानेनयच सादागनु
ऋा स्न णस्नातापत्यकसानकस्यो सर्गास्याजातत्वात् नचानेनयचसादा गनु
कल्पेन पात्रोद्देशकः संकल्प एव विधीयते ननु पात्रस्वत्वोत्पत्तिपर्यंतता अपि उ
द्देशमात्रश्रवणादिति वाच्यं प्रजापतिप्रतांतोगतौ द्याद्भिव्यानीक्षणसंकल्पयदत्रापि
फलपर्यंततायावश्यकत्वात् अन्यत्रतत्रापि संकल्पमात्रोद्देचफलस्यात् आस्तितिचेन्मे
वं तस्यव्रतमितिभावरूपादिसानीक्षणायुक्ति विरुध्योपक्रमानुरोधात् प्रतिपाल्ल
नीयस्वार्थाभिचारिणी भावरूपा संकल्पक्रियां लक्षयति तत्र परिपालितनीक्षणादो व्यभि
चारा संकल्पलक्षणे वद्दुर्घटास्यात् अतो न संकल्पमात्रात् तत्र फलं किंचात्रैव यदेशकालो २१०

२

॥ देशकालाविच्छेदेन पात्रहस्तप्रक्षेपासंभवे तत्स्थाने मानसपात्रोद्देश्यकोजलाधिकरणको जलप्रक्षेपो
॥ विधीयते न तु पात्रस्वस्वापत्तिपर्यंततापि बाध्यते यद्दातृप्रतिग्रहीतृपदे त्यागप्रतिग्रहयोः प्रतीतेः अतो
न प्रतिगृहीतृव्यापारं विनोद्देशविशिष्टजलप्रक्षेपमात्रात्फलमितिदिक् यत्तु देवलः अर्थानामुदितेपात्रेश्र
द्धया प्रतिपादनं दानमित्यभिनिर्दिष्टं व्याख्यानं तस्य कथ्यत इति तद्वक्ष्यमाणसात्विकदानोत्कर्षनिरू
पणसामान्यपरं इति दानस्वरूपं एतत्प्रशंसा सामवेदोपनिषदि दानेन सर्वान् कामानवाप्नोति विरजी
वत्वमिति व्यासः यद्ददासि विशिष्टेभ्यो यच्चाश्नासि दिने दिने तत्ते वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षसि
ग्रासादर्धमपि ग्रासमर्थिभ्यः किं न दीयते इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यतीत्यादि तत्र दानत्रै
विध्यं भगवद्गीतासु दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्विकं स्मृतं यत्तु प्र
त्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः दीयते च परिक्लिष्टं तद्राजसमुदाहृतं अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च
दीयते असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम् विष्णुधर्मोत्तरे तामसानां फलं भुंक्ते तिर्यक्त्वं मानवस्सदा
वर्णशंकरभावेन वार्धकेयदिवापुनः बाल्ये वा दासभावे वा नात्र कार्या विचारणा अतो व्यथानुत्पत्ते

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

३ राजसानां फलं भवेत् सात्विकानां फलं भुंक्ते देवलेनात्र संशयः मात्स्ये येषां पूर्वं कृतं कर्म सात्विकं
मनुजोत्तम पौरुषेण विना तेषां केषांचिद् दृश्यते फलं कर्मणा प्राप्यते लोके राजसस्य तथा फलं कृ
च्छ्रेण कर्मणा विहितं तामसस्य तथा फलं हारीतः मुमूर्षुस्तामसं यच्चाप्रकृतो ददाति तिअप्रकृ
तो साधवः गारुडे अर्हते यत् स्वर्णादिदानं तत्कायिकं मतं आर्त्तानाम् अभयं दद्यात् तद् दिवा चिकित्स
तं विद्यामादाय यज्जप्ये तत्र दानं मानसं द्विजा इति दानसामान्ये तिकर्त्तव्यता तत्र दानाधिकारश्च
तुर्णामपि वर्णानां स्त्रीणां च वर्णानामाश्रमाणां च चातुर्वर्ण्ये युधिष्ठिर दानधर्मं प्रवक्ष्यामि यथा व्यासेन
भाषितमिति व्यासोक्तेः स च निषादस्थपतिवत् वैदिकमन्त्रवर्ज्यपि समन्त्रक एव स्त्रीशूद्रयोरविरुद्धः मदन
रत्ने जातूकर्ण्यः अधिकारी भवेच्छूद्रः पूर्तधर्मे न वैदिके पूर्तधर्मास्तत्र वस्मर्यंतरे बाहवे दिवयद्दानं तत्सोऽपि
कमुदाहृतं तत्र व्यासोऽपि अंतर्वेद्यां च यद्दानं दृष्टं तदभिधीयते इति अथ पात्रं याज्ञवल्क्यः न विद्या केवलया
तपसा वापि पात्रता यत्र वृत्तमिमे चोभे तद्धि पात्रं प्रचक्षते व्यासः प्रथमं तु गुरोर्दानं दद्याज्ज्येष्ठमनुक्रमात् त
तोऽन्येषां तु विप्राणां दद्यात्पात्रानुरूपतः भविष्यपुराणे सन्निधानागतान् विप्रान् दौहित्रान् विट्पतिं तथा भागिनेयं
विशेषेण तथा बंधून् गृहागतान् नातिक्रमेन्नरस्त्वेतान् सुमूर्खानपि दीयते अतिक्रम्य महारौद्रं रौरवं नरकं व्रजेत् ५००

सान्वेव तथैव च पितृष्वसा मातामही भागिनेयी भागिनेयस्तथैव च दौहित्रश्चैव जामाता तेषु दत्तमिहाक्षय्यं श्रीभ्रष्टेषु तथा दत्तं तदप्यक्षय्यमु
मु च्यते मातापित्रोर्गुरौ मित्रे विनीते चोपकारिणि
दीनानाथविशिष्टेभ्यो दत्तं तु सफलं भवेत् व्यासः पितुः शतगुणं दानं सहस्रं मातुरेव च अनंतं तद् दुहि
तुर्दीने सोदर्ये दत्तमक्षयं एतन्मत्वा तु सामात्यो दक्षः सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे सहस्रगुणमा
चार्ये त्वनंतं वेदपारगे व्यासः ब्रह्मबीजसमुत्पन्नो मंत्रसंस्कारवर्जितः जातिमात्रोपजीवी च भवेद् ब्राह्म
णः स तु गर्भाधानादिभिर्युक्तस्तथोपनयनेन च न कर्मकृन्न चाधीते स भवेद् ब्राह्मणब्रुवः तथा देवा
८६ चेनपरो नित्यं वितार्थी सत्रयं अशौ देवको नामहव्यकव्येषु गर्हितः पकव हस्यगेना शूद्रे समगुणं
दानं वैश्ये तु द्विगुणं स्मृतं क्षत्रिये त्रिगुणं प्रोक्तं ब्राह्मणे षड्गुणं मितं महादीनामपि पात्रत्वं काशात्ता स्पत ५
च्छादनपरा अन्नाच्छादनदाने सुपात्रं नैव विचारयेत् अन्नस्य क्षुधितं पात्रं विवस्त्रो वसनस्य चेति वि
ता३ ष्णुधर्मोक्तेः अपात्रे यामंत्रकं दानं मंत्रपूर्वं तु यद्दानमपात्राय प्रदापयेत् दातुर्निहंत्य हस्ते तु स्त्रोतु
र्जिह्वा निहंत्य नंतीति शातातपोक्तेः तथा पश्य वेदश्च वेदी चाविच्छिन्नेन त्रिपुरुषं सवेदब्राह्मणो नामप
वै१ त्यं च पंक्तिपावन इति अपात्रमित्यर्थः अथ देयं यथाविधेन द्रव्येण यत्किंचित् कुरुते नरः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दा॰न॰ तथाविधमवाप्नोति सफलं प्रेत्य चेह च तथाविधं सत्कोन स्वदं राघवेन [illegible] दुःखसांमिश्रं कष्टेनासु
४ खोदेयाः शुल्कादि स्वरूपं तु स्मृतौ ऋजन्योर्यत पः कन्यायाज्ञ्यान्नीय स्वयागतं धनं समविधं शुल्कं उद्
योध्यस्यतद्धि धः कुसीदकृषिवाणिज्यशिल्पशुल्कानुवृत्तितः कृतोपकारादाप्तं च शबलं समुदाहृतं
पार्श्वकं द्यूतचौर्यार्त्तिप्रतिरूपकसाहसैः व्याजेनोपार्जितं यच्च सर्वं [illegible] मुच्यते [illegible] पार्श्वकं सर्वं स्वो॰
दासमीपस्थित्या सेवा प्रतिरूपकं वेश्यान्तरग्रहणं शिवधर्मे तस्मात्त्रिभागं वित्तस्य जीवनाय प्रकल्प्य ल्प
येत् भागद्वयं तु धर्मार्थम् अनित्यं जीवितं यतः सर्ववित्तस्य भागपंचकं कृत्वा भागत्रयं जीवनार्थं भागद्वयं
धर्मार्थमिति हेमाद्रिः भागत्रयं सर्ववित्तस्य तत्रैको भागो जीवनाय भागद्वयं धर्माय इत्यन्ये कृपणात्रात्
विषयेन भारते एकां गां दशगुर्दद्यात् दश दद्याच्च गोशती शतं सहस्रगुर्दद्यात् सर्वे सम फलाः [illegible] राम
- गोपदं वित्तमात्रोपलक्षणार्थं अन्यथा पंचगवादेः सहस्राधिकगवादेश्च गोदाने नाधिकारः स्यादिति ४
हेमाद्रिः यमः सुवर्णरजतं ताम्रं यतिभ्यो यः प्रयच्छति न तत्फलमवाप्नोति [illegible] तैव परिवर्तते यतये काच

नेरन्त्र [illegible] दाता पितरं कं व्रजेत् अपि [illegible] नहीं दाता पिता॥ अंगिराः देवतानां गुरूणां च मातापि
त्रोस्तथैव च [illegible] तथा पापः पापमाप्नोति नरो लक्षेण गु स
दा सुरापदः पुण्यमाप्नोति [illegible] शोथसहस्रशः आपत्स्वपि न देयानि नव वस्तूनि सर्वदा अन्वये सति स्त॰२
सर्वस्वं दारा [illegible] न्यासाधीकुलं [illegible] च निक्षेपः स्त्रीधनं सुतः योद्दानि समन्वमाश्रा
[illegible] नेर्वस्तुधान्यानि अंगिराः वकुम्भो न प्रदेयानि गोग्रहे [illegible] पः॥ विभक्तदासीणा
[illegible] विभक्तदत्ता पृथक् दत्तानि अयाच्ये [illegible] अजिनं [illegible] शय्या च मे षी चोभ
[illegible] मुखी कुरुते [illegible] पुरुषो भवेत् अयाच्ये [illegible] त्यक्त [illegible] यनानि
[illegible] शय्यासनादयः अयाच्य [illegible] आसनं [illegible] पद्मपुराणे ब्रह्मांडे [illegible] च याच्येन
केनन [illegible] अश्वं च मणी मातंगान् तिल लोहानि वर्जयेत् [illegible] शास्त्रविषे सुराचे वा [illegible]
स्यात् [illegible] हेमाद्रौ [illegible] शय्यानयास्याद्विज [illegible] पुनः स
हि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान॰ रक्तांबरमहं गौ लोहं तिलाश्च माहिषी तैलं लवणमेव च तिलधेनुर्मणीश्चैव पो तासमप्रतीयहारंगे म
५ नुः गृहं राप भूमिमध्यगामन्येवा सत्तिलान् पात्रं अविद्वान्प्रतिगृह्णानो भस्मीभवति काष्ठवत् प्र
तिग्रहसमर्थोपि प्रसंगं तत्र वर्जयेत प्रतिग्रहेण विप्राणां ब्राह्मं तेजो विनश्यति ॥ ॥ इति देयद्रव्यं ॥
॥ अथ कालः ॥ वाराहे दर्शे शतगुणं दानं तत् चतुर्गुणं दिनक्षये शतघ्नं तत्तु संक्रांतौ शतघ्नं विषुवेत
तः सुपात्रे तु शतघ्नं स्याद् अयने तच्चतुर्गुणं सोमग्रहे तच्छतघ्नं तच्छतघ्नं रविग्रहे तच्छतघ्नं व्यतीपाते
दानं वेदविदो विदुः विष्णुधर्मोत्तरे वैशाखी कार्तिकी माघी पूर्णिमा तु महाफला पूर्णमासी सुस
वीसुमासर्क्षसहिता सु च दत्तानामिह दानानां फलं शतगुणं भवेत् ॥ तस्यां पूर्णेंदुना योगे यानि जीवो
महाबलः पूर्णमासी तु विज्ञेया महापर्वा द्विजोत्तमे ॥ स्नानं दानं तथा जप्यं अक्षय्यं वै तदा स्मृतं ज्यो दान
रवेः अमावास्या तु सोमेन सप्तमी भानुना सह चतुर्थी भूमिपुत्रेण सोमपुत्रेण चाष्टमी चतस्रस्ति ५
थयस्त्वेतास्तुल्याः सूर्यग्रहणादिभिः सर्वमक्षयमत्रोक्तं स्नानदानजपादिकं अमावास्या व्यतीपातो
वा।

ग्रहणं चंद्रसूर्ययोः मन्वादयो युगादिश्च संक्रांतिर्वैधृतिस्तथैत्यादि भारते राज्ञो दानं न शंसंति
लिनासु भयदर्शिनां विपाकत्वाद् द्विजश्रेष्ठ दीपमत्रं प्रतिग्रहं पर्वितेति पद्मे विद्यादिभिरपि संव्यपू
ते ॥ तथा महानिशा तु विज्ञेया मध्यस्थं प्रहरद्वयं स्नानमत्र न कुर्वीत काम्यनैमित्तिकादृते नैमित्तिके ति २
स्नानदाने रात्रौ मध्यमयामयोः नैमित्तिकं तदा कुर्यान्नित्यं तु न मनागपि भयतो मुख्यातु
न भयदानान्नदानादिकं तु सर्वदा भवतीति त्रितत्त्वस्पष्टं अथ पुण्यदेशाः मनुः दृषद्वतीसरस्वत्यो
र्देवनद्योर्यदंतरं तं देवनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्षते कुरुक्षेत्रं च मत्स्याश्च पंचालाः शूरसेनकाः
एष ब्रह्मर्षिदेशो वै ब्रह्मावर्तादनंतरं मत्स्याविराटदेशाः पंचालाः कान्यकुब्जोपकंठादि देशाः हि ४
शूरसेनिको मथुरादिदेशाः हिमवद्विंध्ययोर्मध्यं यत्प्राग्विनशनादपि प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्य
कुरुक्षेत्रं २ देशः प्रकीर्तितः देवी पुराणे मतं दानं भविष्यत्पुराणे वाराणसी कुरुक्षेत्रं प्रयागपुष्करक्षेत्रं गंगा
समुद्रतीरं नैमिषारण्यं अमरकंटकश्रीपर्वतमहाकालगोकर्णदेवपर्वतादीनि पुण्यानीति पाद्मे लिंगस्थाप

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान ६

तिमात्रापि दृश्यते यत्र कुत्रचित् न सर्वेषु पुण्यतमा प्राप्ति दानेषु च महाफलं भविष्ये नरे कोशमात्रं भवे
त्क्षेत्रं शिवस्य परमात्मनः प्राणिनां तत्र यं चरत्ने शिवसायुज्यकारकं फलं दत्तं कृतानां च अनंतं
परिकीर्तितं मनुजैः स्थापिते लिंगे क्षेत्रमानमिदं स्मृतं स्वयंभुवि सहस्रं स्यादार्षे दैवे तु तदर्ध
कं तथा गृहे दत्ताग्रणं दाने गोष्ठे चैव राजाधिकं पराणं तीर्थे पुसाहस्रमनंतं स्त्रीवसन्निधौ मा
स्य शालग्राम समुद्भूतं शैलस्य कोकमंडिनः तिष्ठते यत्र वसुधे तत्क्षेत्रं योजनत्रयं द्वार
वत्याः शीलादेर्विमुक्तिनाम समुद्रयात्रा पिनी पनेन तस्याः क्षेत्रं द्वादशयोजनमित्यादि ॥
काशीखंडे अन्यत्र यत्कृतं कर्म यत्तं दानं न योजयः गंगातटे कृतं सर्वं हन्ते कोटिगुणं भवेत्
मात्स्ये अग्निहोत्रगृहे चैव पत्न्यामपि पने तदनंतं फलं सर्वं भवतीति विनिश्चयः ॥ इति राम ६
देशः ॥ प्रतिग्रहे देशनिषेधः पामेन तीर्थे प्रतिगृह्णीयात् प्राणैः कंठगतैरपि ब्रह्मपुराणे प्र
वाहमवधिं कृत्वा यावद्धस्तचतुष्टयं तत्र न प्रतिगृह्णीयात् प्राणैः कंठगतैरपि दानधर्मे भाद्रशुक्ले च

दी ३

तुर्दश्यां यावदाक्रमते जलं तावद्गर्भं विजानीयात् तदूर्ध्वं तीरमुच्यते व्यासेऽपि सार्धहस्तशतं यावद्गर्भं न स्ती
रमुच्यते स्कांदे ॥ तीराद्गव्यूतिमात्रं तु परितः क्षेत्रमुच्यते इति दर्शितं गंगायां गर्भे प्रतिग्रहनिषेधः प्रसिद्ध न
दीषु प्रसिद्धां तरगंडक्यादिषु तु तीरेऽपि गंगायां तु क्षेत्रेऽपीति सर्वशिष्टाचारः ॥ ॥अथ दानकृत्यं॥ ॥ मनु
: प्रभुः प्रथमः कल्पस्य योऽनुकल्पेन वर्तते न सांपरायिकं तस्य दुर्मतेर्विद्यते फलं कात्यायनः कुशोपरि
विनिष्ठेन तथा यज्ञोपवीतिना देयं प्रतिग्रहीतव्यं अन्यथा विफलं भवेत् मत्स्यपुराणे दद्यात् पूर्वमुखो दाता गृ
ह्णीयादुत्तरामुखः आयुर्विवर्धते दातुर्ग्रहीतुः क्षीयते न तत् हेमाद्रौ नामगोत्रे समुच्चार्य संप्रदानस्यात्म
नः ॥ संप्रदेयं प्रयच्छंति कन्यादाने तु पुंस्त्रयं नामत्रयमुच्चार्य प्रतिग्रहीत्रा वस्त्रादिना विप्रवरणं च कु
र्वंति मध्यदेशे तथा नामगोत्रे समुच्चार्य सम्यक्छ्रद्धान्वितो ऽददो संकल्प्य देशकालादि तु भूयः संप्रदद्यादिति
॥ नमम इत्यपि कीर्तयंति मिश्राः वाराहे सुस्नातः सम्यगाचांतः कृतसंध्यादिक क्रियः कामक्रोधविही
नश्च पाखंडस्पर्शवर्जितः इत्यादि निरोधः ॥ गौतमः ॥ अंतर्जानुकरं कृत्वा सकुशं सतिलोदकं ॥ फलान्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान ७ पिचसंधायप्रदयाष्ठप्रयान्वितः॥तथा॥नामगोत्रेसमुच्चार्यप्रागुखोदेयकीर्तनात्॥उदङ्मुखायविप्रायदत्वातेस्वस्तिकीर्तयेत् सदेयनाकदेयकीर्तनानेनरंदत्वेत्यर्थः॥देवलः॥प्रदाप्रगोकमुष्टिं वायत्कश्चिद्द्यासमान्वितः॥महतेपात्रभूताय सर्वाभ्युदयमाप्नुयात्॥पात्रासन्निधाने॥नारदीये॥मनसापात्रमुद्दिश्यजलंभूमौविनिक्षिपेत्॥विद्यतेसागरस्यांतस्तस्यांतोनैवविद्यते॥पात्रासन्निधाने॥न्यम्बिप्रकरेदानंदेयमितिधोम्यस्मृतो॥पात्रासंनिधानेअसुर्वानिक्षिपेदित्नेपट्त्रिंशन्मते॥रे [illegible] नैवाविज्ञापकः द्रव्यपात्रयपात्रासंनिधाने

सं ३ विकर्षश्चेत्यरोर्मदातुमुप [illegible] नः॥संध्योद्दिश्यवंपात्रंद्रव्यमादित्यदेयत्तं॥तथा॥परोक्षेकल्पितंदानंपात्राभावेकथंभवेत॥गोत्रजेभ्यस्तदादद्यात्तदभावेस्वबंधुषु॥गोत्रज्ञाः पात्रस्य॥स्कांदे ब्रह्मास्वणवसुधा राम ७
[illegible] पकार्योदानप्रतीग्रहो॥याज्ञवल्क्यः॥प्रतिग्रहेस्त [illegible] र्ध्वजिवेश्यान राधिपाः॥दुष्टादशगुणंवीत्स्तारेतेयथाक्रमं॥राजाग्रस्तानिकम वर्णो॥नराज्ञः प्रतिगृह्णीयाल्लुब्धास्यशास्त्रवर्जि

नश्रतीस्मृतेः॥तदपवादः॥अयाचिताहृतं ग्राह्यमपिदुष्कृतकर्मणः अन्यत्रकुलटाषंढपतितेभ्यस्तयाद्विषः॥तथास्वोज्ञलोजायतेपत्तकरणाक्षुद्रभिक्षीनात् पत्तार्थंलब्धमद्दद्दासः॥कोकोपिवाभवेत॥पत्तोद्देशोनयाचतेत्यर्थः॥प्रकारांतरेणलब्धेनपत्तोहतेनदोषः अतएवनयाज्ञायते॥वेरयादेर्यत्तोद्देशोनाप्ययाचनीयं॥अथप्रतिग्रहीतृकृत्यं॥ओंकारमुच्चरन्यातोद्रव्येणसकुशोदकं॥गृहीयाद्दक्षिणोहस्तेनदत्तेस्वस्तिकीर्तयेत॥पुराणांतरे॥प्रतिगृह्णीतसावित्र्यासर्वत्रैवानुकीर्तयेत्॥ततस्तुकीर्तयेत्सार्द्धंद्रव्येणद्रव्यदेवतां॥समापयेत्ततं पश्चात्कामस्तुत्याप्रतिग्रहे॥तदंतेकीर्तयेत्स्वस्तिप्रतिग्रहाविधिस्त्वयं॥सावित्र्योदेवस्यत्वेत्यादिः॥आदित्यपुराणे॥प्रति
ली ३ ग्रहंप्रवदेद्वेदैः प्रतिगृह्याद्विजोत्तमात्॥मंत्रंपठेत्तुराजन्यात् उपांशुचतथाविशः॥मनसातुतथाशूद्रे स्वस्तिवाचनमेवच॥ओंकारंब्राह्मणेकुर्यान्निरोंकारंमहीपतौ॥उपांशुचतथावैश्येमनसाशूद्रतेनथमित॥प्रतिग्रहश्चदक्षिणहस्तमध्येकर्तव्यः॥हस्तमध्येब्रह्मतीर्थंदक्षिणाग्रहणेत्यादिति स्मरणा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

नरकं प्रतिपद्यते॥

दान. ८ नु॥ तथा प्रतिग्रहस्य योधर्मेन तत्ता नास्ति हीनो विधिः॥ द्रव्यस्तेन्य समः प्रोक्तो
नरकं प्रतिपद्यते॥
यात्राधिकारेण महा दुर्गा रुपसो अक्रवर्गमिति॥ याज्ञवल्क्यः॥
विधिं विज्ञाय धर्मं तु ब्राह्मण स्तु प्रतिग्रहे दात्रा सह तरत्येव महा दुर्गा रुपसो अक्रवर्गमिति॥ याज्ञवल्क्यः॥
विधिं विज्ञाय धर्मज्ञ ब्राह्मणस्य प्रतिग्रहे दात्रा सह ... ये लोका दानशीलानां स मानामोपि पुष्कलानिति॥ अप्रत्या
प्रतिग्रह समर्थोपि नादत्ते यः प्रतिग्रहं॥ ये लोका दानशीलानां ... धिक्षिति॥ मांसशय्यासनं धानाः प्रत्याख्य
ख्येप प्राह स एव॥ कुशाः शाकं पयो मत्स्या गंधपुष्पं दधि क्षितिं॥ मांसशय्यासनं धानाः प्रत्याख्य
येन वारि च॥ एधोदकं मूलफलमन्नमभ्युद्यतं च यत् सर्वतः प्रतिगृह्णीयात् मध्वथाभयदक्षिणा
मिति॥ राधः कार्य अभ्युद्यतं॥ अमृतविभागतं मनः प्राप्य गृहे कुशा नगंधानदः पुष्पं तथा दधि॥ मत्स्या
न्धाना पयो मांसं शाकं चैव न निर्णुदेत् तथा॥ मांसम ... ८

धुद्यतं धानाः क्षीरमयो दिनं॥ गुडं तक्रं च संप्राप्तं चनिवर्तेनाभिभूद्रतः॥ खलं क्षेत्रगतं धान्यं वार्य कूपग
ते जलं॥ असाधोरपि तद्ग्राह्यं पक्वं गोष्ठगतं पयः। इक्षुः फलानि पिण्याकं प्रतिगृह्यानि सर्वतः॥ वह

णु ४

इति यजतिषु ये यजामहं करोतिनान् याजेक्षितिव दुद्देश्य विशेषणमैव विवक्षितम्॥ अन्यथापरि
गणनं व्यर्थं स्यात् अतोऽन्यत्र पूर्वसंकल्पितस्य स्वकृत का दोषग्रहणो दोषएवेति २

स्मृतिः॥ विवाहो त्सव यज्ञेषु त्वंतरा मृतसूतके॥ पूर्वसंकल्पितं प्राप्यं न दोषः परिकीर्तित इति॥ अत्र
विवाहोत्सव यज्ञेषु द्रव्य देवता सेतिरीये॥ सोमा पवासः रुद्राय गाः वरुणाय अश्वं प्रजापतये पुरुषं
मनवे तल्पं त्वष्ट्रेऽजां पूष्णे विधमं निरृत्या अश्वतर गर्दभौ॥ हिमवतो हस्तिनं गंधर्वाप्सरोभ्यः स्र
गलंकरणे विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यं वाचेऽन्नं ब्रह्मण ओदनं समुद्राय पः उत्तानाया गीरसाय नः
॥ वैश्वानराय रथमिति॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ अभयं सर्वदेवानां भूमिर्वै विष्णुदेवता॥ कन्यादासस्त
था दासी प्राजापत्याः प्रकीर्तिताः तथा चैकशफं सर्वं कथितं यमदैवतं॥ महिषश्च तथा याम्या उष्ट्रो
वैनैर्ऋतो भवेत्॥ रौद्रा धेनुर्विनिर्दिष्टा छागमाग्नेयमाहिरजोत् मेषं तु वारुणं विद्यात् वराहं वैष्णवं तथा
॥ आरण्याः पशवः सर्वे कथिता वायुदेवता॥ जलाशयाः सर्वे वारिधीनीक मंडलु॥ कुंभं च
करकं चैव वारुणानि बोधत समुद्भूतानि सर्वाणि वारुणानि द्विजोत्तमाः॥ आग्नेयक
नकं प्रोक्तं सर्वलोहानि वाप्यथ प्राजापत्यानि सर्वाणि पक्वान्नेमपि वै द्विज हे यात्त

दि ७

नि २

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दा॰ न॰ सर्वगं भावे गंधर्वोश्वा विचक्षणैः। बार्हस्पत्यं वासः सौम्यात्ते पारसास्तथा॥ पक्षिणश्च तथा सर्वे वायव्याः
२ परिकीर्तिताः। विधात्राली विनिर्दिष्टा विघोपकरणानि च॥ सारस्वतानि देयानि पुस्तकादीनि यं
दिने॥ सर्वेषां शीलिभांडानां विश्वकर्मानुदैवतं। द्रुमाणामथ पुष्पाणां शाकेहरितकैः सहाफ
लानामपि सर्वेषां तथा ह्येषो वनस्पतिः। मत्स्यमांसे च निर्दिष्टे प्राजापत्ये तथैव च॥ छत्रे हत्स्या जि
नेत्राप्यां रथमासनमेव च॥ उपानहौ च यानं च पक्ष्यात्मा शिवार्जितं। ननु चांगिरसत्वेन प्रतिग
ृह्णीत मानवः। अरोपया गीपसर्वेशस्त्ववर्म ध्वजादिकं॥ रणोपकरणं सर्वं विज्ञेयं सर्वदैवतं। ग
हं तु सर्वदैवत्यं यदनुक्तं द्विजोत्तमाः। विज्ञेयं विष्णुदैवत्यं यदनुक्तं द्विजोत्तमाः। विज्ञेयं विष्णुदैवत्यं
नं ३ सर्वेषां द्विजसत्तमाः। हे माद्रीपुत्रः पाठौनरः राजा वरुणेन यतुरेव दक्षिणे अमुकसो अमुको राम
तेनाम नत्वम स्यां मयोदात्तेन पाम स्वधमस्तु प्रतिगृह्णीत्रेन नः कामस्तानि ॐ स्वस्ति निविशेष गादि ९
स्तु धर्मान्तरे भूमेः प्रतिग्रहं कुर्यात् इमीं कुर्वन् परा दीप्तं॥ करग्रहीत्वा विन्यस्य धर्मान्ते यः प्रतिग्रहः

आरूढस्तु गजस्योक्तो कर्णे वाश्वस्य कीर्तितः। तथा वैकशफानां तु सर्वेषां वाग्विशेषतः। तथा कर्णे। त २
प्रतिगृह्णीत तानानश्रृंगे पुच्छे हस्ता जिनं तथा नान्य एकशफान। अत्र श्रृंगिणामेकशफानां श्रृंगेरेषां
तु कर्णे ग्रीवस्यां कीर्तितं परावः सर्वथात्याः पुच्छे विचक्षणैः गृह्णीयान्महिषं श्रृंगे खरं वै पृष्
देशतः। प्रतिग्रहमथोष्ट्रस्य यानानां चाधिरोहणात्॥ बीजानां मुष्टिमादाय रत्नान्यादाय सर्वतः। वस्त्रं
दत्तं तादद्घासरिधाया यवा पुनः आरुह्यापानहौ मंच मारुह्य वनुपादुके वर्म ध्वजौ वितंस्त
च्छत्रम विरूपचतया ग्रहं। अवती पचि सर्वाणि जलस्थानानि वै द्विजाः ईषायां तु रथो ग्राह्यः छ
त्रं दंडं तथैव च द्रुमांश्च प्रतिगृह्णीयान्मूलस्पर्शकरो द्विजः औषधानि समादाय तथा मु
च्य विमेध गां परिग्रहेत्तु प्रतिगृह्णीत गां पुच्छे कर्णे वा हस्तिनं करे मर्द्दिश्य सीमजे चैव पृष्ठे अश्व
नत्रणं द्विभो अर्घं करोसि टवापि अन्नमुद्दिश्य धारयेत। नाप्यासनं गृहं क्षेत्रं संस्पृश्याद
यकां च नागु हूं च कुटे स्पृष्ट्वाम्ल गांश्च महिषादिकान गोधामश्च विधानेन पुच्छे संस्पृश्य

Indira Gandhi National Centre for the Arts

त्रिणः दंष्ट्रिणो दंष्ट्रीनश्चेवत्यथास्फद्रुमगाश्च ये ॐ जाम्बीनां च सत्वानामेष एवा विधिः स्मृतः ॥ छत्रेस
वा॰न त्रिणः दंष्ट्रिणो दंष्ट्रीन श्चेव कथास्क द्रुमगाश्च ये वासस्त्वथ समादाय कं
१० चामरं फले फलं संगः प्रगोरवात् ॥ प्रगत्स्यो पानहोमं त्रेवाचयेन्मंति मुख्यवे
न्यारी हस्त्यपयाकरे ॥ रतिभार्यां भगं पूर्वा प्रतीग्रहस्तीन वासला ॥ पुत्रमुत्संग मारोप्य प्रतीग्रहस्ती
तदनंकं ॥ रथं रथमुखे स्यछायातीग्रहस्तीनकूवरे ॥ कूवरी युगधारंकाष्ठं युग्पकोचनवस्त्राणां ना
गयुक्तेप्रतीग्रहः ॥ ॥ इति सामान्येतिकर्तव्यतानिरूपणं ॥ अथ परिभाषा ॥ वामनपुराणे ॥ स
र्वमंगलमंगल्यं वरेण्यं वरदं शुभं ॥ नारायणं नमस्कृत्य सर्वकर्माणि कारयेत् । भविष्ये । संकल्पे
नाविनाविप्र यत्किंचित्कुरुते पुनः ॥ फलं चाल्पाल्पकं तस्य धर्मस्यार्धक्षयो भवेत् जपहोमोपवा राम
सेषु धौतवस्त्रधरो भवेत् ॥ अलंकृतः शुचिर्मौनी श्रद्धावान्विजितेन्द्रियः । याज्ञवल्क्यः ॥ यदि वा १०
ग्यमलोपः स्याज्जपादिषु कथंचन ॥ व्याहरेद्वैष्णवं मंत्रं स्मरेद्वा विष्णुमव्ययं ॥ रोद्रं पित्र्यामुरान्मंत्रा
स्तथा चैवाभिचारिकान् । व्याहृत्यालभ्य चात्मानमपः स्पृष्ट्वा तदाचरेत् । कात्यायनः । पित्र्यमंत्रानुद्रव

नाग्नत्तिजपादिषु कथंचन ॥ इति सप्तत्र दिशः प्रोक्ता ऐंद्री सौम्यापराजिताः ॥ तत्रैव ॥ आसीन ऊर्ध्वः प्रह्वो वा नियमो ४
णा आत्मालंभे धर्मस्मृणो ॥ अधोवायुसमुत्सर्गे प्रहासेनृतभाषणे मार्जारमूषकस्पर्शे आक्रु
ष्टे क्रोधसंभवे निमित्तेष्वेषु सर्वेषु कर्म कुर्वन्नपस्पृशेत् आत्मालंभो हृदयस्पर्शः सचक्रमणिवि
हितरहितिकेचित् स्मृत्यर्थसारे । कर्मणां नामनुक्तौ तु दक्षिणांगं भवेत्तथा कुंडंगपरिस्रिष्टे पत्राद्
भि यमौ पत्रनेरृतः । तदासीनेन कर्तव्यं न प्रह्वेन न तिष्ठतेति तथा ॥ पंचानामंद्भिर्भवेद्वुल्लातद
ह्वैन तु विस्तरः । दक्षिणावर्तको ब्रह्मा वामावर्तस्तु विष्टरः । तथा ॥ अनंतगर्भिणः साग्रः कौशं द्वि
दलमेव च प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत्र कुत्रचित् तथा । सदोपवीतिना भाव्यं सदा बद्ध
शिखेन च विशिखो व्युपवीतश्च यत्करोति न तत्कृतं विष्णुधर्मोत्तरे मंत्रेणोंकारपूर्वेण
स्वाहान्तेन विचक्षणः स्वाहावसाने जुहुयाद्ध्यायन्वै मंत्रदेवतेः । ब्राह्मे शमीपलाशन्यग्रोध
ग्रोधप्लक्षवैकंकतोद्भवाः अश्वत्थोदुंबरौ बिल्वश्चंदनः सरलस्तथा शालश्च देवदारश्च
खदिरश्चेति याज्ञिकाः कर्मप्रदीपे । नांगुलाद्धिकका कार्या समित्स्थूलान पार्श्विका न वियुक्ता

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान०
११

ल चाचैवनसकीटानपादिता प्रादेशमात्राधिकानोनानन्तथास्या हिंसाखिका नसपर्णासमिधःका
यहोमकर्मसुज्ञानता तथा प्रागग्राः समिधोग्राह्याश्च सर्वानोदपादिताः काम्यषु वस्तुष्वकर्मो
दैविषयो नातिघांसताः विशीर्णाविदलाह्रस्वा वक्रा बहुत्रिगाः कृशाः दीर्घास्थूला घुणैर्लु
प्ताकर्मसिद्धिविनाशकाः॥ वायुपुराणे कुङ्कनपेषणं चैवतथैवोल्लेखनंतथा मक्षणं वपित्र
णांस्याद्देवानांतत्रिरुच्यते भविष्यपुराणे भमोस्थितेनपात्रेण विशुद्धेनचपाणिना
वामेनयेदुन्नाद्भूलिनानेरिसेतुहूयते घृतासुदर्शरेखासुसोमतीर्थंतु मध्यमं लाजा
दिहवनं तेनकर्तव्यंवपनंतथा वपनंनिवापः कात्यायनः पाणपाहुतिहोर्दन्नपर्वेव
पिक्षोरसादिनाचत्सुविपर्वपूरिका देवेनतीर्थेनचहूयतेहविः संगारिणिस्वर्चिषितं राम
तुपानके यो नचिंषितुहोमस्नो [illegible] व्यगारिणिचमानवः मेदाग्निरमप्रावीचदरिद्र
श्चैव जायते तस्मात्समिद्धे होतव्यं नासमिद्धे कथंचन आरोग्यमिच्छतायुश्च श्रियमालंतिकीतथा

जुहुयाद्धुते चैव पाणिशूर्पस्फ्यादिभिः नकुर्यादग्निधमनं कुर्याद्व्यजनादिना॥ मुखेनैव धमेदग्निं
मुखाद्ध्येषोऽध्यजायत नाग्निं मुखेनेति तु यल्लौकिके योजयंति तत्॥ वः चपरिशिष्टे॥ अथावुध्येः
समुपे तु जुहुयाद्योऽद्भुतागाने॥ यजमानो भवेदंधः सपुत्रस्तिचक्रतिः॥ मात्स्ये॥ होमोयत्राग्दि
प्रज्ञायातान्तमसोनरं भवेत्॥ अष्टाविंशतिरष्टौ वा यथाशक्ति विधीयते॥ गत्यपरिशिष्टे॥ वद्दि
स्पेवा स्वगृह्य स्यपस्यकर्मप्रकीर्तितं॥ नस्यतावग्नेशास्त्रार्थे हुते सर्वहुतं भवेत्॥ प्रवृत्तम
न्यथाकुर्याद्यदिहो मारकथंचन॥ यतस्तत्र न्यथाभक्तं तत एव समापयेत्॥ अन्यथा भगेऽवि पर्य
स्तं॥ छंदोगपरिशिष्टे॥ प्रज्ञात्मानि स्पशगखायां पारक्यमाविरोधियत्॥ विद्भिस्तदनुष्ठेयम
ग्निहोत्रादिकर्मवत्॥ समाप्ते यदि जानीयान्मयैतदयथाकृतं॥ तावदेव पुनः कुर्यान्नावृत्तिः स
र्वकर्मणः प्राधानस्याक्रिया यत्र सांगं तत्क्रियते पुनः॥ तदंगस्याक्रियायां तु नावृत्तिर्नच तत्क्रि
या॥ तथा दर्भाः कृष्णाजिनं मंत्रा ब्राह्मणा हविरग्नयः॥ अयातयामान्येतानि नियोज्यानि पुनः

दान १२ पुनः लघुहारीतः। चीनोदर्भाः पार्थिदर्भाः येदर्भापत्रभमिषु। स्तरणासन पिंडेषु षट् कुशान्परि
वर्जयेदिति॥ ब्राह्मे। पयोक्तं व स्त्वसंपत्तौ यास्यं तदनुकारि यत्॥ यवानामिव गोधूमा व्रीहीणामि
व शालयः आज्यं द्रव्यम नादेशे जुहोतिषु विधीयते। मंत्रस्य देवताया श्च प्रजापतिरितिस्थितिः।
श्री नादेशेऽग्निविधाने॥ प्राजापत्यमंत्रः समस्तव्याहृतयपरं तिमरनः। स्मृत्यंतरे पि न व्याहृत्या स
चठर्थ्यंतं मंत्रश्च गारुडे॥ प्रणवादि नमोंतं च संत्रम॥ देवताया स्वकेनाममूलमंत्रः प्रकीर्तितः। विष्णुधर्मो
च५ त्तरे। दध्यलाभे पयः कार्यं मध्वलाभे तथा गुडः। घृतप्रतिनिधिं कुर्यात् पयो वा दधि वा नृप। स
बौभा येयवः प्रतिनिधिरितिपैठीनसिनोक्तं॥ बोधायनः। पालाशाश्वत्थखादिरोदुंबरकोद्दंबराणा ६२
मिधा तदलाभे सर्ववनस्पतीनां। बोधायनः। आज्यहोमेषु सर्वेषु गव्यमेव भवे त्तदलाभे दाम
माहिष्यात्तु आज्यमाविकमेव च तदलाभे तु तैलं स्यात्तदलाभे तु जार्तिलं। तदभावे तु कौसुंभं १२
दभावे तु सार्षपं॥ याज्ञवल्क्यः॥ आर्षश्छंदश्च दैवत्यं विनियोगं तथैव च॥ वेदितव्यं प्रयत्नेन ब्राह्मणेन वि

त।

शेषतः॥ अविदित्वा च यः कुर्याद्याजनाध्यापनं जपं॥ होममंतर्जलादीनि तस्य चाल्पं फलं भवे
त्॥ आदित्यपुराणे॥ सुवर्णरजतं मुक्ता राजवर्त प्रवालकं। रत्नपंचकमाख्यातं शेषं वस्तु प्र
वीप्यहं॥ स्मृत्यंतरे तु॥ कनकं कुलिशं नीलं पद्मरागं च मौक्तिकं। एतानि पंचरत्नानि रत्नशा
स्त्रविदो विदुरिति। तत्रैव। अभावे सर्वरत्नानां हेम सर्वत्र योजयेत्॥ विष्णुधर्मोत्तरे। गायत्र्या
दाय गोमूत्रं गंधद्वारेति गोमयं। आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णेति वै दधि॥ तेजोसि शुक्रमि
त्याज्यं देवस्य त्वा कुशोदकं॥ एभिस्तु पंचभिर्युक्तं पंचगव्यमिति स्मृतं। मदनरत्ने कात्यायनः॥ आ
ज्यं क्षीरं मधु तथा मधुरत्रयमुच्यते इति॥ वाह्ने॥ अश्वत्थोदुंबरप्लक्षचूततन्यग्रोधपल्लवाः। पं
च भंगा इति प्रोक्ताः सर्वकर्मसु शोभनाः पंचभंगाः पल्लवाः। चतुःसमं गारुडे। कस्तूरिका
या द्वौ भागौ चत्वारश्चंदनस्य च॥ कुंकुमस्य त्रयश्चैव शशिनश्च चतुः समं॥ शशी कर्पूरः। कर्पूरं चं
दनं दर्पं कुंकुमं च समांशकं॥ सर्वगंधमिति प्रोक्तं समस्तसुरवल्लभं। तथा कर्पूरमगरुश्चंच

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान कस्तूरीचंदनेन तथा॥ कंकोलं च भवेदेभिः पंचभिः सकर्दमः॥ छेरोगपरिमीये॥ कुष्ठं मांसी ह
१३ रिद्रे द्वे मुराशैलेयचंदनं॥ वचाचंपकमुस्तं च सर्वौषध्यो दशस्मृताः॥ पाद्मे॥ इक्षवस्तृण
राजेव निष्पावा शालीधान्यकं॥ विकारस्त्वं गोक्षीरं कुसुंभं कुंकुमं तथा॥ लवणं चाष्टमं त्रसो
भाग्याष्टकमुच्यते॥ तृणराजस्तालरसस्त्वं॥ अजाजी जीरकं॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ मुक्ताफलं हीरकं
च वैदूर्यं पद्मरागकं॥ पुष्परागं च गोमेदं लेगारुत्मकं तथा॥ प्रवालयुक्तायुक्तानि महारत्ना नी५
निवैन व॥ स्कांदे॥ दधिक्षीरमथाज्यं च माक्षिकं लवणं गुरः॥ नयेवेक्षुरसश्चैते रसाः प्रोक्ता
मनीषिभिः॥ भविष्यपुराणे॥ आपः क्षीरं कुशाग्राणि दध्यक्षततिलास्तथा॥ यवाः सिद्धार्थका राम
श्चैतिधर्मो ह्यर्घः प्रकीर्तितः॥ तत्रैव। सुवर्णं रजतं ताम्रमारकूटं तथैव च॥ लोहं त्रपु तथा सीसं १३
धातवः परिकीर्तिताः॥ पंचरात्रे॥ रजांसि पंचवर्णानि मंडलार्थं प्रकारयेत्॥ शालितंदुलचूर्णं
न शुक्लं वा यवसंभवं॥ रक्तं कुसुंभसिंदूरगैरिकादिसमुद्भवं॥ हारितालोद्भवं पीतं रजनीसंभवं तथा॥ ह

कृष्णमवैर्हरितं पीतरक्तादिविमिश्रितं॥ रजनी हरिद्रा॥ भविष्यपुराणे॥ दूर्वापवांकुरश्चैव बालकं
चूतपल्लवाः॥ हरिद्राद्वयमेसिद्धार्थाः शिखिपूर्णरगलं च॥ कंकणौषधयश्चैताः कौतुकाख्या नवस्मृ
इति३ ताः॥ नवकौतुकानि॥ दशांगधूपो मदनरत्ने॥ षडंगकुष्ठं हि गुडोगुरुश्च लाक्षा नयं पंचनखस्य
भागाः॥ हरीतकी सर्जरसः समांसी भागैकमेकं त्रिलवं शिलाजं॥ घनस्य चत्वारि पुरस्य चैकोध
पो दशांगः कथितो मुनींद्रैः॥ शिलाजं शैलेयं। घनो मुस्ता। पुरो गुग्गुलुः। भविष्यपुराणे॥ अ
नुक्तद्रव्यतसंख्यादेवताप्रतिमास्वप॥ सौवर्णी राजती ताम्री रत्नजा मार्त्तिकी तथा॥ चित्रजापि ग्र४
पूले पोस्यानि जविला नुरूपतः॥ आमाषात्पलपर्यंता कर्तव्याशा वर्जितैः॥ अंगुष्ठपर्वमभ
नवधिका स्मृतेति॥ तत्र नागदेवताप्रतिमालक्षणानि नत्रतत्रैव स्पते॥ तुलाधिष्ठित
स्प३ देवताप्रतिमा तोतुलस्पानि॥ त्रिनेत्रो वृषभस्थायी शूलधृक्कपालपाणिश्चंद्रार्द्धभूषणः॥ ब्रा
श्वेताश्चरथगः सोमोगदापाणिर्वरप्रदः॥ धावद्धरिणपृष्ठस्थो ध्वजधारी समीरणः॥ रक्तवर्णाग्नि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्कं

नयनाद्विभुजा श्चंद्रमौलयः। जटिलाश्च प्रकर्तव्या रुद्राबाणधनुर्धराः। श्वभ्रश्मश्रुः सिंदूरारुण
दान १४ सुप्रभः। पद्मासनः पद्मकरो भूषितांगो रमानाथरः सर्पः रमश्च कमलोरमानाधरः सदंष्ट्रा पाणि
द्विभुजस्तेजोमनिधिरो महान्विश्वकर्मा पीतांबरः। पीतवपुः किरीटी चतुर्भुजो देवगुरु प्रस्तु
तो दंडकमंडलुनसेसूत्र ध्रकेगुरुः। कमंडलुर्वचेवस्या किंदभमपिकमाता कलयस्तगौरो नाम्बाः
करयाणिसमन्वतः पाणयश्चाग्निनाम्नापि कलयेनिजपस्तजं ज्वलितं च पुस्तकं चैव स्क
मारैवकमंडलुं यज्ञोपवीतीहंसस्थ एकवक्त्रश्चतुर्भुजः असत्सजस्तुवंघत्रकं इकांचप्रजाप
ण२७ तिः। विश्वेदेवास्तुसर्वेपिद्विभुजावाणपाणयः। कर्तव्यावाम पाणौतु सर्वाश्च सनपाणयः
क्रतुर्दक्षो वसुः सत्यः कालकामो धुरिलोचनौ। पुरूरवाद्रवश्चेति विश्वेदेवा दशस्मृताः यम
जनाद्विधा न रूपं प्रजापतितुल्या चतुर्भुजस्त्रवमालाभिस्यादिकं च पर्जन्यनामाविद्यु
पोगर्वस्क अपान्वितः। पोधन्नीसर्वज्ञो वालावराजी वचक्रे पकं। कुठारं च पयो १४
जा।

यं चार्चितारलंमहाभुवैं॥ पाशं च क्रो किसलयेश्चं शीवदक्षाभिः करैः शंभुरी रातुल्यः कुशावि
४ रूपसंस्थाः पिंगरः पिंगपात्रिणः। पीतांबरः पीतवपुः किरीटी चतुर्भुजो दंडधरश्च हारी। चर्मा
ध्वक्तोमरं सि सुतः सदानः सिंहाधिरूढो वरदो बुधश्च चतुर्वक्त्रश्चतुर्बाहुः सितमाल्यः सि तांवरः
। सर्वाभरणवान्श्वेतो धर्मः कार्यो महावपुः। चतुर्दंतगजारूढो वज्रपाणिः पुरंदरः। प्राची ढो८
पतिः प्रकर्तव्यो नानाभरणभूषितः। द्विभुजो देवभिषजो कर्तव्यौ वस्त्रवाहनौ। नपौरोषधयः
कार्या दिव्याद्मलीणहस्तयोः। वामयोः पुस्तकेकार्यौ दर्शनीयौ तथाद्विजः॥ वरुणः पाशभृत्सो
म्यः प्रतीच्यां मकराश्रयः। मित्रः कमलपाणिश्च कमलासनसंस्थितः। द्विभुजः श्वेतमर्तिश्च स
र्वभक्ताहितेरतः वरुणस्तु पूर्ववत्। देवा एकोनपंचाशा वेद्रसमतेजसः भानरः पुरुहूतस्य म
रुतः सर्ववर्चसः किरीटहारकेयूरकुंडलादिविभूषिताः। एवं च मेधराणिसराकस्यौतु चराः
सराः कृत्स्नमापिंगनेत्रं च गादिनं पीनाविग्रहं। पुष्पकधनाध्यक्षं पायोच्छ्रीवसरवंसदा॥ वरदो भक्तलोका

स्प१

दान
१५

नांद्कीरीटीकुंडलीगदी। कार्यः सुरूपो गंधर्वो वीणावाद्यरतस्तथा॥ जलेश्वरः स्त्रैवत॥ मंदक्षिणंद
क्षिणाधः करादारभ्यानित्यशः। विष्णुः कौमोदकीपद्मशंखचक्रेरेखेल्लजहस्ती विष्णुलक्षणं॥ तुलवै
वत्तो। दानकालेषु देवत्वंमृतिमार्नमकीर्तितः। धेनूनामपि धेनुत्वं कल्पके दानयोगतः। दानुवैदान
कालेनु धेनवः परिकीर्तिताः। विप्रस्य व्ययकालेतु द्रव्यं तद्दीयते निश्चयः। विष्णुधर्मोत्तरे हेमराज्ञ
नताम्राश्चमन्मयालक्षणान्विताः। यात्रो द्वादश मगति शार्दोंकुंभाः स्युरभिषेचने॥ पंचाशांगुलवैपुल्या
उत्सेधे षोडशांगुलाः। द्वादशांगुलमूलास्युर्मुखमष्टांगुलं भवेत्॥ पंचव आशाश्च पंचाशाः। आ
पादन्यायं चाधिकशान मंगुलानि वैपुल्यमि । तथा॥ कलशस्य मुखे ब्रह्मा ग्रीवायां च मध्येस्थ
सर्वावेष्टयंति चतुर्दिशं। प एम
र॥ मूलेतु संस्थितो विष्णुर्मध्ये मातृगणाः स्मृताः। शेषास्तु देवताः सर्वा वेष्टयंति चतुर्दिशं॥ ऋग्वेद १५
पित्र्यां मानिनीर्थानि कलशो निवसंति हि। यहाः शांतिश्च पुष्टिश्च प्रीतिश्च मतिरेव च॥ ऋग्वेदो ध
श्चयजुर्वेदः सामवेदस्तथैव च। अथर्ववेद संहिताः। सर्वे कलशसंस्थिताः शांति षट्त्रिंशन्मतेप्यवगो ध

तिकेचित्पंचाशदंगुलमित्यन्ये॥ पंचाऽधिकाः दशाः पंचदश
तावैपुल्यं व्यास इतिनुक्तम्॥

मधान्यानि नीलाः कंगुस्तथैव च। श्यामाकं चीनकं चैव सप्तधान्यमुदाहृतं॥ मार्कंडेयपुराणे।
व्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमाः कंगुकास्तिलाः। प्रियंगवः कोविदाराः कोरदूषाः सतीनकाः।
माषामुद्गा मसूराश्च निष्पावाः सकुलत्थकाः। आढकश्चणकाश्चैव शणः सप्तदशस्मृताः॥ को
रदूषाः कोद्रवाः। सतीनकाः सकलायः स्फोटः। यवगोधूमधान्यानि तिलाः कंगुकुलत्थकाः
। माषामुद्गा मसूराश्च निष्पावाः श्यामसर्षपाः। गवेधुकाश्च नीवारा आढक्योथ सतीनकाः।
चणकाश्चीनकाश्चैव धान्यान्यष्टादशैव तु॥ श्यामाः श्यामाकाः। व्यासः। सुवर्णं परमं दानं
सुवर्णं दक्षिणा परा॥ सर्वेषामेव दानानां सुवर्णं दक्षिणेष्यते॥ परेत्यक्ते पुरुषाहारो यस्यैकं
सुवर्णं दक्षिणा परा॥ सर्वेषामेव दानानां सुवर्णं दक्षिणा स्मृता। सुवर्णेदी
नं तुलादिकमपि दक्षिणोक्ति हेमाद्रिः। यत्वन्येषामेव दानानां सुवर्णं दक्षिणा स्मृता। सुवर्णे दी
यमाने तु रजतं दक्षिणेष्यत इति वचनं तन्मूलं मृग्यं। सुवर्णरजततानाम्रतंडुलाधान्यमेव चा॥ नित्स
श्राद्धेदेवयज्ञा सर्वमेतद्दक्षिणामिति व्यासेन केवलसुवर्णदाने दक्षिणांपर्युदासाच्च॥ अपंचपर्युदासः के
पाः।

तो२

दान बलसुवर्णदान एवननु सुवर्णम्ब्रसोरा दिदानरतिमदनादयः देयद्रव्यननीयोत्रोदात्तिणोपपी
१६ कल्पयेत् अनुक्तदत्तिणेदानेदशांवापि शक्तितः तुलापुरुषदानादौ न्यधिकस्यार्ल्लिंगपुराणे
कल्पयेत् अनुक्तदत्तिणेदानेदशांवापि शक्तितः तुलापुरुषदानादौ त्वधिकं स्यादपि लिंगपुराणे
द त्तिणां चशतं सार्द्धं तदर्द्धं वा प्रदापयेत् ऋत्विजां चैव सर्वेषां दशनिष्कान् प्रदापयेत् भवि
ष्योत्तरे देयं निष्कशतं पाथ दानेषु विधिरुत्तमः मध्यमस्तु तदर्द्धेन तदर्द्धे नाधमः स्मृतः अग्ना
त्रेयं च कालपुरुषे तथान्येषु महत्सु च एवं हते रथे चैव धेनोः कृष्णाजिनस्य च अग्नि हे५
कौ५ स्याप्ये कुंभो पंचसौवर्णी विधिः हसेकल्पपादपे रथे हिरण्याश्वरथे महस्तिरथे च राम
ल४ ज्ञोकावहं भवेत् अन्येषु महत्सु तिगर्भादिषु जपाभिषेकमभिधाय लिंगपुराणे अष्टषष्टि १६
लोत्मानं दद्याद्दत्तिणां गुरोः होतृणां चैव सर्वेषां त्रिंशत्पलमुदाहृतं अथ नूणां तदर्द्धेन द
र मानां तदर्द्धेनः अपंचगुः वी ति कुंडापक द्वारपालानां अर्द्धं दत्तिणाविभागो अनु
क्तविभागविशेषेषु दानान्तरेष्वपि द्रष्टव्यः गृह्यपरिशिष्टे दत्तिणालाभे मूलानां फलानां भस्मा
नातिपराद्द्वे ब्रह्माएडे धेनोः सुवर्णीकामधेनोः प्रतोऽप्यल्पेन यो दद्यान्महादानं नराधमः इति गरुडादिवातस्य
दुःखं २७

स्थं

णां दत्तिणां दद्यात् अथद्रव्यमानं याज्ञवल्क्यः जालसूर्यमरीचिस्थं त्रसरेणुरजः स्मृतं तेऽष्टौ लित्ता
ते स्तु तास्तिस्रो राजसर्षप उच्यते गौरस्तु ते त्रयः षट् ते यवो मध्यस्तु ते त्रयः कृष्णलं पंच ते माषस्ते सुवर्ण
स्तु षोडश पलं सुवर्णाश्चत्वारः पंच वापि प्रकीर्तितं द्वे कृष्णले रूप्यमाषो धरणं षोडशैव ते शतमानं तु
दशभिः धरणैः पलमेव तु निष्कः सुवर्णाश्चत्वार इति धरणपुराणं यथा शतमानपले
दशभिः धरणैः पलमेवतु निष्कः सुवर्णाश्चत्वार इति धरणपुराणे पर्पायोः तथा शतमानपले
पूर्वोक्ताश्चत्वारः सुवर्णा राजतो निष्क इति कार्षिकस्ताम्रिकः पण इति ताम्रस्योन्मानं पलचतुर्थी
शेन कर्षेणोन्मितः कार्षिकस्ताम्रसंबंधी पणो भवन्ती कार्षापणसंज्ञश्च स्यात् रूप्ये षोडशपण
पणो भवेत् काकिणी च तुर्थेणावेचाह तेश्चतुर्भिर्वराटकैः काकिणी चैके तेन तथा च देशादि भेदेन पणादि
व्यवहारो ज्ञेयः अथ धान्यादिमानं भविष्यपुराणे पलद्वयं तु प्रसृतं द्विगुणं कुडवं मतं चतुर्भिः कु
डवैः प्रस्थः प्रस्थाश्चत्वार आढकः आढकैस्तैश्चतुर्भिश्च द्रोणस्तु कथितो बुधैः कुंभो द्रोणद्वयं शूर्प
त्वारी द्रोणास्तु षोडशद्रोणा द्वयस्यैवम् र्पर निसंज्ञा गोपथे पंच कृष्णलको माषस्ते चतुः षष्टिभिः
कर्षसंज्ञश्च निष्कः ते षोडशमासः कर्षास्त्री पलं कर्षं चतुष्टयमिति ते षोडशमासा बीजंशः सप्तवर्षपंद्रत्यर्थः ५

Indira Gandhi National Centre for the Arts

पलेह्रीविंशभिः १

दान पलं ... प्रस्थो मागधे शुभ प्रकीर्तितः ॥ आढकै स्तैश्चतुर्भिश्च द्रोणः स्याच्चतुराढकः ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ प
१७ लं च कुडवः प्रस्थ आढको द्रोण एव च ॥ धान्यमानेषु बोद्धव्याः क्रमशोमी चतुर्गुणाः ॥ द्रोणैः षोडशभिः खा
७३ री विंशत्या कुंभ उच्यते ॥ कुंभैस्तु दशभिर्वाहो धान्यसंख्या प्रकीर्तिता ॥ विंशत्ये स्यात्तु द्रोणे शतिसंवध्यते
। तथा च कुंभे द्रोणद्वयमानिपरता द्विशानि द्रोणामितः कुंभ इति पर्यायान्तरे। पलसहस्रमितः कुंभस्य
पि पर्यायान्तरे ॥ वाराहे ॥ पलद्वयं तु प्रसृतं मुष्टिरेकपलं स्मृतं ॥ अष्टमुष्टि भवेत्किंचित्किंचित्रयं शोचपु
ष्कलं ॥ पुष्कलानि च चत्वारि आढकः परिकीर्तितः ॥ चतुराढको भवेद् द्रोण इत्येतन्मानलक्षणं ॥ ए
तत्सदौर्णं शाकदेशकालाद्यपेक्षया व्यवस्था उक्ता श्रीनीलकंठेरख्या परिभाषा इत्येतन्मानलक्षणं ॥ ए
तत्स्यलाणां शाकदेशकालाद्यपेक्षया व्यवस्था उक्ता श्रीनीलकंठाख्यः परिभाषादिकं पुरुः ॥ दानाधो दान १७
पपिकं कुंडमंडपादिष्विदत्यय ॥ तत्र प्रमान ॥ आदित्यपुराणे ॥ जालांतरगते भानौ यत्सूक्ष्मं दृश्यते रजः ॥ ७५
प्रथमं तत्प्रमाणानां त्रसरेणुं प्रचक्षते ॥ त्रसरेणुस्तु विज्ञेयो अष्टौ ये परमाणवः ॥ त्रसरेणव स्तु ते

षोरथ्यरेणुस्तु स स्मृतः ॥ रथरेणवस्तु ते ऽष्टौ च वालाग्रं तत्स्मृतं बुधैः ॥ वालाग्राण्यष्ट लिक्षा तु यूकालि
क्षाष्टकं तथा ॥ अष्टौ यूका यवं प्राहुरंगुलं तु यवाष्टकं ॥ अन्यत्रापि ॥ यूकाष्टकं यवं प्राहुर्यवानामुद
रैस्तथा ॥ अष्टाभिश्चांगुलं तिर्यग्यवानामुत्तमं मतं ॥ सप्तभिर्मध्यमं प्रोक्तं षड्भिः स्यादधमांगुलं ॥ मिते
... द्वादशांगुलमात्रो वै वितस्तिस्तु प्रकीर्तिता ॥ अंगुष्ठस्य प्रदेशिन्या सः प्रादेश उच्यते ॥ तालः स्मृ
तो मध्यमया गोकर्णश्चाप्यनामया ॥ कनिष्ठया वितस्तिस्तु द्वादशांगुलमानिकः ॥ रत्निस्त्वंगुलप
र्वाणि विज्ञेयस्त्वेकविंशतिः ॥ चत्वारि विंशतिश्चैव हस्तः स्यादंगुलानि तु ॥ किष्कुः स्मृतो द्विरत्निस्तु चि
चत्वारिंशदंगुलः ॥ षण्णवत्यंगुलिश्चैव धनुर्दंडः प्रकीर्तितः ॥ धनुर्दंडयुगा नाडिका पाश्वे यवा यु
लैः धनुषां त्रिशतं नल्वं प्राहुः संख्याविदो जनाः ॥ धनुःसहस्रे द्वे चापि गव्यूतिरुपदिश्यते ॥ अष्टौ धनुःसह
स्राणि योजनं परिकीर्तितं ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ यत्संख्यातमया ख्याति नरः संवत्सरं द्विजः ॥ एकं गोचर्ममा
त्रं तु भुवः प्रोक्तं विचक्षणैः ॥ बृहस्पतिः ॥ दशहस्तेन दंडेन त्रिंशद्दंडा निवर्तनं ॥ दशतान्येव गोचर्म ब्राह्मणे ... व्या ४

५ मध्यचिह्नेपतेत्तशानिस्तानूः पूर्वोच्छायावालेननीया इत्यादिशिल्पशास्त्रोक्त्यातांसमीकृत्य च मं ५
४ तदाहमदनरत्ने नारदः एवं लब्धेषुसंयुक्तेक्षेत्रे सम्यक्समीकृते दिक्साधनायतन्मध्ये सममण्डलमालिखेत् पूर्वोक्तिलक्षणं शंकुं तन्मध्येस्थाप्येत्ततः तच्छायानुस्पृ

ष्योरद्यानियम्य इतीभूमिमानं मार्जं नखनन्नायन्यत्तमप्रकारेण यथोचितं भूमिः संशोध्यानत्रमं शेषत्रयं तत्रैव
दाम १८ ३ पस्थलं सिद्धान्तशेखरे ॥ स्थलादर्कांगुलोच्छ्रायमंड पस्थलमीरितमिति ॥ मंडपं त्रहस्तकपिल परा हस्तयोः तत्र
पंचरात्रे उच्छ्रायोहस्तमानं स्यात्तत्समं च सुशोभनमिति नतोदंडत्रयं निर्मितदीर्घत्रिकोणाकार कार्येउभे चिह्नेन
पुत्रेदंडाग्राभ्यां भ्रमिन्यस्तेयत्र मत्स्यानिर्यग्दंडोपरिलंबितमध्योभारवभूमौ मग्रामं तत्त्वेयथातिर्यग्दं सूत्रपिररेखया: अयमर्थः ५
डं पाद्युपपुत्को प्राचीं साधयेदेवं समायां भुवि द्वादशांगुलाधिकयासार्द्धमेकं तन्मध्येवा परं नवां
गुलव्यासार्द्धमिती वत्रद्वयं मंडलानन्मध्ये द्वादशांगुलं प्रसमलसद्वायंकुत्रुशंकुं निधायपनवांगुलंर
न्तरे रवौपावतस्त्रोदित्याप्रकल्प्यतासु चतस्रः गच्छ्यः पंचदशांगुला शलाकाः शंकयस्य छाया
स्याप्यांशंकुसाम्यतार्थं तादृशाशंकुपृच्छापावमहन्तरे रवौ पूर्वाह्ने यत्रस्पर्शतिसात्रत्यक। यत्रापरा दाम १८
राह्ने साश्चाक। स्पष्टप्राचीत्तानार्थंतु परदिनेपितस्मिन्नेव वृत्ते यांकुच्छायाग्निर्गमप्रवेशापोष्यिद्गुणत्वा
पूर्वापरदिनछायानिर्गमनविच्युतिरंनरालमिहोस्त्रि चतुरायेर्भोगैर्विभज्य पूर्वदिने छायाप्रवेशनिर्ग

छि अर मांतरालघटीः पारछायाघटीयंत्रादिना त्रालानाभिर्घटिकाभिः काल्येतानभागानुगुण येत्
पश्चाहरेतनोलघ्वेशोनप्राच्यामेव पूर्वदिनकृतापगमाचे ज्ञादुत्तरायणउत्तरस्मिन्नदक्षिणा
यनेदाक्षिण्यस्मिन्नंकपेत नहुपरि पूर्वेच्छायाप्रवेशाचिह्नोपरिच्छजेत्सूत्रे सतत्मा प्राची भवतीति दि
कृत्तानोयायांन स्वशुल्चे कृत्तिकाश्रवणः पुष्य चित्रा स्वात्योर्यदंतरं एनत्प्राच्यादि शोरूपय
गमात्रोदितेसतीति अत्राप्यगुरूपदेशः सूक्ष्मरंध्रानालिकाकाष्ठादौव्यातद्वेधेणयुगमा प्र५
त्रसुपरिगतं कृत्तिकादिनक्षत्रद्वयानालिकांतभ्रामाकत्यग्देशयोः सतलपाषाणादयमवलंब द्
यं वा भूमौ प्राचीप्यतस्मिन्ह्योः प्राची सूत्रं देयमिति एवमेव ध्रुवं दृष्ट्वोदीचीसाध्याचित्रास्वात्य
न्तरालज्ञानार्थं तु नालिकाद्वयेनैकेनचदशांतरेणाम स्याकारयंत्रेहस्ता देउच मध्येकयेत ॥ नालि
काद्वयांतोत्तुनयालक्षणादिनापरस्पर योजमीयोपयेकेनमयपलेनयुगपन्न दृत्त्रद्वयमापीदृश्य अयमद
नेःपवंदृष्ट्वा मिलितान्न दृयांताहद्रमध्यांका हेपाषाणावलंबोवपत्तेत्रव्याविति
लिका

Indira Gandhi National Centre for the Arts

मंडपाविकल्पेनोक्तः२

दि१

पा॰लक्षणं तत्र पंचरात्रे। कनीयान्दशहस्तः स्यान्मध्यमो द्वादशोन्मितः। तथा षोडशभिर्हस्तैर्मे श्रा१
दान उपः स्यादिहोत्तमः। प्रतिष्ठासारसंग्रहे। मंडपः कलाहस्तो वा सर्वलक्षणसंयुतः। दशद्वादश
१९ हस्तो वा द्विद्विवृद्ध्या ततः क्रमात्। लिंगपुराणे तुलादानप्रकरणे। विंशहस्तप्रमाणेन मंडपं कूट पुरुषं ३
मेव वा। अथाष्टादशहस्तेन कलाहस्तेन वा पुनरिति। विंशतिहस्तो मध्यस्तंभवालिकोप वचनेन तुलापु
रिगतैश्चतुर्भिरष्टभिर्वा मृदंगाकारकलशप्रोतैः काष्ठैर्मध्ये शिखराकारः स तु कूटः। कूटोऽस्त्री रुषदानादौ षोड
शिखरं शृंगमित्यभिधानानुसारात्। मध्यस्तंभोपरि समतयाच्छादितो मंडप इति हेमाद्रिः। स शा१ छा६ शा०
शगीतु कूट एवाद्रीलोकानां तत्रैव च मंडपभ्रमः। दशहस्तमंडपस्तु एकमेखलकुंडपक्षे एकाग्निवि ख४
धानपक्षे वोपपुरुषो भवतीति मदनरत्ने। पंचरात्रे। कुर्यादेवं यागेषु चतुर्दशाष्ट मंडपान्। सारदा दान
रूभवा स्तंभान्हदा — नत्कुर्यात्तत्समान्। मंडपार्द्धोच्छ्रितान्वेदसं ख्यानेतां स्तथा वालिका १९
मूर्द्धतस्तेषां स्तंभद्वादशकं पुनः। [redacted] वास्यपीठप्रमाणेन तत्र सत्रविधानतः। कल्पयेद्धिकरंध्रः

खां२

---

४ षोडशस्तंभसंयुक्तं चत्वारस्तेषु मध्यगाः। अष्टहस्तसमुच्छ्रायाः संस्थाप्या द्वादशाभितः। पंचहस्तप्रमाणास्ते [illegible] शुभाः। ७

रंचतुरंगुलवृद्धितः। मध्यमोत्तमयोर्वेदी मंडपस्य त्रिभागतः। चतुर्थांशोच्छ्रिता सा स्यात्त्रिसमपं
चतोपि वा। नवैकादशहीनं वा दशकाभिः प्रकल्पयेदिति चूडान्तीरखा। वालिकाभिरितेषां चे =
श्रा२ तुस्तंभानां मिश्रीखाभिः सोतछिद्राण्युपयतंछिद्रद्वयोपेतानि वालिकाख्यानि तिर्यक्काष्ठानि
विधेयानीत्यर्थः। वाल्य रस्यादी आदौ मध्यस्तंभचतुष्टयं विन्यस्य तद्बाह्यपरिधौ मंडपक्षेत्रवि
स्तारपर्याप्तपीठपरिमितसत्रततीपांत्रोनतुल्यांतरद्वादशाचिन्हकरणपूर्वकं पंचहस्तप्रमा मा ५
णा द्वादशस्तंभानि खेयास्तस्यार्थः। तदेवं षोडशस्तंभता संपद्यते। एवं तावतो मंडपायामे तथा च ४
नोच्छ्राया अष्टहस्ता नव हस्ता वा भवंति। अधममध्यमोत्तमरूपेषु षट्हस्ता एते चत्वारः। शारदातिलके
उच्छ्रा... नत्रापि मध्यमस्तंभेषु चूडास्वेव तिर्यक्काष्ठानि वेशनं। वाल्येषु चतुस्तंभकर्णेषु बवे
त्यनियमः। सर्वे च पंचमांशान्यसेभ्रमो सर्वसाधारणो विधिरित्युक्तत्वात्। सत्रपंचमांशोनानि रवे
याः सर्वापि दशांगुलसत्रवेष्टनयोग्यस्थौल्या विधेयाः। कल्पयेत्सादि। कनिष्ठमेरपे द्वारचतुष्टयं

दि२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

२१

द्विहस्तविस्तारं तथा मध्यमे चतुरंगुलाधिकद्विहस्तविस्तारं। एवमुत्तमे षडंगुलाधिकद्विहस्तविस्ता-

दान २० रं। मध्यमोत्तमयोर्वेदी स्यादि। मंडपमध्यत्रिभागमाना वेदिः। स्वायामतृतीयचतुर्थपंचसप्तम- म२

नवमैकादशान्यतमांशोनोच्चा तुलापुरुषे तु मात्स्ये। सप्तहस्ता भवेद्वेदी मध्ये पंचकराथवे नीसिद्धो

नशो परे। चतुरस्रा चतुष्कोणा वेदी सर्वफलप्रदा। तडागादिप्रतिष्ठायां पद्मिनी पद्मसंनिभा। राज्ञो

ऽस्याः सर्वतोभद्रा चतुर्भद्राभिषेचने। विवाहे श्रीधरी वेदी। त्रिंशत्यस्त्रसमान्विते ति। द्वारदे हल्या

वाहिर्हस्तमात्रे द्वारशाखा निखेयाः इति निवेधांतरे त्र तरवेदेतु हस्तद्वयं वाहिः स्यात्तोरणा-

नि निवेशयेदित्युक्तं। मात्स्ये द्वारेषु कार्याणि च तोरणानि चत्वारि पीठी रवनस्यतीनामिति।

अयमर्थः। पूर्वद्वारे अश्वत्थशाखे। दक्षिणे उदुंबरशाखे। पश्चिमे न्यग्रोधशाखे। उत्तरतो दश ग्रा-

धम२ रवे प्लक्षशाखे वा। मध्यमोत्तममंडपेषु क्रमात् पंच षट् सप्तहस्तो वा स्यात् सा अपरिष्कृत च द्वासु नि राम २०

धिकफलकमुभयतः साछिद्रं चडान्यस्ताछिद्रं निदध्यात्। नातिहस्तमथ मंडपे अंगुलषट्काधिकं म१

धुद२ ४ तदुक्तं विश्वकर्मणा ... अश्वत्थोदुंबरप्लक्षवटशाखाकृतानि तु मंडपस्य प्रतिदिशं द्वाराणि स्युरनि क्रमेण। पंचहस्तप्रमाणानि विस्तारेण द्विहस्तकाः षडंगु

लाधिकद्विहस्तप्रहस्तामध्योत्तमे। विस्तारेणोति ... फलकमानं तोरणांभा ... सशाखा ... अंगुलप्रमाणेन ... इति। परिमाणे विशालता। २

ति१ तं१

मा१

द्विहस्तं मध्ये सार्द्धहस्तद्वयमुत्तमे। तीर्यक्फलकोपरि मध्ये मंडपेषु क्रमे तच्चतुरंगुलाः सार्द्धच-

तुरंगुलाः पंचांगुलाश्च कीलानि वेध्याः। तिर्यक्फलके कीलाश्च तत्तत्काष्ठजा एव। यद्वास्तु शास्त्रे

। मस्तके द्वादशांगुलो नत्वा खचक्रगदांबुजं। प्रागादिक्रमयोगेन न्यसेत्तेषां स्वदारुजं। द्वादशांगो

त्रफलकस्य चतुरंगुलादिरेवोक्तः। शंखचक्रगदांबुजाकारकरणं वैष्णवयागविषयं। शैवयागे

तु ते कीलास्त्रिशूलाभाः स्युस्त्रिशूलाकारत्वं चैवं। मध्यकीलो नवांगुलो दैर्घ्ये सपाद द्व्यंगुलवि- धे:८

स्तारः तमुभयतो न्योन्यौ किंचिद्वक्रौ दैर्घ्यं मध्ये मूलस्य मलांगुलद्वयं विलप्रवेशांतेः त्वस्य धम मंड-

पे। मध्यमे त्वेकादशांगुलमुच्छ्रायः। पादोनत्र्यंगुलविस्तारः त्र्यंगुलो विलप्रवेशः। उत्तमे त्रयोदशां-

गुलमुच्छ्रायः सपादद्व्यंगुलो विस्तारश्चतुरंगुलो विलप्रवेशः। इदं चापिंगलमते। मूलेनाचीनि

ताः कार्या द्वारशाखास्तु मस्तके। मूलेन वांगुले दैर्घ्यं तुरीयांशोनाविस्तृतिः। ऋजुर्वै मध्यशृंगस्या-

र्धकिंचिद्वक्रं च पत्तमोः। प्रथमे तत्समारव्यातं यंगुलं रोपयेत्तथा त्यादिनोक्तं एषाम लाभे एक हरुजा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दा॰ ना
२१

नितोरणानि। तस्याप्यभावेत्रामीदुम — लानि एतान्यैवेशानमेत्राश्वाग्नीमीलेर षेत्ताअग्नआयाहित्रा
त्नोदेवीरित्यनुसंधेया॥ मध्यस्तंभचतुष्टयोपरिचमुरजाहतिकाष्ठेदीर्घिदिगत रेत्राष्टकमोताग्र
काष्ठाष्टकेनोन्नतताका यो। कोटे॥ सन्निरिसंख्याधावि जयाद्यास्तुमंडपार स्तक्तत्वात द्वार वर्जं सर्वतो
मंडपआछाद्य॥ जयाविजयभद्रविश्वरूपसुरूपक्रवधनदधन्वकस्तुमसन्ना॥ एतेष्टहस्तादमोहि
हस्त वृद्धितोज्ञानव्या॥ पताःमंडपद्व्यंक्तिपतेनदातत्र प्रथममंडपपरिमितमेतरत्नुस्तज्ज्पद्वितीयो
मंडपः कर्त्तव्यइतिवाल्कशास्त्रे।एवं पदाधामाग्रेमंडपः क्रियतेतन[illegible]दातद्वामपरिमाणमेतरमुत्स
स्यपूरतोमंडपोविधेयइति। मात्स्येमंडपेपताकाउक्ताः। लोकेशवर्णाः परितः पताकामध्येध्वजः
किंकिणीकायुतः स्यात॥इति संग्रहेपि॥ सप्तहस्ताः पताकास्युः ललमोत्रोनादिसन्नताः। लोकपाला
नुवर्णेननवमीतुहिनप्रभा॥ पीतरक्तादिवर्णाश्चपंचहस्ताध्वजास्मताः॥ द्विपंचहस्तेदंडेश्च वंशजे
संयुतास्तथेति॥ लोकपालवर्णाश्च॥ इंद्रः पीतोयमः श्यामोवरुणः स्फटिकप्रभः॥ कुबेरस्तसुव

ग
शाम
२२

र्णाभोप्यग्निश्चापिसुवर्णभः।तथैवानिर्ऋतिः श्यामोवायुर्धूम्रः प्रशस्यते॥ ईशानस्तुभवेद्रक्त एवं
ध्यायेत्क्रमादिमानिति॥ गारुडेतु पताकानांप्रकारांतरमुक्तं। पंचहस्ताध्वजाः कार्यावैपुल्येन
द्विहस्तकाः। सप्तहस्ताः पताकास्युर्विंशत्यंगुलविस्तृताः।दशहस्ताः पताकानांदंडाः पंचाशवे
शिताः।सिंदूराः कर्बुराधूम्राधूसरामेघसन्निभाः।हरितांपांडुवर्णाश्चशुद्धाः पूर्वादितः क्रमात॥
एवंवर्णाः शुभाः कार्याः पताकांपाकशासनेति॥ अत्र समचतुरस्रमंडपसाधनेमंडपादिव्या
तः ५ [illegible]प्रमाणांरज्जुंद्विगुणीकृत्यतामेवोभयं पाशाभ्यांसहाष्टधाविभज्यपंचमांशांतेकर्षणायप
=र्षे ४ [illegible]शांतेशंकुकर्षेचाविहृत्यपंककृत्वामंडपादेः प्राचीसत्रप्रांतद्वयेशंकुद्वयंनिखायमध्यात्संकृत्वा
शंकोः पाशांतावासज्यपूर्ववद्दक्षिणोत्तरयोः क्रमेण कर्षणाविहृंआकृष्यशंकुद्वयंनिहन्या
त॥ ततईशानाग्नेयपारिशंकुषप्रादक्षिण्येनरज्जुवेष्टनान्मंडपादिचतुरस्रक्षेत्रंभवति॥ मध्य
वेदीसाधनं॥ मंडपस्तत्रभागा ॰यतंदक्षिणोत्तरायतंचत्रेधाविभज्यतेन नवभागोमंडपः स
४ रज्ज्वंतपाशौतयोःशंकोरासज्यकर्षणाविर्हदक्षिणतआकृष्यशंकुविहृशंकुंनिखायततःकर्षणाविहृमुत्तरतआकृष्यशंकुविहृशंकुंनिखाय ४ त्रुटिः

राम पद्याने॥ मध्यमे नवमें द्रोतन्मानावेदिका पजमानहस्तोच्छ्रायाचविधेया॥ मात्स्ये॥ द्वारेषु कुंभद्वयम
२२ त्रकार्यं स्रग्गंधधूपावरत्नयुक्तमिति॥ मदनरत्ने॥ गंधपुष्पाक्षतोपेतौ कुंभौ स्तंभनिवेशये
त॥ ध्वजंवधरंवाथपताकांचाविमेशांतत्रपूजयेत॥ मंडपस्य तु कोणेषु कलशोष्ठकमादमी॥ अ
मृतोदुर्जमश्चैव सिद्धार्थो मंगलस्तथा॥ पूज्या द्वारस्थकुंभेषु शक्राद्यास्कमनूनमे॥ मनुमंत्रै
।इति मंडपनिरूपणं॥ अथ कुंडानि॥ तत्र भविष्यपुराणे। वेदीपादांतरं त्यक्त्वा कुंडानि नव पंच
वा॥ वेदास्त्राण्येव तानि स्युर्वर्तुलान्यथवा क्वचित्॥ आम्नायरहस्ये॥ कुंडानि चतुरस्राणि
वृत्तनानाकृतीनि वा॥ नवपंचाथवैकं वा कर्तव्यं लक्षणान्वितं॥ न—वकुंडविधाने तु दिक्षु
कुंडाष्टके स्थिते॥ नवमं कारयेत्कुंडं पूर्वेशानांतरे गते॥ विधानेपंचकुंडानामीशाने पंचमं भ राम
वेत॥ अत्र चतुःकुंडीपक्षे स्थानं नास्तीत्यर्थकं॥ हेमाद्रौ नारदीये। पक्षे पादे इयते कुंडं चतुष्कंत २२
त्रकर्मणी॥ वेदास्रमर्द्धचंद्रं च वृत्तं पद्मनिभं तथा। पीठ वर्द्धते पेकुंडं सुप्रमाणे षगर्त्तकं। कुर्या

द्या।

---

७ प्रकारान्तरमाह विश्वकर्मा॥ कृत्वा प्राक्सूत्रमंडोके दक्षिणोत्तरमत्स्ययोः। मध्यसूत्रं ततः कोणैरंकितैश्चतुरस्रकम्। ७ त्रुटिः

कुंडानि चत्वारि प्राच्यादिषु विवर्त्तनाः॥ कुंडवेद्यंतरं चैव सपादकरसंमितं। विंशांगुलं मकर्तं
व्येअंतरं कुंडपीठयोः। स्मृत्यंतरे॥ वेदिभित्तिं परित्यज्य त्रयोदशाभिरंगुलैः हस्तमात्राणि कुंडा
नि चतुरस्राणि सर्वतः रत्नि सर्वतोदिक्षु काम्येतु। ऐंद्र्यां स्तंभे वत्तु कोणं अग्नौ भोगे भगाकृति चंद्रार्द्धमा
ग्न्येयाम्यां त्रिकोणं द्विषि नैर्ऋते॥ वारुण्यां शांतिके वृत्तं षडस्रं तु वायनैऽनिले। उदीच्यां योनि पंके पद्मं
रोद्र्यां मध्यास्त्रिमुक्तिदं॥ शारदातिलके॥ विप्राणां चतुरस्रं स्याद्राज्ञां वर्तुलमिष्यते॥ वैश्यानां
स्व५ मर्द्धचंद्राभं शूद्राणां त्र्यस्रमीरितं॥ चतुरस्रं तु सर्वेषां कोचिदिच्छंति तांत्रिकाः। चतुरस्रसाधनं तु
मंडपसाधनावसर उक्तं॥ तत्रैकस्मिन् हस्ते चतुर्विंशत्यंगुलानि व्यासः। द्वयोस्त्रयस्त्रिंशदंग
लानि स   सपयवाः। चतस्रो यूकाः। द्वे लिखे। त्रिषु एकचत्वारिंशदंगुलानि चत्वारो यवाः। चत
स्रो यूकाः। चतस्रो लिक्षाः॥ चतुर्षु षट्चत्वारिंशदंगुलानि। पंचसु त्रिपंचाशदंगुलानि
पेच यवाः। द्वे यूके पंच लिक्षाः। षट्सु षट्पंचाशदंगुलानि। षड्यवाः द्वे यूके चतस्रो लिक्षाः सप्त

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

२ सप्तयवाः ७। एकायूका १। तिस्रो लिक्षाः। २ त्रुटिः

जानि १

ग्रान: मुत्रि षष्ठ्यंगुलानि· यवत्रयं सप्त यूकां सप्तालिक्षाः। अष्टसु सप्त षष्ठ्यंगु· सप्त यवाः लिक्षाश्च न

२३ स्वः। नवसु द्वासप्तत्यंगुलानि हस्तानु पंचसप्तत्यंगुलानि॥ प्रवाः प्र... ...लिक्षा श्च न

एवं षोडशहस्ते षष्ठ्यवत्यंगुलानि। अथ योनिकुंडं॥ २ एवं चतुरस्रव्यासं चतुर्विंशतिधा विभ

ज्य समपादैः पंचभिर्भागैर्मध्यसूत्रं प्राच्यां विदध्याच्च चतुरस्रमध्ये प्रागुदक्सूत्रपातं त्या

ज्यपरितनास्य चतुरस्रयोः कोणसूत्रद्वयपातं तात मध्यादेतत्कोणसूत्रार्द्धमानेन

ष्टं चतुरस्रोदकसूत्र दक्षिणातातप्राक्सूत्रपश्चिमांतं यावत् भ्रामयेत् वृत्तार्द्ध॥ ३३

एवमपि पश्चात् चतुरस्रोदक्सूत्र दक्षिणांतात्प्राग्गतात्प्राक्सूत्रपश्चिमांतं परिभ्रा एम

६२ म्य वृत्तार्द्धं यदक्षिणोदक्कोटितो वर्द्धितप्राक्सूत्रान्तं यावत् सूत्रद्वयपातपर्यंतं योनिकुं २३

डं तथा च शारदातिलके। चतुरस्रीकृतं क्षेत्रं पंचधा विभजेत्सुधीः॥ स्वसैस्तु रसांदकाद्रांको

णार्द्धादिप्रमाणतः। भ्रामयेत्कोणमानेन तत्पार्श्वे द्विपिमंत्रवित्॥ सूत्रयुग्मं ततो दद्यात्कुंडं योनिनि

भं भवेत्। अत्रोपपत्तिः। प्राग्दिग्गतं सूत्रमेव· सप्तदशांगुलानि १७ एकोयवः १ एकायूका अछे।१४

१ लिक्षाः पंचभूस्तत्र एवं चतुरस्रमध्योदक्सूत्रं चतुर्विंशांगुले ३ परितनास्य त्रिस्रोपि भः सेवा

लेवस्तु द्वादशांगुलानि १२ वृत्तार्द्धव्यासार्द्धयोस्तु अंगुलानि ८ यवाश्चत्वारः ४ रसाः। योनिमध्यसू

त्रवस्य गुलानि एकहस्ते पंचांगुलानि ५ एकोयवः १ एकायूका पंचालिक्षाः। द्विहस्ते सप्तांगुला

नि द्वौ यवौ द्वे यूके एकलिक्षाः त्रिहस्ते षड्विंशांगुलानि ८ सप्तयवाः तिस्रो यूकाः चतुर्हस्ते दशांगुला

नि चत्वारो यवाः तिस्रो यूकाः द्वेलिक्षे पंचहस्ते एकादशांगुलानि ११ यवचतुष्टयमेकायूका। ष

ड्हस्ते द्वादशांगुलानि १२ चत्वारो यवाः। सप्तयूकास्तिस्रो लिक्षाः। सप्तहस्ते त्रयोदशांगुलानि १३

पंचयवाः। अष्टहस्ते चतुर्दशांगुलानि १४ यवचतुष्टयं यूकाश्च नव· द्वे लिक्षे। नवहस्ते पंचदशां

गुलानि १५ यवत्रयं यूका चतुष्टयं सप्तालिक्षाः। दशहस्ते षोडशांगुलानि १६ द्वौ यवौ तिस्रो यूका

Indira Gandhi National Centre for the Arts

शान — त्रिस्त्रो लिक्षाः । एवं षोडशहस्ते विंशत्यंगुलानि २० यवचतुष्टयं यूकाः । चतस्रो लिक्षाः । राम — शा.दं २
२७ — स्मरष्टचतुरस्रक्षेत्रमध्ये रेखापातेन स्वभिकं शानमंशान्कृत्वा षट्त्रिंशन्मध्यसूत्रं प्राच्यां एको
नविंशदंशोश्वो भवतः श्रोणी संवर्ध्य सव्ये श्रोणी च तुर्यांशाकर्कटेन सूत्रेण वा प्राच्यमभागे ह
स्वलयं — नार्द्धद्वयं प्राग्वृत्तश्रोणिं विनार्द्धद्वयं वा स्यात पौर्वर्द्धितया क स्वार्धं हूपाव स्त्र तद्वयेन योन्याकार
विलिख ४ — कार्यमित्याह । न स्फलसंवादे पावि रूपत्वात्पूर्वं । रदं चोदगग्रं कार्यं ॥ नवम ध्ये रेखा पंच मो शाय
सावुदीच्यां कृतायां भवति । इदमुदाहृतं मदनरत्ने सिद्धांतशेखरे । योन्या रवमुच्यते कुंडं आग्नेयाम
न राम रवमिति । अथार्द्धचंद्राभं तदुक्तं शारदातिलके चतुरस्रीकृतं क्षेत्रं दशधा विभजेद्बुधः । ए
कमेकं त्यजेद्देशामभक्तार्द्धं च तत्रावित ॥ व्याससूत्रं पानपेद्यैतन्मानी हाम येननः ॥ अर्द्धचंद्र — राम
निभं कुंडं रमणीयमिदं भवेदिति ॥ अयमर्थः । इष्टप्रमाणचतुरस्रमध्ये रेखां दशधा विभज्यो पंक्ति — २४
मोजायोपरि मध्यतत्रार्द्धहृदयं हस्तोपरि विहृत्य पंकूदक्षिणोत्तरसूत्रं रत्नोपरि विहाद धार्द्धहूपा

वद्धेन सूत्रेण कर्कटेन वा भ्रमाद्धत्यार्द्धव्याससूत्र जातकोटिकमर्द्धचंद्रकुंडं कुर्यादिति । अर्द्धहस्तेचत्र व्या
सार्द्धांगुलानि । एकास्मिन्नेकोनविंशत्यंगुलानि एको यवः एकायूका । पंच लिक्षाः द्वयोः सप्तविं
शत्यंगुलानि पंच यूकाः दे लिक्षे त्रिषुत्रयस्त्रिंशदंगुलानि एको यवः द्वेयूके षट् लिक्षाः । चतुर्षु अ
ष्टात्रिंशदंगुलानि द्वौ यवौ तिस्रो यूकाः दे लिक्षे पंचसु द्विचत्वारिंशदंगुलानि सप्त यवाः यूकाश्च
तस्रः तिस्रो लिक्षाः षट् सु षट्चत्वारिंशदंगुलानि सप्त यवाः देयूके सप्तसु पंचाशदंगुलानि पंच यवा
द्वेयूके चतस्रो लिक्षाः । अष्टसु पंचपंचाशदंगुलानि एको यवः द्वेयूके तिस्रो लिक्षाः नवसु सप्त — शा.४
पंचाशदंगुलानि चत्वारो यवाः दशसु षष्ट्यंगुलानि चत्वारो यवाः एवं षोडशसु षट्सप्तत्यंगुलानि पं
च यवाः अत्र रामेण तु चतुरशीत्यधिकविंशत्या विभक्तस्येष्टक्षेत्र व्यासस्यैकोंशोधिक
स्त्याज्यः क्षेत्रफलसंवादार्थमित्युक्तं ॥ सर्वेकांशश्रष्टक्षेत्रव्यास चतुर्विंशांशोषोडशांशो भवति — स २
॥ एकहस्तचतुरस्रे तु सार्द्धयवाधिकः । एवं द्विहस्तादिष्वप्यूह्यं । इदं चोदगग्रं कार्यं ॥ तदुक्तं मदनरत्ने

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तं१ =दश२

दान २५ ।।उदगग्रं रेखाधाविभज्जेद्बुधः एकमेकं न्यसेद् दंशांश्च पश्चकर्णं च ततं वितान्याख्तं यातमेदग्रे तन्मा
नात् वादिमध्यरेखापानं वधा विभागेन संपादनीयमिति। यत्तु शारदातिलके ।।चतुरस्त्रीकृते क्षेत्रे
न्यामयेत्ततः अर्धचंद्रनिभं कुंडं रमणीयमिदं भवेदिति तन्स्यष्टमाव त्वत्र फलादिसंवादः का
मनोक्तेत्वल्पः अथ त्रिकोणं रुष्टचतुरस्त्रमध्यसूत्रस्य चतुर्विंशतिरंशाः तत्र सूत्रे प्राच्यामष्ट
मांशो नैकांत्रासाहितान्साईस सांशान श्रोणींच पार्श्वयोः प्रत्येकं सपादान्यषडंशान् संवर्ध्य व लको५ म५
र्द्धिनश्रोणापतनयो वर्द्धितमा केन्त्रान्तयाव सूत्रद मेदं ते संभूतं त्रास्त्रि भवति यथोक्तं शारदातिलके
उर्ध्वा भाजिते क्षेत्रे न्यसेदुभयपार्श्वयोः । एकैकमंशान्त्रानादयनोलांछयेत्ततः । सूत्रद्वयं बुधः
कुर्यात्र्यस्त्रं कुंडमुदाहृतमिति रुदं तु किंचित्स्थूलमभिचारिअतोस्माभिरधिकं दत्तमुक्ता । रामम एम २५
ते तु मध्यसूत्रं दशाभिरंशैः संवर्ध्यं तत्रैकोंशः स्वाष्टमांशोनः श्रोणिसूत्र स्योभयतः पंच पंचांशा हदि
रितीत त्रुदिषमभुजत्वादुपेक्ष्यं । रुदं चानिर्जितो प्रागग्रं पश्चिमयोनि त्र्यास्त्रि भुजाः एकास्मिन्नष्टिंश

४ कामिके कर्णाडूष्टांशांशसंन्यासाद्वृत्तं कुंडमिहोदितमिति। अत्रपमयः । कर्णाद्दस्यष्टमांशोंऽगुलद्वयपवाधिकमेक ...
४ व्यासार्द्धेन वृत्तं कुंडं भवति शारदातिलकेपि अष्टादशांशे क्षेत्रे संन्यसेद्दक्षवाहि बुधः ।भ्रामयेत्तेन मानेन वृत्तं कुंडं मनोरममिति। अत्रोभयत्रा...

दंगुलानि चत्वारो यवाः । द्वयोरेकपंचाशदंगुलानि पंच यवाः त्रिषु त्रिषष्ट्यंगुलानि एको यवः चतुर्षु त्रि
सप्तत्यंगुलानि पंच स्वेकाशीत्यंगुलानि पंच यवाः षट्स्वेकोननवत्यंगु० । त्रयो यवाः सप्तसु चतु
र्नवत्यंगु० चत्वारो यवाः अष्टसु शतोत्तर शतांगु० । एको यवः । नवसु नवाधिकशतांगुला यव
त्रयं दशसु पंचदशाधिकशतांगु० यवद्वयं अथ वृत्तं ——— व्यासषोडशांशाधिकव्यासार्द्ध [illegible] ल५
मितेन कर्कटेन सूत्रेण वा कृतं मंडलं वृत्तं कुंडं प्रागग्रं पश्चिमयोनि मती व्यो वृत्तव्यासोऽंगुलानि ए
कास्मिन्नत्र योदशांगुलानि यवचतुष्टयं । द्वयोरेकोनविंशत्यंगुलानि एको यवः । त्रिषु त्रयोविंश
त्यंगु [illegible] यवचतुष्टयं चतुर्षु सप्तविंशत्यंगु० एको यवः पंच — सु त्रिंशदंगु [illegible] द्वौ यवौ । षट्सु
त्रयस्त्रिंशदंगुलानि एको यवः । सप्तसु पंचत्रिंशदंगुलानि स — सप्त यवाः । अष्टस्वष्टत्रिंशदंगु०
[illegible] द्वौ यवौ । नवसु चत्वारिंशदंगु० पंच यवाः दशसु द्वाचत्वारिंशदंगुलानि सप्त यवाः । अथ षट्
स्त्रां ।। रुष्टचतुरस्त्रमध्यसूत्रस्य चतुर्विंशतितमांशान् कृत्वा तत्सूत्रं त्रिभिरंशैः प्राच्यां वर्द्धयेत्तत्र कोण

Indira Gandhi National Centre for the Arts

५ तत्रफलं पंचाशीत्यधिकानि शतत्रयमंगुलानि चतुरस्रदीर्घभुजसंलग्ने अस्ते तु दीर्घभुज एवमस्रः लंबस्त्वत्र चतुर्थांशः सप्तांगुलाः ।५ त्रुटि

दान २६ : स्वाष्टमांशोनः तावद्विस्तीर्णायां संवद्धीतर्दैर्घ्येन चतुरस्रं कृत्वा तावनैव कर्कटेनोदीचीमारभ्य षट्सु स्था
नेषु अंकयेदिति । अत्रैक तस्ले तावदेवं फलं मध्ये दीर्घचतुरस्रे तद्दीर्घभुजः पंचविंशत्यंगुला
नि यवाश्च एवमन्यापि अल्पभुजस्तु चतुर्दशांगुलानि सप्तयवाः । समयकाश्च [illegible]
[illegible]
[illegible] गुलानि त्रयो यवाः । पंचदशकोणे तत्फलं पंचनव
त्यंगुलानि चत्वारो यवाश्च अपरस्मिन्नप्येवं फलत्रयमागे पंचदशतोषट्सप्ततिश्च पद्गुविंशत्
र्लिंप्रभृतिभिर्बहुभिः फलसं वाधायि समस्तत्वयोगेन वहिर्निर्गतास्त्रिकं पउत्तमुक्तं तदपुक्तं अंत
रावान्यास्त्वयोगेन द्वादशास्रता द्वादशभुज तापत्ते वहिस्तना एवं स्वांतां तर्गतारातिचेत्तथापि वक्र
भुजतापां मानाभावः । चतुरस्रस्य स्थादावपि फलसंवादेन कदाचित्तपापत्तेश्च । एतेन रामाद्युक्तमप्यपास्तम् २६
स्तम्पीप्रस्तुक्तौ अयपम । रथ चतुरस्रमध्यस्त्रस्य चतुर्विंशानि रंगाः । तत्र द्वादशाभिः स्वरेकैकं तत्र
...मेदसाहस्रपर्यन्तं । चतुर्दशांगुलानि सप्तयवाः । एकविंशत्संगु पंचविंशत्संगु । षड्यवाः । एकोनत्रिंशदंगु षट्यवाः । त्रयस्त्रिंशदंगु द्वौ यवौ । १ त्रुटि
...चत्वारिंशदंगु यवत्रयं । द्विचत्वारिंशदंगु एकोयवः । चतुश्चत्वारिंशदंगुलानि पंचयवाः । सप्तचत्वारिंशदंगुलानि एकोयवः । १ त्रुटि

स्वांतरुपरि सार्धनवीनंशसंवर्धापरं कृत्वा तत्र दिक्तु विदिक्षु तदंतराले षु च सूत्राण्यास्फाल २२
येत् । ततोऽन्तर्वृत्ते रेखाभावस्तत्र मत्स्यात्तरेकांतरितमत्स्यमध्यसूत्रदपात्रिकोणाकोणास्फालयेत्
दंतरालमत्स्यसमसूत्रबहिर्वृत्ते रेखागतमत्स्यं यावत्तत्रैकं सूत्रं समांश तयामध्यैकापि स्वा
सूत्राद्दमितकर्कटकोटिमेकांमध्यांके परां च सूत्रारंभकमत्स्यसंस्थाप्य त्रिकोणमध्ये भ्रमणादेकं
मत्स्य बहिर्वृत्ते रेखागतत्रिकोणांतात्तस्मादेव च सूत्रांका त्रिकोणाद् [illegible] पर मत्स्य कृत्वा तन्मत्स्यात्त्रि हि ५
कोणाद्बहिरुपरि सूत्राद्ज्याक्रमेकं बहिर्मत्स्यात्त्रिकोणांतरधः सूत्रार्धज्याक्रमपरमिति संलग्नको
टिकमुपर्यधोभावेन धनुर्द्वयं कार्यं । एवमपरसूत्रेप्यपि कृत्वा सूत्रद्वयमार्जनेन कार्यपद्मदलवत्पत्रं
भवति । एवमन्यान्यपि पत्राणि कृत्वाष्ट चतुरस्रे तत्र काल्पितचतुर्विंशत्संशमध्ये त्रिभिरंशैः कर्णिका
र्द्धेन मध्येन बहिश्च षड्ंशव्यासार्द्धेन वृत्तेकार्ये तत्राद्येवृत्ते विस्तारे तद्वृत्तेनोक्ता यांतद्यासेन स
मार्जदाकर्णिकाकार्या । वहिर्वृत्तेन तु केसराणि । तथा च कामिके । चतुरस्राष्टभागेन कर्णिकास्या

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दान २७ द्विभागत्रः ततः हि स्त्रैकभागेन केसराणि प्रकल्पयेत्॥ तृतीये दमध्यानि चतुर्थे दलकोटयः॥ प्र
माणास्य भक्तुं इ स्याद्दला ग्रंदर्शयेद्द्विरिति॥ विभागत्राः सर्वेद्दिग्भागेषु विस्पर्धः॥ अमणास्त्र
स्यान्ति शेषः। एकह स्ते चतुर्थ मह हृत ज्या सार्द्ध पंचदशांगुलानि १५ पंचयवाः तिस्रो पूकाः ति
स्रोलिक्षाः द्वेवालाग्रे। द्विहस्ते द्वाविंशत्यंगुलानि २२ एको यवः तिस्रो यूकाः एकालिक्षा। त्रि
हस्ते सप्तविंशत्यंगुलानि २७ एकोयवः एकायूका द्वेवालाग्रे। चतुर्हस्ते एकत्रिंशदंगुलानि ३१
द्वौयवौ षट्यूकाः षट्लिक्षाः चत्वारि वालाग्राणि। पंचहस्ते पंचत्रिंशदंगुलानि ३५ तिस्रो यूकाः
४६ षट्लिक्षाः पंचवालाग्राणि। षट्हस्ते अष्टत्रिंशदंगुलानि ३८ यवत्रयं ३ एकायूका १ द्वेवालाग्रे २ स
प्तहस्ते एकचत्वारिंशदंगुलानि ४१ यवत्रयं ३ सप्तयूकाः ७ अष्टहस्ते चतुश्चत्वारिंशदंगुला राम
नि ४४ द्वौयवौ २ षट्यूकाः ६ षट्लिक्षाः नवहस्ते सप्तचत्वारिंशदंगुलानि ४७ द्वे यवे २ तिस्रो २७
लिक्षाः ३ दशहस्ते एकोनपंचाशदंगुला ४९ पंचयवाः ५ चतस्रो ४ यूकाः सप्तलिक्षाः एक

वालाग्रं। पंचरेणवः षट्त्रसरेणवः ६ न पः परमाणवः इति॥ अस्फुततीयवनाद्द मोशस्य स्याहस्त
माद्येकहस्तादिक्रमेण दशहस्तान्तं नवांगुलानि ९ एकोयवः १ तिस्रो यूकाः ३ षट्लिक्षाः ६
त्रीणि वालाग्राणि ३ द्वादशांगु १२ यव ७ यूका ७ लिक्षा १ पंचदशांगु १५ य ३ यू १ लि ० ७ वा ० ४
अष्टादशांगु १८ य ३ यू ० ३ लि ० ४ वा ० ६ विंशत्यंगु २० य ४ यू २ लि ३ वा ० १। द्वाविंशत्यंगु २२ य
३ यू ० ७ लि ० ६ वा ६ चतुर्विंशत्यंगु २४ य २ यू ३ लि ० १ वा ० ३ पंचविंशत्यंगु २५ य ७ यू ६ लि ४ सप्त
विंशत्यंगु २७ य ४ यू ० ३ लि ० ३ एकोनत्रिंशदंगु ० २९ य ० १० यू ३ लि ० ७ वा ६ अस्त्रद्वयफलैकक
रणोद्दि सप्तत्यंगु ० ७२ पत्राग्रवक्रतामांनुतावस्येव भस्त्यस्यते तावत्येव संगत्यते इति गणितक्षेत्र
फलमाविहतं। अष्टानामपि पत्राणां क्षेत्रफलमेलने अंगुलानां षट्सप्तत्याधिका पंचशती ५७६।
अयाषाश्रं॥ रस्य चतुरस्त्रे चतुर्विंशति भागाः। तत्र द्वाभ्यां भागाभ्यां एकभागचतुर्थांशाधिकाभ्या
मध्यसूत्रं संवर्ध्य मध्यात् ध्यंतद्घनकर्कटेन वर्तुलं त्वेशानपूर्वान्तरालमारभ्य एकादशभिरंशैर्मिते

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान नसूत्रेणाष्टसुस्थानेष्वंकितेष्वष्टास्त्रं भवति। अत्र चैकादशांशाः स्वाष्टमांशोनः कार्यः। अत्रैकहस्तादा
२८ वुपपत्तिः। मध्ये समचतुरस्त्रेतत्र द्वजमानं तु। विंशत्यंगुलानि एकोपवः। एकाउ चतुरस्त्रवत्तु भीगेषुचत्वा
रिंशत्स्थाणीनत्र भुवश्चतुरस्त्रभुजा एव। पूर्वोक्तसूत्रमितावेव च द्वौ भुजौ। लंबानांतु चत्वार्यंगुलानि
एकोपवो द्वेपकेर नितत्र चतुरस्त्रफलं चत्वारिंशत्तानि सप्तचांगुलानि पवाश्च सप्त ४०७। प्रत्येक
त्र्यस्त्रफलं द्वि चत्वार्यंगुलानि ४२ त्र्यस्त्रचतुष्टयफलमष्टषष्ठ्याधिकं शतं १६८ रामोक्तेत्वष्टास्त्रे विषम
त्र्यस्त्रफलं द्विचत्वार्यंगुलानि ४२ त्र्यस्त्रचतुष्टयफलमष्टषष्ठ्याधिकं शतं १६८ ...
वक्रभुजत्वात्तत्षोडशास्त्रतापत्तेश्चोपेक्ष्यामिति दिक्॥ अष्टास्त्रिभुजांगुला। एकस्मिन्दशांगुलानि
निसप्तपवाः॥ द्वयोः पंचदशांगुलानि त्रयोपवाः॥ त्रिषष्टादशांगुलानि सप्तपवाः चतुर्थेकविंशा
त्यंगुलानि सप्तपवाः पंचसु चतुर्विंशत्यंगुलानि पवत्रयं॥ षष्ठसु द्विंशत्यंगुलानि षट्पवाः। सप्तस राम
त्रिंशद्विंशत्यंगुलानि सप्तपवाः अष्टसु त्रिंशदंगुलानि सप्तपवाः। नवसु द्वात्रिंशदंगुलानि षट्पवाः॥ २८
दशसु चत्वारिंशदंगुलानि पवचतुष्टयं। षोडशसु त्रिचत्वारिंशदंगुला० पंचपवाः॥ अथ चतुर्वि

४ त्रिषु दशांगुलानि यवत्रयम्। एकादशस्तः। चतुर्ष्वष्टादशांगुलानि। पंचसु त्रयोविंशांगुलानि त्रयोपवाः। ६ इति।

शांशाः। एकस्मिन्नेकांगुलं द्वयोरेकांगुलं त्रयोपवाः॥ त्रिषष्ठ्येकांगुलं षट्पवाः चतुर्ष्वंगुलद्वयं। पंचस्वंग
लं षट्पवा द्वयं। षट्सु अंगुलद्वयं पवत्रयं। सप्तस्वंगुलद्वयं पंचपवाः॥ अष्ट
३३ स्वंगुलद्वयं षष्ठपवाः॥ नवस्वंगुलं पंचदशस्वंगुलत्रयमेकोपवः। षोडशसु चत्वार्यंगुलानि। एकहस्ता
दिषु चतुर्विंशाः। एकस्मिन्षडंगुलानि द्वयोरष्टांगुलानि चत्वारो पवाः॥ एकादशनस्त्रः षट्सु चतुर्द
शांगुलानि षड्पवाः सप्तसु पंचदशांगु० सप्तपवाः अष्टसु षोडशांगुलानि। सप्तपवाः ४ सप्तादशांगु लानि। ५
... चतस्रोपकाः। नव स्वष्टादशांगुलानि दशसु सप्तपवाः षट् पूर्वाः षोडश
सु चतुर्विंशत्यंगुलानि॥ अथाष्टमांशाः॥ एकस्मिन्नंगुलत्रयं द्वयोश्चत्वार्यंगुलानि द्वौ पवौ। त्रिषप
सप्तांगुलानि द्वौपवौ। चतुर्षु षडंगुला०। पंचसु षडंगुलानि षट्पवाः षट्सु सप्तांगुलाः पवत्रयं। सप्त
स्वष्टांगुला० अष्टस्वष्टांगुलानि पवचतुष्कं नवसु नवांगुलानि ...
... दशसु नवांगुला० चत्वारो पवाः षोडशसु द्वादशांगुला०। अथ षष्ठांशाः एकस्मिन्
सु१

छां॰२

हान गुल चतुष्पाद्व्योः पंचांगुलानि। पंचयवाः तिस्रो यूकाः। त्रिषु षडंगुलानि। सप्तयवा
२८ ॥ चतस्रो यूकाः। चतुर्षु अंगुलानि पंच स्वष्टांगुलानि सप्तयवाः पंचयूकाः। षट्सु नवांगुलानि ष
ड्यवाः चतस्रो यूकाः। सप्तसु दशांगुलानि चत्वारो यवाः पंचयूकाः। अष्टस्वेकादशांगुलानि द्वौ य
वौ चतस्रो यूकाः। नवसु द्वादशांगुलानि दशसु द्वादशांगुलानि पंचयवाः। षोडशसु षोडशांगु
अं ५ लानि। द्वादशांशाः। एकस्मिन्नंगुलद्वयं। द्वयोर्द्व्यंगुले सप्तयवाः॥ त्रिष्वंगुलत्रयं। यवचतुष्टयं।
वलार्ध्यंगुलानि ५ चतुर्षु चत्वार्यंगुलानि। पंचसु चत्वारो यवाः षट्सु चत्वार्यंगु सप्त
यवाः। सप्तसु पंचांगुलं द्वौ यवौ। अष्टसु पंचांगुलानि पंचयवाः। नवसु षडंगुलानि दशसु षडंगुलानि प
वत्रयं। षोडश स्वष्टांगुलानि। स्थापने सर्वकुंडानां ध्वजायः सर्वसिद्धिरस्तु इत्युक्त्वा सर्वेषु येन राम
सुमोक्तमानादंगुलयवादिन्यूनमतिरिक्तं वा कृत्वा यत्नात् साधनीयः। विस्तारे दैर्घ्ये गुणितेऽस्य २८
भिर्विभक्ते पदैकः परिशीष्यते तदा ध्वजापरं तेन तदुक्तं। धनोध्वजोयमिह शस्तो रभेयः खरोगजः।

---

४ कुंडविधानम्। कोटिहोमे दशहस्तस्थानपद्यो वितं वृीह्यादिविरदाहिस्थलौविषयं॥ ४ दशलक्षमिते होमे षट्करं संप्रचक्षते। २
४ हस्तादि ५
द्व्य॰१
धोर्क्वेति क्रमेणैतदा पाष्टकमुदाहृतमिति॥ भविष्यपुराणे। मुष्टिमानं शतार्द्धं तु शतेवारत्निमा
त्रकं। सहस्रे त्वथ होतव्ये कुर्यात्कुंडं करात्मकं। द्विहस्तमयुते तच्च लक्षहोमे चतुः करं। अष्टहस्तात्म
कं कुंडं कोटिहोमेषु नाधिकमिति। मन्त्रशारदायां नित्यकेष्ठ कहस्तमितं कुंडं एकलक्षे विधीयते।
लक्षाणां दशकं यावत्तावद्वस्तेन वर्द्धयेत्॥ दशहस्तमितं कुंडं कोटिहोमे विशस्यन्तरानि। मनु
स्कांदे। कोटिहोमे चतुर्हस्तं चतुरस्रं समंततः॥ योनिवक्त्रद्वयोपेतं तदप्याहुस्त्रिमेखलमिति
। लक्षादिहोमे चैकहस्तादीनि यदाहिद्रव्यविषपंचतेयं॥ अथ खातं॥ तत्र होमचकोत्तरे।
चतुर्विंशतिमं भागमंगुलं परिकल्प्य तु। चतुर्विंशांगुलं हस्तं कुंडानां परिकल्पयेत्॥ हस्तमा
त्रे खनेत्तत्र कुंडधर्मेखलपासह॥ पिंगलमते॥ खातमेकांगुलं त्यक्त्वा मेखलानां स्थितिर्भ
वार वेत्। तथा सर्वेषामेव कुंडानामेकांगे स्वएवत्॥ कुंडलक्षणविहतौ॥ कंठांगुलाद्यहिः कार्या
मेखला कण्ठांगुलेति। चतुरस्रे द्व्यंगुला वाप्यि तिस्रः सर्वत्र शोभना इति। मेखलास्त्रितयं कार्यं पंको

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दान· गारामयमांगुलेरिती। कोराम्श्चत्वारः

३० रामास्त्रयः ।यमीष्टो॥ चतुस्त्रिद्व्यंगुल

खंचाविस्तारेऽवुनायांव।अत एव शारदातिलके। मेखलामानं प्रकृत्य विस्तारोत्सेधतोज्ञेया मेख

लाः सर्वतो बुधैरिति। रामेणतु नीस्तणामपि अंगुलोच्चनैव॥ विस्तारस्तु चतुस्त्रिद्व्यंगुलरस्तु.

कं॥ अथयोनिः॥तत्रस्थाने भुवे। मेखलामध्यतोयोनिः कुंडार्द्धे अंशादिस्ततो अंगुष्ठमानोष्ठके.

ठाकारा श्वत्थदलाकृति॥ कुंडार्द्धार्दी वा अंशाविस्तरता मेखले अग्रे खर्ध्व दलवत्कुं चिता अंगुष्ठमानो

ओष्ठकं ठोपस्याः सा अंगुष्ठमानोष्ठकंठा ओष्ठः कुंडमध्य भाविष्ठ योन्यग्रकंठोयोनिमेख

लेत्येके। तथा चतुर्विंवेष्टिता योनिः कार्येत्यर्थः। मेखलातदुच्चोभागइतिपरे। त्रैलोक्य सारोदे एम

ध्यात्सप्तांगुला योनिस्त्र्यंशोनाविस्तरेणतु। एकांगुलो नासानुप्रादिशाभ्यंतरे तथा। कुंभ ३०

द्वयसमा चाश्वत्थदलवन्मता॥अंगुष्ठ मेखलायुक्ता मध्ये लाज्यधातिरुमेति। त्र्यंशोनातो

पृक्रा १ क्रि २

---

४ प्रागग्नियाम्यकुंडानामिति पूर्वोक्त स्वायंभुववचनाद्वयोनिकुंडे योनिः कार्येति केचित्तावस्तुतस्तु नवानां चतुरस्रादि पक्षे एतस्यसावकाश

४ त्वाद्विशेषनिषेधाद्वयोनिकुंडे योनिर्नैव कार्येति ३ तु

निर्दिर्धात अष्टांगुलेतिपावत। कुंभद्वयेन तु ताद्दृद्व्याकारेण मूलदेशा समायुक्ता॥ शारदातिलके स्थला

स्वायंभुवे १२ दारम्य नालं स्याद्योन्यामध्ये सरंध्रकमिति॥ प्रागाग्नेयाम्यकुंडानां प्रोक्ता योनि रुदङ्मुखी। प्रत्यङ्मु

खी स्मृता शेषाणां शोभा समाविनात्रैलोक्यसारे॥ नवमस्यापि कुंडस्य योनिर्दक्षदले स्थितेति।

।शारदायां योनिकुंडे योनिम् वृत्तकुंडेनाभिं च वर्जयेदिति। सिद्धांतशेखरेपि। द्योनो योनिनकु र्वी

— तेति। शारदातिलके कुंडानां कल्पयेदंतर्नाभिमंबुजसंनिभां॥ तत्तत्कुंडानु रूपं वामानमस्यानि

गद्यते॥ मुष्टिरत्नेकहस्तानां नाभिरुत्से धतोमता। नेत्रवेदांगुलोपेता कुं डेषन्येषु वर्द्धयेत्॥ यव

द्रूपक्रमेणैव नाभिस्त्यगुदारधीरिति॥ नेत्रवेदांगुलोपेता उच्चता याद्व्यंगुलाविस्तारायामयोश्च

तुरंगुलेत्यर्थः॥ द्वित्रिहस्तादिकुंडे षड्द्विर्द्धिपवद्द्धिक्त विस्तारायाममोः षष्ठांशाविस्तारपरा दुष्ट

नायां द्वादशांशा परेति रामादयः॥ शारदातिलके। एकमेव भवेत्कुंडं ईशान्यां वेदवाध्वरेण।

विश्वकर्मा। स्वानाधिके भवेद्रोगी हीने धेनुधनक्षयः। वक्रकुंडे तु संतापो मरणं छिन्नमेखले॥

५ दक्षस्या पूर्वयाम्येषु नलस्या पश्चिमोत्तरे दक्षदक्षिणं जलं पश्चिमं एवं च होनागेपि पूर्वदक्षिणकुंडयोरुत्तराभिमुखाः पश्चिमोत्तरयोः पूर्वाभिमुखाः तिष्ठंति ६

६ सोत्तर अयोनिराग्नास्तुपर्यस्त्यप त्रयदितिन चैवोक्तः आसांमेखलानामुपरीत्यर्थः एवमेव रूपनारायणादयः ८

दान ३२ मेखलारहितेशोकोभ्यधिके वित्तसंक्षयः॥ भार्याविनाशनं प्रोक्तं कुंडे योन्याविनाकृते। अपत्यध्वंस
नं प्रोक्तं कुंडे यत्कंठवर्जितमिति॥ सिद्धांतशेखरे॥ मानहीने महाव्याधिरधिके शत्रुवर्द्धनं॥ योनि
हीनेत्वपस्मारो वाक्स्फुरः कंठवर्जिते॥ तत्रैव। स्थंडिले वापि कुर्वीत सुसिद्धे सिकतैः रसैः॥ हस्त
मात्रंप्रविस्तारं सुसमं त्र्यंगुलोन्नतं॥ ग्रंथांतरेपि। नित्यनैमित्तिके होमं स्थंडिले वा समाचरेत्।
हस्तमात्रेण तत्कुर्याद्वालुकाभिः सुशोभनं॥ त्र्यंगुलोत्सेधसंयुक्तं चतुरस्रं समंततः॥ ॥ इति
श्रीभट्टनीलकंठकृतः कुंडनिर्णयः॥ अथ षोडशारचक्रं॥ तत्र गुरुः। वेद्यां मध्ये त्रिहस्तव्यासं प्र
साध्य प्रागपरदक्षिणोत्तरनवनवरेखाभिश्चतु ४ षष्टिकोष्ठानि कुर्यात्॥ तत्र कोष्ठानि प्र
त्येकं नवांगुलानि संपद्यंते। ततो बहिरंत्यपंक्तिषु चतुर्दिक्षु मध्यकोष्ठानि चत्वारि चत्वारि मार्ज
यित्वा तदुपरि उपांत्यपंक्तिषु पार्श्वयोस्तत्र पंक्त्यंत्यकोष्ठानि द्विशं मध्यकोष्ठद्वयं द्वयं मार्जयेत् राम ३१
न चतुर्दिक्षु षट् षट्कोष्ठात्मकानि चत्वारि द्वाराणि सिध्यंति। ततो मध्यस्थितषोडशकोष्ठानि मा

र्जयेत्॥ ततो वाह्येष्वेकैकं कोणकोष्ठं विहाय कोणकोष्ठद्वारपीठांतरालवर्तिन्यष्टौ कोष्ठानि पंचपं
चकोष्ठानि मार्जयेत्॥ तथा च मध्ये चतुरस्रपीठस्य पादाः सिध्यंति॥ ततो मध्ये चत्वारि वृत्तानि कु
र्यात्॥ तत्राद्ये चत्वारि अंगुलानि व्यासः द्वितीये षोडश तृतीये चतुर्विंशति ४ चतुर्थे षट्त्रिंशदिति।
तच्चतुरंगुलं वृत्तं कर्णिकारूपं पीतेन रजसा पूरयित्वा कर्णिकावधिरेखां सितेन रजसा निर्मा
य तद्बहिः षडंगुलात्मके वृत्ते पीतरक्तासितरजोभिः संपादितमूलमध्याग्राणि षोडशकेसरा
णि संपाद्य तत्केसरावधिरेखां सितेनैव रजसा अंगुलोन्नतां संपाद्य चतुर्विंशांगुलात्मके तद्बहिर्वृ
त्ते सितरजसा अष्टदिक्षु शेषपात्राणि रक्तान्यग्राणि कुर्यात्॥ ततो दलांतरे रेखां सितेन रजसा विधा
य दलांतराणि रक्तेन रजसा पूरयित्वा तद्बहिरेकांगुलांतरा बहिर्वृत्ते रेखां सितेनैव रजसा सं
पाद्य तद्द्वयांतरं परितोष्टदलाग्रतत्संधिचिह्नैः षोडशधा विभज्य प्रतिभागं पत्राकारान्
षोडशारान् कृष्णापीतारक्तश्वेतरजोभिः कल्पयित्वा तदंतरा पयःपात्रां रजोभिः पु

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दान रपि स्यान्तदाहिः सितपीतारुणश्यामाहरितैः पंचरेखा आलिखेत्॥ तद्बहिः पीठक्षेत्रे चतुरस्रं
३२ यथाशोभं रजोभिः स्थलं कृत्वा पीठावधि रेखां सितेन रजसा चतुरस्रां रचयेत्॥ द्वारक्षेत्राणि पूर्वा
दिनि पीतश्वेतश्यामहरितरजोभिः पूरयेत्॥ आग्नेयादिकोणे कोष्ठचतुष्टयं लोहितहरि
तश्यामधवलैः पूरयेत्॥ आग्नेयादि पीठपादचतुष्टयं पंचकोष्ठात्मकं क्रमात् सितरक्तपीतकृ
ष्णरजोभिः पूरयेत्॥ ततः सितेन रजसा अंगुलोन्नतेन बहिश्चतुरस्ररेखां कुर्यादिति पिंगामहश्चर
णाः॥ मदनाख्याश्च॥ तत्कुरमते तु चतुर्हस्तं चतुरस्रं तत्र प्रत्येकं द्वादशांगुलानि कोष्ठानि वर्तनानि
तु पंच तत्राद्येन चत्वारिंशदंगुलानि व्यासः द्वितीयेनोन्नतीये विंशानि ४ चतुर्थे चतुर्विंशानि पंच मेव
तु चतुरस्रं बहिस्तत्राष्टविंशादि द्वे॥ पंचकोष्ठात्मकं पीठपादचतुष्टयं आग्नेयादिक्रमेण रक्तहरी दान
तश्यामासितैः पूरणीयं कोणकोष्ठचतुष्टयं मध्ये कं त्रिभिस्त्रिभिर्वर्णैरिति विशेषः॥ इति योरक्षा ३२
रचक्रनिर्मितिः॥ इदमेव च वारुणमंडलं॥ तथा वज्रं प्राग्न भागे आग्नेये शक्तिं तु चलं॥ आलिखेद्द

क्षिणे दंडं नैर्ऋत्यां खड्गमालिखेत्॥ पाशं तु वरुणे लेख्यं ध्वजं वैवा सुगोचरे॥ कौबेर्यां तु गदां लिख्य
ईशान्यां शूलमालिखेत्॥ शूलस्य वामदेशे तु वक्रं पद्मं तु दक्षिणे॥ ततो महावेदिकापार्श्वं पंचवर्ण
फलपुष्पोपशोभितं वितानं बध्नीयादिति॥ ततो महावेदेरीशानभागे आपामदेघोष्ठायेः ह
स्तमितायग्रहादिस्थापनार्थाः परा वेदिः कार्येति हिमाद्रिमते स्थितस्त्वपरावान
दि ९. सर्वतोभद्रमालिखेत्॥ तल्लेखनप्रकारोपि रत्नाः प्रागग्रा अंगता रेखाः कुर्यादेकोनविंशतिः॥ रवंदे
दश्रेपदाकोणे शृंखला पंचभिः पदैः॥ एकादशपदा वल्ली भद्रं तु नवभिः पदैः॥ चतुर्विंशतिपदा
वापिः परिधिर्विंशकैः पदैः॥ मध्ये षोडशभिः कोष्ठैः पद्ममष्टदलं स्मृतं॥ श्वेतं तु शृंखला हरिता वल्ली नी
वापिः परिधिः पीतवर्णकः॥ वाद्यांतरदलश्वेतोकर्णिका पीतचर्णि
लेन पूरयेत्॥ भद्रारुणा सितावापिः परिधिः पीतवर्णकः॥ वाद्यांतरदलश्वेता कर्णिका पीतवर्णि
का॥ परिधावेष्टितं पद्मं मध्ये सत्वं रजस्तमः॥ तन्मध्ये स्थापयेद्देवान् ब्रह्माद्यांश्च सुरासुरान्॥
अथ ग्रहपूजाप्रकारः॥ तत्र मात्स्ये॥ सूर्यः सोमो महीपुत्रः सोमपुत्रो बृहस्पतिः॥ शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतु

ग्रहा१. श्री

दान· श्चेति ग्रहा नव ॥ रक्तादेः जन्मभं गोत्रमेतेषां वर्णस्थानमुखानि च ॥ यो यस्माल्लोकरूजे संप्रोक्तो ग्रहा
३३ स्तेनाव मानिताः । स्थानमधिष्ठानं । रत्नहिता यथा कुर्यात्तत्सर्वं सफलं भवेत् ॥ वर्णा जन्म नीआ
ह ॥ तद्रूप राचारः । रक्तः काश्यपजो भानुः शुक्लो ब्रह्मसुतः स्मृतः ॥ रक्तो रुद्रसुतो भौमः पीतः सोम
सुतो बुधः । पीतो ब्रह्मसुराचार्यः शुक्लः शुक्रो भृगूद्वहः कृष्णः शनैश्चरो रवेः पुत्रः कृष्णो राहुः प्रजापते
ः कृष्णः केतुः कृशानुजः कृष्णाः पापास्त्वमी भुवमाह । स एव उत्पन्नोर्कः कलिंगेषु यमुनायां
च चंद्रमाः अंगारकस्त्ववंत्यां तु मगधायां हिमांशुजः सैंधवेषु गुरुर्जातः शुक्रो भोजकटे तथा शनै
श्चरस्तु सौराष्ट्रे राहुर्वै राष्ट्रिके पुरे ॥ अंतर्वेद्यां तथा केतुरित्येता ग्रहभूमयः ॥ गोत्रमाह । स एव ॥ आ
दित्यः काश्यपो गोत्र आत्रेयश्चंद्रमा भवेत् ॥ भारद्वाजो भवेद्भौमस्तथात्रेयश्च सोमजः आंगिरसो रुभ
ंगिरो गोत्र शुक्रो वै भार्गवस्तथा ॥ शनिः काश्यप एवाथ राहुः पैठीनसस्तथा ॥ केतवो जैमिनेयाश्च ३३
ग्रहा लोकहितावहाः ॥ दामोदरीये ॥ ग्रहाश्चकश्यपे वर्णरूपगुणैर्युक्तान् यात्स्या वाहयेत्तुतान् ॥ तत्र

मर्द्रचंद्रोतिं चिखुं १

वं ॥ भानुं तु मंडलाकारं अंगारकं त्रिकोणं च बुधं बाणाकृतिं विदुः ॥ पद्माकारं गुरुं कुर्याच्चतुष्कोणं
च भार्गवे दंडाकृतिं शनिं राहुं मकराकारमेव च ॥ खड्गाकारास्तथा केतवः स्थापयेदनुपूर्वशः ॥ ग्र
हादिरूपाणि । मात्स्ये । पद्मासनः पद्मकरः पद्मगर्भसमद्युतिः सप्ताश्वरथसंयुक्तो द्विभुजः स्या
श्वेता० त्सदा रवेः ॥ श्वेतः श्वेतांबरधरः दशाश्वः श्वेतभूषणः ॥ गदापाणिर्द्विबाहुश्च कर्तव्यो वरदः शशी
॥ रक्तमाल्यांबरधरः शक्तिशूलगदाधरः चतुर्भुजो मेषगमो वरदः स्याद्धरासुतः ॥ पीतमाल्यांब
रधरः कर्णिकारसमद्युतिः ॥ खड्गचर्मगदापाणिः सिंहस्थो वरदो बुधः ॥ देवदैत्यगुरू तद्वत्पीत
श्वेतौ चतुर्भुजौ ॥ दंडिनौ वरदौ कार्यौ साक्षसूत्रकमंडलू ॥ इंद्रनीलद्युतिः शूली वरदो गृध्रवाहनः
॥ बाणबाणासनधरः कर्तव्योर्कसुतः सदा ॥ करालवदनः खड्गचर्मशूली वरप्रदः नीलसिंहा
सनस्थश्च राहुस्तत्र प्रशस्यते ॥ धूम्रा द्विबाहवः सर्वे गदिनो विकृताननाः ॥ गृध्रासनगता नित्यं
केतवः स्युर्वरप्रदाः सर्वे किरीटिनः कार्या ग्रहा लोकहितावहाः केतूनां बहुत्वे एकमेव देवता वे

दान ३४ वक्रपराक्रारः ।मध्येतुभास्करं न्यस्य शशिनं पूर्वदक्षिणे ॥ दक्षिणेनधरासूनुं बुधं पूर्वोत्तरेण तु ॥ उ
त्तरेण गुरुं विद्यात्पूर्वेणैव तु भार्गवं ॥ शनैश्चरं पश्चिमस्यां राहुं दक्षिणपश्चिमे ॥ पश्चिमोत्तरतः
केतुं न स्थापयेदत्र पूर्वशः ॥ मुखानि मास्य ॥ देवानां तत्र संस्थाप्य दिग्भागे निर्दिशाधिका ॥ आ
दित्याभिमुखाः सर्वे साधिप्रत्यधिदेवताः ॥ शुक्रार्कौ प्राङ्मुखौ ज्ञेयौ रात्रि स्कांदानः सर्वेषा
म्मुखः प्रजापतिसमुखनान्तुरो भान्मत्स्यमुखस्त्वन्ये अधिदेवताः प्रत्यधिदेवताश्च ॥ मास्य
।भास्करस्येश्वरं विद्यादुमां च शशिनस्तथा ॥ स्कंदमंगारकस्यापि बुधस्यापि तथा हरिं ॥ ब्रह्माणं
चू४ च गुरोर्विद्याच्छुक्रस्यापि शचीपतिं शनैश्चरस्यापि यमं राहोः कालं तथैव च ॥ केतूनां चित्रगु
प्तं च सर्वेषामधिदेवताः ॥ अग्निरापः क्षितिर्विष्णुरिंद्र ऐंद्री च देवताः ॥ प्रजापतिश्च सर्पाश्च ब्र राम
ह्मा प्रत्यधिदेवताः ॥ एतेषां लक्षणानि ॥ ॥ ईशान उमा नंदी ॥ पंचवक्त्रो वृषारूढः प्रतिवक्त्रं त्रि ३
लोचनः ॥ कपालशूलखट्वांगी चंद्रमौलिः सदाशिवः ॥ अथ स्कंदवक्त्रः मलदर्पणवक्त्रमंडलु ॥ उमा च

मार्त्तंडहस्तेषु पूजिताः देवीं रम्या ॥ कुमारः षण्मुखः कार्यः शिखंडकविभूषणः रक्तांबरधरो देवो
मयूरवरवाहनः ॥ कुक्कुटं घंटया युक्तं तस्य दक्षिणहस्तयोः ॥ पताकां वैजयंतीं स्याच्छक्तिः कार्या
च वामयोः ॥ विष्णुः कौमोदकीपद्मशंखचक्रधरः क्रमात् ॥ पदक्षिणंदक्षिणाधः करावारभ्य नित्यशः
॥ पद्मासनस्थो जटिलो ब्रह्मा कार्यश्चतुर्भुजः ॥ अक्षमालां स्रुवं बिभ्रत्पुस्तकं च कमंडलुं ॥ चतुर्द नी४
न्तगजारूढो वज्री कुलिशभृत्करः ॥ प्राचीपतिः शक्रो नानाभरणभूषितः ॥ ईषन्नीलो यमः कार्यो
दंडहस्तो विकराननः ॥ रक्तस्रुगाग्रहस्तश्च महामहिषवाहनः ॥ कालंकरावदनो नीलो गृध्रविभीष
णः ॥ पाशहस्तो दंडहस्तः कार्यो वृश्चिकरोमवान् ॥ अपीच्यवेषसाकारे द्विभुजे सौम्यदर्शने ॥ दक्षि
णे लेखनीं विभ्रत्पुस्तं वामेतु पात्रकं ॥ पिंगलश्मश्रुकेशाग्रः पीनांगजवरोरुणः ॥ ध्वांगस्य सास
सुत्रोग्निः सप्तार्चिः शक्तिधारकः ॥ चित्रं च मरेणास्य कुरमन्यं प्रकल्पयेत आपः स्त्रीरूपधारी
ण्यः श्वेतामकरवाहनाः ॥ दधानं पाशाक लं मुक्ताभरणभूषिताः ॥ शुक्लवर्णा मही कार्या दिव्याभरणभूषि
कृो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान
३५

ता॥ चतुर्भुजा सौम्यवक्त्रा चंद्रांशुसदृशांबरा॥ रत्नपात्रं मस्यपात्रं पात्रमौषधसंयुतं॥ पद्मं करे च कर्त्त
व्यं भुवो यादवनंदन॥ दिग्गजानां चतुर्णां सा कार्या पृष्ठगता तथा॥ विष्णोरिंदुस्य चोक्तं॥ वामेन्दा
ध्याः करे कार्या सौम्या संतानमंजरी॥ वरदा मंदिरा कार्या द्विभुजा च तथा रवी॥ यज्ञोपवीती हंस
स्य एकवक्त्रश्चतुर्भुजः॥ अक्षं स्रुचं स्रुवं वेदिं भक्तं कुंडिकां च प्रजापतिः॥ अक्षं अक्षमालां कुंडि
कां कमंडलुं॥ अक्षसूत्रधरः सर्पाः कुंडिकापुष्पभूषणाः॥ एकभोगास्त्रिभोगा वा सर्वे कार्या
श्च भीषणाः॥ दंतलक्षणमुक्तं॥ ग्रहाणां दक्षिणे पार्श्वे न्यसेत्प्रत्यधिदेवताः॥ अथ विनायका
दिलक्षणानि॥ ॥चतुर्भुजस्त्रिनेत्रश्च कर्तव्योत्र गजाननः॥ नागयज्ञोपवीतश्च द्वाशाक
कृतशेखरः॥ दक्षे दंतं करे धार्य द्वितीये वाक्षसूत्रकं॥ तृतीये परशुं दध्याच्चतुर्थे मोदकं तथा
॥ त्रान्हि वाणं तथा शूलं खड्गं चक्रं च दक्षिणे॥ चंद्रबिंबमधो वामे खेटमूर्ध्वे कपालकं॥ सुकटकं दान ३५
चार्विभाणा सिंहारूढा रुद्रदिग्भुजा॥ एषा देवी समुद्दिष्टा दुर्गा दुर्गार्तिहारिणी॥ धावद्रिणहस्त

स्यो ध्वजधारी समीरणः॥ वरदानकरो धूम्रवर्णः कार्यो विजानता॥ नीलोत्पलाभं गगनं द
णीवरधारि च॥ चंद्रार्कहस्तं कर्तव्यं द्विभुजं सौम्यरूपवत्॥ द्विभुजो सौम्यवस्त्रो कर्तव्यो रूपसं
युतो॥ तपो रोषधरः कार्यो द्विव्या दक्षिणहस्तयोः वामयोः पुस्तकौ कार्यौ दक्षिणी पौ तथादि
ता॥ एकस्य दक्षिणे पार्श्वे वामे चास्य च पादव॥ नारी मृगश्च कर्तव्ये सुरूपं चारुदर्शनं॥ रत्न
भांडकरे कार्ये चंद्रसूत्रांबरे तथा॥ ॥अथ लोकपालरूपाणि॥ तत्रेंद्राग्नी यमब्रह्मरूपास्तदधि
मत्स्यधिदेवतोक्तानि॥ खड्गचर्मधरो कालो नैर्ऋतिर्नरवाहनः॥ ऊर्ध्वकेशो विरूपाक्षः क
रालः कालिकाप्रियः॥ नागपाशधरो रक्तभूषणः पद्मिनीपतिः॥ वरुणोंबुपतिः स्वर्णवर्णो
मकरेकवाहनः॥ वायुर्विनायकादि पंचकेउक्तः॥ सोमो ग्रहेषु अनंतः मत्स्याधिदेवतासु विनाय
कादिस्थापनं गृहेष्वप्युत्तरज्जरत्निस प्रदायः॥ दक्षिणपश्चिमवायव्योत्तरपूर्वेषु यथाक्रमं पि
त्वन्येरा ब्रह्मेंद्रस्येशानानां उत्तर संख्या यथाक्रमं॥ गणेशदुर्गावायुश्चाराहुकेतोश्च दक्षिणे॥ आकाशमश्विनो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

चेतिपंचेतान्स्यापयेद्बुधइतिवचनानुसारेणोक्ते महाः स्थापनारायणश्चैव माप्रकारमाह। पा
स्नान ३६ सवल्क्यः। पथावर्णमरेयानिवासांसिकुसुमानिच॥ गंधश्चवलयश्चैवधूपोदेयोनगुग्गुलु
:: माल्ये मोदोनसुरभिरूपारिपाद्दिनानकं॥ शोभनंस्थापयेन्मासः फलपुष्पसमन्वितं धू
पेविशेषोहे मादोरकांदे॥ रवेः कुंदरूकंधूपं शशीनस्तः घृतासनाः॥ भौमेसर्जरसंचैवभगरू स
चवुधेस्मतं सिल्हकंगुरवेदद्यात्शुक्रे विल्वागुरू स्मृतं विल्वागुरुःविल्वफलानिपीसंहितम स्यां ६
गुरू मंदवारेशनैश्चराय लाक्षाराहवेकेतुभ्यश्चादिवाकरकुंजा हिदापयेद्रक्तचंदनं चंद्रेच भौ
सं० गंधंचेवासितवर्णप्रदापयेत्कुंकुमेनचैशुक्रेचंदनंजीवसौम्ययो अगुरुंचापिकस्तूरीराहुके स्म ३६
त्वर्कजेषुच॥ अंगदेवतानांतुपुष्पाणिसितवर्णानिचंदनेचविलेपनं॥ एतेषांगुग्गुलुर्धूपोनैवे
शुल्कार घृपनपायसं॥ वासांसि नीतिसंप्रदाय॥ ग्रहवलीनाह॥ गुडोदनंरवेर्दद्यात्सोमायघृतपायसं
॥अंगारकायसंयावंवुधायक्षीरषाष्टिकं॥ दध्योदनंतुजीवायशुक्रायघृतौदनं शनैश्चरायकृशरंआजमा
गुग्गुलुंमंदवारेतुलाशाराहोश्चकेतवे॥ कुंदुरुकं शल्लकीनिर्यासंसर्जः शालः सिल्हकंसिल्हारतिमध्यदेशेप्रसिद्धम् ६

ये मे
संचराहवे॥ चित्रौदनंचकेतुभ्य सर्वभक्ष्यैरथार्चयेत्॥ अथसर्वभक्ष्यैरथार्चयेदित्यर्दयमो इत्यादि
देयुभिर्गतिदामोदरवघ्रःरः॥ संपावोगोधूमचूर्णसाधितो घारस्व्यइत्यादै॥ सएवान्नतंडुलमसूरान्न ल
मितिरूपनारायणः॥ कृशरंतिलतंडुलमुद्गसाधितं॥ चित्रौदनं॥ तिलतंडुमिश्रंस्यादजाक्षीरंतुरोणि
नं॥ कर्णमासाग्रहीतंस्यादेतच्चित्रौदनंस्मृतमितिदामोदरः॥ याज्ञवल्क्यः भक्तितोवायथालाभंस
त्कृत्यविधिपूर्वकं॥ एतमंत्रोग्रहानेताः सर्वेभंसकलेफलं यत्तुपृथ्वीचंद्रोदयादौवर्णरूपगुणैर्युक्तान्
व्याहृत्यावाहयेत्तुनान्तरतिवचनात्॥ ॐभूःआदित्यमावाहयामि॥ ॐभुवः ॐआदित्यमावाहयामि ॐ स्वः
तुं८ आदित्यमावाहयामि ॐभूर्भुवः स्वरादित्यमिथितःसमस्तव्याहृतिभिरावाह्य॥ भगवन्नादित्यनसत्राधि
पतेकाश्यपगोत्रकालिंगदेशोभ्वरजपापुष्पोपमांगयुतोद्विभुजपद्मांपद्महस्तसिंदूरवर्णमाल्यावरा
नुलेपनज्वलन्माणिक्यरवचितसर्वांगाभरणाभास्वतेजोनिधेत्रैलोक्यप्रकाशकतीदेवनाममतेनम
तेमन्वप्रारूणध्वजपताकोपशोभितेनसप्ताश्वरथवाहनेनमेरुंप्रदक्षिणीकुर्वन्नागच्छाग्निरुद्राभ्यांस

दान
३७

इत्यादिविशेषणैरपि युक्तान्ग्रहान्नावाहयेदिति तन्मूलं विस्तरपकार्यं॥ वामनग्रंथे आचार्यप्रभृतिभ्य
श्च ग्रहार्चनफलं ततः॥ सामिदाज्यचरूणां हवनैर्होमफलं ततः॥ ब्रह्मणे कुंभपूजा पोचार्चनस्य फलं च
यत् लोकपालगणेशाद्या स्तत्र याअंगदेवता॥ तासां तु पफलेन दक्षिणीयां कुलपूर्वकं॥ ततस्तोष्यो
यथाशक्ति दानव्याद्दक्षिणां ततः इति॥ इति ग्रहयज्ञविधिः॥ अथ पुण्याहवाचनं॥ त्रिकांडमंडने
॥ गर्भाधानादिसंस्कारे धिष्ण्यपूर्तेक्रतुष्वपि॥ वृद्धिश्राद्धे पुराकार्यमेकमेवैस्वस्तिवाचनं॥ व्यासः स
दस्यगंधपुष्पाद्यैर्ब्राह्मणान्स्वस्तिवाचयेत्॥ धर्मकर्मणि मांगल्ये संग्रामेद्भुतदर्शने इति॥ तस्यपरि
शिष्टे स्वस्तिवाचनमृद्धिपूर्तेषु नत्कर्मणि ब्राह्मणेभ्यः कुर्यात् आश्वलायने वैदिके नां त्रिके चोदीतिनः
पुण्याहस्य तत् इति॥ तत्र रूपनारायणीये रत्न॥ शीनधिकान्ब्राह्मणान् भोजयित्वा दधुःस्वान् राम
पवेश्य वस्त्रादिभिः परितोष्य पुण्याहं भवंतोब्रुवंत्विति ब्राह्मणान् यजमानः प्राङ्मुखः स्त्रीः श्रावये ३७
त्॥ ततो ब्राह्मणाः पुण्याहं पुण्याहमिति त्रिः प्र॰ ततः स्वस्ति भवंतो ब्रुवंत्विति त्रिः श्रावयेत्॥ ॐ स्वस्तीरि

ने

ति त्रिः प्र॰॥ ततः ऋद्धिं भवंतो ब्रुवंत्विति त्रिः श्रावयेत्॥ ऋध्यतामिति त्रिः प्रतिवचनं॥ एतद्ब्राह्मणानंते
नपारिविष्य पुण्याहं स्वस्तिकृद्धिरित्योंकारपूर्वं त्रिस्त्रिरेकैकामाशीषो वाचयित्वेत्यादिनाबोधा
यनोक्तं पयः पुण्याहवाचनं देवे ब्राह्मणस्य विधीयते। एतदेवानिरोंकारं कुर्यात्क्षत्रियवैश्ययोरि
ति॥ बह्वृचगृह्यपरिशिष्टेतु। अवनिकृतजानुमंडलः कमलमुकुलसदृशमंजलिं शिरस्याधाय दक्षि
णेन पाणिना सुवर्णपूर्णकलशं धारयित्वा दीर्घा नागा नद्यो गिरयस्त्रीणि विष्णुपदानि चत्तेनायुः
प्रमाणेन पुण्याहं दीर्घमायुरस्त्विति वा आपः संतु सौमनस्यमस्तु अक्षतं चारिष्टं चास्तु गंधाः पा
तु सुमंगल्यं चास्तु पुष्पाणि पांतु सुश्रियमस्तु अक्षताः पांतु आयुष्यमस्तु तांबूलानि पांतु ऐश्वर्यमस्तु
दक्षिणाः पांतु आरोग्यमस्तु दीर्घमायुः शांतिः पुष्टिस्तुष्टिः श्रीर्यशो विद्या विनयो वित्तं बहुपुत्रं चायु
ष्यं चास्तु। यत्कृत्वा सर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारंभाः शुभाः शोभनाः प्रवर्तंते तमहमोंकारमादिं कृ
त्वा ऋग्यजुःसामाथर्वाशीर्वचनं बहुऋषिमतं समनुज्ञातं भवद्भिरनुज्ञातं पुण्याहं वाचयिष्ये वाच्यतां॥ इति दाक्षि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान विताससत्कारस्य साविता पश्चात्तात् नवोनवो भवति जायमानः ॥ आदीविदक्षिणावंतोअस्मुरित्ये
३८ ताकृच श्रणपाहेश्रूयात् ॥ व्रतनियमतपः स्वाध्यायक्रतुदमदानविशिष्टानां सर्वेषां ब्राह्मणानां म
नःसमाधीयतां समाहितमनसः स्मः प्रसीदंतु भवंतः प्रसन्नाः स्मः शांतिरस्तु पुष्टिरस्तु तुष्टिरस्तु
वृद्धिरस्तु अविघ्नमस्तु आरोग्यमस्तु आयुष्यमस्तु शिवं कर्मास्तु कर्मसमृद्धिरस्तु पुत्रसमृद्धि
रस्तु धनधान्यसमृद्धिरस्तु इष्टसमृद्धिरस्तु ॥ अरिष्टनिरसनमस्तु यत्पापं तत्प्रतिहतमस्तु यच्छ्रे २६५
यस्तदस्तु ॥ उत्तरेकर्मण्यविघ्नमस्तु उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभ
नाः प्रवर्तंतां ॥ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रसंपदस्तु ॥ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलग्नाधिदेवताः
स३ प्रीयंतां ॥ तिथिकरणे मुहूर्ते नक्षत्रे ग्रहे सदैवते प्रीयेतां ॥ अग्निपुरोगा विश्वेदेवाः प्रीयंतां ॥ इंद्रपु
रोगा मरुद्गणाः प्रीयंतां वसिष्ठपुरोगा ऋषिगणाः प्रीयंतां माहेश्वरीपुरोगा उमामातरः प्रीयंतां एम ३८
अरुंधतीपुरोगा एकपत्न्यः प्रीयंतां विष्णुपुरोगाः सर्वेदेवाः प्रीयंतां ब्रह्मपुरोगाः सर्वेवेदाः

भगवतीऋद्धिकरी प्रीयतां ॥२ ना७

प्रीयंतां ॥ ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च प्रीयंतां ॥ श्री सरस्वती प्रीयेतां ॥ श्रद्धामेधे प्रीयेतां ॥ भगवती कात्यायनी प्रीय
तां ॥ भगवती माहेश्वरी प्रीयतां ॥ भगवती वृद्धिकरी प्रीयतां भगवंतो विघ्नविनायकौ प्रीयेतां
सर्वाः कुलदेवताः प्रीयंतां हता ब्रह्मद्विषः हताः परिपंथिनः हताश्च विघ्नकर्तारः शत्रवः परा
भवं यांतु शाम्यंतु घोराणि शाम्यंतु पापानि शाम्यंत्वीतयः शुभानि वर्द्धंतां शिवा आपः संतु शि
वा अग्नयः संतु शिवा आहुतयः संतु शिवा वनस्पतयः संतु शिवा अतिथयः संतु अहोरात्रे शि
वे स्यातां निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलिन्यो न ओषधयः पच्यंतां योगक्षेमो नः कल्पतां
जा शुक्रांगारकबुधबृहस्पतिशनिराहुकेतुसोमसहिता आदित्यपुरोगाः ग्रहाः प्रीयंतां भगवान्नारा सर्वे
यणः प्रीयतां भगवान् पर्जन्यः प्रीयतां भगवान् स्वामी महासेनः प्रीयतां ॥ पुण्याहकाले ग्रप२
वाचयिष्ये ॥ वाच्यतां उद्गातेव शकुने साम गायसि ॥ याज्य यपुण्यजाति यत्पुण्यनक्षत्रे तद्वट्
कुर्वीतोपव्युषं यदा वै सूर्य उदेति अथ नक्षत्रं नैति यावति तत्र सूर्यो गच्छेत् यत्र जघन्यं पश्येत् तावति
ब्रह्मपुत्र इव सवनेषु शंससि ॥ ऋषेव वाजी शिशुमतीरपीत्या सर्वतो नः शकुने भद्रमावद विश्वतो नः शकुने
पुण्यमावद ॥२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान कुर्वीत पुंस्कारी स्यात् पुण्याहमेव कुरुते तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि यान्येव देवनक्षत्राणि
३९ तेषु कुर्वीत पुंस्कारी स्यात् पुण्याहमेव कुरुते पुण्याहं भवंतो ब्रुवंतु ॐ पुण्याहं स्वस्तये वायु
मुपब्रुवामहे आदित्यउद यनीयः स्वस्ति नरंडीवरुण्यवाः स्वस्ति० अष्टौ देवा वसवः सोम्यासः
देवी चतस्रो दारत्ना भविष्ठाः तेयज्ञं पांतु रजसः पुरस्तात् संवत्सरेण मम्रतं स्वस्ति स्वस्तिं भवंतो ४
ब्रुवंतु आयुष्मते स्वस्तिं ऋध्याम स्तोमं सर्वाम् इमं ब्रुयाम्ी ति ऋध्या स्मह ब्येनमसोपस
ब्रुवंतु आ पुष्मते स्वस्ति ऋध्याम स्तोमं सवीरा त्रीणि
पमित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु भन्त्राधानं हविषा वर्द्धयंतः शतं जीवेम शरदः सवीराः त्रीणि
त्रीणि वेदे वाना मस्ता नि त्रीणि छंदांसि त्रीणि सवनानि त्रय इमे लोकाः ऋध्यामेव तद्वीर्य ए दान
ष लोके पु प्रतितिष्ठति ॥ ऋद्धिं भवंतो ब्रुवंतु ऋध्यतां श्रियेजातश्रिय एवैनं मास्मिन् वल्ला ३९
भ्यजत्सर्वमेतदमुं च लोकामिदं मत्व सर्वं तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्यात्रि यंदधात्वहृणी
ममान ॥ अहेबुभ्रिय सत्रं मे गोपाय ॥ यमृषयस्त्री यीविदा विदु ऋचः सामानि यजूंषि साहि

लोइति अग्राद्यर्थं

श्रीरमृतासतां श्रीरस्त्विति भवंतो ब्रुवंतु अस्तु श्रीः पुण्याहवाचन समृद्धिरस्तु भगवान्प्रजापति
ः प्रीयतां ॥ इति पुण्याहवाचनं ॥ ततो नीराजनमभिषेकं च यथाशास्त्रं कारयेदित्ति पुण्याहवा
चने चादि मध्यांते षु कार्य ॥ आदावंते च मध्ये च कुर्याद्ब्राह्मणवाचनमिति वचनात् ततोस्मिन्क
र्मणयमुक गोत्र ममुकप्रवर ———— ममुकशर्माणं गुरुत्वां वृत्वा ऋग्वेदिनो ह्रोप वै कुंडे होमं क
र्तुं ऋत्विक्त्वेन त्वामहं वृणे ॥ ऋग्वेदः पद्मपत्राक्षो गायत्रः सोमदेवता अत्रिगोत्रस्तु वै मंद्र ऋत्विक
त्वं मे मखे भवेति प्रत्येकं वृणुयात् सर्वत्र प्रथमं ब्राह्मणः ततो होतु रिति क्रमः एतो स्मीत्येव प्रति
चनं यजुर्वेदिनो दाक्षिणे कात्यायनो यजुर्वेदस्त्रैष्टुभो विष्णुदैवतः । कश्यपयस्तु विमेंद्रक त्विक्
मेमखे भवेति सामगो वेपश्चिमे ॥ सामवेदस्तु पिंगाक्षो जागतः शाक्रदेवतः । भारद्वाजस्तु वि
प्रेंद्र ऋत्विक् मेमखे भवेति ॥ अथर्वाणावत्तर चहते चोथर्ववेदो नुष्टुभो रुद्रदेवतः वैशंपायन
विप्रेंद्र ऋत्विक् मे मखे भवेति तोत्त्वा पकांतं तेवाष्टा विंशति कल्पयेत् रोचत्वा रोति रूपना एयणा
२१

दान ४० ।एतन्मतेष्टौ ऋत्विजश्चत्वारो जापका गुरुश्चेति त्रयोदश। अष्टौ ऋत्विजोऽष्टौ जापका गुरुश्चेति स
प्तदश वा। अष्टौ ऋत्विजश्चत्वारो जापकाश्चत्वारो द्वारपालका गुरुश्चेति वा सप्तदश। एवं वरणा
नन्तरं तत्क्रमेणैवाचार्यादीनां तच्छाखया मधुपर्क इति हेमाद्रौ। संपूज्य मधुपर्केण ऋत्विजः
कर्म कारयेत्। अपूज्य कारयेत्कर्म किल्बिषेणैव युज्यत इति वचनात्। ततो यदाबध्नन्निति मं
त्रेण येन बद्धो बली राजा दानवेन्द्रो महाबलः तेन त्वामभिबध्नामि रक्षे माचल माचलेत्यनेन च
पीनस्त्रे यजमानतत्पत्नीगुर्वादित्विग्द्वारपालादिहस्ते रक्षार्थं बध्नीयादिति मध्यदेशे। ततो गौर्यादिषोड
ज्ञाञामाद्दे सत्यवमानः श्रीश्च लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा स्वाहा प्रज्ञा सरस्वतीति वसोर्धारादेवताश्च सं
पूज्य सपिंडमपिंडं वा वृद्धिश्राद्धं कुर्यात्॥ तत्र रूपनारायणीये विशेषः। अशौचकरणमर्घ्यं चावा राम
हनं चावनेजनं। पिंडश्राद्धे न कुर्वीत पिंडहीने निवर्तते॥ तथा पिंडनिर्वापरहितं पत्रश्राद्धविधी ४०
पने। स्वधावाचनलोपोऽग्निविकिरस्तु न लुप्यते। अक्षय्यदक्षिणा स्वस्ति सौमनस्यं यथास्थितमि

ति। तत्र सांकल्पिकप्रयोगः सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवाः। ॐ भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं। एवं सर्व
त्र पाद्यं। मातृपितामहीप्रपितामह्यः नांदीमुख्यः भूर्भुवः स्वरिदं वः पाद्यं। पितृपितामहप्रपिता
महा नांदीमुखाः भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं। मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहा नांदीमुखाः सप
त्नीकाः भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं। आचमनं सत्यवसुसंज्ञकानां विश्वेषां देवानां भूर्भुवः इदमास
नं सुखासनं॥ नांदीश्राद्धे क्षणः क्रियेतां ॐ तथा प्राप्नुतां भवंतौ। प्राप्नुवाव। मातृपितामहीप्रपितामा
महीनां नांदीमुखीनां भूर्भुवः स्वः इदमासनं सुखासनं। नांदीश्राद्धे क्षणः क्रियेतां। ॐ तथा प्राप्नु
वः तां भवंतौ। प्राप्नुवाव। पितृपितामहप्रपितामहानां नांदीमुखानां भूर्भुवः स्वः इदमासनं सु
खासनं। नांदीश्राद्धे क्षणः क्रियेतां ॐ तथा प्राप्नुतां भवंतौ। प्राप्नुवावः मातामहप्रमातामहवृद्धप्र
मातामहानां नांदीमुखानां सपत्नीकानां भूर्भुवः स्वः इदमासनं सुखासनं। नांदीश्राद्धे क्षणः
क्रियेतां ॐ तथा प्राप्नुतां भवंतौ प्राप्नुवाव। ततो गंधादिदानं सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मातृपितामहीप्रपितामहीभ्यो नान्दीमुखीभ्यः इदं गन्धाद्यर्चनं संपद्यतां वृद्धिः १

इदं गन्धाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः। मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यो नांदीमुखेभ्यः स
दान. ४२ पत्नीकेभ्य इदं गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः। ततः परिवेषणं कृत्वा गायत्र्या प्रोक्ष्य पृथिवी ते
पात्रमिति पात्रमालभ्य सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तममन्न
ममन्नरूपेण स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः। मातृपितामहीप्रपितामहीभ्यो नांदीमुखीभ्यो युग्मब्रा
ह्मणभोजनपर्याप्तममन्नममन्नरूपेण स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः। पितृपितामहप्रपितामहेभ्यो
नांदीमुखेभ्यो युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तममन्नममन्नरूपेण स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः। मातामहप्रमा
तामह वृद्धप्रमातामहेभ्यो नांदीमुखेभ्यः सपत्नीकेभ्यो युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तममन्नममन्न
रूपेण स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः स्वाशीनरेद्रोहद्रप्स वाद्दत्यादि पाठः। अनेन नांदीश्राद्धेन कर्माङ्गदे दाम
वता प्रीयतां वृद्धिः पुरुषसूक्तादि जपः। नांदीश्राद्धं संपन्नं। सुसंपन्नं। सुमोन्नतिन मस्तु॥ त्री ४१
वा आपः संतु। सौमनस्यमस्तु। अक्षतं चारिष्टं चास्तु। नांदीमुखा मातरः प्रीयंतां नांदीमु

१ सपत्नीकाः खाः पितरः पितामहाः प्र पितामहाः प्रीयंतां नांदीमुखा मातामहाः प्रमातामहा वृद्धप्रमा
तामहाः प्रीयंतां। ततो गोत्रं नो वर्द्धतां। वर्द्धताम् इति सुकेदातारो नोभिवर्द्धंतां। वेदाः संततिरेव
च। श्रद्धा च नो माव्यगमद्बहुदेयं च नोस्तु। अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि। याचितार
श्च नः संतु मा च याचिष्म कंचन इति स प्रार्थ्य विप्रैः दातारो वोभिवर्द्धंतां वेदाः संततिरेव वः। श्रद्धा
च वो मा व्यगमद् बहुदेयं च वोस्तु॥ अन्नं च वो बहु भवेद् अतिथींश्च लभध्वं॥ याचितारश्च वः स
न्तु मा च याचिढ्वं कंचनेति प्रत्युक्ते दासामलकांस्त्रि कुपं वादाद् दक्षिणां दत्वा विश्वे देवाः प्रीयंता
मिति दैवे वाजे वाजे वाजेवत इति मातृपर्वं वि सर्ज्या मा वाजस्येत्यनुव्रजेत् इति नांदीश्राद्धं अ
लिङ्३ थ वास्तुपूजा। वास्तोष्पते प्रतिजानीहि इति वास्तु देवता वास्तोष्पत्ये नमः। वास्तुपूजामकुर्वाणस्तवा
हारो भविष्यतीति तथा वास्तुपरः समुद्दिष्टस्तदा प्रभृति शांतये इति। ज्ञानरत्नावल्यां चतु
षष्टिपदं वास्तुदेवानां परमं हितं॥ एकाशीतिपदं वास्तु प्रवर्तनानु प्रकीर्त्यते प्रपंचसारे॥
वास्तु वरदानानन्तरमाहार प्रार्थना मत्स्यपुराणे ततो ब्रह्मादिभिः प्रोक्तम्॥
वास्तु मध्ये तु यो बलिः। आहारो येश्व देवान्ते नु नं तव भविष्यति वास्तुपरामतो

दुस्यवाहारीम्यपेक्षितम्॥३

Indira Gandhi National Centre for the Arts

शान· ४२ त्वा वह्निं समनलां चतुरस्रं त्र्याम्राष्टकोष्ठकपदां चकोणसत्वां ॥ तस्यां चतुष्पदसमान्वितमध्य
कोष्ठे श्रमानुसाधकवरेण समर्चनीयस्तेति आदि ॥ अत्र प्रयोगः ॥ मंडपान्नैर्ऋते भागे हस्तमात्रीं वे
दिं कृत्वा तस्यां तस्याः पिनेव स्त्रेवा सुवर्णादिशलाकया नव रेखाः प्राक्पश्चिमायता नव च द
क्षिणोत्तरायता कृत्वा मध्यकोष्ठचतुष्टयमेकीकृत्य प्रतिकोणान्तिमान्त्रिषु पदेषु सत्त्वं दधात्
तथा च चतुर्विंशतिरष्टपदानि संपद्यंते ॥ अथ कालादि संकीर्त्य प्रारिप्सितस्यामुककर्मणः सां
गतासिद्ध्यर्थं वास्तुपूजां करिष्य इति संकल्प्य वास्तुमंडलस्याग्नेयादिषु कोणेषु शंकुचतुष्टयं ॥ वि
शंतु भूतले नागा लोकपालाश्च सर्वतः ॥ मंडपेत्रावतिष्ठंतु आयुर्बलकराः सदा इति मंत्रेण निखाय
अग्निभ्योप्यथ सर्पेभ्यो ये चान्ये तान् समाश्रिताः ॥ तेभ्यो बलिं प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमं ॥ नैर्ऋत्या राम
धिपतिश्चैव नैर्ऋत्यां ये च राक्षसाः ॥ बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि सर्वे गृह्णंतु मंत्रितं ॥ ॐ नमो वायुरक्षो ४२
भ्यो ये चान्ये तान् समाश्रिताः ॥ बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमं ॥ रुद्रेभ्यश्चैव सर्वेभ्यो ये चा

न्ये तान् समाश्रिताः ॥ बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि गृह्णंतु सततोत्सुकाः इति मंत्रैः शंकुपार्श्वेषु यथाक्रमं मा
षभक्तबलीन् दत्वा शंगिनी पद्मावती कांतिर्विशाला प्राणवाहिनी ॥ सती सुमना नंदा सुभद्रा इति न
व प्रागायते रेखादेवताः पूजयित्वा हिरण्या सुप्रभा लक्ष्मीर्विभूतिर्विमला प्रिया ॥ जया कालावि
शोका इति नव दक्षिणोत्तरायतरेखादेवताश्च संपूज्य मध्ये समस्तव्याप्तिभिर्वास्तुपुरुषमा
म वाह्य ध्यात्वा तोऽप्यत्तेरग्नि मंत्रेण संपूज्य बलिं च दत्वा मध्यपदचतुष्टये वास्तोर्हृदये ब्रह्माणमावाह्य
पूजयित्वा ॐ ब्रह्मणे नमो बलिं समर्पयामीति पायसादिबलिं दद्यात् ॥ ततः पूर्वपदद्वये दक्षि
म:४ णस्तने अर्यम्णे दक्षिणपदद्वये जठरदक्षिणभागे विवस्वते ॥ पश्चिमपदद्वये जठरवामभागे
मित्राय ॥ वामस्तने पृथ्वीधराय नमः स्पृक्पदद्वय आग्नेयकोणसत्त्वद्विधाकृतपदेषु तरार्धे द
क्षिणहस्ते सावित्रा पदक्षिणार्धे सावित्रे च एवं नैर्ऋत्यपदपूर्वार्धे विबुधाधिपाय ॥ त
त्पश्चिमार्धे मेढ्रे जयंताय ॥ वायव्यपदद्वयदक्षिणार्धे वामहस्ते राजयक्ष्मणे ॥ उत्तरार्धे शिरसि शिवे

रुद्राय च ईशानपद
द्वे उरसि आपः दक्षि

४१

[illegible]

दान नेऽ तद्दक्षिणसार्द्धपदे दक्षिणनेत्रे पर्जन्याय ॥ तद्दक्षिणपदयोर्दक्षिणश्रोत्रे जयंताय ॥
४३ तद्दक्षिणपदयोर्दक्षिणांसे कुलिशायुधाय ॥ तद्दक्षिणयोर्दक्षिणबाहौ सूर्याय ॥ तद्दक्षिणयोर्दक्षि
णबाहौ वेव सत्याय ॥ तद्दक्षिणे सार्द्धे दक्षिणकुर्परे भृशाय ॥ तद्दक्षिणपदार्द्धे दक्षिणमबाहौ आका
शाय ॥ तत्पश्चिमार्द्धे दक्षिणप्रबाहावेव वायवे ॥ तत्पश्चिमे सार्द्धे दक्षिणमणिबंधे पूष्णे ॥ तत्पश्चि
मपदयोर्दक्षिणपार्श्वे वितथाय ॥ पश्चिमयोर्दक्षिणपार्श्वे एव गृहक्षताय ॥ तत्पश्चिमपदयोर्दक्षिणोरो
यमाय ॥ तत्पश्चिमपदयोर्दक्षिणजानौ गंधर्वाय ॥ तत्पश्चिमे सार्द्धपदे दक्षिणजंघायां भृंगराजाय ॥ तत्प
श्चिमे नैर्ऋत्यपदार्द्धे दक्षिणस्फिजि मृगाय ॥ तदुत्तरार्द्धपादयोः पितृभ्यः ।
तदुत्तरे सार्द्धपदे वामस्फिजि दौवारिकाय ॥ तदुत्तरपदयोर्वामजंघायां सुग्रीवाय ॥ तदुत्तरपदयोर्वामजानौ
पुष्पदंताय ॥ तदुत्तरपदयोर्वामोरौ वरुणाय ॥ तदुत्तरपदयोर्वामपार्श्वे असुराय ॥ तदुत्तरे सार्द्धपदे वामप्रबाहावे दान
व शोषाय ॥ तत्प्राक् पदे वाममणिबंधे पापाय ॥ तत्प्राक्पदे वामकूर्परे मुख्याय ॥ तत्प्राक् पदे वामबाहौ भल्लाटाय ॥ तत्प्राक्पदे वामबा ४३
हौ सोमाय ॥

पार्श्व एव शेषाय तदुत्तरे पापयक्ष्मार्द्धे वाममणिबन्धे पापाय तत्प्रागर्द्धे वामप्रबाहौ रोगाय तत्प्राक्सार्द्धे वाम र

हावेव सोमाय ॥ तत्प्राक्पदे वामांसे सर्पाय तत्प्राक्सार्द्धे वामश्रोत्रे अदित्यै तत्प्रा गर्द्धे वा
मनेत्रे दित्यै ॥ ततउत्तरेवास्तोष्पतये तेवास्तोष्पते नि ॥ ततो मंडलाद्बहिरीशानादिषु चरकी० विदा
र्यै पूतनायै पापराक्षस्यै ॥ ततः पूर्वादिषु स्कंदाय ॥ अर्यम्णे जंभकाय पिलिपिच्छाय पुनः
पूर्वादिषु रंभादी० ॥ ततो मंडलादीशाने कलशं संस्थाप्य तत्र वरुणं तत्वायामीत्यावाह्य पू
येत् ॥ यथा मेरुगिरेः शृंगे देवानामालयः सदा ॥ तथा ब्रह्मादिदेवानां मम यत्ने स्थिरो भवेति प्रा
र्थयेदिति ॥ तत उदुंबरादिसमिल्लाज्यैः स्वतंत्रस्थंडिले प्रावेशान्तरशो वास्तोष्पते तत्त्वा ममं
त्रैर्लाजा वास्तोष्पतये तिसृभिश्चरु हुत्वा अंवास्तोष्पते प्रवास्थूणामित्यनेन नव पंच बिल्वफलानि
हुत्वान्यिद्धंदृशादिपूर्णांतं कर्मात ॥ ततो मंडलदेवताभ्यः पायसबलिं दत्वा कृष्णं घटानुग
मिस्कान्तर्नामंत्र पंत्रे स्याचेषा पीलावारिफलपोत्केन पत्न मानमभिषिच्य पुनः संपूज्य प
पाशाकोद्दक्षिणां दत्वा ब्राह्मणान्भोजयेदिति ॥ वास्तवनिलकेतुहोमो नोक्त गोलाद्यादिवास्तुमाणाविकल्परः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पं।२

दान ४४ तिग्रंथांतरे॥ ॥इतिवास्तुपूजा॥ ॥मात्स्ये॥ ॥उपोषितास्ततः सर्वैःकृत्वैवमधिवासनमिति
॥पाद्मे॥उपवासो भवेदेव मंत्रोक्तेन कर्मिष्यते। सद्योधिवासनं वाथ कुर्यात्पोदिकलौन इति
॥अधिवासनं वै॥शुक्लवेषः सपत्नीकः सऋत्विको यजमानः पूर्णकलशं गृहीत्वा भद्रं कर्णेभि
रित्यादिमंत्रघोषेण मंडपं प्रदक्षिणीकृत्य पश्चिमद्वारेण प्रविश्य देशकालादि स्मृत्वा करिष्यमा
णे तत्कर्मांगत्वेन यागमंडपदेवतास्थापनादि करिष्य इति संकल्प्य गणपतिं संपूज्य मंडपांते सर्वतः
सर्षपान्विकिरेत्॥तत्र मंत्राः॥यदत्र संस्थितं भूतं स्थानमाश्रित्य सर्वदा॥स्थानं त्यक्त्वा तु तत्सर्वं
यत्रस्थं तत्र गच्छतु॥अपक्रामंतु भूता ये निपिशाचाः सर्वतो दिशं॥ सर्वेषामविरोधेन ब्रह्मकर्म स
ऋ२ मारभ इति॥ततः कुशैः पंचगव्येन सर्वत्रापो हि ष्ठेति त्रिचेनाभ्युक्षयेत्॥ततः स्वास्तिन इति मंत्रं पठेत्। एम ४४
॥अथ द्वारपूजा॥पूर्वद्वारे द्वारश्रियै नमः ऊर्ध्वदेहल्यै अधः स्तंभयोः पुष्पदंतायकपर्दिने। कलशा
द्वयेः द्वारे द्वारश्रियै ऊर्ध्वदेहल्यै अधः स्तंभयोः कोदिने चंडाय कलशद्वये रेवायै
गोदायै कृष्णायै इति पश्चिम१ इति अथ वामदक्षिणस्तंभयोर्गणेशाय स्कंदाय नमः। द्वार
स्थित कलशद्वये गंगायै यमुनायै। दक्षिण द्वारे

नायै उत्तरे द्वारश्रियै ऊर्ध्वदेहल्यै अधः स्तंभयोर्महाकालाय भृंगिणे नमः कलशद्वये वारुण्यै वेरुप्यै ॥इ
ति द्वारपूजा॥ ॥ततः बहिर्हस्तमात्रे चतुर्दिक्षु तोरणाभावे अश्वत्थ उदुंबर नामकं सुशोभननामकं वा तोरणांकित
माम्रमील इति मंत्रेण न्यस्य संपूज्य राक्षोहणस्य इतीत्यन्यमत्सं पूजयेच्च तत्रैकः कलशः स्थाप्यः तत्र
मही द्यौरिति भूमिं प्राथ्येना ओषधयः सामिति यव प्रक्षेपः आकलशेष्विति कलशानिधानं इमं मे गंगे
२ इति जलपूरणं गंधद्वारामिति गंधं प्रक्षिपेत्॥ या ओषधीरिति सर्वोषधीः॥ कांडात्कांडादिति दूर्वाः जिघ्र ४
अश्वत्थे व इति पंचपल्लवान्॥ स्योना पृथिवीति सप्तमृदः। याः फलिनीरिति फलं॥ सहिरत्नानि इति रत्नानि। पंच ५
हिरण्यरूप इति हिरण्यं युवा सुवासा इति वस्त्रादिना वेष्टयेत्॥ पूर्णादर्वीति धान्यपूर्णपात्रमुपरि नि
दध्यात्॥तत्र ध्रुवावाहनपूजनं॥ ततो दक्षिणे औदुंबरं प्लक्षं वा सुभद्रं विकटं वा चकांकितं तोरणं रक्षे
त्वोर्जे त्वेति निधाय चंदनादिचर्चितं कृत्वा सुप्रमंगारकं चतत्र न्यसेत्॥ततः पूर्ववत्कलशं स्थाप्य पि
त्वा तत्र धरामाबाध्य धारयेत्॥ ततः पश्चिमे प्लक्षमौदुंबरं वा सुकर्म सुभीमं वा गदांकितं तोरणं अग्न आपा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

कृत्वा १

शान्ति हीति न्यस्य चंदनादिना चर्चितं शुक्लं धूपं च तत्र न्यसेत् ॥ ततः पूर्ववत् कलशं स्थापयित्वा तत्र वाक्यस्या
४५ वाहनपूजनादि ॥ ततउत्तरे नैर्ऋत्ये धमाख्यं पालाशं वा सुहोत्रं सुषमं वा पश्चात्कृत्वा तं तोरणं शेनो देवी
रिति निधाय पूजितं कृत्वा सोमकेतुध्वजं च तत्र न्यसेत् ॥ ततः कलशं स्थापयित्वा तत्र विभेशा वाहन
पूजनादि ॥ ततः पूर्वद्वारं गत्वा स्वामेकलशाद्वयं दध्यक्षतादियुक्तं पूर्ववत् स्थापयेत् ऐरावतं कलशाद्वये
न्यस्यार्चयेत् ॥ तत्र पूर्वस्मिन् वेदिनावर्तिजो द्वावेकं वा शान्ति सूक्तं जपार्थं त्वेन त्वा महं वरुणशान्तिप्रत्येकं
कुर्वेरः ॥ पश्चात्स शान्तिरत्वाग्निमीळेरत्यादिनापूजयेत् ॥ ततएह्येहि सर्वामरसिद्धसाध्यैरभि
ष्टुतो वज्रधरोमरेशः संवीज्यमानोमरसांगणेन रसाध्वरेणोभगवन्नमस्ते ॥ भोइंद्र इहागच्छेह तिष्ठे
तींद्रं सांगं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकं द्वारकलशे आवाह्य ॥ ॐत्रोरमिंद्रामी ति पूजयित्वाशुः क्षितानि राम
पताः २ शान्ति पीतांशकां पीतं च ध्वजं समुच्छ्रयेत् ॥ ततऐरावतस्थं पीतवर्णं सहस्रासं दक्षिणवामहस्तस्य वज्रो ४५
त्पलमिंद्रं ध्यात्वा रक्तः सुरपतिश्रेष्ठो वज्रहस्तो महाबलः ॥ शतयज्ञाधिपो देवस्तस्मै नित्यं नतो नमः

रतीन त्वा रंद्राय सांगाय सपरिवाराय सायुधाय सशक्तिकायेमं माषभक्तबलिं समर्पयामीति
बलिं दद्यात् ॥ ततआचम्याग्नेयकोणे गत्वा पूर्ववत् कलशं स्थापयित्वा तत्र पुंडरीकमग्नं च संप
न्यस्यएह्येहि सर्वामरहव्यवाहमुनिप्रवर्यैरभितोभिजुष्टः तेजोवता लोकगणेन सार्द्धं ममाध्वरं पा
हि कवे नमस्ते ॥ भोअग्ने इहागच्छेह तिष्ठेति सांगादिकलशे आवाह्य त्वन्नो अग्ने त्वाग्ने संपूज्य मग्निं ३
अग्निं दूतमिति रक्तांपताकां रक्तध्वजं चोछ्रयेत् ॥ ततश्छाग स्थं रक्तं दक्षिणवामकरधृतशक्तिक
मंडलुं यज्ञोपवीतिनमग्निं ध्यात्वाग्नेयः पुरुषो रक्तः सर्वदेवमयोव्ययः धूमकेतुरजोध्यक्षस्तस्मै
पे नित्यं नमो नमः इति हुत्वा अग्नये सांगायेत्यादि एतं माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलिं दद्यात् ॥ इमं २
ततः कृताचमनो दक्षिणे गत्वा यमद्वारशाखे पूर्ववत् कलशौ स्थापयित्वा यमनंदिगांजनं चार्च मते २
येत् ॥ ततो यजुर्वेदिनो द्वावेकं वा दक्षिणद्वारे शान्ति सूक्तजपत्वेन त्वां वरुणरस्युत्का कानएकोम
जुर्वेदस्त्रेषु भो विष्णुर्देवतः कारयपेयस्तां विमेद्रकाल्विकमेमखे भवे ति प्रत्येकं समाध्येषे त्वा गे

दान ४६ श्चेतिपूजयेत्॥ ततः एह्येहि वैवस्वत धर्मराज सर्वामरैरर्चित धर्ममूर्ते॥ शुभाशुभानंदशुचामधीशाद्रि
वामनः पाहि मखे नमस्ते॥ ओं भो यमेहागच्छेह तिष्ठेति सांगं सायुधं यममावाह्य यमाय नम इति संपूज्य
कृष्णध्वजपताकां कृष्णधूपं चापि ततो महिषारूढं दंडपाशं दक्षिणवामकरं अंज
५४ नपर्वततुल्यं कृष्णमग्नेस्मिलोचनं यमं ध्यात्वा महामहिषमारूढं दंडहस्तं महाबलं आवाहयामि
यज्ञेस्मिन् पूजेयं प्रतिगृह्यतां नमो नम इति त्वा सांगाय यमाय एतं माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलिं दद्या
त्॥ तत आचम्य नैर्ऋत्यां पूर्ववत् कलशं स्थापयित्वा कुमुदगर्जदुर्ग पंच संपूज्य एह्येहि रक्षोगणना
मकस्त्वं विशालवेतालपिशाचसंघैः ममाध्वरं पाहि पिशाचनाथ लोकेश्वरस्त्वं भगवन्नमस्ते॥ भो नि
र्ऋते इहागच्छेह तिष्ठेति सांगमावाह्यासुराय नम इति संपूज्य नीलां पताकां ध्वजं च मोमुद्गरं पुष्पि राभ
त्पनरारूढं खड्गहस्तं नीलवर्णं महाबलं॥ महाकायं वक्रराक्षसमनुने निर्ऋतिं ध्यात्वा निर्ऋतिं खड्ग ४६
हस्तं च सर्वलोकैकपावनं॥ आवाहयामि यज्ञेस्मिन् पूजेयं प्रतिगृह्यतां नमस्ते सांगाय निर्ऋतये एतं

१८

रुपं

माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलिं दद्यात्॥ तत आचम्य पश्चिमे प्रतीहारं गारवं कलशं निधा
य जननदिंगन्यस्यार्चयेत्॥ ततः सामगा वालि ओं क्रालिकं वायव्यासामवेदस्तापिं गादो जागतत्र
कृदैवतः॥ भारद्वाजस्तथा विप्रेंद्र त्वां निपाठे मखे कुर्विति प्रार्थयामि त्वा आपाहीति प्रार्थ्य ततः एह्येहि अप्पर
यादोगणवारिधीनां योनपर्जन्य सहाप्सरोभिः॥ विद्याधरेंद्रामरगीयमान पाहि त्वमस्मान् भगव
७ न्नमस्ते॥ रत्नकोभो वरुण इहागच्छेह तिष्ठेति सांगं वरुणमावाह्य त्वा यामीति संपूज्य श्वेतां
पताकां ध्वजं चैव समेव वरुणे पुष्पि त्पमकरस्थं पाशहस्तं किरीटिनं श्वेतवर्णं वरुणं ध्यात्वा पाश
हस्तं च वरुणं यादसांपतिमीश्वरं॥ आवाहयामि यज्ञेस्मिन् वरुणाय पूजनमो नमः त्वा सांगा
य वरुणाय एतं माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलिं दद्यात्॥ ततः उपस्पृश्य वायव्यां पूर्ववत् कलशं
स्थापयित्वा पुष्पदंतं सिद्धार्थं च तत्र पूजयित्वा एह्येहि यज्ञे मम रक्षणाय मृगाधिरूढः सहासि
द्धसंघैः॥ प्राणाधिपः कालकवेः सहायः गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते भो वायो इहागच्छेह तिष्ठेति सां

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

शान॰ गादिंवा प्रमावास्यनववायव्ऽत स्पइति संपूज्य वायोश्चा नामिनीध्वजोपताकां ध्वजं चो[illegible] समग्रारू
४७ ढं चित्रांबरधरं स्रुकानेचरध्वजधरं दक्षिणा वामहस्तं वायुं ध्यात्वा वा प्रमाकान्नागंचैव पवनं वे
गवङ्गतिं आवाहयामि मत्तोस्मिन्प्रजे यं भागिगृह्यतो ॥ अनाकारी महोजाश्च पश्वाद् प्रगतिर्दि
वि ॥ तस्मै प्रज्यापगतो वा यवे हं नमामि इति नत्वा सांगायेतं माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलि गाथ २
रं धात् ततआचम्योत्तरे प्रानीशा खंकलद्विपं स्थापयित्वा सर्वमोमंदिग जेन्य स्पप्रजयित्वा थर्वादि ग ५
स॰ तिले॰ १ दौंकेत्विजं वाउत्तरद्वा स्तेरान्ति स्तंज्ञपार्थित्वे नाहत्वा रण इतितु त्वां शृङ्केलोापर्वे वेदो त्रुष भोरु
ढदेवन वेत्रापामनाविमें द्रशांतिपाठं मस्वेकुर्वेत्सुलका प्राप्य मन्तो देवी रितिपूजयेत ॥ एह्येहि
पत्तेश्वर पत्ता सांविपत्स्वनक्षत्र गणेन सार्ढं ॥ सर्वौदधीभिः पितृभिः सहैव गृहाणपू रम
जां भगवन्नमस्ते ॥ भोभो महाग्रहाणं भौनिष्ठे निसा गादिसो मनावा सन पं सो मेति सपृञ्जहीतां प ७
ता कां ध्वजं वीप्या पं संतिम स्पेनरा पुत पुष्पक विमानस्थ कुंडलके पूरहारसंयो मितं वरदंगदा

ल

धरं दक्षिणवामहस्ते भृकुटिनं महोदरं स्थूलकायं हृस्वांगं नेत्रं पीतम्विग्रहं दीव सरवं विमानस्थं
कुवेरं ध्यात्वा सर्वनक्षत्रमध्येतु सोमो राजाप्यवास्थितः ॥ तस्मै सोमायदेवायनक्षत्रपतये नम इति
नत्वा सांगायसोमायेतं माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलिं दद्यात् ततईशान्यां गत्वा चम्यपू
र्वचत्तकलशांसंस्थाप्य सुप्रतीकनामानं गजं मंगलं चतत्र प्रजापित्वा ॥ एह्येहि विश्वेश्वरनस्त्रि
शूलकपाल खड्गाग धरेण सार्ढं लोकेन मत्तेश्वर पत्तासि द्येगृहाणपूजां भगवन्नमस्ते ॥ ईशा
नेहागछेहतीष्ठेति मावास्यनमीशानामीति संपूज्य श्वेतां सर्ववर्णां वा पताकां ध्वजं वाभित्वादेयस
विनरित्रिपुष्टि त्य वृषभस्कंध समारूढं शूलहस्तं त्रिलोचनं ॥ आवाहयामि यत्तोस्मिन्प्रजेयंप्रतिगृह्यतो
॥ सर्वाधिपोमहादेव ईशानः शूलईश्वरः ॥ शूलपाणिर्विरूपाक्षस्तस्मैनित्यं नमो नम इति नत्वा ए ह्येहि
सांगायेतं माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलिं दद्यात् ॥ ततआचम्य शानपूर्वमीमध्यंगत्वा
पातालधराय भोगरेंद्रनागगनाकोलरगी पमान ॥ पद्मोरोद्रामरलोकसंधो रनेतर साधरम स्मरीयं ॥ भो

शान
४८

धौ२

अनंतश्हागछेह मे ह्येति सांगमनंतमावाह्यायंगोरिंजिसंपूज्यमेघवर्णोभवेतांवापनाकोध्वजेचा
यंगोरस्युष्टिस्यअनंतनरायनासीनं फणासप्तक मंडितं ॥ पद्मं रक्तपूरोर्ध्वेदक्षिणकरद्वयं ॥ च
क्रेगदांध रोर्ध्वाधोवामकरद्वयेनीलवर्णमनंतंध्यात्वानोसावनंतरूपेणव्रह्मांडंसचराचरं ॥ पुष्प
वद्धारयेन्मर्भितस्मैगनेत्येनमोनमः ॥ इतिनत्वासांगायानंतायेतेमाषभक्तबलिंसमर्पयामीतिबलिं
दद्यात् ॥ ततआचम्यनैर्ऋत्पश्चिममध्येगत्वाएत्धेहिसर्वाधिपतेसुरेंद्रलोकेनसार्द्धंपितृदे
वताभिः सर्वस्यधातास्यामितप्रभावोविश्वधुरंनः सततंशिवाय ॥ भोब्रह्मनिहागछेहति
ष्ठेतिब्रह्माणमावाह्यब्रह्मजज्ञानमितिसंपूज्यरक्तोपनाकोध्वजंचब्रह्मजज्ञानामित्युष्टुप्स्य
चतुर्मुखंहंसारूढंअक्षमालाकुशमुष्टिधरोर्ध्वाधादक्षिणकरद्वयंकमंडलुधरोर्ध्वाधोवामक
रद्वयेत्मस्कलेजाटिलंलंबोदरंरक्तवर्णंब्रह्माणंध्यात्वापद्मयोनिश्चतुर्मुखोनिवेदाधाः सःपिन
हः ॥ यज्ञाध्यक्षश्चतुर्वक्त्रस्तस्मैनित्यंनमोनमः ॥ इतिनत्वासांगायब्रह्मणेएतेमाषभक्तबलिंस

दी.धो.न.ह.स्त.२

पामीतिबलिंदद्यात् नैर्ऋत्पश्चिमांतरालेअनंतबलिदानेईशानपूर्वांतरालेभल्लवालिदानंचेतिरू
पनारायणः ॥ ततआचम्यमंडपमध्येस्थंडिलेदक्षहस्तोदितलनः पंचहस्तादीर्घोहस्तादिस्तो्रोवा
महाध्वजः किंकिणघंटादियुक्तंरंद्रस्थवस्त्रस्यरक्तीस्थाप्यः ॥ तत्रैवतलपूजनंच ततोमंडपपीठइत्ताते ७२
पुसर्वेभ्योदेवेभ्योनमः वेश्रोत्रकिंनरेभ्योनमः ॥ पशुपन्नगेभ्योनमः इत्यर्चयेत् ॥ ततः मंडपा
द्वहिःपूर्वभागेउपलिप्तभूमावुपविश्यत्रैलोक्येयानिभूतानिस्थावराणिचराणिच ॥ ब्रह्माविष्णुशि
वैः सार्द्धं रक्षांकुर्वंतुमुद्रान्विताः ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चक्षेत्रपालोगणैः सह ॥ रक्षांकुर्वंतुमंडपंसर्वेमंत्रर
क्षांसिसर्वतः इतिपठित्वात्रैलोक्यस्थेभ्यः स्थावरेभ्योभूतेभ्योनमः त्रैलोक्यस्थेभ्यश्चरेभ्योभूतेभ्यो
नमः ॥ ब्रह्मणेविष्णवेमहेश्वरायरुद्रेदेवेभ्योदानवेभ्योगंधर्वेभ्योराक्षसेभ्यः पन्नगेभ्यऋषिभ्योमनुष्ये
भ्योगोभ्योदेवमातृभ्योनमः इतिप्रत्येकंसंपूज्यभमोमाषभक्तबलिंदद्यात् ॥ ततोयजमानः सर्वैर्ऋ
त्विग्भिः सहप्राग्द्वारेणमंडपंप्रविश्यदक्षिणद्वारपश्चिमभागेउपविश्यगुर्वादयोयथाविहितंकर्मकुर्युः ध्व

तानिमे ॥ देवदानवगंधर्वायक्षाराक्षसपन्नगाः ॥ ऋषयोमनवोगावोदेवमातरएवच
सर्वेममाध्वरंरक्षांकुर्वंतु ५

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कुशाः स

शा०न मीनिवदेन॥ ततोग्नी स्थापनं॥ पाने एकैकः कलशः स्थाप्य त्वेग्भिरेतीकोचित् गुरुणास्था
४९ पयस्यन्ते ततोगुरुर्यजमाना न्वितो महवेदां सर्वतोभद्रमंडलदेवताः स्थापयेद् तीपि नाम
दुचरणाः॥ यथा॥ ॥ अथेत्यादि मंडलदेवतास्थापनं करिष्यइति संकल्प्य स्थापयेत्॥ तत्र
मध्ये ब्रह्माणं॥ ब्रह्मजज्ञानं गोतमो वामदेवो ब्रह्मा त्रिष्टुप् ब्रह्मस्थापने पूजने विनियोगः॥ य
वमृतरत्न॥ ब्रह्मजज्ञानं॥ ततउदीचीमारभ्य वायवीपर्यंतं कुवेरादीन् वा तान् अष्टौ लोकपाला द्वा५
न् तत्र आप्यायस्व गोतमः सोमो गायत्री ॐ आप्यायस्व॥ अभित्वाजीगर्तिः शुनःशेपः ईशानो
जगती अभित्वादेव सावितः इंद्रवोमधुछंदा इंद्रो गायत्री॥ ॐ इंद्रं वो विश्वतः अग्निं कारावोमेधा
तीथिरग्निर्गायत्री ॐ अग्निं दूतं वृणीमहे यमायसोमं यमो यमो नुष्टुप् यमायसोमं मोषुणो घो शम
रः कण्वो निर्ऋतिर्गायत्री ॐ मोषुणः तत्वायामिशुनःशेपो वरुणस्त्रिष्टुप् तत्वा यामि वायो ४९
शानं गोतमो वामदेवो वायुरनुष्टुप् वायो शतं वायुसोमम मध्ये शांवसून्॥ अपा अत्र मैत्रावरुणो वासिष्ठो

वसवोरंतरदेवाः

वसव स्त्रिष्टुप् अपा अत्रं सोमेशानमध्ये एकादश रुद्रान् आरुद्रासः श्यावाश्व एकादश रुद्रा
जगती ॐ आरुद्रासः ईशानेंद्र मध्ये द्वादशादित्यान्॥ त्यान्नु सांमदो मत्स्यो द्वादशादित्या गाय
त्री ॐ त्यान्नुक्षत्रियान् इंद्राग्निमध्ये श्विनो॥ अश्विना राहूगणो गोतमोश्विनावुष्णिक्॥ ॐ
अश्विनावर्तिः अग्नियमनमध्ये विश्वेदेवान् सपेत्रकान्॥ मासो मधुछंदा विश्वेदेवा गायत्री ३०४
ॐ ओमासः यमानिर्ऋतिमध्ये सप्त यक्षान्॥ अभित्यं वामदेवं सप्त यक्षाः प्रहंतेः॥ अभि
त्यं देवं सवितारमोण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसवम् २ रत्नधामभिप्रियं मतिं कविं ऊर्ध्वा य
घृ० स्यामतिर्भा अदिद्युतत्सवीमनि हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपास्वः॥ निर्ऋति वरुण
मध्ये भूतनागान्॥ आयंगोः सार्पराज्ञी सर्पा गायत्री॥ आयंगोः॥ वरुणवायुमध्ये गंधर्वाप्स
रः॥ अप्सरसामेतद्ब्रह्मकृष्यर्षिगो गंधर्वाप्सरसो नुष्टुप्॥ अप्सरसां गंधर्वाणां॥ ब्रह्म सोममध्ये
स्कंदनंदीश्वर शूल महाकालान् कुमारं कुमारः स्कंदास्त्रिष्टुप् ॐ कुमारं माता ऋषभो वे राजो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कात्वोमेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री ॐ इदं विष्णुः २ ।

दान ऋषभोनुष्टुप्छन्दः ॥ ब्रह्मेशानमध्ये दक्षादीन्मध्ये अदितिः तत्रोकोवृहस्पतिर्देवोनुष्टुप्

५० अदितिर्देवता निचृत् ब्रह्मेन्द्रमध्ये इंगोविस्तुवतामग्निवर्णो सोभरिर्गायत्रीष्टुभे नामग्नेव गौरि

दंवेदुः वेस्माग्निमध्ये स्वधा ॥ उदीरतामवरः स्वधात्रिष्टुप् उदीरतामन्नतः ब्रह्मप्रमथमध्ये

संकल्पको सरोगान ॥ परं मृत्यो अनुपरेहि ॰ ब्रह्मनिर्ऋतिमध्ये गणपानि ॥ गणानांत्वा गृत्समदो गणपति देवीरं ५

मत्युरोगाग्नि र्जगती ॐ गणानांत्वा ब्रह्मवरुणमध्ये आपः शन्नोदेवीरभिष्टय सिन्धुद्वीप आपो गायत्री ॐ शन्नोदे ॐ —

पुरुषंपरमलो वीः ब्रह्मवायुमध्ये मरुतः मरुतो यस्य राहुगणो गोतमो मरुतो गायत्री

८ मरुतो यस्य ब्रह्मणः पादमूले कार्यं काद्यं पृथ्वी ॥ स्योना मेधातिथिर्भूमिर्गायत्री ॐ स्योना

पृथिवि नैऋत्ये गंगादिनद्यः ॥ इमं मे सिन्धुक्षित प्रैयमेधो गंगायमुनासरस्वत्यो जगती ॥ इमं राम

मे गंगे यमुने नैऋत्ये सप्तसागरान् ॥ धाम्नो धाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुंच ॥ यदापो अघ्न्या इति ५०

वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुंच ॥ नद्वपरि मेरुं नाम्ना ॥ वाच्ये सो आदि समीपे क्रमेण पु

मयि वायो मोष धीर्हिंसीरतो विश्वचा अस्त्वेतो वरुण नो मुंच १

धानि ॥ गदां त्रिशूलं वज्रं शक्तिं दंडं खड्गं पाशं अंकुशं नद्याद्युत्तरादिनः गोतमं भरद्वाजं वि

श्वामित्रं कश्यपं जमदग्निं वसिष्ठं अत्रिं अरुंधतीं नद्याद्यदेवीषु ऐन्द्री कौमारी ब्राह्मी

वाराही चामुंडा वैष्णवी माहेश्वरी विनायकी इत्येवं शाकपः मनेष्वाप्य प्रत्येकं सह पू

जयेत् ॥ तत स्त्रस्यामेवे वेदोवस्त्र्यालीरवितवक्ष्यमाणमंडले याादित्यादिदेवतास्थापयेत् तये

वं ॥ अस्मिन्कर्मणि ग्रहादिस्थापनं पूजनं च करिष्ये इति संकल्प्य ॥ प्रणवस्य ब्रह्मा ऋषिः पर

मात्मा निर्देवता दैवी गायत्री छंदः व्याहृतीनां क्रमेण जमदग्नि भरद्वाज भगव ऋषयः ॥ अग्निवा

युः सूर्यो देवताः दैवी गायत्री दैवी उष्णिक् दैवी वृहती छंदांसि सर्वासां आवाहने विनियोगः वेदि

तत्मंत्रानप्यावाहने आह ॥ तत्र ग्रहपीठमध्ये वर्तुले प्राङ्मुखं सूर्यं रक्तवर्ण ध्यात्वा ने आकृष्णेन हि

रण्यरूपः सवितात्रिष्टुप् सूर्यावाहने वि ॐ आकृष्णेन रजसा ॐ भूर्भुवः स्वः कालिंगदेशो

द्भव काश्यप सगोत्र सूर्य इहागच्छ इत्यावाह्य इहतिष्ठेति स्थापयेत् ॥ एवं सर्वत्र मंत्रान्ते आह नी रुकारहा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दान ५२ गच्छेहतिहेतिस्थापयेत्॥ ततआग्नेयेचतुरस्रेश्वेतम्प्रुखेसोमश्वेतपुष्पासनेः आप्यायस्वसमेतुते
मः सोमोगायत्रीयमुनातीरोद्भवआत्रेयगोत्रसोमः ततोदक्षिणेत्रिकोणेदक्षिणामुखेभौ
मरक्तपुष्पासनेः ॥अग्निर्मूर्धादिवःककुत्पतिः गायत्री अं अवंतीसमुद्भवभारद्वाजसगोत्रभौ
मः ततउत्तरेशानेबाणाकारेबुधमुदङ्मुखंपीतपुष्पासनेः उद्बुध्यध्वंबुधः सौम्योबुधस्त्रिष्टुप्॥
मगधदेशोद्भवआत्रेयसगोत्रबुधः ततउत्तरतोदीर्घचतुरस्रेउदङ्मुखंबृहस्पतिंपीतपुष्पा
सनेः ॥ बृहस्पतेअतियदर्यो बृहस्पतिस्त्रिष्टुप्सिंधुदेशोद्भवआंगिरसगोत्रबृहस्प
तेततः पूर्वेपंचकोणेप्राङ्मुखंशुक्रंशुक्लपुष्पासनेः शुक्रः पाराशरःशुक्रोदिव्यदाविराड्भोज राम
कटदेशोद्भवभार्गवसगोत्रशुक्रततः पश्चिमेधनुर्धिपमत्स्यमुखंशनिंकृष्णपुष्पासनेः शमग्नि ५२
रिरिविष्टिः शनिःशनैश्चरःसौराष्ट्रकाश्यपसगोत्रशनैश्चरःततोनैर्ऋतेसूर्पाकारेदक्षिणामुखं
राहुंकृष्णपुष्पासनेः कयानोवामदेवोराहुर्गायत्रीराहुर्बाहनेराठिनापुरोद्भवपैठीनसिसगोत्रराहो

ततोवायव्येध्वजाकारेदक्षिणामुखंकेतुंधूम्रपुष्पासनेः केतुंमधुच्छंदःकेतुर्गायत्री अंतर्वेदिसमु
द्भवजैमिनिसगोत्रकेतो२ सर्वेवाआदित्याभिमुखाः॥अथाधिदेवताः श्वेतपुष्पासनेः क्रमा
त्सूर्यादीनांदक्षिणतः स्थाप्याः॥त्र्यंबकंवसिष्ठोरुद्रोनुष्टुप्विनियोगः सर्वत्रतेपं त्र्यंबकं ॐभूर्भुवः
स्वः ईश्वरः गौरीर्मिमायदीर्घतमाउमाजगतीसोमदक्षिणेमदकेंदोदीर्घतमास्कंदस्त्रिष्टुप्
विष्णोदीर्घतमाविष्णुस्त्रिष्टुप्॥ब्रह्मजज्ञानंगौतमोवामदेवोब्रह्मात्रिष्टुप्॥इदंवोमधुच्छंदोइंद्रोगाय
त्रीयमायसोमंयमोयमोनुष्टुप्॥मोषुणोघोरः कण्वः कालोगायत्री उषोवाजेनकण्वःचित्रगु
प्तोवहतीत्यवमेवशुक्लपुष्पासनेऽर्हीप्रत्यामत्यातेथ्यात्ततोविहागच्छेहातिष्ठेतिवोकाधत्यधिदेवता
स्थापयेत्॥अग्निंकरावामेधातिथिरग्निर्गायत्रीॐ अग्निहतंअप्समेमेधातिथिरापोनुष्टुप्इंद्राणीवृषा
कपिरिंद्राणीपंक्तिः प्रजापतेहिरण्यगर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टुप्आयंगोः सार्पराज्ञीसार्पगायत्री ॐ
ब्रह्मजज्ञानंगौतमोवामदेवीब्रह्मात्रिष्टुप्ततः शुक्लपुष्पासनेविनायकादीन्पंचगणानालागत्सम
स्योनामेधातिथिर्भूमिर्गायत्रीरक्षंविष्णुर्मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री इंद्रश्रेष्ठानिग्रत्समदइंद्रस्त्रिष्टुप्२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

शान दोगणपतिर्जगती॥राहोउत्तरत॥विनायकं जातवेदसे कश्यपोदुर्गा त्रिष्टुप्‌ शनेरुत्तरतोदुर्गा त
५२ ववायव्यश्च आंगिरसोवासुर्गायत्री रवेरुत्तरतोवायुः एतान्मंत्रान्पठंति सो प्रदायिकाः तत्रके
पुन्निमंत्रेषुमत्स्यंस्वींत्यं॥आदिन्यप्रत्यस्यपरस आकाशो गायत्री राहोर्दक्षिणे आकाश॥ एषाउषा
मस्करत्वोश्विनौगायत्री॥आश्विनाविहागछतमिकृतिश्वनामीतिकेतोर्दक्षिणेश्विनो एतानीवि
नायकादिस्थाना मीर्ध्वीतामणी विनायकादीत्यंचउत्तरत एवेति संप्रदायः॥एवं द्वात्रिंशद्देव
ताउनतिरूपनारायणादयः॥हेमाद्रौतुलोकपालादीनामपिसूर्याभिमुखानांदीनुस्थापनमुक्तं
घपया इंद्रंविश्वजेतामाधुछंद सरंद्रोनुष्टुप्‌ इंद्रःहागछेहातिषेतिपर्वेरंद्र एवमुत्तरैआग्नेंकाएवामेधा त्रे ४
तीथिराग्नैर्गायः यमायसातोयमोनुष्टुप्‌ मोषुणोघोरःकराव्योनिर्ऋतिर्गायत्री॥तन्नोअग्नेवामदेवोव एम
रुणस्त्रिष्टुप्‌॥तववायोव्यश्वोवायुर्गायत्री सोमोधेनुंगोतमः सोमस्त्रिष्टुप्‌ ५२
नमीशानंगोतमईशानोजगती सहस्रशीर्षानारायणोनंतोनुष्टु

१ ईशानपूर्वयोर्मध्ये नंतं॥ॐब्रह्मजज्ञानंगोतमोवामदेवोब्रह्मात्रिष्टुपनैर्ऋत्यपश्चिमयोर्मध्ये
ब्रह्माणं॥अथवस्वायेकादशदेवता॥ ॥ यमाअत्रमैत्रावरुणोवासिष्ठोऽष्टौवसवः त्रिष्टुप्‌ इंद्रा
ग्निमध्ये॥ध्रुवाध्वरसोमापानिलानलप्रत्यूषप्रभासाख्यानष्टौवसून स्यानुसोमदोमस्योद्वादशा
दित्यागायत्रीइंद्रेशानमध्येधाता र्यमामित्रवरुणांशुभगेंद्रविवस्वत्पूषपर्जन्यत्वष्टजघन्याजघन्य
जाविष्णुस्थान्द्वादशादित्यान॥आरुद्रासः श्यावाश्व एकादशोरुद्राजगतीअग्नियममध्ये॥वीरभ
द्रंशंभुमहायशोमृत्गिरिशाजैकपादहिर्बुध्न्यायराजितापिनाकिभुवनाधीश्वरवैदृपतिकपालि
स्थाणुभगवन्द गाख्यानेकादशरुद्रान्॥गौरीर्मिमायदीर्घतमागौर्यादयोजगतीगौरीपद्माशची
मेधासावित्रीविजयाजया॥देवसेनास्वधास्वाहामातरलोकमातरः धृतिपुष्टिपुष्ट्यात्मकुलदेवताख्या
ः षोडशमातृ॥निर्ऋतिवरुणमध्येगणपतिं॥गणानांत्वागृत्समदोगणपतिर्जगती मरुतोमरु
दगणोगोतमोमरुतोगायत्री॥वायुसोममध्येमावाह प्रवहोद्वहपरावहपरिवहोनिलाख्याः
संवहविवह९
Indira Gandhi National
Centre for the Arts

शा॰न सप्तमस्तं४वेधामेवमथावकाशांश्चादीन् पंचस्थापयेत्॥ अग्न्युत्तरतो नगोत्रमोवामरेवोब्रह्माधि
५३ ष्टुप्॥ रुद्रोविष्णुः काश्यपोमेधातिथिस्ततोगायत्रीकद्रुमथीरः कश्यर्षिर्गायत्री॥ अग्नि शा॰
रात्मीविश्वामित्रोर्कस्त्रिष्टुप्॥ वनस्पतेगर्गोवनस्पतिस्त्रिष्टुप् एवं सर्यादिद्वात्रिंशद्देकपा
लान्वस्वादीनेकादशचावात्यसंस्थाप्य पंचाभिः षोडशभिर्वोपचारैः संपूजयेत् तत्रवस्त्राणि
ग्रहवर्णानिरविभौमयो रक्तचंदनं॥ चंद्रशुक्रयोः श्वेतचंदनं॥ बुधगुर्वोः कुंकुमयुतं॥ शनिराहुके
तूनां हागुरु॥ पुष्पाणितत्तद्वर्णानि॥ धूपास्तु सत्तकीतिपासं घनाकपवानरालमगुरुं सिल्हकं
बिल्वपुन्नागुरुगुग्गुलं लाक्षालक्षाः क्रमात्प्रयादलाउद्दीप्यस्वेति सर्वेभ्योदीपान् दत्वागुडोदनं राम
पायसंनीवारोदनं क्षीरयुतषाष्टिकोदनं दध्योदनं घृतोदनंतिलमाषयुतमोदनं मांसोदनंचित्रौ ५३
दनंचक्रमान्नैवेद्यं येत्॥ अधिदेवताभ्यस्तु वासोगंधपुष्पाणिश्वेतानिगुग्गुलधूपः॥ नैवेद्यंपा
यसादिं यथालाभं॥ सूर्यादिद्वात्रिंशानामन्येषांपूजापदार्थाः तु समर्पयेन्नैवतनोयहवेदीशान्यांकलशंसंस्था

पयेत्तत्र वरुणमावाह्य संपूज्याभिमंत्रयेत्॥ तद्यथा॥ कलशस्यमुखेविष्णुः कंठेरुद्रः समाश्रितः मू
लेतत्रस्थितोब्रह्मामध्येमातृगणाः स्मृता॥ कुक्षौतुसागराः सप्तसप्तद्वीपावसुंधरा॥ ऋग्वेदो
थयजुर्वेदः सामवेदोह्यथर्वणः॥ अंगैश्चसहिताः सर्वेकलशंतु समाश्रिता॥ अत्रगायत्रीसा
वित्रीशांतिः पुष्टिकरीतथा आयांतुयजमानस्यदुरितक्षयकारकाः देवदानवसंवादेमथ्यमानेम
होदधौ॥ उत्पन्नोसितदाकुंभविधृतोविष्णुनास्वयं त्वत्तोयेसर्वतीर्थानिदेवाः सर्वेत्वयिस्थिता त्व
यितिष्ठंतिभूतानित्वयिप्राणाः प्रतिष्ठिताः शिवः स्वयंत्वमेवासिविष्णुस्त्वंचप्रजापतिः आदि
त्यावसवोरुद्राविश्वेदेवासपैतृकाः त्वयितिष्ठंति सर्वेपियतः कामफलप्रदाः॥ त्वत्प्रसादादिमंय
ज्ञंकर्तुमीहेजलोद्भव॥ सान्निध्यंकुरुमेदेवप्रसन्नोभवसर्वदेति॥ ततः फलपुष्पमालाशोभितं
वितानं वहस्पतिदेवत्यंसर्मोदिभ्यरदंनमभेति॥ उत्तरतोग्रहवेद्याः पश्चिमभागात्॥ ततएकोहो
मापरोवदोनिपूर्वकुंडेदोकात्तीजोर॥ दिक्षिणादिकुंडेष्वयथाशाखंहोमात्मानंकर्मकुर्युः तत्रषोडशस्म

दान॥ शानादौ प्रागादिक्रमेण ऋग्वेदादिविहितकर्मज्ञलाशयोत्सर्गादौ पंचकुंडीपक्षे ऐंद्रं तत्राचार्यकुंडं
५४ स्थीशान एव योनिं ध्येवन्तं चतुरस्रं शान्तत्रैव तं कुंडद्यामध्येव वाचार्यकुंडं॥ तस्मिन्नवैदिकुंडे
पूर्ववत्तु पंचकुंडीवद्धोमात् रीतिः केचित्तु पक्षे तु चतुःकुंडीहोम एवं विभज्य कार्य इति॥ तत
दाचे कोहोमः परोक्षलोवेदिकुंडे चतुष्टये अष्टावधिकाः कल्पिताः॥ तेत्वाग्नेयादिकोणक्रमेण
ऋगादिशाखीया इति केचित्॥ आग्नेय्यामित्यपरे॥ आचार्यकुंडं तु प्रणयनयोग्याग्निस्थापना ठं५
र्थमिति संप्रदायिका हेमाद्रौ तु विभज्य होमानुष्ठानं वेति परे॥ ॥अथ कक्षशाखीनां मन्वा
धाने विशेषः तत्र चक्षुषी आज्येनेत्यंतमुक्त्वात्र प्रधानः सूर्यः सोमभौमबुधगुरुशुक्रशनि राहु
केतवः समिच्चर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यमष्टसहस्राष्टशताष्टाविंशति वा तन्न्यूनसंख्या मा ईश्वरो दान
मास्कंद विष्णुब्रह्मेंद्रयमकालचित्रगुप्ताख्या अधिदेवताः अग्निरापो भूमिर्विष्णुरिंद्र ऐंद्री सर्पप्र ५४
जापतिब्रह्माख्याः प्रत्यधिदेवताः विनायकदुर्गावाय्वाकाशाख्यानं चलोकपालानिंद्राग्नि
ठार

यमनिर्ऋतिवरुणवायुसोमेशानानंतब्रह्माख्यदशदिक्पालान् ध्रुवाध्वरसोमापानिलान
लप्रत्यूषप्रभासाख्यानष्टौवसून् धर्मपिमित्रवरुणार्यमभगेन्द्रविवस्वत्पूषपर्जन्यत्वष्टृ
विष्ण्वाख्यान् द्वादशादित्यान् वीरभद्रशंभुगिरिशाजैकपादहिर्बुध्न्यपिनाकिभुवनाधी
श्वरकपालिदिक्पतिस्थाणुभगाख्यानेकादशरुद्रान् आवाहप्रवहोद्वहसंवहविवह
परावहाख्यान् सप्तमरुतः ब्रह्मविष्णुशार्कवनस्पतीन् पंचयामुकसंख्यपा समिच्चर्वा
ज्यैर्यस्य रंजेवसूनादित्यान् रुद्रान् मरुतस्तथा समुद्दिना [illegible] नामेवोद्देश्यो यजेतबहव॥
अत्र ग्रहहोमसंख्यातोऽधिदेवताहोमेन्यूनसंख्येति संप्रदायः षोडशमहादानेषु तु तिलाज्य
द्रव्येणेति विशेषः॥ ततो यजमानो मंडपमध्ये दक्षिणत उपविश्याचार्यादन्यभागदेवताभ्या
धानोक्तप्रधानदेवताः ग्रहादाधत्तरांगदेवताभ्यस्तु यजेनोद्दिश्येताभ्य एतानि सामि
च्चर्वाज्यादिद्रव्याण्यहोतुमुत्सृज्यइति त्यजेत्॥ बहुकर्तृके होमे यस्याहुतिस्त्यागस्तस्याऽकस्तारतिप्रयोग

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान विदः॥ ततो होतारः स्वस्वशाखीयेः प्रणवाद्यैः स्वाहान्तैः सूक्तमंत्रैः ऋषिदैवतछंदः स्मरण
५५ पूर्वकं सूर्यादिभ्यः समिद्बीज्यादिजुहुयुः तत्र च स्वादिस्य रुद्रमरुतां प्रत्येकं मंत्राभावात्प्र
णवादिना चतुर्थी स्वाहान्तेन प्रत्येकं होम इति केचित्॥ समुदितानामेव विधेः श्रवणात्तु मंत्रा
नुरोधाद्वा नितु पुरुकं तत्र प्रत्येकं देवतात्वपक्षे पंचाशीतिर्देवताः स्युः समुदिपक्ष एकपंचाशान्त
॥अत्र द्वारपालमंत्रा उच्यन्ते॥श्री सूक्तं पावमानं च सोमसूक्तं सुमंगलं॥ शान्त्यध्यायं चेंद्र सू
क्तं रक्षोघ्नं चेति बह्वृचो दक्षिणे द्वारपालेन रुद्रान्पुरुषसूक्तकं॥ श्लोकाध्यायं सुक्तं पंचमंड
लाध्यायमेव च॥ वामदेव्यं बृहत्साम ज्येष्ठसाम रथंतरं॥ तथा पुरुषसूक्तं च रुद्रसूक्तमतः प रम
रं॥ आज्यदोहानि सामानि शांतिकुंभा जपानि च॥ पश्चिमे द्वारपालो नु पठेत्सामगो तथा॥ ५५
अथर्वाङ्गिरसं नीलरुद्रं चैवापराजितां॥ देवीं च मधुसूक्तं च रौद्रं संचरांतिका ध्यायमेव च अथ
र्वणो द्वारपालो पठेतामुत्तराश्रितो॥ श्रीसूक्तं हिरण्यवर्णां हरिणीमित्यादि शांतिका ध्यायः ३

पावमानं स्वादिष्ठया मदिष्ठ येत्यादि सोमसूक्तं त्वं सोम प्रचिकित इत्यादि सुमंगलं कनिक्रदादित्यादि २

प्रक्रिपंनमचं वाचमित्यादि २

न्द्रं ब्राह्मी त्यादि रंद्रसूक्तं यो जात एवेत्यादि रक्षोघ्नं कृणुष्वपाज इत्यादि॥ रुद्रान्नमस्त इत्यादि पुरुष
सूक्तं सहस्रशीर्षेत्यादि श्लोकाध्यायो देवसवितः प्रसुवयज्ञमित्यादि मंडलाध्यायो यदेतन्मं
डलमित्यादि ब्राह्मणं॥ वामदेव्यं कयानश्चित्रमित्यस्यां ॠचि गीतं॥ बृहत्त्वामिद्धि हवामह
स्या इत्यस्यां गीतं॥ ज्येष्ठसाम मूर्द्धानं दिव इत्यस्यां॥ रथंतरमभित्वाशूरेत्यस्यां॥ पुरुषसूक्तं सह तिकाः ५
स्रशीर्षेत्यादिकासु रुद्रसूक्तमोवो राजानमिति गदयं॥ आज्यदोहानि देवव्रतानीत्यादि शांत्याध्या
यः अवो य्यग्नीरित्यादि भारुंड सामनि रमंतो मामित्या घृतकौशिनान्ति॥ छंदोगा पच हड्डा ये त्या
दिः॥ अथर्वाङ्गिरसं गिरस्त्वो जन्मानीत्यादि॥ नीलरुद्रं मा रुद्रप त्यादि त्यादि॥ अपराजितां देवी
पवित्र्यनीलादि॥ मधुसूक्तं मधुवाता ऋतायत इत्यादि रौद्रं सं अभयं द्यावापृथिवी त्यादि शांतिका
५८ ध्यायः॥ शान्न इंद्राग्नी भवतामवोभीत्यादि होमकाले ऋग्वेदिनो द्वारपालो पूर्वद्वार उदङ्मुखो रात्रि
५ मा रौद्रं पावमानं सुमंगलं शान्न इंद्राग्नी इति सूक्तानि पठेतां॥ यजुर्वेदी दक्षिणे शाक्तं रौद्रं सौ

दिनो २

सता २

Indira Gandhi National Centre for the Arts

आग्नेयं रुद्रसंहितां ज्येष्ठसामरवोधयेति पठेताम्॥ उत्तरे यर्व मे दिनो सोरंशाकुनर्कं पौष्टिकं तुम हाराजं॥

दान ५६ म्येकौ । ओरंक्रचं वाचमीत्यध्याप्यं च पठेतां॥ पश्चिमे साम वेदी तु पर्णे वै तत्संशांतं इंद्राग्नी शांति
कं पतत्र पंच पठेताम्॥ तत्र गुरुः सर्वकर्माध्यक्षो भवेत्॥ ॥अथ होममंत्राः॥ तत्र ऋग्वेदिना स्थाप
न मंत्रा एव वर्षिदेवतामुक्ताः॥ अथ तत्र देवसानि सूक्तानि जपानि॥ हूपामी सेदर्चस्य सूक्तस्य हि
रण्यस्तूप ऋषिः सविता देवता आपाः पर त्रयेग्निमित्रावरुणो रात्रिश्च देवतास्त्रिष्टुप् छंदः आद्य ने
व मर्षि जगती सूर्यप्रीतये जपे विनियोगः॥ ह्या म्यग्निदेवं॥ त्वं सोमेति त्र्यो दशर्चस्य सूक्तस्य गोतम
ऋषिः सोमो देवता पंचम्यादि द्वादश्यागायत्र्यः सप्तदश्युष्णिक् कुवेषास्त्रिष्टुभः सोमप्रीतये जपे
विनियोगः त्वं सोम॥ गविष्ठीं सोम धान्नि मितित्रिंशद्वचस्य मंडक ऋषे बुधो विश्वे देवा नवनी द्वादशी
च जगत्यः पंचमी शक्ती चतुर्थी षष्ठी च गायत्रीतो षास्त्रिष्टुभो बुधप्रीतये॥ उद्बुध्यध्वं॥ प्रीतये॥ यत्त
त्तमेसेकादशर्चस्य वामदेवो नवाना हिहस्पतिरंसपो रिंद्रा बृहस्पती इंद्रो त्रिष्टुभः पांसां जगती बृह
स्पतिप्रीतये॥ यस्तस्तंभ॥ मरुती॥ शुक्रं ते अन्यत्सूक्तस्य भरद्वाजः पूषा त्रिष्टुप्छंदः या जगती शुक्रप्री

विरूप आंगिरसोऽग्निर्गायत्री भौमप्रीतये समिधाग्निं सोतिरउद्बुध्य

तये शुक्रं ते अन्यत्स पंच॥ आपोहिष्ठेति नवर्चस्याम्बरीषा सिंधुद्वीप आपः सप्त गायत्र्यः पंचमी वर्धमाना
सप्तमी प्रतिष्ठा त्ये द्वे तु षुभो द्वाने प्रीतये आपोहिष्ठा॥ वचसा॥ कयानश्चित्रमिति चतुर्दशर्चस्य वामदेव
ऋषिः गायत्री तत्रीयापाद निवृत् राहुप्रीतये कया नश्चित्र॥ मिनो परि पुंजं नो गिरद शार्च स्य मधुछंदा आ
धानो गति स्यणां अंत्यपो श्वेंद्र श्चतुर्थी षष्ठ्य एमी नाम स्तोगायत्री केतुप्रीतये॥ पुंजं गिव अंग सः॥ ॥
इति नवग्रह सूक्तानि॥ अथाधिदेवतानां॥ इमा रुद्रायेत्येकादशार्चस्य कुत्सो रुद्रो जगती अंत्ये त्रिष्टुभौ
रुद्र प्रीतये इमा रुद्राय मतयो॥ आपोहिष्ठेति नवर्चं पूर्ववत्॥ उमाप्रीतये आपोहिष्ठा॥ वर्च सा प्रानसुंजे
त्येका विंशत्यर्चस्य क्रत्यमेधातिथि राधानां त्वत स्तणां अग्निनौ चन स्तणां स विता द्यो। राग्निस्कां दश्यादे
यो द्वादश्या इंद्राणी वरुणान्याग्नेय्योर्द्यो मोर्वा वा पृथिव्यौ पंचदश्याः पृथिवीषष्ठो विष्णुर्गायत्री स्कं
दप्रीतये॥ मातर्पुंजा॥ पदं अतो देवा इतिष्ट मे धातिथिर्विष्णुर्गायत्री हरिप्रीतये॥ अतो देवा॥ पदं
अग्न आ याहीति मिंद्रात्स्य चस्यस्त स्य भर्गाग्नि॥ गायः ब्रह्मप्रीत्यर्थे॥ अ॥ ग्न आ या ह्यग्निभिः स्वि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दान· नः इंद्रं विश्वा इत्यस्य सर्वस्य तेजो मधुच्छंदस इंद्रोनुष्टुप्॥ इंद्रप्रीतये· इंद्रादिभ्यो· यमी· आपंगो रिति श्री
५७ स्वर्णो सार्पराज्ञो गायत्री यम प्रीतये· आपंगोः पृश्निः पृश्निः परमस्यो रात्री चनस्पती संकुसको
परमस्यो
परमलुष्टिष्टुप् कालप्रीतये·
· येन सावित्रेत्यस्य भरद्वाजो मरुतास्त्रिष्टुप्· चित्रगुप्तप्रीतये· सावित्रचित्रं पुवस्व॥ ॥अथ प्रत्यधि
देवतानां॥ ॥अग्निं दूतमित्यस्य मेधातिथिरग्निः षष्ठ्या आग्नेयादग्निर्मध्याहवनीयो गा
यत्री अग्निप्रीतये॥ अग्निरदुतं स्वनः कस्यमिति पंचवस्या स्याज्ञीगर्तः सुनः शेप औषधयः को दूती यामा
६४ नीरुत्सि स्वर्णो सविता रूत्होवरुणस्तनी मामासी स्तोगायत्र्यः द्रो यास्ते भः अग्नीतये कस्यनन्तं
स्याम स्योना मेधातिथिः पृथिवी गायत्री भूमिप्रीतये· स्योना पृथिवी प्रयः सहस्रशीर्षेति योऽदा एम
विस्यनारायणः पुरुषोनुष्टुद्वंस्या त्रिष्टुप् विष्णुप्रीतये· सहस्रशीर्षा देवा इंद्रायकस्यद्दः यवमानस्य ५७
मोगायत्री इंद्रप्रीतये· इंद्रायेदो सदे· इमां खनामीति पणां इंद्राणीन्द्रा स्यनुष्टुभं लेस्या पंच पदा पंक्तिः

वा२

इंद्राणीप्रीतये· इमां खनामि· प्रावत् प्रजापते हिरण्यगर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टुप् प्रजापतिप्रीतये· प्रजा
पते इमीणां कालिको वामिप्रः सर्पा अनुष्टुप् सर्पप्रीतये कालिकोनाम सर्पः इनः ब्रह्मादेवानां इति यो
दात्तिः प्रतर्दनो ब्रह्मा त्रिष्टुप् ब्रह्मप्रीतये· ब्रह्मा· देवं॥ ॥अथ विनायकादि पंचानां॥ आतू न
इंद्रेन वा नांकुसीदका गणपतिर्गायत्री विनायकप्रीतये आतू न इंद्र· इति जातवेदसे कश्यपो
जातवेदास्त्रिष्टुप् दुर्गा प्रीतये जातवेदसे· त्वमग्ने काणाश्विनो वा पुरुष्टिकया सुप्रीतये· का
णाश्वी कृष्णा· आदित्स आकाशो गायत्री आकाशप्रीतये· आदित्प्रत्न [illegible] देवाएयाउषो
मरुकण्वो श्विनौ गायत्री अश्विनोः प्रीतये· एषो हृतः ॥ ॥अथ दशालोकपालानां॥ ॥इंद्रं विश्वेत्य स्य५
स्यानांजेता मधुच्छंदस इंद्रोनुष्टुप् इंद्रप्रीतये· इंद्रं विश्वा· यमी· अग्निः साति [illegible] सम्राजो से
चीको अग्निर्वैश्वानरो अग्नि स्त्रिष्टुप् अग्निप्रीतये· अग्नि साति· अस्यपरेयिवांसमिति योऽस्य स्यपम
· पंचानां यमः षष्ठ्या अंगिरसा स्वर्णोध्यानो चनस्वर्णो यमो द्वादश्यांत्रिष्टुभो हेत्रिष्टुभो पादानि वनो

स्नान
५८ पंचदशी बृहती षोडशी अनुष्टुप् । यमप्रीतये । परेयिवां सं । हिता वे । त्या १ हि । वैश्वमनावैवस्वतो नी
र्कृति रु लिंक् नैर्ऋती प्रीतये । वेत्था हि मेय मोधि ति पंचानां वसिष्ठो वरुणो गायत्री अंत्या जग
ती वरुण प्रीतये मो षु वरुणो । रीरिष वानर गिती सूणां वीना यन वीना यनउलो वासु गायत्री
वासु प्रीतये वानआवर्ती सीद से त्वं सोमे गी गृहवत् ॥ इमा रुद्रा ये जि पर्वत सहस्रशीर्षे ति
प्रा वत त्वमिंद्रो अग्निर्बृहती ब्रह्म प्रीतये । त्वमित्सप्रथा असि ॥ अथवत्स्वादि नवानां इमम आ
नेमिवृ सूनो होमवत ॥ इमा गिर इति सप्तदशार्चस्य गार्त्समदः कूर्मआदित्यास्त्रिष्टुप् आदित्य
प्रीतये । इमा गिरः । धीराः आनद इति पंचदशर्चस्य गार्त्समदः कूर्म रुद्रास्त्रिष्टुप् ईशान प्रीतये । आ ईशान
ने पित । धीराः म रुतो मस्ये ति दशानां गोत मो गायत्री मरुत् प्रीतये । मरुतो यस्य । इमानि हिरण्य ५८
गर्भ इति दशार्चस्य हिरण्यः प्रजापतिः काम्ये त्रिष्टुप् ब्रह्मप्रीतये । हिरण्यगर्भः । रयीणां सहस्रशीर्षेत्य
च्युतस्य प्रा वत आने पित इती रा स्य प्रा स्य ॥ ति मि ति षण्णां कण्वो कि त्रिष्टुप् ॥ अर्क प्रीतये ति ने देवानां

५४

भौ

उतयोः वनस्पत इति सप्तानां गर्गो वनस्पति त्रिष्टुप् वनस्पति प्रीतये । वनस्पते वीड्वंगो । इमाम ओषा
हित यो रयि मान गणप स्यो हो मिं म क्रतु यो नस्ते ॥ एवं ऋग्वेदीकस्याग्निष्टकादि ग्रामाश्री स्यं ते पू
र्णाहुतिप्रा भावि कर्म क्रमेत ॥ अथ यजुर्वेदिनः ॥ कुशकंडिका नंतर प्रधान होम मंत्राः ॥ आकृष्णे
न हिरण्यस्तूपः सविता त्रिष्टुप् सूर्य प्रीतये तिलाज्य होमे विनियोगः ॐ आकृष्णेन रजसा स्वाहा इदं
वं सूर्याय न मम सर्वत्र ॥ इमं देवा वरुणः सोमो यजुः इमं देवा वरुणः सोमो यजु इमं देवा नो राजा आग्ने मे
र्धा विरूपो गार को गायत्री उदुध्यस्व परमेष्ठी बुधा त्रिष्टुप् बृहस्पते गृत्समदो बृहस्पति त्रिष्टुप् ॥ ५ ॥
ग्प्रश्विं अनात्प्रजा पति सरस्वती इंद्राः शुक्रो जगती इन्द्रो अध्वर्य थर्वण शान्नि गायत्री ७ कयानो वामदेवो रा
कु गायत्री ८ केतुमधुच्छंदाः केतवो गायत्री ९ अथाधिदेवतानां ॥ त्र्यंबकं वासिष्ठो रुद्रो नुष्टुप् १ अ
ध्रं ३ त्र प्रणीनोदकं स्य शेषं ॥ कर्षिरासीद ध्य अथर्वणः कालो नुष्टुप् ८ अत्रापि प्रणीनोदकं स्य शेषं त्वे
त्वा वसो ऋषिय पश्चित्र गुसोजगती त्वे वा वसौ ॥ शीम ९ ॥ अथ प्रत्यधिदेवतानां ॥ अग्निं दूतं वि स्वा नि
श्रीश्वे सुत र नारायण उमा त्रिष्टुप् स्वदत्तो ब्रंदो भास्कर जमदग्निर्दीर्घतमा स्कन्द त्रिष्टुप् विष्णो रराट मुतथ्यो विष्णु पङ्क्तिः विष्णो
रराट वेला ७ आब्रह्मन् प्रजापति ब्रह्मा यजुः आब्रह्मन् प्रजा ५ सजोषा विश्वामित्र इंद्र त्रिष्टुप् सजोषा इंद्र ६ प्रचसिप मोभो

ग्रहमहारुद्रवृत्तिकर्मयनप्रदीप ग्रंथ का शोधित ५९ पृष्ठ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

र्गायत्री २ ॥ अस्वंतर्वहि स्पति राय: पुरउष्णिक ॥ ३ ॥ स्योना मे धाम्नी ये: पृथिवी गायत्री ३ देवियु
ऋन मे धाम्नी यो र्वि स्तुर्गायत्री ॥ ४ ॥ नारंगार्ग्य इंद्रास्त्रिष्टुप अदिते रद्य इयर्वण इंद्राणी मंत्रु: ॥ अ दित्ये
५९ रात्रा रुमा: स्त्रीय: ॥ ६ ॥ प्रजापतेय रुण: प्रजापति स्त्रिष्टुप ७ नमो रुद्रे वा: सर्पानुष्टुप ॥ ८ ॥ ब्राह्मप्रजा
पतिर्व ह्मात्रिष्टुप ॥ ९ ॥ अथाविनायकादि पंचानां ॥ गणानां प्रजापति र्गणपति र्मंत्रु: गणानां त्वा नम
॥ १ ॥ अं वे प्रजापति र्दुर्गानुष्टुप २ वातो वा गंधर्वो वानउष्णिक ३ अस्य सामिधो प्रजापति राका उष्ण
ष्णिक ॥ अश्विनो अश्विरश्विनो मंत्रु: अश्विनो भौ वा मि ५ अथा दिक्पाला नां त्रा तारं गार्ग्य इंद्र स्त्रि
ष्टुप १ अग्नि हते विरूपो ग्निर्गायत्री असि यमो भार्गव जम दग्नि दी र्घतम सोप मास्त्रिष्टुप अत्र प्रणी तोद
कस्पर्श: एषते वरुणो निर्ऋतिर्मंत्रु: एषते निर्ऋते पस्व प्राणि तोदक स्पर्श: ॥ नमो रुद्रे वा अ राम
नंतो नुष्टुप ९ ब्रह्म प्रजापति र्ब्रह्मा त्रिष्टुप १० ॥ अथवस्वादीनां ॥ स्वर्गा देवा वा सवा स्त्रिष्टुप मस्तो ५९
देवानां कुत्स आसि स्पा त्रिष्टुप

इमं मे श्रुन: शेपो वरुणो गायत्री इमं मे वरुण ५ यातो वा गंधर्वो यात उष्णिक ६ यपं वंधु: सोमो गायत्री ७ तमीशानं गोतम
ईशानो जगती च प्रणीतोदक स्पर्श: ३

रता वेन ऋ परमेष्ठी रुद्रो नुष्टुप मरुतो यस्य गो त
मो मरुत गायत्री आ ब्रह्मन्प्रजापति र्ब्रह्मा मंत्रु: ॥ ३ ॥ देवी स्तु मे धाति धिष्ण्य तो गायत्री मान स्तो
के कुत्स ईशो जगती ॥ चित्रं देवानां कुत्स अंक: सर्वा स्त्रिष्टुप अभ्याहि प्रजापति र्वनस्पति र्मंत्रु: अयं हि
त्वा: स्हेम इति होम मंत्रा: ॥ ॥ अथ जप्य सूक्तानि ॥ विभ्राडिति सप्त दशर्चस्यानुवाकस्य आ
द्याया विभ्राड् इत नासीरणा प्रस्कराव: पंचम्या अवत्सार: काश्यप: षष्ठ्यावेन: सप्तम्या: कुत्सो
कक्षसु ५ ष्टम्या: अगस्त्यो नवम्या: कूर्मक्षौदशाम्या: मरुक रावो यद्मो: अत्सोपक्षयोर्जमदग्नि: पंचदश्या
न मेध: षोडश्या: कुत्स अंत्यार्या हिरण्यस्तूप आंगीरस: पंचम्या विश्वेदेवा: षष्ठ्या: सोमोन्या सो
मीय ३ सूर्य आद्या पंच जगती द्विती यादि ते स्त्रो नवमी दशमी च गायत्र्यस्त्र योदशी पंचदश्यो पयष्ठ्या वृह
त्यौ चतुर्दशी सतोवृहती शेषा: सप्त त्रिष्टुभ: सूर्य प्रीतये जपे विनियोग: ॥ ॐ विभ्राड् वृहत्पिवतु
॥ १७ ॥ अथ वं प्रास्त्वि तिवत्सरणा गोतम: सोमास्त्रिष्टुप सोम प्रीतये अथा वत्स्त्वावेशो ॥ ४ ॥ आग्नि र्मू

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान ६० धीत्विरूपाक्षोऽग्निर्गायत्री २ उदु त्य स्य परमेष्ठ्या त्रिष्टुप् बभ्रपी ॥ बृहस्पतेअ तिगत्समुरो
ब्रह्मा त्रिष्टुप् बृहस्पतिर्मीअलात्परिष्कृत प्रजापत्याश्च सरस्वती तीदारं द्रोण गती ॥ शन्नोदे
वीर्दध्यङ्ङाथर्वणआ आपोगायत्री १ केतुं कृ रावन्मधुच्छंदा आग्निर्गायत्री १ एतेमंत्रा एवमस्मानि अ
याधिदेवतानां ॥ य सृष्ठामंत्रात्मनो रुद्राध्यायस्य परमेष्ठी ऋषिः आद्यानां वारुना मेक रुद्रस्य
तावकरुद्रो आद्या गायत्री तिस्त्रोनुष्टुभः द्वे जगत्योन मोहिरण्यबाहव स्त्यत रस्रैनायतं द्वौ वीं ६
परस्य परे स्वादहती ॥ इमा रुद्रा येति जगत्यौ पाते इत्यनुष्टुप् नतो द्वे त्रिष्टुभौ वीवक्ति रिदे त्या द्वाद
श त्यानुष्टुभः सौ षाणि स्मिन्नीणी पञ्चं षिरुद्ररूपी नम स्ते रुद्र दधा ईई इत्यामहर स्त्यत नाः घोरस्तोनरु
द्रसूक्तं भीति रूपनारायणी मे ॥ प्राणि नारक स्पर्शे श्रीश्च तेउत्तरनारायणो नाराय त्रिष्टुप् एम
माषी १ मद क्रंदो भीर्गवज्जमदग्नि दीर्घतम सोश्चास्त्रिष्टुप् स्कंदषी ११ महस्त्रशीर्षानि षोडशानां ६०
नारायणः पुरुषोनुष्टुप् अन्त्या त्रिष्टुप् विष्णु पीत्य० १६ आवहन प्रजापति विलायज्ञ अस्तपी १
ए३

२८

आग्नः ॥ ईशानस्रतिद्वास्तानां मध्य निरथ रं द्वाश्री ष्टुप् रुद्रमी १ ॥ यथा पलाद ध्यङ्ङाथर्वणो यमाङ्गु
यमप्रीत ये० यमाय स्वाहा मनीतो दक स्पर्शः काण्वत्रसिद ध्यङ्ङा पर्णआ मोनुष्टुप् कालनी ११
मणीतोदकस्पर्शः चित्रावसो कर्षमोरात्रि जगती चित्रगुप्त प्रीत २ ॥ ॥ अथ यस्याधिदेवतानां ॥
अ स्याज्ञ रासर तिसस्त दर्वेआ यापावस्त्रषी रिद्रवा पूत्रिष्टुप् ॥ द्वितीयाया विरूप इत्यवायगायत्री
तृतीया यागौत मो मित्रावरुणो गायत्री ॥ चतुर्थ्या दिरूप रंद्रावरुणो गायत्री पंचम्याः कुत्सः त्रि
ष्टुप् ॥ षष्ठ्या वामदेवाग्निर्जगती ॥ सप्तम्या विश्वामित्र रंद्राग्नी त्रिष्टुप् ॥ अष्टम्या भरद्वाजो ग्निस्त्रि
ष्टुप् ॥ नवम्या भरद्वाजो विश्वेदेवा गायत्री दशस्याम धाति द्विराग्निर्गायत्री एकादश्याः या स्याः द स्त्रि
सोम रूतास्त्रिष्टुप् द्वादश्या आत्रेय हिता विश्ववा वाम रूतास्त्रिष्टुप् ॥ त्रयोदश्या भरद्वाजो मिस्त्रिष्टु
प् ॥ चतुर्दश्या वासिष्ठ आदित्यो बृहती षोडश्या वामदेवोग्निस्त्रिष्टुप् ॥ समदश्यानुश्वो धानकः स
प् ॥ चतुर्दश्या वासिष्ठ आदित्यो बृहती षोडश्या वामदेवोग्निस्त्रिष्टुप् ॥ सप्तदश्या ... ॥ १७ ॥ आपोहिष्ठेति तिस्रणां सिंधुद्वीप आपो गायत्री आद्यषीः स्योनापृथि
वितात्रिष्टुप् आग्नि मी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

सान ध्रुव्यक्षाथर्वण: पृथिवी गायत्री पृथिवी ॥ १ ॥ सहस्रशीर्षा नारायण: पुरुषस्त्रिष्टुप् अंत्यानुष्टुप् पुवि
६७ ष्णुर्भी ॥ २ ॥ आशु: शिशानो द्वादशानामप्रतिरथ इंद्रस्त्रिष्टुप् इंद्रप्री ॥ ३ ॥ आदित्येरास्नादध्य
द्रा अथर्वरा इंद्राणी यजु: इंद्राणी प्री ॥ ४ ॥ हिरण्यगर्भ इति चतुर्णां हिरण्यगर्भ: प्रजापतिस्त्रिष्टु
प् प्रजापति प्री ॥ ४ ॥ नमोस्तु सर्पेभ्य इति त्र्यचस्य देवा: सर्पा अनुष्टुप् सर्पप्रीत्यर्थे ३ ब्रह्म जज्ञानं प्र
जापतिरादित्यास्त्रिष्टुप् ब्रह्मप्री ॥ ५ ॥ अथ विनायकादि पंचानां ॥ गणानां त्वा प्रजापतिर्गणपति
र्यजु: गणपति प्री ॥ १ ॥ अंबे अंबिके प्रजापति: षष्ठ्या द्यावा आंगिरसो वा युद्धि तीयानुष्टुप् पंच
मी त्रिष्टुप् त्रयो बागायत्र्य ४ वा युप्री ॥ ६ ॥ उर्ध्वा अस्य साभिधर इति द्वयानां प्रजापति रग्नि रूद्रास्मिक आ सान ५४ ३
का आर्षं ॥ या योरूक्त्राणि धाताज्यीराध्वनो गायत्री स्विप्री ॥ अथादित्यालानां ॥ आशु: शिशा ६१
स्य २ न इति द्वादशानां सौदं प्राग्वत ॥ १२ ॥ अस्याजरासर इति समद रार्चनाग्ने प्राग्वत १ ॥ यमायत्वादध्य
ङ्ङाथर्वणो यमो यजु: यम प्री यमस्वाहा ॥ मणी नोदकस्पर्श ॥ अनुत्वं त्र इति त्र्यचस्य प्रजापति
रक्षोघ्नं दुष्टदुर्गा प्री ॥ निऋत्या देवता पतिषड मा ध्वा ग सम दो क्षितीयायाः पुरुमीढ आजमीढो ति सगण प्रजापति: ५

वा २

रग्निस्त्रिष्टुप्शान्तिकर्मणि प्रीत्य ॥ मणी नोदक स्पर्श ॥ इमं मे वरुणेति द्वयो: शुन: शेपो वरुणो गायत्री त्रिष्टुभौ
वरुण प्री ॥ १ ॥ नेपुत्वा याविति षड्र्चेवा मवी ये प्राग्वत ॥ ६ ॥ आषाढमिति सोम्यं चतुष्टयं पूर्ववत ४ ॥
रूद्राध्याय: षट्षष्टि मंत्रा ऐशाने प्राग्वत ॥ ६६ ॥ मणी नोदकस्पर्श ॥ नमोस्तु सर्पेभ्य इति त्र्यच मनं
त सर्पं प्राग्वत ॥ ब्रह्मजज्ञानं प्रजापतिरादित्यास्त्रिष्टुप् ब्रह्मप्रीत्य ॥ १ ॥ अथ वस्वादीनां ॥ सुगा वो देवा
वा देवसवास्त्रिष्टुप् वसुप्री ॥ १२ मा गिरोग्र सम द आदित्यास्त्रिष्टुप् आदित्य प्री ॥ १ ॥ रूद्राध्यायो रोद्रं
प्राग्वत ॥ ६६ ॥ शुक्रज्योतिश्चेति षण्णां सप्तर्षयो मरुत आद्याश्चतुर्थ्यो गायत्र्य: पंचमी जगती रोद्रा गाय
त्र्यो मरुत प्री ६ ॥ आ ब्रह्मन्प्रजापतिर्बोला यजु: ब्रह्मप्री ॥ १ ॥ सहस्रशीर्षेति वै ष्णवं प्राग्वत १६ रूद्राध्या
यो रोद्रं प्राग्वत ॥ ६६ ॥ विश्वा रूपेति समर सार्वभौम प्राग्वत ॥ २ ॥ वनस्पते वीड्वंग: प्रजापतिर्वनस्पति रम
व्या २ स्त्रिष्टुप् वनस्पति प्री १ ततोत्तरग्नि होमादि यहि हो मोने यजुर्वेदिके पूर्णाऽऽहुति आग्न्यादिकर्मकुर्यात ॥
अथ साममनो कुर्यादिकानंतरं प्रधान होम मंत्रा: उदुत्ये दस्य: त्र्व: सर्पो गायत्री जितास्य होमो विनियोग: ॥

कं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान॰ ॐउदुत्यं॰ सर्पायस्वाहा॥१॥ संते पयांसि सोमः सोमोगायत्री ३॥ अग्निर्मूर्धावरुणोभौमो गायत्री ३ अ
६२ ग्ने विवस्वन् मंशोजमद ग्निर्बृधो वृहती ४ वृहस्पते परिदीयारथेनबृहस्पतिस्त्रिष्टुप्॥५॥ श्रुष्किंनेभर
द्वाजः शुक्रस्त्रिष्टुप्॥६॥ शन्नोदेवी सिंधु दीपःशान्ति गायत्री॥७ कयानोवामदेवो राहुर्गायत्री॥८॥ केतुं
कृण्वन्न पुष्ठेरा केतुर्योगायत्री॥९॥ अथाधिदेव आवोराजानंवामदेवोरुद्रस्त्रिष्टुप्॥ आपोहि
ष्ठा सिंधुद्वीपउमा यत्री॥२॥ स्योना पृथिवीमेधातिथिः स्वंदउष्णिक्॥३॥ इदं विष्णुर्मेधातिथिर्विष्णुर्गाय
त्री ४ त्वमिंद्रसप्रथागोतमोब्रह्मोक्तलस्त्रिष्टुप्॥८ चित्रं रश्मिचित्रो अश्विनौ शचित्रगुप्तो जगती॥९॥ अथप्रत्य
धिदेवतानां॥ अग्निंदूतंभरद्वाजोग्निर्गायत्री १ उदुत्तमंगोतमआपस्त्रिष्टुप्॥ पृथिवीं तरिसंविरत्स्तुः पृथ्वी
प्युष्णिक्॥ सहस्रशीर्षानारायणो विष्णुरनुष्टुप् ४ इंद्र इंद्रपोविधीयदिंद्रो गायत्री ५ एकाष्टकावासिष्ठ राम
इंद्राणी त्रिष्टुप् ६ प्रजापतेनत्वदेहिरण्यगर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टुप्॥ ७॥ तदेदिंद्रावमंचवासिष्ठः सर्पास्त्रिष्टुप् ८ ६४
एषब्रह्मा प्रजापतिर्ब्रह्मानुष्टुप् गायत्री ९॥ अथविनायकादि पंचानां॥ आतनोगौरिवीतो गणपतिर्गाय

बृहस्पतिरिंद्रमिति वामदेवस्त्विन्द्रस्त्रिष्टुप् ४ यंगोःसार्पराज्ञीयमोगायत्री ब्रह्मजज्ञानं ब्रह्मा ५

य
त्री १ इमंस्तोमंकुत्सो दुर्गा जगती २ स्कापिणात्री सुरिंद्रो वायुरुष्णिक्॥ ३ आदित्यत्नस्या नैधनकामआ
काशोगायत्री ४ एषोउषामरूकण्वोश्विनौ गायत्री॥५॥ अथलोकपालानां॥ त्वामिद्धि भरद्वाजइंद्रो वृ
हती॥१॥ अग्निर्वृत्राणि श्रो नोग्निर्गायत्री २ नाके सुपर्णयमोयमस्त्रिष्टुप्॥ ३ वेत्याही त्यादित्यो निर्ऋति
रुष्णिक् ४ इमं मे गुष्क लोवरुणो गायत्री॥५॥ वातआवातु प्रतीची नैकाशी नोवा युर्गायत्री स्वादिष्टया
गंभीरः सोमोगायत्री ७ तदोगायरुद्र ईशानोगाय ८ समानीअध्वाउत्तानाअनंतस्त्रिष्टुप् ९ ब्रह्मज
ज्ञानंब्रह्मा ब्रह्मा त्रिष्टुप्॥१०॥ अथवस्वादीनां॥ नमग्निनमस्तेवामदेवो वसवो विराट्॥ आदित्यैरिंद्र
भरद्वाजस्यादित्यो विराट् २ आवो राजानेवामदेवो रुद्रास्त्रिष्टुप् ३ पवमाना असृक्षत आदाः सनाभ
रुतोवृह ती ४ ब्रह्मज्ञानंब्रह्मा स्त्रिष्टुप्॥५॥ इदं विष्णुर्मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री ६॥ अस्ता राम
सोमस्य सोमईशानौ वृहती॥७॥ इंद्राय मद्वनेगोरीविलो गायत्री ८ वनस्पते वीड्वंगोवाश्वव्योपन
स्पतिस्त्रिष्टुप्॥९॥ इति सामगानोहोममंत्राः॥ ॥ स्तोमसंज्ञा एवज्ञाप्यानि सकानि विज्ञोषस्तुयहेष

शान ६३ सौम्यं मकोव्यमिति इदं शर्वस्य पानांनि सरणां वा जगत्त्रिष्टुप् गोषाणां मा दिस्यो गायत्री ॥ सोमो देवता
सोम श्री ० ४ ३१ । एकादशसामात्मिकायो रुद्र संहितायां आद्यो राजानमिति वामदेवः त्रिष्टुप् तद्दो
गायेति वृतु सामो वर्गस्य रुद्रो गायत्री । त्रयाणामाद्य रोह सा स्त्रो येभ्या सात्त्रिष्टुप् । त्रयाणो
देवप्रत सामां पूर्वयो रुद्रोस्य स्याविश्वेदेवा उत्तमः सर्वेषां रुद्रो देवता रुद्रप्रीत्ये आपुवो ५ ३ ५
सं ५ एकादशसर्गमा त्मिका यो रुद्रसंहितायां आमं द्रेशिनित्रपाणो त्वा म आनो विश्वासु हव्यमीत्त त्रया
तया ५ णां शा वहती मसेनानोरिशित्रमाणां कुत्सस्त्रिष्टुप् ॥ पवित्रं तत इति द्वयोरादिस्यो जगती सर्वेषां
स्कंदो देवता स्कंद प्री० आ ५ म ५ द्रो ५ ३ । ५ । ० नव सामात्मिकायां विष्णुसंहितायां । इदं विष्णुर्वि अग्नी
पत्री मतस्यप्र स्मो विष्णुर्जगती । प्रकाव्यमुशानेति चारहस्य वाजी त्रिष्टुप् । सहस्रशीर्षेत्व
गीत यो पुरुषव्रतयो इरूपो नुष्टुप् सर्वेषां विष्णुर्देवता विष्णुप्रीत्यै ५ ६ । ५ ६ । मेध विष्णुः वि शान ६३
नायकस्य अदद्युशितिस्वा साम्मिकायां विनायकसंहितायां अदद्युशीति द्वयोरुद्रु नृत्रिष्टुप् सु

श्राणा सर इति द्वयोः पृथ्वी त्रिष्टुप् आ तत्त शर्तीचतुः सामवर्गे अधमो गोरी वितंत्तस्य योर योसं वेण वक्ष्युत्
गायत्री मत्स्यमानर इति द्वयोरायस्यो त्वणोरक्ष्यो द्वितीयस्य वर्गषष्टस्या त्रिष्टुहती सर्वेषां विनायको देव
ता विनायक प्री ० ३ ४ २ ५ ६ ५ रू ४ त सोमस्य प्रकाव्यमुशानर इति प्राग्वत्तदाद शर्वे । ईशानस्य रुद्राणां वा
वा राज्ञानामिति रुद्र संहिता प्राग्वत् । अच्युतस्य वैस्नवी संहिता । ईशस्य च रुद्र संहिता प्राग्वत् अन्ये
षां होममंत्रा एवेति भट्ट चरण मदनोमापति रूपनारायण शानसागरा याः येषां गीतिरास्ति ते गीतिस
हिता एव जप्याः स्त्यपि त एव । एवं सकल जपानंतरं व्याहृतिहोमादिवार्हि जुहिका होमांते पूर्णाहु
प्राग्भावि स्वचा खोकं सामवेदी कुर्यात् । अथाथर्ववेदिनः प्रधानहोममंत्राः । दिषासहिमय
वोदिस्यो जगती । होमाविनि योगः एवं सर्वत्र नाकथ मप्रथर्वा सोमो नुष्टुप् । त्वेयाम न्योवसाभो
मास्त्रिष्टुप् यद्राज्ञानो विभजंत वि स्मुव धः यांही ४ हह स्या जिनो ब्रह्मा हह स्याती त्रिष्टुप् । मुक्तो त्पे
पर्वा सुक्तो नुष्टुप् सह स्रबाहुर्नारायण ज्ञानि त्रिष्टुप् ३ । ३ । २ व्यंचितं को मो को राड् त्रिष्टुप् । पत्रे त्रिष्टुप् । प

दान चीकेनवास्त्रिष्टुप ८॥ अथाधिदेवतानां मानोविदन्ब्रह्मा ईश्वरोनुष्टुप १ आ हिरासिं पृदीपउमा
६४ गायत्री २ अग्निरिव मन्योब्रह्मा स्कंदास्त्रिष्टुप ३ यत ह्रिस्मुरथर्वा विष्णुर्गायत्री ४ ब्रह्मजज्ञानमथर्वा
ब्रह्मात्रिष्टुप ५ इंद्रे मघवन्नेंद्रोनुष्टुप ६ यः मथ मोथब्रह्मा यमास्त्रिष्टुप ७ रोहितः कालोथर्वा कालोनुष्टु
प ८ पराशातंको शीकश्चित्रगुप्तोनुष्टुप ९ अथमत्स्याधिदेवतानां साम स्त्वाग्नेब्रह्माग्निस्त्रिष्टुप १
ग्रात्रोदेवीब्रह्मा आपो गायत्री २ भूमे मातर्ब्रह्मा भूमिरनुष्टुप ३ इदं विष्णुरथर्वा विष्णुर्गायत्री ४ इंद्रः
नुष स्वब्रह्मेंद्रोनुष्टुप ५ प्रेत पादावथर्वेंद्रा रपनुष्टुप ६ नेक्रं जानास्यथर्वा प्रजापतिरनुष्टुप ७ सर्पानु
सर्पाथर्वा सर्पाः पंक्तिः ६ मे दिग्ग मथर्वा ब्रह्मा त्रिष्टुप ८ अथविनायकादिपंचानां निर्लक्ष्म्य इति विष्णो गाम
दाविनायकोनुष्टुप १ पतनाजित मथर्वा दुर्गा त्रिष्टुप २ अंतरिक्षेवायवेब्रह्मा वायुरनुष्टुप ३ आग्नेयं तो ६५
यर्वा आकाशास्त्रिष्टुप ४ संवत्स पायो गिराअश्विनावनुष्टुप ५ अथदिक्पालानां इमामिंद्र ब्रह्मेंद्रास्त्रि
ष्टुप अग्ने मन्ये ब्रह्माग्निस्त्रिष्टुप २ यमास्त्रिष्टुप ३ अभितोनिर्ऋतिरथर्वा निर्ऋतिरनु

तेस्त्युर्ब्रह्मा १

ष्टुप ४ येप ऋतुरुत्सथर्वा वरुणस्त्रिष्टुप ५ वायो: सवितृरथर्वा वायुस्त्रिष्टुप ६ यदुत्तरतो ब्रह्मा सोम
स्त्रिष्टुप ७ यादाददात्वं गीराइशानो गायत्री ८ अनंतचित मथर्वा अनंतः पंक्तिः ९ ब्रह्मा परे पुरुष्यता
मथर्वा ब्रह्मा त्रिष्टुप १० अथवस्वादीनां यानावह ब्रह्मा वसवस्त्रिष्टुप १ आदित्याब्रह्मा आदित्या स्त्रि
ष्टुप २ रुद्रजला पब्रह्मा रुद्रास्त्रिष्टुप ३ मरुतामन्वेथर्वा मरुतस्त्रिष्टुप ४ इमाब्रह्मब्रह्मा ब्रह्मा त्रिष्टुप
५ नादिस्मो ब्रह्मा गायत्री ६ रुद्रजला पब्रह्मो ऋतुनास्त्रिष्टुप ७ वेस्मो विराजो ब्रह्मार्कास्त्रिष्टुप ८ वनस्प
तेवीड्ङ्गोथर्वा वनस्पतिस्त्रिष्टुप ९ इत्यथर्वविदो होममंत्राः अथ सूक्तानि। विषासहिं सहमानं न ५
जिषणा मथर्वा सर्पो जगतीस्त्र्यग्नीन मजपेद्विनीयोग। एवमग्नेपि स्वाकल्पमभिनिवर्त्तणाम यर्वा
सोमोनुष्टुप ४ त्वया मन्यो रतिमसानां ब्रह्मा भौमस्त्रिष्टुप ७ मामस्याग्रोदृतिचतुणामियर्वा बुधानुष्टु
प ४ भद्रावधियर्द्धयसब्रह्मा बृहस्पतिस्त्रिष्टुप १ शुक्रामीथर्वा शुक्रोनुष्टुप २ प्राणायनमः इति
तिसणां ब्रह्मा प्राणिस्त्रिष्टुप ३ राहुराजानं ब्रह्मा राहुस्त्रिष्टुप १ पत्नेत्पुरिनिकेचरथा थर्वा केतवस्त्रि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

रु न॰ ष्टुप् त्र्याघपोरंसानुष्टुप् ३ अथाधिदेवतानां। मानोविदं निनिचतसृणांब्रह्मारुद्रस्त्रिष्टुप्॥४॥
६९ अग्निरिवमन्योब्रह्मास्कंदस्त्रिष्टुप्॥१॥ यत्नइंद्र इतिपंचानामथर्वाविष्णुस्त्रिष्टुबंत्यागायत्री
विष्णुप्री ५ ब्रह्मजज्ञानमितिसप्तानामथर्वाब्रह्मात्रिष्टुप् १ इंद्रोजयातीतित्र्चस्यब्रह्मेंद्रविष्णुस्त्रिष्टु
पइंद्रप्री ०३ यमोमृत्युरितितस्यैवब्रह्मायमस्त्रिष्टुप्यमप्री ३ अोहितःकालइतिद्वयोरथर्वा
कालोनुष्टुप् २ अथर्वाङ्गिरस्त्वादितिचतसृणामथर्वाचित्रगुप्तस्त्रिष्टुप् ४ अथप्रत्यधिदेवता
२५ नां। अग्नेमन्वइतित्र्चस्यब्रह्माग्निस्त्रिष्टुप् ३ नात्रोदेवीतिचतसृणांब्रह्मापोगायत्री। ४। समंत्र
हृदंतमितिब्रह्मासितिस्त्रिष्टुप् १ यत्रइंद्र इतिपंचर्च यैस्कंदप्राग्वत् ५ इंद्रानुष्टुप्‌स्वेसेकस्य
ब्रह्मेंद्रोनुष्टुप्सूतपादाविस्रवस्याथर्वेंद्राण्यनुष्टु प्रजापतेनत्वदितिद्वयोर्ब्रह्माप्रजापति राम
स्त्रिष्टुप् २ ओस्मकस्यष्टानामथर्वासर्पाःपंक्तिः ८ ब्रह्मजज्ञानमितिसप्तचैवब्राह्मप्राग्वत् ६९
७। अथविनायकादिपंचानां। निर्लक्ष्म्यमितिचतसृणांद्रविणोदाविनायकोनुष्टुप् ४ इत्तना

---

२ प्रथमैलोकपा लानामरे वायोःसवितुरितिद्वयोरथर्वावायुस्त्रिष्टुप् २१

नांतमथर्वाइं त्रिष्टुप् ३ उरंगोब्रह्मणइतिचतसृणांब्रह्माकाशोनुष्टुप् ४ अश्विनाब्रह्मणेत्यस्यब्रह्मा
नां२ श्विनौत्रिष्टुप् १ नत्वेंद्राग्नीयमौ अयंत्वचा माशुक्रा एवमस्यासा आसत्वि तितिसृणांब्रह्मानिर्ऋति
स्त्रिष्टुप् ३ उदुत्तमंब्रह्मावरुणस्त्रिष्टुप् १ वायोः सवितुरितिद्वयोर्योगश्च प्राग्वत् २ द्वा
कृपमभीतिवनस्य सोमस्य ४ मानोविदन्नितिचतसृणांइंद्रास्य ४ ओरभकेत्यस्यावनंतस्य ८ ब्रह्मज
ज्ञानमितिब्रह्मणः समएतानिपूर्ववत्। वस्वादित्यरुद्रमरुतांहोममंत्राएव। ब्रह्मजज्ञानमितिस
मब्रह्मणः यत्रइंद्रइतिपंचाच्युतस्य। मानोविदन्नितिचतसृणांइंद्रास्याविषासहिमितिषडर्कस्य ए
तानिपूर्ववत्। वनस्पतेर्होममंत्रएव ततः स्वस्वशाखीयंस्विष्टकृद्व्याहृतिहोमादिपूर्णाहुत्यंतमा
भाविकर्मनोपकुर्युः ततोयजमानोमंडपप्राग्द्वारकलशसमीपेत्रातारमिंद्रमगर्ग इत्रास्त्रिष्टुप्‌इं
द्रप्रीत्यर्थंबलिदानेविनियोगः त्रातारमिंद्र। इंद्रायसांगायसपरिवारायसायुधायसशक्तिका
यामुंसदीपमाषभक्तबलिंसमर्पयामिनमइति सदीपंमाषभक्तबलिंदत्वा भोइंद्रदिशंरक्ष

नांमंडपप्राग्द्वारकलशसमीप ४

पुर

दान ६६ त्विमत्तममसकुटुंबस्यायुः कर्त्ता क्षेमकर्त्ता शुभकर्त्ता शांतिकर्त्ता पुष्टिकर्त्ता तुष्टिकर्त्ता भवेतिप्रार्थये

त्। एवमाग्नेय्यादि होमो कार्य्यादि मंत्रेर्यन्मद्दानं शान्तये तु। एभिर्धिदेवताप्रत्यधिदेवतासहितेभ्यः

ता। एवमाग्नेय्यादि होमो कार्य्यादि मंत्रैर्वक्ष्ये दानं शान्तये। पूर्णाधिदेवताप्रत्यधिदेवतासहितेभ्यः

समीदिग्रहेभ्यो पिहोमोस्ते तत्तन्मंत्रैः विनायकदुर्गावायोकाशाश्विवारो। ध्यानीते त्राधिपतिभ्य

सत्तन्मत्रैर्होमोस्तेषु। ततआचार्यो यजमानान्वारब्धः स्रुवेण द्वादशावारं चतुर्वा रेखानारके

पु का.मं.६ लादि फलं गृहीत्वा पूर्णाहुतिं जुहुयात्। तत्र मंत्राः समुद्रादूर्मिरित्येतस्य गोतमो वामदे

वो ग्निस्त्रिष्टुप्। पूर्णाहुतौ विनियोगः एवमग्रेपि विनियोगः मूर्धानं दिवो भरद्वाजो वैश्वानरस्ति

ष्टुप् पुनरग्निर्वसुरुद्रादित्यास्त्रिष्टुप्। पूर्णा दर्विविश्वेदेवाः शतक्रतुरनुष्टुप्। सप्त ते अग्ने समिधा

नग्निर्जगती। धामंते वामदेव आपो जगती। धामंते स्वाहेति यजमानस्य इदमग्नये वैश्वानराय वसु दान

रुद्रादित्येभ्यः शतक्रतवे सप्तवतेग्नये नममेतित्यजेत्। कालीमातां तु मूर्धानं दिवस्तस्येव ६६

पूर्णाहुतिमंत्रः अग्नये इदं न ममेतित्यागः सामगानां तु प्रजापतेः ऋषिर्गायत्री छंदः इंद्रो देवतामत्र

द्वार

इंद्वार

स्काम स्य पत्नीः प्रयोगे विनियोगः पूर्णहोमं यशसानुहोमि योस्मै जुहोति वरमस्मै ददाति। वरं वृणे

यशसा मामिलोके स्वाहेत्यनेन स्रुवेणैव होमः यरदं न ममेति त्यागः ततो वसोर्धारया होष्यामीति

संकल्प्य यजमानो वसोर्धारां जुहुयात्। मंत्रास्तु अग्नीमीळ इत्यस्य नवानां मधुच्छंदा अग्निर्गायत्री। वसो

र्धारायां विनियोगः। विश्वतोमुख मित्यस्य षण्णां दीर्घतमा विश्वे त्रिष्टुप्। आनो पितरित्येषां चद शानां गृत्स

मदो रुद्रास्त्रिष्टुप् स्वादिष्ठयेत्येतिनवानां मधुच्छंदाः पवमानसोमो गायत्री। महावैश्वानरसाम्नो वैश्वान

र ऋषिर्वैश्वानरो देवता पथ्या बृहती छंदः ज्येष्ठसाम्नो भरद्वाज ऋषिर्वैश्वानरो देवता त्रिष्टुप् छंदः वसो

र्धारायां विनियोगः वसोर्धारां जुहोतीत्यनुवाकमपि पठंति मीमांसाः एवं वसोर्धारां ततः पूर्णपात्रवि

मोकादि च यथाशाखं समाप्याचार्यसहितानृत्विजः सर्वौषधीमिश्र जुल्प्यैर्गं पत्नीपुत्रादिसहितं

यजमानं स्वस्वशाखीयैर्मंत्रैर्नवग्रहपीठस्थमीपस्थकलशोदकेन संपातकलशोदकेन चाभिषिं

चेयुः। यो गणेशो जेत्यसुरास्त्वामभिषिंचंतु चल विष्णुमहेश्वराः। वासुदेवो जगन्नाथस्तथा संकर्षणो

होमस्तम्भ। दानजलाशयोत्सर्गादौ नाती

तिबहवः ४

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान त्विभुः॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवंतु विजयाय ते। आखंडलोग्निर्भगवान् यमो वै निर्ऋतिस्तथा वरुणः
६७ पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः। ब्रह्मणा सहिताः सर्वे दिक्पालाः पांतु ते सदा। कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मे
धा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया मतिः। बुद्धिर्लज्जा वपुः शांतिस्तुष्टिः कांतिश्च मातरः। एतास्त्वामभिषिंचंतु देवपत्न्य
ः समागताः। आदित्यश्चंद्रमा भौमो बुधजीवसितार्कजाः। ग्रहास्त्वामभिषिंचंतु राहुः केतुश्च तर्पि
ताः। देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः। ऋषयो मुनयो गावो देवमातर एव च। देवपत्न्यो द्रुमा नागा
दैत्याश्चाप्सरसां गणाः। अस्त्राणि सर्वशास्त्राणि राजानो वाहनानि च। औषधानि च रत्नानि कालस्या
वयवाश्च ये। सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदा नदाः। एते त्वामभिषिंचंतु सर्वकामार्थसिद्धय
राति। तधंमो राष्ट्रणीमहराती। ततो यजमानः स्नात्वा शुक्लगंधमाल्यांबरधर आचार्यादीन् संपूज्य ए राम
तेभ्यो दक्षिणां दद्यात्। तत्राचार्याय धेनुः ब्रह्मणे हस्तिनं दद्यात्। एवं सदस्यर्त्विग्द्वारपालादिभ्यो यथाश ६७
क्तितया धेनुः शोखलधानद्वान्हेमवासोहयः क्रमात्। हस्तिगोरापसंख्या एतावेदाक्षिणाः क्रमा तं

यान्तु देवगणाः श्रन्यारमिद्धयः २

तया

य हानुरिरपदेयाः ततः श्री ब्राह्मणान् भोजयेत्संकल्पयेद्वा शक्तो। ततो दीनानाथेभ्यो भूयसीं दक्षि
णां दत्वा मंडपदेवतानां ग्रहपीठदेवतानां चोत्तरपूजां कृत्वा उत्तरेषु ब्रह्मणस्पतेरिति तं उत्थाप्य इति वि
सर्ज्य मंडपादीन् प्रतिमादींश्च सर्वान् संभारानाचार्याय प्रतिपाद्य यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या प्रमादात्कुर्वतां
मिति पठित्वा कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा विप्राशीर्योगं गृहीत्वा नानान्नमस्कृत्य सुहृद्युतो भुंजीतेति सर्वत्रावम
इतिश्रीभट्टशंकरात्मजनीलकंठकृतौ दानपरिभाषाप्रयोगः। अथ दानानि मात्स्ये अथातः संप्रवक्ष्यामीत्या
दिना षोडश महादानान्युक्तानि। यथा। आद्यं तु सर्वदानानां तुलापुरुषसंज्ञितं। हिरण्यगर्भदानं च ब्रह्मांडं
तदनंतरं। कल्पपादपदानं च गोसहस्रं च पंचमं। हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्याश्वस्तथैव च। हिरण्याश्वरथ
स्तद्वद्धेमहस्तिरथस्तथा। पंच लांगलकं तद्वद्धरादानं तथैव च। द्वादशं विश्वचक्रं च ततः कल्पलतात्मकं। स
प्तसागरदानं च रत्नधेनुस्तथैव च॥ महाभूतघटस्तद्वत् षोडशः परिकीर्तितः। सप्तहस्ता भवेद्वेदी मध्ये पंच
करा अथवा। तन्मध्ये तोरणं कुर्यात् सारदारुमयं शुभं। षोडशहस्त पक्षे सप्तहस्ता स्याद्द्वादशहस्तयोः पंचहस्ते
तस्मादाराध्य गोविन्दमुमापति विनायकौ॥ मंडपादानमस्वं कुर्याद्विप्रैः श्रेयानुमोदित इति तथा षोडशारत्निमात्रं तु दश द्वादश वा करान्
मंडपं कारयेद्विद्वान् चतुर्भद्रासनं बुधः भद्रासनानि द्वाराणीति केचित् कुंडसमीपगतान्यासनानीति परे तथा २

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ष्र२ ८क५

१२

प्रासा तेसा चपूर्वमेवुनिर्णीतानस्तंभमध्यगतमाकाशे पूर्वपश्चिमयोः शाकेंगुदीदेवदारुश्रीपर्णीबिल्वकदंब
१८ कोयनादीनामन्यतमानिर्मितं संस्कृतचतुरस्रंभद्रपीनिरवेषहस्तद्वयमभूमौ। स्तंभयोरंतरालंतुहस्तचतुष्क
स्फा३ प्रानयोरुपरिहस्तामितावड्डा हस्तसंमितंतत्र छिद्रंवाकार्यं एवमुत्तरं स्तंभसजातीयकाष्ठपरितं
पंचहस्तानयोर्दितास्तीमात्रंतत्काष्ठंतनबिलस्तंभचडयोर्वितास्तीमात्रस्वयंडाभ्यांवास्तंभबिलयोर्निवे
५धौ श्यः तदेततोरणं। उत्तरंगमध्यभागेलोहकंमे कुटंवाकीलेनाविवेशयेदुत्तरंगकाष्ठात्षडंगुलावलंबि
तुलावलंबनाय तुलातुपूर्वोक्तकाष्ठमयीदशांगुलसत्रवेष्टनस्थूलाचतुर्भिः सार्द्धैर्वाचतुर्भिर्हस्तैर्दी
र्घावर्तुलाप्रांतयोर्मध्येचषडंगुलमितचतुरस्राकार्यातस्याश्चतुलाविदीर्घपदद्वयंचतुष्पंतानिवेश्यपा
तयोर्मध्येवपदत्त्वयंषडंगुलंनिवेश्यमध्येवान्येचतुर्विंशतिर्वधानिवेश्याः सौवर्णायाःतस्यांषडंगु एम
१८ लयोरंतयोरधोभागेपरिशाकालीकटदूयंनिवेश्यं। मध्येचोर्ध्वभागएकं। ततस्ताम्रपत्रानादशाष्ठ
द्वरातेक्रमात्पंचवतुः सार्द्धत्रिमादेशव्यासवर्तुलेपंचचतुस्त्र्यंगुलोच्छ्रितप्रांतेताम्रचतुर्वलयान्वितेफल

मे३

केलोहाभिरिह स्ताभिश्चनम भिः शंखलाभी रज्जुभिर्वातुलांतयोरवलंबयेत्तयथाफलकयोर्भ
मध्यावितास्तीमितमंतरेभवतिहेमाद्रिरूपनारायणादिभिस्तकाष्ठमयेफलके ५ केतथाकुर्या
त्कुशानिचत्वारिचतुर्दिक्षुर्वद्दत्तणं सुखलायोदिशुतानितान्पिसंपूर्णकुंभानिमहासनानि॥ सु
ताम्रपात्रद्वयसंयुतानिसमंततपात्राणिसार्द्धराणि। हस्तप्रमाणानितिलाज्यपुष्पयदोमहाराणिस
शोभनानि। एवंविरेह स्वामिनाथवेदीयहारदेवेश्वरपूजनायादित्याराधामोक्षायेहस्तामितेतिकेन्द्रे
स्व५ नावित छायेतिहेमाद्रिः नरकं। गर्त्तस्योत्तरपूर्वेण वितास्तीद्वयमद्वयमध्यापरिष्डंगुलस्तन्वविस्ता
रः सर्वेषांकल्पितोबुधैरिति। तथा अनेनविधिनायस्तुतुलापुरुषमाचरेत। सलिलोकाधिपस्थाने
मानीमन्वंतरंवसेत्। विमानेनार्कवर्णेनकिंकिणीजालमालिना। पूज्यमानोप्सरोभिश्चततोविष्णु
पुरंव्रजेत्। कल्पकोटिशतंयावत्तस्मिन्लोकेमहीपते॥ कर्मक्षयादिहपुनर्भुवि राजराजोभूपाल
मौलिमणीरंजितपाद पीठः श्रद्धान्वितोभवतियस्सहस्त्रयाजीदीसम्पत्प्राप्नोतिसर्वमहीपलोके॥

पवित्रतांवप्रत्ययुतांवेदिंवितस्त्युच्छ्राय
संयुतांमात्स्योद्विरष्टलोच्छ्रितोवप्रः प्रथमः

उद्धृतोगृहसलोकाग्रपञ्चकुण्डमा ५

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान यो दीयमानमपि परयाति भाहि सुनः कालांतरे स्मरति वाच यतीह लोके। यो वा श्रणोति पठतीह समान
६९ लोकः या मौनितया मसपुरंदरदेव जुष्टमिति। अथ तुलापुरुषदान प्रयोगः तत्राधिवासनात्पूर्व
र्वदिने कृतैकभक्तादिरधिवासनदिने यजमानः देशकालौ संकीर्त्य ब्रह्महत्यादि सर्वपापनाशपू
र्वकसर्वमन्वंतरकालावच्छिन्नसर्वलोकपालस्थानाधिकरणकवासांतरकालासुरगणाधिष्ठि
किं ५ तकलरणत्कनककिंकिणीगणमंडितार्कवर्णविमानकरण कवैकुंठभुवनगमनानंतरकल्यकोटिश
तावधिप्रजापुत्रविष्णुपुरवासोत्तरावखिलभूपालमौलिमाणिक्यमालोपरंजितचरणपीठस्य विशे कीर
षितराजराजत्वप्रदानु विद्धयत्तसहस्रयाजित्वप्रदीप्तप्र नाप्तानलात्तोषमहीपालविजयकामो राम
विष्णुप्रीतिकामोवाश्वसकलाभुरुषमहादानमहं प्रजपात्रे प्रदाश्यर इति संकल्प एक स्योप्रतिमायांगो ६९
मर विरंचरामामुमापतीविनायकौ गोविंरायनमउमापतिविनायकाभ्यांनमः इति संपूज्य वि भत्रयं च
संपूज्य विप्रान्संगृहीत्वा बोरश मान्द्यसमसवसोर्दीरात्रसंपूज्यनांदीश्राद्ध पुण्याहवाचनपूर्वकं ऋत्विग्वरण यालव

लि३ ऋषि६

रणानदीयमधुपर्कपूजनानि एवीहिकृत्वा पराह्ने गुरुसहितो मंडपमागच्छेत्तु॥ ततोऽग्नि ऋत्विजः। प्रतिकुं
उमेकैककलशमपि पृथग्वीकमंत्रैः स्थापयेयुः कलशस्थापनं गुरुः कुर्यादिति परेतत्र ऋत्विजः स्व
स्वकुंडेऽग्निं स्थापयेयुः गुरुस्त्वमहावेद्यां घोषोस्ना रग्रहवेद्यां च सर्वतोभद्रे विरज्यत देवताः तस्या तेउ
मेव वेद्यां प्रातिमास्य वा सूर्यादिवनस्य स्यं तैक पंचाशद्देवता देज्यनवग्रहवृद्धिकलशस्थापनं दिभि दि५
मंत्र प्राणानि प्राग्वत्कृत्वा सर्वकर्माध्यत्तत्रपाति ऋत्विजः ग्रहहोमं स्वकुंडे जपद्वार स्थ ततोगुरुः
पादान्प्राग्वत्कृत्वा स्विष्टकृदादिपूर्णाहुति प्रक्षेकर्म कुर्यः। भूमिर्भूमिमगान्माता मातरम
प्यगात्। भूयास्म पुत्रैः पशुभिर्यो स्मान्द्वेष्टि सभिद्यतामिति भूमिं स्पृष्ट्वा। ततस्तोरणस्पर्शः तु
लापत्रस्य पूर्वस्यां सुदंष्ट्रा नाम तोरणं महावीर्य महाकाम सुवर्ण सहस्रप्रभ। अत्र द्वारे स्थिते
रोलोमाल्यवांश्च महाद्युतिः रक्षोहि सुप्रभतोरण तुलापत्रं रक्त विघ्ननाशाय अग्रीमीलरस्या
नं॥ दक्षिणस्यां गतं स्वभीमाख्यं नाम तोरणं। महावीर्य महाकाम भिन्नांजनसमप्रभ अत्र द्वारे स्थिते रोलोनि
ते
तिलाध्यद्व्येलप्रत्येकमष्टोत्तरशत
संख्या याऽष्टाविंशति संख्या यो वा ६

दान· ध्वोनाममहावपुः। एह्येहि भीमतोरणेस्यादि पूर्ववत्। इषेत्वेत्यावाहनं। पश्चिमां दिशमाश्रित्य सुदंष्ट्र
७० नामतोरणं। द्वारितत्र स्थितः शैलो गंधमादनसंज्ञकः। एह्येहि सुदंष्ट्रतोरणेत्यादि। अग्नआयाहीत्या
ह्वानं। उत्तरस्यां दिशि तथा विकटनामतोरणं। महावीर्यं महाकायं शुद्धस्फटिकसन्निभं। तत्र द्वारि स्थि
तः शैलो हिमवांश्च महाद्युतिः। एह्येहि विकटतोरणेत्यादि। शन्नो देवीरित्याह्वानं। पूर्वादिद्वार
नामानि। पूर्वद्वारे विताने स्यात् दक्षिणे पुष्पके भवेत्। पश्चिमे तु घनं नाम कामदं चोत्तरं स्मृतं। इ
न६ ति। ततः एह्येहि वितानद्वारे तिष्ठ नाम भिश्चत्तु द्वारावाहनं कार्यं। अथ कुंकुमपुष्पधूपदीपव
लीनादाय पूर्वभागे ॐ सुभद्राय ऋग्वेदमूर्तये इंद्रदेवत्याय मलयपर्वतसहिताय वितान
एम ७० ख्यपूर्वद्वाराश्रिताय द्वारपालसहिताय सुप्रभनाम्नेऽश्वत्थतोरणाय नमः इति पूजये दक्षि
णदद्यात्। दक्षिणे शोभनाय यजुर्वेदमूर्तये यमदेवत्याय विंध्यपर्वतयुताय पुष्पकाख्यदक्षिण
द्वारमाश्रिताय द्वारपालसहिताय भीमनाम्ने औदुंबरतोरणाय नमः इति। पश्चिमे सुधर्माय नम
सामवेदमूर्तये वरुणदेवत्याय गंधमादनसहिताय धवलधाम पश्चिमद्वारमाश्रिताय सुदंष्ट्रतोरणाय ९

नमः इति पूजयेत्। अथर्ववेदमूर्तये सोमदेवत्याय हिमवत्पर्वतसहिताय कामद्वारमाश्रिता
य द्वारपालसहिताय विकटाख्यवटतोरणाय नमः इत्युत्तरे पूजयेत्। मंडपस्तंभेषु सर्वेभ्यो दे
वेभ्यो नमः इति पूजयेत् बलिं च दद्यात्। वंशेषु किंनरेभ्यो नमः। पृष्ठे पन्नगेभ्यो नमः। ततः क्षेत्रपा
लाय मंडपाधः पूजयेत् बलिं दद्यात्। कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुंडरीकोथ वामनः। शंकुकर्णः सर्व
नेत्रः सुमुखः सुप्रतिष्ठितः। ब्रह्मा नागश्च पूर्वादिदिशोर्ध्वध्वजनायकाय कामुदसहिताय पूर्वध्व
जाय नमः इति गंधादि दद्यात्। एवं कुमुदाक्षसहितायेत्यादि दशध्वजान् सदेवान् पूजयेत्। गु
रुर्यजमानसहितः पुष्पधूपामाषभक्तबलिं चादाय तूर्यनादं कारयेत्। मंडपपूर्वद्वारदेशे ए
ह्येहि सर्वामराधिप सिद्धसाध्यैरभिष्टुतो वज्रमराधरेश संवीज्यमानोप्सरसां गणेन रक्षाध्वरं नो
भगवन्नमस्ते इतींद्रमावाह्य इंद्राय नमः इति संपूज्य इंद्राय सांगाय सपरिवाराय सायुधाय स
शक्तिकाय एष पुष्पादिसहितो माषभक्तबलिर्नममेति बलिं दद्यात्। एवमाग्नेयादिष्वग्न्यादि
२५५

Indira Gandhi National Centre for the Arts

शान्. ७१

भ्यः मन्त्रास्तु ॐ एह्येहि सर्वामर हव्यवाह मुनिप्रवीरैरभितोभिजुष्ट तेजोवता लोकगणेन सार्धं ममाध्वरं रक्षकवेन नमस्ते एह्येहि वैवस्वत धर्मराज सर्वामरै ~~र्चितामर~~ मुनिप्रवीरै र्चित दिव्यमूर्ते शुभाशुभानंदसुचामधीश शिवायनः पाहि मखं नमस्ते एह्येहि रक्षोगणनायक त्वं विशालवेतालपिशाचसंघैः ममाध्वरं पाहि शुभादिनाथ लोकेश्वरस्त्वं भगवन्नमस्ते एह्येहि ~~वैवस्वत धर्मराज~~ यज्ञमखरक्षणाय मृगाधिरूढः सह सिद्धसंघैः प्राणाधिपः कालवेः सहाय गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते एह्येहि यज्ञेश्वर यज्ञरक्षा विधत्स्व नक्षत्रगणेन सार्धं सर्वौषधीभिः पितृभिस्सहैव गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते एह्येहि पाताल धरामरेंद्र नागांगना किंनरगीयमान यक्षोरगेंद्रामरलोकसार्धं अनंत रक्षाध्वरमस्मदीयं एह्येहि विश्वाधिप तमुनींद्र लोकेन सार्धं पितृदेवताभिः सर्वस्य धातास्यमितप्रभावो विशाध्वरं वः सततं शिवाय ततः पूर्वस्यां दिशि किंचिद्भूमिमुपलिप्य त्रैलोक्य यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च ३४२

ब्रह्मविष्णुशिवैस्सार्द्धं रक्षां कुर्वंतु तानि मे देवदानवगंधर्वयक्षराक्षसपन्नगाः ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च एते ममाध्वरे रक्षां प्रकुर्वंतु मुदान्विताः ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च क्षेत्रपालो गणैः सह रक्षंतु मंडपं सर्वं घ्नंतु रक्षांसि सर्वतः ॐ त्रैलोक्यस्थेभ्यः स्थावरेभ्यो भूतेभ्यो नमस्त्रैलोक्यस्थेभ्यश्चरेभ्यो भूतेभ्यो नमः दानवेभ्यः गंधर्वेभ्यः यक्षेभ्यः रक्षसेभ्यः पन्नगेभ्यः ऋषिभ्यः मनुभ्यः गोभ्यः देवताभ्यः ब्रह्मणे विष्णवे रुद्राय क्षेत्रपालाय गणेभ्यो नम इति संपूज्य माषभक्तबलिं दद्यात् ततः साचार्यैर्ऋत्विजो यजमानश्चरणौ प्रक्षाल्य वेद्यामुविश्य षोडशारे तुलास्तंभस्यतस्या दक्षिणप्रांतादारभ्य सवर्णधातुबद्धेषु सूत्रबद्धेषु वा चतुर्विंशति देवता आवाह्य पूजयेत् तत्र ईशः शौरिः मारुतः रुद्रः सूर्यः विश्वकर्मा गुरुः अंगिराः अग्निः प्रजापतिः विश्वेदेवाः जगद्धाता पर्जन्यः शंभुः पितृदेवताः सौम्यः धर्मः अमरराजः अश्विनौ तुलेशः मित्रावरुणौ मरुद्गणः धनेशः गंधर्वः जलेशः विष्णुरिति ततस्तिसृषु प्रतिमासु गोविंदसूर्यधर्मराजानावाह्य ३५४

Indira Gandhi National Centre for the Arts

संपूज्य गोविंदप्रतिमां द्वादशांगुलमुक्ताद्याभ्यां स्वर्णश्रृंखलाभ्यां तुलामध्ये वलंबयेत् सूर्य धर्म
राजौ तुलासमीप एव स्थाप्यौ ततः सर्वे ऋत्विजः शांतिं पठेयुः ततो यजमानः कृतस्नानः शिवा
सनसंगतासितध्वजयुर्विकृजापकेभ्यः इमां दक्षिणां संप्रददे इति शक्त्या दक्षिणां कुंडलोप
वीत कटकांगुलीयोपवासांसि स्वर्दद्यात् द्विगुणां गुरवे तद्दिने यजमानगुरवे तिकृद्वारपाला
नुपजोसाशंकानकृजागरश्च गीतनृत्यादिना एवं पूर्वेद्युरशक्तौ सद्यो वा अधिवासनं कृत्वा परेद्युः
कृतनित्यकर्मा यजमानः स्वस्ति वाचयेत् ऋत्विजः पूर्ववत् स्वकुंडे पूर्णाहुतिं स्वशाखया जुहुयुः
कर्मशेषं च समापयेयुश्च अत्र ब्रह्मन्दक्षिणा पूर्णपात्रपाना॥ अधिवासनं तुलाद्रव्यदानान्या
सिद्धिरिति पिता महचरणानामाशयः ततो यजमानः पुत्रपत्नीभिः यजमानं प्राङ्मुखमुदङ्मुख
वाकुंडद्वारगृहसमीपस्थ कलशोदकैरभिषिंचेयुः स्वस्वशाखीयैर्मंत्रैः पौराणैश्च ततः प्रदक्षिणीकृत्य
रास्त्वामित्यादिभिर्यजमानस्तु सर्वौषध्यनुलिप्तः स्नातः शुक्लमाल्याम्बरः पुष्पांजलिं गृहीत्वा स
फलकांतोरणाबलंबितां तुलां त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य सखड्गचर्मकवचालंकृतदेहः धर्मराजसूर्ययो ७२
४२०

अनुमंत्रयेत् ॐ नमस्ते सर्वदेवानां शक्तिस्त्वं सत्यमाश्रिता साक्षिभूता जगद्धात्री निर्मि
ता विश्वयोनिना एकतः सर्वसत्यानि तथानृशतानि च धर्माधर्मकृतां मध्ये स्थापितासि
जगद्धिते त्वं तुले सर्वभूतानां प्रमाणमिह कीर्तिता मां तोलयंती संसाराद्दुद्धरस्व नमोस्तु ते
यासौ तत्त्वाधिपो देवः पुरुषः पंचविंशकः स एकोधिष्ठितो देवी त्वयि तस्मान्नमो नमः ततः नमोन
यासीत त्वाधिपादेवः पुरुषः पंचविंशकः स एवाधिष्ठितो देवी त्वयि तस्मान्नमो नमः ततः नमोन
नमस्ते गोविन्द तुलापुरुषसंज्ञक त्वं हरे तारयस्वास्मान् अस्मात् संसारसागरादिति तत्प्रति मामनुमंत्र्य
स तुलां गोविंदं संपूज्य पुनस्तं प्रदक्षिणीकृत्य सखड्गचर्मकवचालंकृतदेहो धर्मराजसूर्ययो वामद
क्षिणकराभ्यामाराधतुलामध्यावलंबितगोविंदं पश्यन् तुलांतरशिक्यमारुह्य पाविशत्प्राङ्
मुखः मात्स्ये ततो परे तुलाभागे न्यसेयुर्द्विजपुंगवाः समादभ्यधिकं यावत् कांचनं चातिनिर्मलं
पुष्टिकामस्तु कुर्वीत भूमिसंस्थान राधिप यत्तु पूर्वं द्रव्यान्यासः पश्चात्तदारोहणमिति गोपथे तन्नाना
पुराणवचनाविरोधादेर्षशाखीयविषयमिति दानसौख्यादौ गारोहयावास्थिते तदुदीरयेच्च

दा० भ०

७३

नमस्तेसर्वभूतानां साक्षिभूतसनातनी पितामहेनदेवित्वं निर्मितापरमेष्ठिना त्वयाधृतं जगत्सर्वं
जगत्स्थावरजंगमं सर्वभूतात्मभूतेशेनमतिसर्वधारिणि इतिवान्हिपुराणेतु मुहूर्तमात्रावस्था
नं तुल्याजपमंत्राणुपौराणान्युनंतुमेतिवचनं यथापवित्रंमतुलंमपसंजातवेदसः तथा
स्वेनपवित्रेण सुवर्णत्वपुनातुमां रुद्रस्यसुमहत्तेजः कार्तिकेयस्यसंभवः यथाग्निदेवतास्सर्वाः सु
वर्णं च तदात्मकं तथा यत्कृतंमस्त्वकायेनमनसावचसा तथा दुःकृतं यत्सुवर्णस्थं यातु मुक्तिं पराम्
भां मितिमास्त्ये ततोवतीर्य गुरवे पूर्वमर्धं निवेदयेत् ऋत्विग्भ्यो परमंधर्वदद्याद्दुदकपूर्वकं
गुरवे ग्रामरत्नानि ऋत्विग्भ्यश्च निवेदयेत् अथात्र प्रयोगः वेदिपश्चिमतउपविश्य सुवर्णादि कुशो
दकेन प्रोक्ष्य जलाक्षतकुशानादाय मासपक्षतिथ्याद्युल्लेख्य एकैकमन्वंतरकालेत्यादि राजराजत्व
कामोहमित्यंतं प्रागुक्तं महाप्रयोगमुक्त्वा धापक्षका माधाविष्णुप्रीतिकामोवत्याद्युल्लिख्यामुकगो
त्रायामुकशर्मणेगुरवे ऽमुकशर्मा इदं तुलापुरुषसुवर्णार्धमाग्नेयदैवतं संप्रददे न मम इति गुरवे अर्धंसं ७३

चणंदद्यात् एवमपरार्धं ऋत्विग्भ्यः दानसागरमतेतु वरणक्रमेणाचार्यकराधःस्थि
तानानरकेभ्यः सर्वेभ्यो युगपदेव मात्राद्युच्चारपूर्वकमुत्सृज्याचार्यादिभ्यो यथाविभा
गं प्रतिपादयेत् अदक्षिणं तु यद्दानं तत्सर्वं निष्फलं भवेदित्युक्त्वा तत्र दक्षिणापेक्षया गुर
वे ग्रामरत्नादीतिश्रुतं दक्षिणात्वेनान्विति ग्रामदक्षिणापि क्षत्रियकर्तृके दाने अन्यक
र्तृके तु सुवर्णदक्षिणेति हेमाद्रिः ततः पुनर्मासाद्युल्लिख्य कृतैतत्तुलापुरुषमहादानप्रति
ष्ठासिद्ध्यर्थं शतसुवर्णदक्षिणां ग्रामरत्नानि गुर्वादिभ्यो हं संप्रददे इति तत्स्थलेजले क्षिपेत्
पश्चात्स्वाचार्यादिभ्यो भागशः प्रतिपादयेत् रूपनारायणादयस्तु गुरवे अर्धदानानन्तरं सुवर्णभानं
दक्षिणां दत्वा पुनस्तेभ्योऽश्च ऋत्विग्भ्यो अर्धदानानंतरमेकैकं सुवर्णं दक्षिणां दद्यादित्याहुः अ
न्ये तु अन्येषामपि तुलाद्रव्यदानानन्तरं ग्रामरत्नानि निवेदयेत् दक्षिणां तु सर्वेषामेव दानानां

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मितिसामान्यन्यायेन सुवर्णलत्वापि संख्याकांगोपथो रूसंख्यान्वेषः सोपि रूप्यादि
भिर्न बाध्य इत्याहुः अत्रदानसारे त्रयः पक्षाः आद्येर्धं गुरवेर्धमृत्विग्भ्य इति अत्रदक्षि
णं तु दाने सर्वत्र निष्फलं भवेत् इति वचनाद्दक्षिणापेक्षायां गुरवे ग्रामरत्नादीस्कृते जा
पकेभ्यः पुनरन्यद्रव्यं देयं तेषु ऋत्विगाभावात् द्वितीयस्तु प्राप्यतेषां मनूक्तं तथान्येभ्यो
दापयेदिति तत्र गुरवे तुलाद्रव्यस्यार्धं चतुर्थो वांशः तुलाविरूत्तिभूतधरादाने धरार्ध
चतुर्भाग गुरवे तुलानिवेदयेदिति श्रुतमत्रापि परिमाणापेक्षयान्वेति सन्नोक्ते वां हि पादिव्य
वस्थाज्योतिशामेयनयातुष्यते गुरुरिति सामान्यात् वादीनानाथविशिष्टादिन्पूजयेद्ब्राह्म
णेः सहेत्यनेन तृतीयः पक्षस्तत्रापि गुरवे दाने द्वितीयपक्षोक्तैव व्यवस्थेति विशिष्टब्राह्मणे
पि अनयोः पक्षयोर्जापकादिभ्योप्येतन्मध्यस्थसुवर्णदानं नास्तीति अत्र पक्षत्रयेपि गु

गुरवे ग्रामरत्नादि सर्वेषाम वदानानां सुवर्णदक्षिणेष्यत इत्यादिनोक्तं सुवर्णमेव प्रत्येकं समुदाये
न वा देयमिति मदनरत्ने गुर्वर्त्विग्गुरुभ्यां न्येभ्योपि देयमिति द्वितीयपक्षे तुलाद्रव्यं त्रेधा विभज्यैकां
शो गुरवे देयो न्यो न्यत्र ऋत्विग्भ्यः परोक्षारपालेभ्यो दीनानाथेभ्यश्च तृतीयपक्षे तु एतत्तुलितसुव
र्णं गुरवे ऋत्विग्भ्यो द्वारजापकेभ्यो न्येभ्यश्च दीनानाथेभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च दातुमहमुत्सृज्ये इत्युत्सृ
ज्य दद्यात् सर्वपक्षे दक्षिणा गुर्वृत्विग्भ्य एव नान्येभ्य इत्युक्तं अत्र प्रतिग्रहे ब्राह्मणे यजमाने सप्रणवं
स्वस्तीति शूद्रे मुख्ये पठेयुः क्षत्रिये निराकारं मंद्रं वैश्ये उपांशु शूद्रे मनसा ततो द्रव्यस्पृष्ट्वा स्वशा
खोक्तं कामस्तुतिं पठेदिति तिरूपनारायणीये अथर्वणानां तु क इदं कस्मा अदात्कामः कामाया
दात्कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता कामः समुद्रमाविश कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि कामैतत्ते भूमिस्त्वा
प्रतिगृह्णात्वन्तरिक्षमिदं महत् नाहं प्राणेन मात्मना प्रजया प्रतिगृह्य विराधिषीयेति ततः सह
स्रविप्रान्भोजयेत् सकृत्स्मयेद्वा ततः पुनः पुण्याहवाचनं कृत्वास्थापितदेवतापूजनं कुर्यात्

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दानं.
७५

गुरुस्तु यातु देवगणास्सर्वे पूजामादाय पार्थिवी इष्टकामप्रसिध्यर्थं पुनरागमनाय वैस्यादियुक्ताः
पीठादिदेवता विसर्जयेत् ततो मंडपादि देवता आचार्याय प्रतिपादयामी इत्युक्त्वा गुरुसात्कुर्यात्
मात्स्ये न चिरं धारयेद्गेहे स्वर्णं प्रोक्षितं बुध: तिष्टद्भयावहं तस्माच्छीघ्रं कुर्यात् विकरं नृणां शीघ्रं परस्वी
करणात् श्रेय: आप्नोति पुष्कलमिति इति तुलापुरुषदानविधिः अथ रजतादि तुलाविधिः भविष्योत्त
रे अनेनैव विधानेन केचिद्रूप्यमयं पुनः कुर्वंति लघवेतिकं विद्धि ब्राह्मण पुंगवाः अनेनेति मुख्यतुला
पुरुषदानकथितेनेत्यर्थः रजतादि तुलापुरुषफलं यथा तथैव आदिना गोपथब्राह्मणादौ पापविशेष
क्षयस्सूर्यलोकावाप्त्यादिरूपमुक्तं तथा सित तृतीयायां नार्या: सौभाग्यदा तुलां कुंकुमेन प्रयच्छंति लव
णेन गुडेन वा न तत्र गात्रा होमो वा एवमेव प्रदापयेत् विश्वामित्रे आदित्यग्रहणा प्रदेशे स्वर्णे तोलये ७५
त्तनुं सोमग्रहे तु रौप्येण यथा दानेन तथा शृणु प्रवर्ग्यस्य मुखे युक्तो उत्पन्न: पक्षिदेहत: सर्वपापहरा येत
त्वा मिश्रीयतां विधु: इत्युक्त्वा रजतं तत्पुत्र निक्षिपेत् द्विजसत्तम: प्रीयतां पितरः कांस्येन गंधयुड् वासस:
४०५

यां पार्वति लवणे विश्वधात्री आत्मतुल्यं सुवर्णं वा रजतं रत्नमेव वा यो ददाति द्विजाग्र्यो
तस्याक्षय्यं फलं भवेदिति उक्तत्वात् रत्नस्तुलायामपि स्वर्णतुलाफलमेव इति कल्पतरौ अपि सेवं
ति केचित् इति रूप्यादि तुलापुरुष: अथ नाना रोगघ्नादि स्तुला विधिः गारुडे तुलापुरुषदानस्य
मृत्युंजयादिकं अथ लोहं प्रदातव्यं सर्वरोगोपशांतये कांस्यं च यक्ष्मके देयं ताम्रं पुत्रार्थिकारके अपं
स्मारे च श्वासे सस्यात्ताम्रं कुष्ठे स्त्रुदारुणे पित्तरक्तपित्त च रूप्यं प्रदरमेहयो: सौवर्णं सर्वरोगेषु प्रदद्यात
स्कंदनं फलाद्यं तथा देयं ग्रहणीदारुणे [illegible] गोडं भस्मक रोगे च पाते तु गुडमालके जागलं
चाग्निमांद्ये च रामोत्पाते तु पाप्मकं जागलं काष्ठं मधूद्वं तथा देयं कासश्वास जलोदरे घृतो
द्वं तथा देयं छर्दि रोगोपशांतये क्षीरं पित्तविनाशाय दधि कंभगंदरे लावणं वपनाशाय पै
ष्टदद्रुविनाशने अन्नं च सर्वरोगस्य नाशनं स्मृतमेव च अत्र तुलादाने मासाधिदेवता: पूज्या: ता
श्च गारुडे महाभैरव: कांस्ये भानो पूषा च सीसके वायुस्ताम्रे सूर्य: पैत्तले कुज: रौप्ये पितर: स्व
र्णे देवता: फले सोम: गुडे आप: तांबूले विनायक: कुसुमे गंधर्वा: जागले अग्नि: मधुनि यमः

७६

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दा.नं.
७८

॥२॥स्वशक्त्याघटितघटे॥सौवर्णस्थापयेत्तत्रवासुदेवंचतुर्भुजं॥शिक्यद्वयंतुबध्नीयात्स्था

घृतेमृत्युंजयः क्षीरेतारागणाः दधिसर्पाः पिष्टेप्रजापतिः अन्नेसर्वदेवताइति अथघृतादि
तुलाविधिः विष्णुधर्मोत्तरे पुण्यदिनमथसाद्यतृतीयायांविशेषतः गोमयेनानुलिप्तायांभूमौकुर्या
द्दृढशुभंभं दारवंशुभवृक्षस्यचतुर्हस्तप्रमाणतः स्वर्णंतत्रबध्नीयात्स्थापयेत्पटकेततः त
त्रावहेत्सवस्त्रास्त्रपुष्पालंकारभूषितः अभीष्टदेवतागृह्यस्थापयित्वाघृतादिभिः तुलादानस्य
सर्वस्यविधिरेषप्रकीर्तितः प्रथमातुघृतस्याक्ताजोराशिकरीतुला माक्षिकेणतुसौभाग्यंतैले
नवहुलाःप्रजाः वस्त्रस्यदिव्यवस्त्राणांप्राप्तिस्तुलया भवेत् लवणस्यतुलावण्यमरोगित्वंगुडस्य
तुअसापत्नंशर्करयास्यात्पंचदनान्वआरक्ताभंद्गतुलानांकुंकुमस्यतुनसतापाद्धदि भव
त्क्षीरस्यतुलयासदा सर्वकामप्रदाःसवासर्वपापक्षयंकराः योदद्यात्तिलुलाःसर्वाःसगोयात्परं
भुयात् मंत्रेणदद्यादभिमंत्र्यतांतुसरूतुलामकलमांद्विजेभ्यः सदातिगोयाःसदनंसुरूपं
नशोकरोगस्यमुपाश्नुतेपुमान् त्वंतुलेसर्वभूतानांप्रमाणंपरिकीर्तिता मांतोलयंतिसंसाराद्दु

दुःखरस्वनमोस्तुते इत्युक्त्वाप्रदक्षिणीकृत्यवाचनयित्वाहरिप्रिया अवरुह्यततोदद्याद्दव्यंपात्र
मथापित्वागुरुंसंपूज्यविधिवत्सचीलिकाभूषणः विसर्जयेन्नमस्कृत्यभोजयित्वाविधानतः
शेषंद्विजेभ्योदातव्यंस्त्रीभ्योन्नभ्यस्तथैवच इष्टबंधुशिशूनांआश्रितानांतदुविना करस्थाः
लसंस्थातुपश्चापंडाहिमाद्रिजा कर्पूरस्यतुलांपूज्यकुंकुमेनलभेत्तुतां गुडंनायदिखंडलेव
पा पितालिते योदद्यादात्मनोतुल्यां नारीवापुरुषोपिवा पुमान्प्रथमंतस्यास्या
न्नारीस्यात्सार्वतीसमेतिः तुलादानस्यसर्वस्यविधिरेषउदाहृतः इतिरूपादितुलादा
नविधिः अथरूप्यादितुलादानप्रयोगः तत्ररूप्यकर्पूरतुलयाःस्वर्णतुलाफलमेव
इतिकर्तव्यताःपिपक्षेसेवरत्नतुलायामपितदेवफलं फलेषुरोगपुच्चविशेषःकोवित्तत्र
स्त्रगंधेकुंकुमेलवणेगुडेमधुनिचसौभाग्यंवस्त्रेपुत्रवरलाभश्च लवणेलावण्यंचकुंकु
मेभर्तृवियोगश्चतैलेबहुलाःप्रजाः सर्वरोगुलाहं यक्ष्मणेकार्श्यं अर्शःस्वत्रपुः अपस्मारेसी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

सीसंकुष्टताम्रं रक्तपित्ते पित्तलं प्रदरमेहयोः रूप्यं सर्वरोगेषु स्वर्णं निवारर्थं च स्वर्णं ग्रह
ण्यां फलं भस्मके सर्वरोगेषु च गुडः गंडमालासु पूगफलं अग्निमांद्ये कार्यं वायुजे राम नाशे पुष्पं कास
श्वासजलोदरेषु मधु छर्दौ घृतं तेजोवृद्ध्यर्थं पित्ते क्षीरं संतापनिवृत्त्यर्थं च भगंदरे दधि कफे लवणं
दद्रुणि पिष्टं सर्वरोगेषु अन्नं शर्करया सा पत्ये चंदनेसौंदर्यं सर्वास्य तुलासु सर्वाणि फलानि अत्र
तत्फलकामस्य तद्रोगनिमित्तिकामस्य वा नत द्रव्यतुलोक्तया अथ तत्तद्द्रव्येषु देवताः लोहे महाभैरवः
कांस्ये पूषाश्विनौ च सीसे वायुः ताम्रे सूर्यः पित्तले कुजः रूप्ये पितरः स्वर्णे सर्वदेवताः फले सोमः गुडे आपः
ताम्बूले विनायकः पुष्पे गंधर्वाः काष्ठे अग्निः मधुनि यक्षः घृते मृत्युंजयः क्षीरे तारागणाः दधि सर्पाः पिष्टे
प्रजापतिः अन्ने सर्वदेवताः तुलावृक्षाः शाकं गुडी देवदारु श्रीपर्णी बिल्वक दंबकांचनादि काष्ठमयी सार्द्ध
चतुरस्रहस्त दशांगुलसूत्रवेष्टनस्थूलावर्तुलाग्रा तयोर्मध्ये चोर्ध्वभागेकं तस्यास्सामातराश्चतुर्विंश
वंधातुमया निवेश्याः एकं फलकद्वयमपि पंच चतुस्सार्द्ध त्रिप्रादेशमितं व्यासं चतुरस्रं वा पंच

चतुरंगुलच्छिद्रप्रांतबंधनार्थं त्रिभिश्चतुर्भिर्वा कटकैर्युतं कार्यं अथ सांप्रदायिकः प्रयोगः क
र्तामासपक्षाद्युल्लिख्यामुककामोऽमुकरोगनिवृत्तिकामः सर्वत्र गौरीसदर पुण्यप्राप्तिशोकदुर्गतिनिवृत्ति
कामः ईश्वरप्राप्तिकामो वा अमुकतुलादानं करिष्य इति संकल्प्य गणेशपूजाचार्यवरणपूजनानि कुर्यात्
स्वस्तिवाचनमातृकापूजनाभ्युदयिकश्राद्धान्यपीतिकेचित् ततआचार्यो यत्र संस्थित सर्षपान्विकीर्य
शुचीवोहव्येतिऋचेन एतोन्विंद्रमितिऋचेना पोहिष्ठेत्यादिभिः कर्मभुवं संप्रोक्ष्य स्वस्त्ययनं तार्क्ष्य
मिति मंत्रद्वयं जप्त्वा पूर्वां क्रामहाभैरवं वेदिकांतत्तद्द्रव्यदेवतां गोविंदं सूर्यं धर्मराजं च प्रतिमासु च
तुष्टयं संपूज्य तुलां गंधादिभिरलंकृत्य तत्स्यां धातुमयेषु सूत्रमयेषु वा चतुर्विंशतिवंधेषु देवता नाम
न्नामभिश्चतुर्थ्यंतनमोंतैरावाह्य पूजयेत् ताश्च इंद्रः शशी मारुतः रुद्रः ४ सूर्यः ५ विश्वकर्मा ६
गुरुः ७ अंगिरोग्निः ८ प्रजापतिः ९ विश्वेदेवाः १० जगद्विधाता ११ पर्जन्यः शंभुः १२ पितृदेवताः १३
सौम्यः १४ धर्मः १५ अमरराजः १६ अश्विनौ १७ तुलेशः १८ मित्रावरुणौ १९ मरुद्गणाः २० धनेशः २१ गं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान॰ धर्मः२२ जलेशः २३ विष्णुः २४ इतितत्तस्तुलामुत्तरं गादिषु बध्वा फलकद्वयं तथा वलंबयेद्य
७॰ था भूमेर्वितस्तिमात्रस्तु भवेत् गोविंदप्रतिमा चहेमश्रृंखलया मुक्तादाम्ना सूत्रातरं वा हार
शागुरुत्वेन तुलामध्ये वलंबनीया ततो यजमानः पुष्पांजलिं गृहीत्वा तुलां त्रिःप्रदक्षिणीकृत्वा नुमंत्र
येत् ॐ नमस्ते सर्वदेवानां शक्तिस्त्वं सत्यमाश्रिता साक्षीभूता जगद्धात्री निर्मिता विश्वयोनिना एकतः
सर्वसत्यानि तथानृतशतानि च धर्माधर्मकृतां मध्ये स्थापितासि जगद्धिते त्वं तुले सर्वभूतानां प्रमा
णमिह कीर्तिता मां तोलयंती संसाराद्धुद्धरस्व नमोस्तु ते योसौ तत्वाधिपो देवः पुरुषः पंचविंश
तिः स एषोधिष्ठितो देवि त्वयि तस्मान्नमो नमः इति नमो नमस्ते गोविन्द तुलापुरुषसंज्ञक त्वं हरे
यस्य स्मात् संसारसागरादिति गोविंदमनुमंत्र्य पुनस्तां गोविंदं च संपूज्य पुनः प्रदक्षिणीकृत्य सर्व
दक्षिणकरे धर्मराजं च वाम आदाय तुलावलंबितं गोविंदं पश्यन्नुत्तरशिक्ये प्राङ्मुखः उपविशेत्
ततोपरशिक्ये आचार्यादयो द्रव्यं न्यसेयुः ततो मुहूर्तं गोरोहनमात्रं वा स्थित्वा पठेत् ॐ नमस्ते ७८
३००

सर्वभूतानां साक्षिभूते सनातनि पितामहेन देवि त्वं निर्मिता परमेष्ठिना त्वया धृतं जगत्सर्वं स
हस्थावरजंगमं सर्वभूतात्मभूतेशे नमस्ते सर्वधारिणि ततोवतीर्य देशकालौ स्मृत्वामु
कफलकामो मुकरोगनिवृत्तिकामः सर्वत्र गौरीसदनपुण्यप्राप्ति शोकदुर्गति निवृत्तिका
मः ईश्वरप्रीतिकामो वा इदमात्मसमतोलितममुकद्रव्यममुकदेवताममाचार्यादिविप्रेभ्यो
नानानामगोत्रेभ्यो दातुमहमुत्सृजे न ममेति जलं क्षिपेत् तत्र कांस्ये पितरः प्रीयंतामिति वदेत्
ताम्रे पितामहः प्री॰ लवणे लक्ष्मीप्री गंधगुड रक्ते विश्वधात्री गुडे पार्वतीप्री॰ तत आचा
र्याय तुलां तद्देवतां गोविंदं सूर्यं धर्मराजं भीशादींश्च संपूज्य द्युतिश्च ब्रह्मणस्पत इत्युत्थाप्य शतमा
दक्षिणां दद्यात् आचार्यः यांतु देवगणा इति विसर्जयेत् ततो यजमानः प्रतिमादि नामाचार्यके
प्रतिपाद्य त्रीन् विप्रान् संभोज्य भूयसीं दक्षिणां दद्यात् इति श्रीमीमांसक शंकरभट्टात्मजनील
कंठकृते दानमयूखे रूप्यादितुलादानप्रयोगः अथ हिरण्यगर्भदानं मात्स्ये अथातः संप्रवक्ष्यामि
२७०

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दानं. ७९

हेमदानमनुत्तमं तन्नाम्नाहिरण्यगर्भाख्यंमहापातकनाशनं पुण्यदिनमथासाद्यतुलापुरुष
दानवत् ऋत्विक्मंडपसंभारभूषणाच्छादनादिकं कुर्यादुपोषितस्तद्वच्छ्लोकेनावाहनंततः
उपोषितउपक्रांतोपवासः पुण्याहवाचनंकृत्वाकृत्वाताद्वधिवासनं ब्राह्मणैरन्वयकुंडंत
पनीयमयंशुभं द्वासप्तत्यंगुलोछ्रायंहेमपंकजगर्भवत् त्रिभागहीनविस्तारंप्रशस्तमुरजाकृति
ब्राह्मणैर्गुर्वादिभिःसहयजमानइतिरूपनारायणः ठक्कुरस्तु तैरेवानयेदितिमदनरत्नादौ
कुंडंहिरण्यगर्भंहेमपंकजेति अधोभागमध्यस्थिताष्टदलहेमपद्मयुक्तंत्रिभागेति अष्टाचत्वा
रिंशदंगुलविस्तारंमुरजोमृदंगः तदाकृतिमध्येकिंचित्स्थूलमितिठक्कुरः मूलमध्याग्रेषु
सममितिवाचस्पतिमिश्राः दानसागरेतुविस्तारमित्यस्याग्रेआज्यक्षीराभिपूरितमितिपाठः
तत्रतुल्याभ्यामाज्यक्षीराभ्यां एकदेशपूरितमित्यर्थः अभिरभागइत्यभेरेकदेशवाचित्वात् ॥

दशांगुलानिसरत्नानिदात्रस्सूचीतथैव च हेमनालंसपिटकंबहिरादित्यसंयुतं तथैवावरणंना
मरूपवीतंचकांचनं पार्श्वतस्थापयेत्तद्वद्धेमदंडकमंडलू आत्राणिदशखडानि अभ्राणि
तियापाठः तत्रआभ्राकाराणिसुवर्णखंडानीतिहेमाद्रिः अस्त्राणीतिदामोदरः तानि
चतत्रैवखड्गः चक्रं दंडः पाशः ध्वजः गदाशूलं परशु कुलिशाख्यानिदशरत्नानिपंचवर्णा
सिद्धानि पीटकंमंजूषतिहेमाद्रिः स्थलाकारउपवेशनयपट्ट इतिदामोदरः दात्रनालच्छे
दनार्थं सूचीकर्णवेधार्था नाभेरावरणं वस्त्राकारंउपवीतमुपनयनार्थंदंडकमंडलूसमा
वर्तनार्थौ एतानिदशखड्गादीनिहैमानीतिहेमाद्रिः नालोपवीतदंडादिहेमाः अन्यत्तुयथा
संभवग्राह्यमितियुक्तं रत्नेषुसर्वेषुरथहेमत्वागीकारात् अस्त्राणीत्यनेनरत्नानिदशैक
मेवोच्यतइतिदानसागरः दशास्त्राणिचेतिरूपनारायणः दशांगानीतिभूपालः दशा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दशार्धानीतिपाठेरत्नविशेषणंचेदं पंचरत्नानीत्यर्थइतिविद्याधरः आदित्यसंयुतंआ
दित्यप्रतिमायुतंतथापद्माकारंपिधानंस्यात्समंतादंगुलाधिकं मुक्तावलिसमोपेतंपद्म
रागदलान्वितं तिलद्रोणोपरिगतंवेदीमध्यगतंतोचयेत् पात्रमुखादेकांगुलेनसमंताधिक २
मष्टदलकमलाकारंपिधानंस्यात् द्रोणःपरिभाषायांज्ञेयःकुडहेममानंतुलावत् तुदकंप्रमा
णयद्येतावद्ग्राह्यं लैंगेतुकुर्यात्सहस्रेणाधःकर्षेणाधःपात्रंहिरण्यतात्तदर्धेनार्धपात्रंतुल
हस्रेणसुवर्णेन इयंतुवा त्रिपादंवार्धपादंवासपादसार्धमेववा द्विगुणंवाप्रकर्तव्यंयथालाभं
तुवाभवेत् सहस्रेणवाजानंरूपंखास्वर्णपादेतुवेष्टयेत् इतिहेममानमुक्तं ततोमंगलशब्देनब्रह्म
घोषरवेणच सर्वौषध्युदकेनैवस्नापितोनरपुंगवैः शुक्लमाल्यांबरधरः सर्वाभरणभूषितः
इममुच्चारयेन्मंत्रं गृहीतकुसुमांजलिः उच्चार्यामंत्रणमंत्राःप्रयागेज्ञेयाः एवमामंत्र्यतन्म
ध्ये आविश्यास्मात्पुदङ्मुखः मुष्टिभ्यांसपरिगृह्यधर्मराजचतुर्मुखौ जानुमध्येशिरःकृत्वाति ६२

षट्छासंस्कृत्वे तथागर्भाधानंपुंसवनंसीमंतोन्नयनंतथा कुर्युर्हिरण्यगर्भस्यततस्तेद्विजपुंगवाः
गर्भाधानादिग्रहणंमयवत्सोभनस्योपलक्षणं प्रजावज्जीवपुत्राभ्यांसेवनंतत्रआचरेत् दूर्वीसे
नकर्तव्यंव्याहृत्याचघृताहुतिः इतिहेमाद्रौवातुलोक्तेः गीतमंगलशब्देनगुरुरुत्थापयेत्ततः जा
तकर्मादिकाःअपराश्चक्रियाःकुर्यात्तेनषोडशसंपद्यंतइत्यर्थः एवमेवहेमाद्रिरूपनारायणादी
नामाशयः तेनगर्भाधानपुंसवनसीमंतोन्नयनानवलोभनानीगुर्वीधन्यत्नमःकुर्यात् ततोगुरुर्यजमानमु
त्थापयेत् ततोजातकर्मनामकरणंनिष्क्रमणान्नप्राशनचूडापर्यंतेनकेदव्रतचतुष्टयसमावर्तनोद्वाहाः कार्याः
हेमाद्रौतुजातकर्मादिषु प्राजापत्यैंद्राग्नेयसौम्यव्रतचतुष्टयगोदानसाहित्येनोद्वाहत्यागेनद्वादशत्वमुक्तं
जातकर्मादिषुविवाहपितृयज्ञप्रवेशनंषोडशचापराः इतियथाश्रुतमेवयोज्यमितिमदनरत्नादौ एते
चजातकर्माद्याःसंस्कारायजमानस्यशाखयेतितयाराद्यः गुरोःकर्तव्यत्वालक्षारवयेतिपरः युक्तंतुसमाव
र्तनोद्वाहपंचयज्ञायजमानेनैवस्वशाखयाकार्याः इतरेतुगुरुणायजमानशाखयेवेति पुरुशाखतिकर्तव्यतयेव

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दानं॰
८१

तेषां फलजनकत्वस्य तुल्यत्वात् कर्मांतरत्वे तु जातकर्मादीनां मानाभावः सर्वेभ्यः कर्मभ्यो दर्शपूर्ण
मासाविस्यत्रैवाख्यातभावेन प्रकरणांतरायोगात् त्रैधातवीयादीक्षणीयेति वत्तुतान्येव जातक
र्मादीनी दानांगतया विनियुज्यंते कर्मांतरत्वेपि चैतेषां जातकर्मादि विकृतत्वेन फलिशाखीयेवेति
कर्तव्यता प्राप्नोति न गुरुशाखीया तेन गुरुरेव यजमानशाखीयो भवत्यस्मिन् दाने अध्ययन सिद्ध
ज्ञानवत्वात् अवे गुण्याप सत्रइव समानकल्पा यजमानाः तत्र संस्कारास्त कर्मानुध्यानपूर्वम्
तत्तत्प्रधानमंत्रपाठमात्रेण कार्याः स्त्रीशूद्रकर्तृकमंत्रवत्सु मनुध्यानमात्रं तत्र स्त्रिया जातक
र्मनामकर्म निष्क्रमणान्नप्राशन चूडाकर्म विवाहाख्य षट्कर्म संस्कारषट्कं तत्रापि विवाहः समंत्र
कः शूद्राणां तु एते षट् पंचमहायज्ञाश्चेत्येकादशानुध्यानरूपा एवेति सर्वे निबंधकृतः शिष्टाश्च
त्रैवर्णिककर्तृकेप्यमंत्रकानुध्यानमेवाचरंति युक्तमिवचैतं सर्वपदार्थयागमंत्र[illegible]पाठे माना
भावात् आद्यं तु सर्वेष्वानुष्ठानं सर्वेषां रूपुदानादरागर्भाधानादीनां कुंडविवाहस्य यात्तत्काले
संभवात् सामंत्रकानुध्यानमेव कार्यमिति तत्र दूर्वारसेन कर्तव्यं सेचनं दक्षिणपुटे औदुंबरफलैः ८२
[illegible]

साधर्मिकविशंकुशान्सराशरफायना वदेगा मकुर्यात् सामंतकर्माणि अन्नप्राशनके वि
ह्वानुभाजयेत्पायसादिभिः एवं विश्वाजेदंताश्च गर्भाधानादिकाः क्रियाः शक्तिबीजेन क
व्या ब्राह्मणेवेदपारगैः इति लिंगपुराणात् दक्षिणपुटे अधःपात्रगतरंध्रयामध्ये दक्षिण
रंध्रे यत्तु हेमाद्रौ टोडरानंदे च उपरि पात्रगतरंध्रयाः अधःपात्रे स्मरेद्दिव्यां गुणत्रयसमन्वितां
चतुर्विंशतिकां देवीं ब्रह्मविष्णु शिवरूपिणीं ऊर्ध्वपात्रे गुणातीतं षड्विंशाख्यमुमापतिं आलानं
पुरुषं ध्यायेत् पंचविंशकमव्ययमिति लिंगे अधःपात्रस्य वस्त्रीरूपत्वात् केः तावदेव संकोचे रेणांगा
नरपरिसंख्या अत्र ह्येवावयं तोति वदत् तेन गृह्याग्नेरपि निरासः उद्दहेत् कन्यकां कृत्वा त्रिं
शन्निष्केण शोभनां अलंकृत्य तथा हुत्वा शिवाय विनिवेदयेत् अत्र चतुःसौवर्णिको निष्कः इति क
चित् षट्पंचाशादधिक द्विशतपणमिति भास्कराचार्यः दीनारे पि च सुवर्णनिष्कइत्यमरः सुवर्ण
पर्याय इत्यन्ये तेषां शास्त्रप्रामाण्यवस्था दूर्वारसासेको यजमानस्य पितरो तत्स्थानीयं वा मिथुनमानीतयो
७८७

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दानं ८२ १

रन्यतरेणकारयेद्गुरुः कर्त्तारंभार्ययायुक्तंसर्वालंकारशोभितं अनीयकुर्यात्तस्यस्तस्यगर्भाधा
नादिकाःक्रियाः भार्यादक्षपुटदूर्वारससेचनमाचरेत् एकविंशतिसंख्यातउदुंबरफलान्विता
न् कुशानानीयशक्त्याथकुर्यात्सोमंतकर्मचेतिकामिकोशातिपक्षेगर्भाधानसीमंतेतावत्
मंतिरेयावदुक्तेकामिकलैंगादिवचनेकगुणश्रुतेः प्रधानबाधाच्च पुंसवनेध्यानमात्रेणकार्यं
स्वरूपानुष्ठानबाधान्मंत्रेमानाभावाच्च तथाकूशस्त्रीयश्चोल्एवाग्र आयुष्याताहुतिचतु
ष्टयंकार्यंनोपनयनव्रतचतुष्टयमितिचत्तेन विवाहेषुचोलीयेरवादृष्टरूपकारसिद्धेः उपनयन
महाश्वलायनः अथोयेतपूर्वस्यकृताकृतकेशवपनं मेधाजननं वा निरुक्तं परिदानकाले
तत्सवितुर्वृणीमहे इतिसाचित्रीपूर्वंतु उपनयनपूर्वस्तस्यपुनरुपनीयमानस्येतियावत् कृताकृतये
काल्पिक अनिरुक्तंवर्जितपरिदानकालवर्ज्यनिरुक्तौपरिदानमादित्यायव्रतपतयेचरेतत्सदामी
तिगायत्र्यास्थाने तत्सवितुर्वृणीमहइतिऋचाउपदेशः मनुश्च अजिनमेखलादंडो भैक्ष्यचर्याव्र
तानिच निवर्ततेद्विजानांपुनःसंस्कारकर्मणि इतिअन्यत्कार्यं विवाहेसप्तपदीक्रमणपरिणयन ८२

पत्र ८२ ।

कामिकोक्तप्रजावज्जीवपुत्राभ्यांसेचनंततआचरेत् दूर्वारसेनकर्तव्यंव्याहृत्याच घृताहुतिः
हेमाद्रौवातुलोक्तश्च प्रजावत्आत्तगर्भइत्यादि जीवपुत्रेअग्निरेतु प्रथमइत्यादिसप्तपीवि
वाकेषांचिदसंभवेनसर्वेषांमनुध्यानमात्रं युक्तं यत्तुअन्नप्राशनेभुक्तवतःकर्मानुष्ठानमथ
इतिसापिहविःशेषभोजनचहितत्वादयास्तः किंचसर्वैरपिप्रयोगेनसर्वसंस्कारमंत्राउक्ताः
चोलादौहेममंत्राउक्ताः अथप्रधानकरणीभूतराधामंत्राः अभिप्रतास्तत्रगर्भाधानेपुनः
शायुक्तदपमितिमूर्ध्नाभिमर्शनार्थसूक्ताद्यंगमंत्रस्यसमावर्तनेहोमसाधनस्यममाग्नेवर्च इतिसू
क्तस्यतत्रैवस्मृतत्वमेइत्यादेर्लिखनं विवाहादौभार्यात्वापादकप्रधानभूतहोमसप्तपदीमंत्राणाम
लिखनमितिकथमिह पूर्वापराविरुद्धप्रमाणशून्यमतोयालिखनमादर्तव्य अतःस्वरूपतःकार्याः
सर्वे तत्रपूर्वादिकुंडेषुचमोमादृगादिशाखीययजमानसंस्कारप्रधानहोमाःकार्याः उल्लेखनोप
लेपनेध्माधानावाराज्याभागाः स्विष्टकृदाद्युत्तरांगानिचनकार्याणि तद्रूपकाराणांसिद्धत्वात्
सूतत्रान्यानिपुरोडाशप्रयाज्ञानुयाजनानुष्ठानवत् पाशुकेरथंतरूपकारासिद्धेः अत्रगर्भाधाना
दित्रयनिष्क्रमणप्राशसहितषोडशसंस्कारपक्षेनिष्क्रमणप्राशयोगनपंचयज्ञसाहित्येनानवि ८२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

८२
२

त्रुटिपत्रमिदं अशीतिपत्रसंख्याको सार्द्धपृष्ठस्य— तृतीयपङ्क्तौ [illegible]

८२
२

यानिर्वृत्तिः प्रतिमाया असंभावात् अन्यत्रापि संस्कारेषु वाधितं लुप्यत इति दिक् षोडश
क्रियाभावात् स्त्रीशूद्रयोर्हिरण्यगर्भदाने अनधिकारः इति केचित् तन्नान्ताचायद्विनारी
एवं ब्रह्मासंसभवः यः करोति महापुण्यं तस्या विश्रुतयत्फलमिति हेमाद्रौ हिरण्यगर्भप्रक
रणे विष्णुधर्मोक्तेश्च स्त्रीणामधिकार एवागमीत् आसंसभवं हिरण्यगर्भं स्त्रीशूद्रास्क
सधर्माणः इति वाक्याच्च शूद्रस्येति तथा सूच्यादिकं च गुरवे दत्वा मन्त्रगिमंजपेत् मंत्र
प्रयोगोऽयः चतुर्भिः कलशैः भूयस्ततस्ते द्विजपुंगवाः स्नानं कुर्युः प्रसन्ना गाः दि
व्याभरणभूषिताः देवस्यत्वेति मंत्रस्य स्थिते कनकासने चतुर्भिः कुण्डसमीपस्थैः कु
र्युः कारयेयुः मंत्रः प्रयोगे ततो हिरण्यगर्भेति भ्याद्द्याद्विचक्षणः अत्रापि सर्विगा
चार्याणां दानद्रव्यविभागस्तुलापुरुषवदवगंतव्यः तत्पूजाः सर्वभावेन बहवाबातदाज्ञया
७००

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दा.नं. तन्नोपकरणं सर्वं गुरवे विनिवेदयेत् पादुकोपानहछत्रचामरासनभाजनं ग्रामं वा
८३ विषयं वापि यच्चान्यदपि संभवेत् विषयो ग्रामसमूहः अन्यद्रत्नादि ग्रामादिकं च तुलापु
रुषवत् अत्रापि दक्षिणात्वेनान्वेति अत्राप्यात्मालंकारं गुरवे दद्यात् इति हिरण्यगर्भ
दानविधिः अथ तत्प्रयोगः देशकालौ संकीर्त्य सकलकलिकलुषनिवृत्तिसंभावित
नरकनिमग्नपित्रादिपुरुषशतविविधबंधुपुत्रपौत्रादिसमुद्धरणपूर्वकसिद्धसंघस
वितत्वाप्सरोगणकलितचामरमालावीज्यमानत्वेकैकमन्वंतरसमयाविछिन्नसर्व
लोकमहितत्वकामोऽहं श्वो हिरण्यगर्भदानं प्रतिपादयिष्ये इति प्रतिज्ञाय तुलापुरुषव
त् गोविन्दो मापति विनायकपूजा विप्राज्ञा गृहाण मातृपूजाभ्युदयिकश्राद्धपुण्या
हवाचनगुवाद्यावरणमधुपर्कदानमंडपपूजा गुर्वादिविनियोगान्तं कुर्यात् अत्र
३०

गुरुर्यजनन्नशाखीय एव ततो गुरुर्वेद्यां षोडशोपरिस्थापितति लद्रोणोपरि प्रागुक्तं हि
रण्यगर्भपात्रं ऋत्विग्भिः सहानीय स्थापयेत् ततः कुण्डमध्ये हेमपद्मं निधाय कुण्डं
दशाघृतक्षीराभ्यां पूजयित्वा कुंडस्य बहिः पार्श्वयोर्दश खड्गानि छुरिकां सूचीं हेमनालं
उपवेशनपंक्तिं आदित्यप्रतिमानाभेरावरणवस्त्रं हेमोपवीतदंडकमंडलूमिति स्थापयेत्
ततः ॐ हिरण्यगर्भायेति सपिधानं हिरण्यगर्भं पूजयेत् कुंडसमीपस्थकुंभस्थापनग्रह
स्थापनादि पूर्णाहुत्यभिषेकांतं तुलापुरुषवद्देवमभिषिक्तः यजमानः स्नातः शुक्लवस्त्रा
लंकारादियुक्तो गृहीतकुसुमांजलिः प्राङ्मुखः पात्रमामंत्रयेत् नमो हिरण्यगर्भाय हिरण्य
कवचाय सप्तलोकसुराध्यक्षजगद्धात्रे नमो नमः भूर्लोकप्रमुखा लोकास्तव गर्भे व्यवस्थिताः
ब्रह्मादयस्तथा देवा नमस्ते विश्वधारिणे नमस्ते भुवनाधार नमस्ते भुवनाश्रय नमो हिरण्यगर्भाय गर्ते
२२०

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान.
८४

पितामहः यतस्त्वभवभूतात्मा भूतभव्यव्यवस्थितः तस्मान्मामुद्धराशेषदुःखसंसारसागरात्
ततःपात्रे पुष्पांजलिं प्रक्षिप्य समंगलघोषं तत्र प्रविशेत् गुरवस्त्विजिस्तत्पात्र विधिना
नाद्धारयेयुः यजमानस्तु तत्रोदङ्मुखो दक्षिणवामुष्योः क्रमात् धर्मराजचतुर्मु
खो गृहीत्वा जान्वोः शिरः कृत्वा द्वासप्तचका विछिन्नसमयमासीत् ततो गुर्वादियज
मानस्य पितरौ तस्थानीयमन्यद्वा मिथुनमानीय तद्वाराधः यत्रगतरंध्रयामध्ये द
क्षिणरंध्रे शक्तिबीजेन दूर्वारसंसेचयेदितिगर्भाधानं पुंसवनस्य ध्यानमात्रं सीमन्ते गुर्वा
द्यन्यतमः सोदुंबरफलैरेकविंशतिकुशैरधःपात्रकाष्ठनीकं सीमन्तं शक्तिबीजेनोन्न
नीयं ॐ आतेगर्भयोनि मिति प्रजापतासूक्तेन अग्निरैतितिजीवपुत्रेण च दूर्वारसं पूर्व

२७३

के रंध्रे आसिच्य क्रकूशाखीयादियजमानक्रमेण प्रागादिकुंडे समस्तव्याहृतिभिरेकामा
ज्याहुतिं जुहुयादिति इदमेवानवलोभनं सीमंतोन्नयनस्य स्तमुक्तं एवमुत्तरसंस्कारेष्वपितत्
कुंडेषु होमः ततो गुरुः शुभलग्ने यजमानमुखात्प्याश्वलायनयजमानस्य जातकर्मनामकरण
अन्नप्राशनचौलोपनयनव्रतचतुष्टयानि कुर्यात् तत्रान्नप्राशने पायसभोजनं चौले मातुरुत्संगोपवेश
नाभाव इति नारायणः उपनयने अग्न आयूंषि स्वाहुतिचतुष्टयवपनमेधाजननादि स्नाय व्रतपत्नये
बटुं परिददामीति परिजनास्त्वं मेखलदंडभैक्षचर्यव्रताचरणाभावः गायत्र्याः स्थाने तत्सवितु
र्वृणीमहे वयं देवस्य भोजनं श्रेष्ठं सर्वधातमं तुरं भगस्य धीमहीति कृत्उपदेशः अन्यत्तुल्यं स
मावर्त्तनविवाहे यजमानः कुर्यात् विवाहस्तत्त्रिंशन्निष्कमूल्यसुवर्णघटितप्रतिमयासह तत्राग्नि
परिणयनसप्तपरीक्रमणध्रुवारुंधतीदर्शनानि वर्तते लाजहोमस्तु स्रुचैव अन्यत्तुल्यं श्राद्धं
तु यजमान एव कुर्यात् मदनदामोदरस्य यत्तु पंचमहायज्ञाः कार्याः नश्राद्धानवलोभनमित्याहुः य
समावर्तन विवाहौ स्वयं यजमानः कुर्यात् विवाहस्तत्त्रिंशन्निष्कमूल्यसुवर्णघटितप्रतिमया
सह तत्राग्निपरिणयनसप्तपरीक्रमणध्रुवारुंधतीदर्शनानि वर्तते लाजाहोमस्तु स्रुचैव

२७४

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान.
८५

गुणारवीयानांतुजातकर्मादिषु प्राजापत्यमैद्रमाग्नेयंसौम्यंचत्वारिदेवव्रतानि निष्क्रमणंचोक्तं नामक
रणं नोक्तमितिविशेषः छंदोगानान्तुनामकरणमरणमस्ति अन्नप्राशनंनास्तिगोदानव्रतंकेशांतव्रतम्
चत्वारिवेदव्रतानिवृत्ति अथर्ववेदे जातकर्मनिष्क्रमान्नप्राशनगोदानोपनयनसावित्रव्रतमेव सावित्री
व्रतंविसर्गसमावर्तनं विवाहपंचयज्ञाउक्ताः एतेषामनुष्ठानप्रकारः तत्तच्छास्रयावोध्यः शिष्टास्तु
सर्वेषांसंस्काराणामनुध्यानमात्रं कुर्वंति ततोयजमानदर्शखंडादिगुरवेर्पयेत् नमोहिरण्यगर्भाय
त्यादिप्रयुक्तमंत्रद्वयेननमस्कुर्यात् ततः कुंडसमीपस्थकलशजलैर्देवस्यत्वेत्यादिनाअद्य
त्वा दिप्रयुक्तमंत्रद्वयेन ... विसर्जितः सरवीभवेतित्विमंत्रेणकनकासन
जातस्यतेंगानि अभिषिच्यामहेवयं दिव्येनानेनवपुषा विरजो ... सुखीभवेति ... कनकासन
स्थयजमानमभिषिंचेयुः ततोदेशकालौसंकीर्त्यषोडशिकलेत्यादौमहितत्वकामइत्यन्तमुक्त्वा
तिलद्रोणोपरिस्थमिदंहिरण्यगर्भपात्रं सवितानं ... भागव्यवस्थयास
प्रददे नममेत्यकालपुनरुत्थेयदेशकाद्युक्त्वे तद्दानप्रतिष्ठासिध्यर्थमिदंसुवर्णादिदक्षिणागुर्वादि
भ्यः संप्रददइत्यस्तकारीनानार्थिभ्यापियथाशक्तिदत्वापुण्याहवाचनंकृत्वाविसर्जनादि
५८

तुलापुरुषवत्सर्वंकृत्वाप्तमालंकारादिगुरवेदद्यात् इतिहिरण्यगर्भप्रयोगः अथब्रह्मांडमा
त्स्ये अथातः संप्रवक्ष्यामिब्रह्मांडविधिपूर्वकं यद्वरिष्ठंसर्वदानानांमहापातकनाशनं पुण्यं
दिनमथासाद्यतुलापुरुषदानवत् ऋत्विङ्मंडपसंभारभूषणाच्छादनादिकं लोकेशावा
हनंतद्वदधिवासनकंतथा कुर्याद्विंशत्पलादूर्ध्वमासहस्राच्चशक्तितः शकलद्वयसंयु
ब्रह्मांडकांचनंबुधः शकलः खंडश्चत्तच्चब्रह्मांडं कुंभच्छायोभवेद्यावत्कूर्मतोत्यादिशिचंद्रमाः
उदितः शुक्लपक्षादौवपुरंडस्यतादृशं कुंभच्छायोनामग्रीवाहीनकुंभाभइत्यर्थः दिग्गजाष्टक
संयुक्तंब्रह्मांडकां ~~चनंबुधः शकलः खंडयुक्त~~ ब्रह्मांडं वेदांगसमन्वितंलोकपालाष्टकोपेतं
मध्यस्थितचतुर्भुजं शिवाच्युतार्कशिखरमुमालक्ष्मीसमन्वितं वस्वादित्यमरुद्गर्भंमहारत्न
समन्वितं वितस्तेरंगुलशतंयावदायामविस्तरं कौशेयवस्त्रसंवीतंतिलद्रोणोपरिन्यसेत् त
थाष्टादशधान्यानिसमंतात्परिकल्पयेत् दिग्गजाएरावतपुंडरीकवामनकुमुदांजनपुष्पदं
तसार्वभौमसुप्रतीकाः तल्लक्षणमादित्यपुराणे सश्रीभिश्चचतुर्दंतः श्रीमानेरावतोमतः पुष्पदं
५९

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

द.नं.
८६

पुष्पदंतो ब्रह्मसामा षड्दंतः पुष्पदंतवान् सामान्यगजरूपेण शेषादिकरिणस्स्मृताः षडंगानि शिक्षा
कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छंदो ज्योतिषमिति तल्लक्षणसूक्तानि ब्रह्मणो लोके साक्षसूत्राणि तानि तु द्विभु
जानि सुभास्यानि वामेन दधिकुंडिकाः कमंडलून् अथो दक्षसूत्राणि दक्षिणकरे तानि सुपश्चिमे चतुरो
वेदा इति वाक्यात् अंगानि च वेदस्थाने प्रधानं नीयमानं हित्वा अंगान्यपकर्षतीति न्यायात् स्थाप्यानि
लोकपालरूपाण्याह विश्वकर्मा चतुर्दंतगजारूढो वज्रपाणिः पुरंदरः शचीपतिः प्रकर्तव्यो नानाभरणभू
षितः पिंगभ्रूश्मश्रुकेशाक्षः पिंगाक्षो जठरारुणः छागस्थः साक्षसूत्रश्च सप्तार्चिः शक्तिधारकः इषत्पीतो
यमः कार्यो दंडहस्तो विजानता रक्तभ्रूः पाशभृत्कुद्धो निरृतिर्विकृताननः पुरस्थितः खड्गहस्तश्च भूतवान्
राक्षसैर्वृतः वरुणः पाशभृत्सौम्यः प्रतीच्यां मकराश्रयः धावेद्धरिणपृष्ठस्थो ध्वजधारी समीरणः दशोध्वर
थगः सोमो गदापाणिर्वरप्रदः पूर्वोत्तरे त्रिनेत्रश्च वृषभस्थस्त्रिशूलधृक् कपालपाणिश्चंद्रार्कभूषणः परमेश्वरः
उमारूपं देवीपुराणे चतुर्भुजा द्विबाहुर्वा द्विनेत्रा वा त्रिलोचना कुंडलालंकृता चंद्रशेखराभरणा नित्यं गोरोचन
निभा गौरी स्वालीकान्नवयौवना स्वस्तिका बाहुभ्यां कुचोपरि हृस्तस्वस्तिका कोटस्यर्थः गौरी चतुर्थी वामभाग
रूपनारायणेतु अक्षसूत्रकमंडलुधराभयहारितस्कंदं लक्ष्मीरूपं पाशाक्षमालिकाभोजसृणिभिर्याम्यसौम्य
योः पद्मासनस्थां कुर्वीत श्रियं त्रैलोक्यमातरं गौरवर्णां सुरूपां च सर्वालंकारभूषितां एकपद्मकरव्यग्रां वरदां द
क्षिणेतु उर्ध्वे ८७

क्षिणेतु उर्ध्वदक्षिणकरे पाशा मालेउर्ध्ववामे पाशांकुशो अधोवामदक्षिणयोर्हेमपद्मवर
मुद्रा दधतीति चतुर्हस्ते वेत्तिदामोदरः वसुरूपं प्रसन्नवदनाः सौम्यावरदाः शक्तिपाणयः प
द्मासनस्थाः द्विभुजाः कर्तव्या वरदाः सदा दामोदरीये निगमे अयो ध्रुवश्च सोमश्च सोमश्च
रश्चैवानिलोनलः प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवो नामभिः स्मृताः इति पद्मासनस्था द्विभुजाः प
द्मगर्भाभकान्तयः करा दस्कंधपर्यंतनीलपंकजधारिणः अथ संस्थितमेषादिराशयः
प्रावृतांघ्रिकाः मेषादिराशिरूपं दामोदरीये मेषवृषकर्कटसिंहवृश्चिकमीनाः स्वनामानु
रूपाः बाणाधरो दंपती मिथुनं करे द्वयधृतसस्यमंजरी कुमारी कन्या तुला हस्तो नरस्तुला
मृगास्योश्वजघनो मकरः घटशिरा नरः कुंभः प्रवृत्तांघ्रिकामोजाधच्छिन्नचरणाः इति स
मादराः इंद्राद्या द्वादशादित्याः तेजोमंडलमंगलाः इंद्रादि नामानि हारिवंशे इंद्रो विष्णुर्भगः
स्त्वष्टा वरुणोंशोऽर्यमा रविः पूषा मित्रोऽयमश्चैव पर्जन्यो द्वादश स्मृताः इति मरुतस्तु धावल्लक्ष्णा म
३५०

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान०
८५

रूढावरदाध्वजधारिणः उनयेचाशत शिवादिप्रतिमाः प्रागुक्ताः अष्टादश

ल ३

धा त्वा नेमत्वेकं द्रोणपरिमिता नागिकेशवेत ॥ हुंडुणानेन रापनं प्रद्युम्नं पूर्वरक्षिणो महगीर्दे
क्षिणे रक्षो संकर्षणमूर्तः दरं ॥ पश्चिमे चतुरो वैरागेनेन रुद्रमनः परं ॥ अग्नि तु नैरतो हेमे वायुदे
वमतः दरं समन्ता कुंडपीठस्थानं चं येन कांचनानुरूपं स्थापयेद्ध्वा सर्वतोतान् पूर्वके
भानं रक्षो वज्र अनंतशायनस्वरूपं विश्णुधर्मोत्तरे देवदेवस्य कर्तव्यः शेषस्तु सच्छुनुर्भुजः ॥ ए
कः पादे स्य कर्तव्यो लक्ष्म्युत्संगगतः प्रभो ॥ तथा करस्य कर्तव्यः शेषभोगांकसंस्थितः एकं
करोस्य कर्तव्यस्तत्र जानोप्रसारितः ॥ कर्तव्यो नाभिदेशास्य सत्पात्रस्थापरं करं ॥ नाभी संभ
तकमले सुखासीनः पितामहः ॥ नालं लग्नौ तु कर्तव्यौ पद्मस्य मधुकैटभौ ॥ शंखचक्रगदा
दीनि मूर्तानि परितोऽन्य सेन ॥ प्रद्युम्नलक्षणं पंचरात्रादिषु ॥ दक्षिणे करे पद्मं देयं वामे धनुः खम
धः करे चक्रं मध्ये तया वामे गदां दद्यात् यानुपः ॥ चापेषु ध्वाम प्रद्युम्नो रूपवान् विश्वमोहकः इति
क्रमनिर्णय पद्म्यसे रूपिणी तथा पितरूपानेलक्ष्मीप्रतिमा निवेदयानतु मार्कंडेयपुराणे ॥ सर्वस्याद्यामहा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान लक्ष्मीस्त्रिगुणा परमेश्वरी। मातुलिंगं गदां खेटं पानपात्रं च बिभ्रती। नागं योनिं च लिंगं च बिभ्रती न
८७ पमर्दिनी। संकर्षणरूपं विस्मृथ मंत्रि रेवासुदेवस्य रूपेण कार्यः संकर्षणः प्रभुसत्तु शुक्लवपुः का
यों नीलवासा यद्वन्नमः गदास्थाने मुसलं चक्रस्थाने च लांगलं। वेदलक्षणं महाभुजं घटेव स
ते। तथा। हृस्वं चतुर्भुजं स्वहेतां खड्गेन यान रोधनुः खेटं परं वीर मनिरुद्धं प्रवक्ष्ये इति नार
दीये। अग्निप्रतिमा प्रशस्ता। वासुदेवप्रतिमा यथा नारदीये वासुदेवः पीतः शान्तः सिताम्ब
रधरो अधभुजं योगम र्दोर्दं गां खड्गं हृदेशा पिनहस्तकः। धारयेत् रेखकं करे वेदत्तिणे गदाभि
ति। एतास्तु प्रतिमाः प्रकृतदान परिमाणात् पृथक्कार्याः एतानग्नेय पीठस्थाने वे पेन। पर्णकुंभा
न स्थापयेदित्यत्र समंतादित्यत्र फलनीयं तथा देवो च पनवादेयाः सहे मां चरोहनाः पादुकोपा दान ८०
नह छत्रचामरासनदर्पणेः भस भोज्यान्नदीपे तु फलमाल्यानुलेपनैः होमाधिवासनानि वस्तानि
तोवे रथं गवे रमसुत्वा रयेन्मंत्रैर्विः लत्वाथ प्रदक्षिणं स्नेहमावरेति। हेमसंज्ञः सवत्सा कृष्

रोहनाः एनाश्च दत्तिणार्थमुपकल्प्याः भविष्ये तु सुवर्णमेव दक्षिणार्थमुपकल्प्यमित्युक्तं। इम मुच्चार
येदिति। ब्रह्माण्डे त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य मंत्रं पठेत। तत्र मंत्रः कृष्णो गं प्रः एवं मणम्यामरविष्णुग भे
रं मार्ति जे भ्योदत्वा धात्वि भञ्ज्या भागद्वयं तत्र गुरोः प्रकल्प्यं समभक्ते शेषमनुक्रमेण। सम भक्ते
ष मिति। गुरोर्भागद्वयं प्रकल्प्यावशिष्टा भागाना मर्के के भागं विधात्वि भञ्ज्य वस्त्राविशति स
भ्य स्वर्णविगारे भ्यः समर्पयात्। दानवाक्यं तुलावदेव। तथा स्वल्पेव होमे गुरु रेक एव कृ यो
दध्येकाग्नि विधानपुरुषा। सप्त्व संख्यत मोल्पा वित्तेषाप्यत्र व स्त्राभरणादिकेन। अत्र मुहूर्तस प
लपत्त उत्तमस्तदर्द्धेन मध्यमस्तदर्द्धेनाधमः रत्न धमपत्त स्वल्पत्वेते य विंशति पलानि मिते स्वल्प
त्वाभिप्रेत्येके। एकाग्नि विधाने प्रतीयते तैक कुर्वमीति परिभाषायामुक्तं। एकत्वरूपाद्विः कंबिने सर्व
धे२ द पएतद्विलंपु रुषोत्र कुर्याद् ... दृग्न मधिनम्पमह्यावुमानानि तत्कल्पषविशुद्धनु पुराण धू२
एवं कृत्वा सुरमुपेतिम हाप्सरोभिः संसारपाशितपितामहपुत्रपौत्रबंधुप्रियापतिपिकलत्रशतानिहत्य

इतिब्रह्मांडदानं अथप्रयोगः यजमानो देशकालौ संकीर्त्य सकलपातकक्षयपितृपितामहप्रपिता[?]

१ः ब्रह्मांडदानस्य कलीकृतपातकोपमानंदत्त्वेव जननीकुलमप्यशेषं महत्पुत्रपौत्रवंधुप्रियपानीषि
दान ८८ कलत्रगुरुपरागतापकनारगाविलीनसकल
पातकाशेषमानकुलपातकौ पत्राकु
लीकरणसंतारणानंदपूर्वकाफलः संघसाहिनाविमानकरण कङ्कुराशि पददातिकामोहंब्रह्मांड
इमहादानंप्रतिपादयिष्ये इति संकल्प तुलावत्पदानवतभा रत्नोपवासोगोविंद पञ्जादि मुंडपप
आचार्यादिवित्रीमोगानंविद प्यात तत आचार्यावेदिकांचितयोड शास्वकोपरिस्थापितिलद्रोणोप
दि ४ रिब्रह्मांडस्थापयेत् एतत्प्रागादिदिक्षु गजाष्ट कमग्निमाः स्थाप्य पितापाश्रिमा पोर्वदवतुष्मंत
रिग्रंगषट्कमग्निमाः स्थापयेत् ब्रह्मांडोपरि ब्रीबोमात्सुतलक्ष्मीसर्पद्रग्नेमांमध्ये चतुर्मुखमग्निमा दा ८८
रंगषट्कमग्निमाः स्थापयेत् ब्रह्मांडोपरि ब्रीवो नातयुनलक्ष्मीसर्पदग्नेनां मध्ये वातोनोपव स्वे
मध्ये एवं समंतादष्टवसुहास्त्रादित्यमरुद्गणमग्निमानवरत्नानिवेपीत्स्यापयेत् तत्कोणोपव
णब्रह्मांडंवेष्टयेत् प्रत्येकद्रोणपरिमितान्यष्टदशधान्यानिपरितोनिधायपात्याादि दिक्षु गुरुपीठेषु

अनंतशायनमधुसूदनं प्रद्युम्नसंकर्षणवेदचतुष्टयानि रुद्रानिवाशदेवप्रतिमाष्टकं चनिधाय स्थापयेत्ब्रह्मांडो
अनंतशायन मधुप्रमप्रकृनिसंकर्षणवेदचतुष्टयानि रुद्रानिवाशदेवप्रतिमाष्टकं चनिधाय स्थापयेत् ततः पा
डादिप्रतिमाः क्रमेण नाममंत्रैः ताः पावोपिलादारभ्योरदापूर्णकुंभान् सवस्त्रान् स्थापयेत् ततः पा
दकोपानहच्छत्रचामरासनदर्पणभक्ष्यभोज्यफलमाल्यरीपानुलेपनमंत्रैः सहकोस्परोहनादि प्रका
दशधेनुरूपकल्पयेत् ब्रह्मांडोपरि विनानंवध्नीयात् ततः कुंडसमीपस्थकुंभस्थपनगृहस्थापनादि को
पूर्णाहुत्यभिषेकांतंतुलावत्रूपवत्पदमभिषिच्य यजमानः शुक्लवेषोजलिंव ब्रह्मांडं त्रिः प्रदक्षि
णीकृत्य नमोस्तु विश्वेश्वराय विश्वधामजगत्सवित्रे भगवन्नमस्ते सप्तार्षिलोका मरभनलोशागर्भेण सा न
इविनताभिरक्षा ये दुःखिताश्चेमुखकीनी भवंतु प्रयांतुपापानिचराचराणां त्वदानशास्त्राहपातको
नाशब्रह्मांडदोषाः मलयंगभोलिंगिपठेत् ततो यजमानः पाश्वीमतउपावेश्यगोरक्षकेन सहब्रह्मांडं द
त्वा धाविभज्यावा पापभागद्वयभागाष्टकमलिग्मोदद्यात् अद्यामुककाले सकलपातकक्षयकामरत्ने
नेसंकल्पवाक्यमुक्त्वा ब्रह्मांडमेतावत्सुवर्णरचितं तिलद्रोणोपरिस्थापितमेतत्सर्वोपस्कारं तंद

दान ८९ मभ्यं गुर्वादित्विग्भ्यः संप्रदद्यात् तिगुर्वी दिहस्तेषु जलं तेनाहं येन ब्राह्मणाश्च ब्रह्माण्डं स्वर्याप यजेत् द्वीपः। ततः
कृतेन तद्ब्रह्माण्डदानप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यं मायुष्येश्च मास्वेव गुरवे संप्रददे इति यान्॥ ऋत्विग्भ्योपि
यथाशक्ति हिरण्यं दक्षिणां दद्यात्॥ अल्पदेयद्रव्यत्वे गुरवे एव सर्वं एव यापश्चिमा यजनं कुर्यात् गृहस्था
पनहवनादिकं कुर्यात्। ब्राह्मणा पकारयोपि प्रयोगान्तर तत्का यानाम्वितं। ततो ग्रहवे महादिप्रजनी धां
दिवसर्जनान्ते गुरुः कुर्यादित्येकाध्वर्युपक्षे॥ इति ब्रह्माण्डदानप्रयोगः अथ कल्पतरुदानं॥ मा
त्स्ये॥ कल्पपादपदानाख्यमतः परमनुत्तमं। महादानं प्रवक्ष्यामि सर्वपातकनाशनं॥ पुण्यं दिन
मथासाद्य तुलापुरुषदानवत्। पुण्याहवाचनं कुर्याल्लोकेशावाहनं तथा। ऋत्विग्मंडपसंभारभूषणा
च्छादनादिकं। कांचनं नानाकारं पेशलं कारयेत् नानाफलसमायुक्तं नानाविहंगवस्त्राणि भूषणानि च का राम
रयेत्। नानाफलानि स्त्रीपुरुषगोगजवाजिमणिकनकरजतभक्ष्यफलादीनि निकेतनफलान्येव ८९
त्पन्ने शालीनास्त्रीपस्योर्ध्वं भासमस्थान्यकल्पयेत्। अर्धाकृष्ण सुवर्णस्य कारयेत् पलत्रयादूर्ध्वं कल्पपादप

कृपू१

दानार्थं प सुवर्णस्यार्धेन ब्रह्मादिमूर्तिमामाहितं कल्पपादपं कुर्यात्। द्वितीयार्धेन चतुर्धाविभज्ये के
कभागेन स्वदेवताप्रतिमासहितान् संतानादीन् कुर्यादित्यर्थः गुरुप्रस्थापरि ह्यास्त्र सितवस्त्रयुगा
न्वितः ब्रह्माविष्णुशिवादेवं पंचशाखं सुभास्करः। प्रस्थापार्श्वे शाल्यलं परिभाषापोर्दितः पार्श्वापल
या ब्रह्मादिप्रतिमाः मान्याकृता कामदेवमधस्ताच्च सकलत्रं प्रकल्पयेत्॥ विस्तृथ मंत्ररे कामदे
वस्ककर्तव्या रूपेणाप्रतिमो अश्ववाहः मकरध्वजः शरवपञ्चविभूषितः। चापबाणकरश्चैव म
दोद्धर्तलोचनः रतिः प्रीतिस्तथा शक्तिर्भद्रशाक्तिस्तयोर्ज्वला चतस्रस्तस्य कर्तव्याः पत्न्यो रूपमनो
हराः। चत्वारश्च करास्तस्य कार्या भार्या स्तनोपमाः। केतौ च मकरः कार्यः पंचबाणमुखो महा
निनिदामोदरी येतु चापेषु धर्कुमरेबोरुपवान्विष्णुमोहनं नस्त्रे वोके अप्रस्तादि भिरस्य
न्वेति सन्तानं पूर्वेन लढत्तरीपारोन कल्पयेत्। तुरीयांशोपरा इत्यर्थः। गुरुप्रस्थापरिगतं सि
तनवस्त्रयुग्मशास्त्रा पंचकफलान्वितं लोके मंदारादेधपि वस्त्रयुग्मायन्वेति मंदारं दक्षिणे पार्श्वे श्री

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

— ब्रह्मांडे पद्मासनाच सावित्री सा च सूत्रकमंडलुः इत्युक्ता २

दान २० पामांई पृतोपरि। पश्चिमे पारिजातं तु सावित्र्या सहजीरके। सुरभीं मं पूजनं कुर्यात् त्रिलेषु हरिचंदनं। तुरीपो
२० ऽशेन कुर्वीत सौम्येन फल संयुतं। तुरीयांशेनेति मंदार पारिजाताभ्यामप्यनेनैव पंचाप्येनेह कृत्वा केमा
र्घस्यानिवार्क परिभद्र बिल्वतरु तुल्याकाराः शिष्टावारादिनीरा मोदरः श्री मनिमोक्तो हिरण्यपु ग
सवत्सा ४ भंदाने। सावित्रीं तु सुरभीधेनुरागता मस्तकं तस्तनीम्नि सुरभी लक्षणेयुतां आदिकमापि मस्य परितयास्य
। कौशेयवस्त्रसंवीतानानेकुमाल्य फलान्वितान तथा ष्टोपर्ण कलशान पादुकासनभाजनं दीपिको
पानहछत्रचामरासनसंयुतं। फलमाल्य पूजनं रुद्र परिधानं नानकं। तथा पात्रास्ता धान्यानि समंता
द्रुपकल्पयेत्। अशनभाजनं। भोज्य परितभाजनं। धान्यानि प्रत्येकं द्रोणमितानि। होमाधिवास
नानेव स्थापितो वेदपुंगवः त्रिः प्रदक्षिणमावर्त्य मंत्रमेतमुदीरयेत्। अधिवासनानेनमानं प्रणिद्य राम २०
त्यादिकर्मांतरं पुण्याह वाचनं कृतेकुंभाग्राकलशः स्थापितरत्नद्वयं मंत्रः प्रयोगे तेपः एवं माने
स्यतं रया रेवे कल्पपादपं चतुर्भिः स्थापितालेभ्यः सेनानादीन्प्रकल्पयेत्। कुंडं वतुर्ध्य पसंवे धम्मो

कु१

कु२
२१ म्यक्रान्तिर्मेः सेनानारीनचतुरोरपादित्ति मरनः। चतुर्णां मेषु क्रान्तिजाम तत्व रण क्षितिहेमा कृतं
पंक्ता पकारेभ्यो न्येपरदक्षिणा देया। स्वस्याः तेकामिवत्कुर्या रोरेवा भिपजनं नवितं स्याद्यंकु
दीननचविस्मयवान भवेत्॥ अनेन विधिना यस्तु महादानं निवेदयेत्। सर्वदा द्विनिर्मुक्तः सो
ष्यमेधफलं लभेत्। अप्सरोभिः परिवृतः सिद्धचारणकिन्नरैः। भक्तानभयाश्रमनजो स्तारयेद्यो ग
पोत्र साम्मिनात्। स एव मानोदिवं एवं पर्वे पौत्रवान्। विमाने नार्कवर्णेन विपुलाके सगच्छति दिव
कल्पशतानि षोडश राजोभवेन्नर नारायणवलोपेतो नारायणपरायणः। नारायणकथासक्तो
नारायणपुरं व्रजेत् इति कल्पपादपदान विधिः अथ प्रयोगः। यजमानः देशकालो चारणानेन
वं पानकरूप पूर्वकाश्वमेधफल प्राप्ति पितृपुत्रादि स्वरोमसाम्मि भजभय स्वकीयतल्प संतार
णाप्सरः सिद्धचारणकिन्नर सेवितत्व सर्वत्व पमानत्व विमानार्कवर्णविमानकरण कविस्तु पर ग
मन पूर्वक कल्प शतानावच्छिन्नकालं वेत्स्य स्वर्गलोक निवास पूर्वक नारायण परायणत्व नारायण

तां ३

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

हेन नस्मवैलक्ष्वनारायणकथासरुतदिर्मीप्रमलोकराजराजत्वानेनरनाथ्यणाज्ञ्यामिकामः स्वः मि.२
८१ कल्पपादपमहादानेप्रतिपादयिष्यरन्तिसेकल्प्यमारयोपवासोगोविंदमंत्रपयजावाघोरितिवियोगा
तेकुमार्त ।ननोगुरुः षोडशोरचक्रवदेषुपरिगुरुप्रस्थानिधायनदुपरिचलावित्स्युजीवभास्क
रप्रतिमाभिः सहपंचशारवांसितनवस्त्रयुगान्वितंकल्पद्रुमसंमध्येस्थापयेन्वागुरुप्रस्थेसरा
रकाम प्रतिमयासहनिर्मितंसितनवस्त्रयुगान्वितसंतानंएवंतः स्थापयेत्वानुर्थेव घृत
प्रस्थोपरिश्रीप्रतिमान्वितंमंदारंदक्षिणतः स्थापयित्वा पश्चिमेनीरकप्रस्थोपरिसावित्री
प्रतिमान्वितेपूर्ववत्पारिजातंस्थापयित्वोत्तरेगोलप्रस्थोपरिसुरभीप्रतिमान्वितंहरिचंदनं
स्थापयित्वासर्वेषुमाल्यफलादिस्थापये तथाशाखायुदिक्कोशेपवस्त्रादिदुकूलानपर्णे रम
कलशान्स्थापयित्वापादकोपानच्छत्रचामरासनदीपवितानगोवार्कसहितायकल्पपादपाय ८
नमः। सदारकामसहिताय संतानाय श्रीसहिताय मंदाराय सावित्री सहिताय पारिजाताय सुरभी

हर दिवं २ ना १

सहिताय हरिचंदनायेत्येवंप्रकारेणयथासंभवमावाहनादिपूजां कृत्वा सं पूज्यवितानं च भीया
नं तं कुंकुमभीपस्थकुंभस्थापन ग्रहस्थापन पूर्वांगपर्णाहुत्यभिषेकोनंतुलापुरुषवत्त प
५८३ वमभिषिक्तोयजमानः शुक्लवेषः नपुष्पांजलिः कल्पपादपांश्रीः प्रदक्षिणीकृत्यनत्वा
मनउपाविश्यनमस्ते कल्पवृक्षाय चिंतितार्थप्रदायिने। विश्वंभरायदेवायनमस्ते विश्वमू
र्तये। यस्मात्त्वमेव विश्वात्मा ब्रह्मा स्थाणुर्दिवाकरः मूर्तामूर्तपरंबीजमतः पाहिसनातनत्वम
वामस्तसर्वत्रमनंतःपुरुषोव्ययः सनातनो घेरूपतः सन्त्याहि संसारसागरात्तरस्य कामपुष्पांजलिं
नं ५ लिंदत्वा नत्वावीर्यपश्चिमतः सा त्वरोपेत्यायुक्तासर्वपातकरूपेत्यादिनारायणप्रयाम
श्रु ४ कामरस्येनउत्तरितेमुकगोत्राये त्यादिविजपणादक्षिणा सूत्राय तेभ्योगुरवेदमंकल्पपादपमल
ंकृतं स्थापितब्रह्माविष्णुजीवभास्करप्रतिमंगुरुप्रस्थोपरिस्थितंसितनवस्त्रयुगान्वितंकोशेय
सर्वीनेकलशाष्टकेसु

दानः ८२ माल्यपादुकासनभाजनदीपिकोपानहछत्रा ह
दिसाहितंसवितानंसंप्रददस्वीतिगुरुहस्तेजलंदद्यात्।गुरुश्चस्वस्तीत्याहपूर्वकंदेवस्यलगेत र
प्रतिगृह्यकामस्तुतिंपठेत॥ततः एतस्मात्कार्यात्सिद्धयेहेमपंचग्रामरत्नादिकंचदक्षिणांतु
भ्यंगुरवेसंप्रददस्वीतिवाविदध्यात।एवंपूर्वतोगुरुप्रस्थापरिस्थितंसदारकामप्रतिमान्वितमि
त्यमाल्यफलाधुपकरणान्वितंसंतानंतुभ्यंवहुचायार्त्विजेसंप्रददस्वीतिदद्यात्दक्षिणतोयत्तप्रस्था
परि स्थमंदारसाप्रीपत्नेपत्रुर्विदार्त्विजे।पश्चिमायांतोदकस्थंसावित्रीप्रतिमान्वितंपारिजातं
सामगायर्त्विजेउत्तरतःस्थितमप्रस्थापरिस्थितंमलसुरभीप्रतिमान्वितंहरिचंदनमथर्ववेदे गम २२
दद्याचतुर्भ्योपिसुवर्णग्रामरत्नादिकं ४ दक्षिणांदद्यात।जापकादिभ्यःपृथक्कृदद्यात।यद्वा
हा२ योदीनसंततोप्यनदनुत्तपात्रेभ्योपिदद्यात।ततआचार्यःपुण्याहवाचनोतेपुनर्ग्रहादिपूजांकारयि

त्वायोदास्वदेवतानांविसर्जनंकुर्यात।इतिकल्पपादपदानप्रयोगः।अथगोसहस्रंमात्स्ये अथातःसं
प्रवक्ष्यामिमहादानमनुत्तमं।गोसहस्रप्रदानाख्यंसर्वपापहरंशुभं।पुण्यांतिथिमथासाद्ययुग
मन्वंतरादिकां।पयोव्रतंत्रिरात्रंस्यादेकरात्रमथापिवा।लोकेशावाहनंकुर्यात्तुलापुरुषदान
वत।पुण्याहवाचनंकुर्याद्धोमःकार्यस्तथैवच।बहिर्मंडपसंभारभूषणाच्छादनादिकं।वृषल वचे५
क्षणसंयुक्तंवेदिमध्येधिवासयेत।गोसहस्राद्विनिष्क्रम्य गवांदशकमंसाद्य।पयोभानंदा
नालंकृतं वस्त्रपुष्पैःसुरूपोनीरुकमाल्यैःपद्मकेशिरउन्नतस्कंधककुदरजुचलापनकेवल
भिस्तादी।निर्घोसर्गप्रकरणमात्स्यात्रानीलल्लक्षण।निर्वास्यायाणतस्मुहूर्ततत्रस्तलंप्रदित्सोगोसहस्रां
दिविनिष्क्रम्येमनिर्गतोतरगोसहस्रादित्यर्थः।नयान्वरत्नाधिकंगोसहस्रसंक्षेप।तत्राप्यधिवासनीय
सवत्समधेनुदशकं।सहस्रगो प्रतुनादरणंधेनुस्यादररनिर्विवेकरनीकेचित्।
गोसहस्रंवाहि।कर्पोदस्तु माल्यादिभाषितं।सुवर्णशृंगौरौप्यपादसमन्वितंवहिःकुर्यान्मंडपा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

सुवर्णघंटिकासुक्तं ताम्रदोहनिका
षान वहिः संसादयेत। अतः प्रवेश्य दशकं वस्त्रमाल्यैः सुपूजयेत। सुवर्णघंटिकासुक्तं ताम्रदोहनिका
९३ न्वितं। सुवर्णतिलकोपेतं हेमपट्टैरलंकृतं। कौशेयवस्त्रसंवीतं माल्यगंधादिभूषितं। हेमरत्नैरु
तं। श्रृंगाभ्यामथ रौप्याभ्यां शफाभिस्तं। पादुकोपानहच्छत्रचामरासनसंयुतं। सुवर्णघंटिकेत्यत्र सुवर्ण श्री ४
नैः श्रृंगैः शृंगाभ्यां मेरौप्यापितशोभितं। पादुकोपानहच्छत्रचामरासनसंयुतं। अत्र श्रृंगेषु सौवर्णिके
ताम्रदोहनिका हेमपर्सं सहस्रसुवर्णघानि स्यत्तथैव मृगसिद्धे। अत्र श्रृंगे सौवर्णिके
त्राहीरगतिशृंगग्मिन हेमपरः सहस्रसुवर्णं शाखाहस्तथैव भग्नसिद्धे। अत्र श्रृंगेषु सौवर्णिके
रवुराः पंचपलाः पंचाशत्पलं दोहनपात्रमित्यन्यत्रोक्तं ग्राह्यमिति केचित् यथा ताम्रदोहनी परे या
हुकोपानहादि पंचकं प्रत्येकं गोदशकसमीपे स्थाप्यं। गवां दशकमध्ये स्यात्कांचनो नंदिकेश्व लं ४
रः कौशेयवस्त्रसंवीतो नानाभरणभूषितः। लवणद्रोणशिखरे माल्येक्षुफलसंयुतः। उर्ध्वस्त्री
नेत्रोर्ध्वभुजः सोम्यास्यो नंदिकेश्वरः। वामे त्रिशूलभृद्देवो दामा लासमन्वितः। उर्ध्वराजीस्थी राम
तरस्तर्पेः कुर्यात्पलशतादूर्ध्वं सर्वमेतद्रोषतः। शक्तितः पलशताहस्रांत्रितयं यथा वरेवतु। साभरणा ९३
नंदिकेश्वरमनीमणार्थमेतन्मंत्रं मानमनिहे मात्रे। गोभूषणाद्यमेतन्मध्य एवो नदानसागरदो

गोदानेष्वदशगोदानसर्वमेतन्मत्स्यकल्पं चैव। गोदानाख्यं महादानं समदशाभिमदानसोख्यं पुराणं दृष्टं
मेयासाधमीतमंगलगीतस्वनैः सर्वौषधुदकस्नानस्नापितो वेदपुंगवः। इममुच्चारयेन्मंत्रं गृहीत
३ कुसुमांजलिः। मंत्रः प्रयोगे नेयः दत्त्वा मेयपनतो दर्घा रवेनंदिकेश्वरं। सर्वोपकरणोपेतं गोप्रणेचा
४ चरणाः। कृत्विग्भ्यो तुमेके कोदशकाहृ निवेदयेत्। गवां दानमथैकैन दर्थ्यावादिदानं दशापदा को ३
८ ध्यवारं भिन्नेभ्यस्तदनुत्तया अन्येभ्यस्तिन्नउदासानास्थावंधाः सर्वपत्तेषु गुरवे द्विगुणादेयाः दान नैकावहु
या मनोरोषकरी भवेत्। वक्ष्यत्येकस्य दातव्या श्रीमदारोग्यपुरदृपेस्थावमेवाणु पादापिमहदाना भ्यो ५
नुकीर्त्तनेन। दिनं ब्रह्मचारी स्याद्यदीच्छेद्विपुलां श्रियं। अनेन विधिना यस्तु गोसहस्रप्रदो भवेत्॥ स
र्वपापविनिर्मुक्तः सिद्धचारणसेवितः। विमानेनार्कवर्णेन किंकिणीजालमालिना। सर्वेषां लोकपा
लानां लोके संपूज्यते नरैः। प्रतिमन्वंतरं तिष्ठेत्पुत्रपौत्रसमन्वितः। सप्तलोकानतिक्रम्य ततः शिवपु
रं व्रजेत्। दानमेकोत्तरं तदर्शितं तारयेद्बुधः। मातामहानां तद्वत्पुत्रपौत्रसमन्वितः यावत्कल्पशतानि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान-
९४ ऐतराजराजोभवेत्ततः। अश्वमेधशतं कृत्वा शिवध्यानपरायणः। शैवं योगमास्थाय ततो मुच्येत
बंधनादित्यादि। अथ प्रयोगः। यजमानोधिवासनदिनात्पूर्वस्मिन्नेकाहं वा दुग्धमात्राहारोधिवा
सनदिने येत्यायुक्ता सकलपापसपानंतरं सिंहवारणसेवितत्वार्कवर्णसवर्णकिंकिणीजालमा
लिविमानारोहणोत्तरं केकमन्वंतरावधिनंद्रादिसकललोकपाललोकाधिकरणकपुत्रपौत्र
समन्वितानेशासामरकर्तृकपूजापूर्वकसमस्तलोकातिक्रमेणोत्तरपुत्रपौत्रसमन्वितात्रीवालय
गमनैकोनस्थानपितृमातामहकुलतारणकल्पशतावधि [illegible] शैवपुरनिवासानंतरराजरा
जोभवनाश्वमेधशतकर्तृत्वशिवध्यान। परत्वविशुसाद्भ्यपत्रयोगस्थानहेतुकसंसारमो
चनकामोहेगं सहस्रदानेस्य: [illegible] मकल्प्य उपवासगोविंदादिपूजां मेरुपर्वत दान
मावार्यादीवृत्ति योगानेकृत्यान। [illegible] मध्ये षोडशारं [illegible] पुष्पे [illegible] ष ९५
धेनुदशकं च वस्त्रमाल्यसुवर्णघंटासुवर्णतिलकसुवर्णशृंगरौप्यखुरदोहनपात्रकोशोपवला

पादुकोपानहछत्रचामरासनंसुपरीभितं वेद्याः पश्चिमः स्थापयेत्। मेरुपार्श्वे [illegible] गोमहस्त्रं सुवर्ण
शृंगादिसहितं चाधिवासयेत्। ततः सप्तवर्णादना मध्ये षोडशारस्थलवणद्रोणोपरि कोशायथ
९२ स्त्रसंवीतं माल्य [illegible] फलादिसंयुतं श्रीगुरुनंदिकेश्वरं स्थापयेत् पत्र पंडुपरिवितान भी पार्श्वे
ततः केंद्रसमीपस्थकुंभस्थापनगृहस्थापनपूर्णं कृत्वाभिषेकांतं तुलापुरुषवत्। ततो यजमानं श्व५
पश्चात्स्थितापृथ्व्या [illegible] परायसमुद्र [illegible] केनमावो विश्वम [illegible] एकवा लोका
धिवासिनी [illegible] रोहिणी [illegible] मोनमः गवा मंगेषु तिष्ठति भुवनान्येकविंशतिः। ब्रह्मादयस्त
थारेवारोहिण्यः पांतु मातरः गावो मे अग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः गावः [illegible] मोनेस्तु
वां मध्ये वसाम्यहं। यस्मात्त्वं वृषरूपेण धर्म एव सनातनः॥ अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन॥ गोनं२
[illegible] ततो वेदिपश्चिमभागे [illegible] पकुशान्ति [illegible] संकल्पादि पी
[illegible] संसारमोचनकामस्त्वं [illegible] सुवर्ण [illegible] सवपलकादि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

योपरिस्थितनंदिकेश्वरसहिताः पादुकोपाहनछत्रचामरासनसंयुतं सवस्त्रसुवर्णालंकृतधेनुर
दान· त्नकसहिताः सहस्रगाः विनायकादिपस्करसहिताः अमुकामुकशर्मभ्यो गुरुर्भ्यो हं संप्रददातीद
९५ दात्रे तेपि स्वस्ति स्वस्त्याद्युक्त्वा पुत्र [illegible] ग्रहीतग्स्य रुद्राय गोमित्या युक्त्वा स्वस्वकामस्तुतिं पठेयुः दाना
दानमानिष्ठार्थे ते पुरदक्षिणा दद्यात् सोपकरणनंदिकेश्वरं मत्स्यसहृषभं धेनुदक्षिणा सोपकर न ५
णधेनुद्वयं गोसहस्रा घृतानुरूपं गुरवे दद्यात् ॥ कृत्विग्भ्यश्च दक्षिणा गौतानामेकामेकां गोस
हस्राच्च प्रत्येकं दानमित्येकः पक्षः जापकादीनामन्ये वदक्षिणादेया ॥ ग्रामादिनामं तोष्यपश्चे
छ्राविभागार्थमेकागुरुं ॥ ततः पुण्याहवाचनांते गृहदंजनतद्विसर्जनादि सर्व पक्षमीक्ष्य वेतश्रीका दान
मत्वा स्मिन्दिने दुग्धमात्राहारो ब्रह्मचारी भवेत् कर्म साद्गुण्यार्थं यथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ ॥ ९५
इति गोसहस्रदानप्रयोगः ॥ अथ पहिराएधन्तुः ॥ ॥ मात्स्ये ॥ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि कामधेनु
विधिं परं ॥ सर्वकामप्रदं नृणां सर्वपातकनाशनं ॥ लोकेशावाहनं तद्वद्धोमः कार्योधिवासनं तु

लाद्गुरूपवत्कुर्यात्कुंडमंडपवेदिकाः स्वल्पे त्वेकाग्निवत्कुर्यात्कुंडमंडपौ न
लाभुरूषवत्कुर्यात्कुंडमंडपवेदिकाः स्वल्पेप्येकाग्निवत्कुर्याद्गुरुरेव समाहितः ॥ कुंडमंडपेति
गोविंदपूजादिब्राह्मणभोजनांतधर्माणामुपलक्षणं ॥ गुरुरेवेत्यात्विग्विधानंजापकानां को ८३
चन स्यादिति गुरुरुत्स्वेपे तुं तत्संवकारयेत् ॥ उत्तमा पल साहस्रसैर्द्धनतुमध्यमाकनीयसीनद
र्द्धेनकामधेनुः प्रकीर्तिता यद्यपि योवनादिवस्सह स्राणां गणः साहस्रं वदुवचनेन चतद्ध
त्वेतुक्तेनवसहस्रपलानीति भातितथापि कल्पतरुवीचयकर्षवदुत्कर्षोपितत्तुल्य एवोच्चितः उ
पनामतामेति वत्साहस्रेरितिवत्तानुरोधेन दैर्घ्यं पलपदस्यापि पूर्वनिपातआर्षः तेनपलस
हस्रेणेत्यर्थः रूपनारायणदामोदरादयोप्येवं ॥ पल साहस्रीति यादो प्यमुमेवार्थं संवदति ॥
शक्तेनात्रिपलादूर्ध्वं अशक्तो न विहिकारयेत् ॥ गुडधेन्वादिषु चतुर्थांशेन वत्सः स्यादित्यभिधाना
त् ॥ अत्रापि सस्वर्णचतुर्थांशेन वत्सः कार्यः इति निबंधकृतः वेयांकस्याजिनं न्यस्य गुरुप्रस्थ
समान्वितं ॥ न्यसेदुपरि तां धेनुं महारत्नैरलंकृतां ॥ कुंभाष्टकसमोपेतां नानाफलसमन्वितां

धा

दान ॥ भाजनं भोजनपात्रं ॥ कौशेयपट्टवस्त्रं यथाशक्त्या धान्यानि सप्त तान्यपि कल्पयेत् ॥ दश द्रोणात्मकं तत् दी
९६ द्रोणानाफलसमन्वितं ॥ भाजनं वा सनं तद्वत्ताम्रदोहनकं तथा ॥ नद्यप संख्यातां गौ पात्रपत्राभरणा
भिरामां ॥ सचामरां कुंडलिनीं सघंटां गणीत्रिका पादुकरौप्यपादां ॥ रसैश्च सर्वैः पुरतो भि
जुष्टां हरिद्रा पात्रुष्य फलै रनेकैः ॥ कुंडलिनीं कर्णयोः कुंडलयुक्तां ॥ अत्रा त्रिकुसुमवरुद्राक्षे राभि
त्रि विंतानकं चोपरि पंचवर्ण ॥ गणिका अक्षमाला दामोदरीये त्रुगोलन्ति केन्तिपादः पादकिंकिणीति
नदर्थः ॥ पादुके गं पादुको काष्ठमय्यौ रौप्यैरीप्याले कारः ॥ तद्येयमपि पादे खुर स्थाः ॥ अत्रा त्रि
जीरकं कुस्तुंबुरुधान्याकं ॥ रसैर्मधुराम्लतिक्तकटुकषायलवणाः सद्द्व्ये ॥ स्नानस्नानीमं ग
लवेदघोषैः प्रदक्षिणीकृत्य सपुष्पहस्तः ॥ आवाहयेत्तां गुड धेनुमंत्रैर्द्विजाय दद्यादथ दर्भपा राम
णिः आमंत्र्य शीलकुलरूपगुणान्विताय विप्राय यः कनकधेनुमिमां प्रदद्यात् ॥ प्राप्नोति धाम स ९६
रंदरदेव जुष्टं कन्यागणैः परिवृतः पदमिंदुमोले ॥ विप्राय संकल्पचनमेकाग्निपक्षेनापकार

लर

भोन्येवदक्षिणा ॥ अनेकाग्निपक्षे तु तुलापुरुषवत्पक्ष त्रयमिति केचित् ॥ पक्षद्वयमप्येक एव
विशायेति तु युक्तं ॥ आमंत्रणमंत्रास्तु प्रयोगे स्पष्टा इति ॥ ॥ इति हिरण्यकामधेनुदा
नविधिः ॥ अथ प्रयोगः ॥ तत्र यजमानो धृत्वा युक्तः सर्वपापक्षयपूर्वक रुद्रकन्यागणैर्द्वादिसे
वितःशिवपदप्राप्तिकामः स्वो हिरण्यगर्भकामधेनु महादानमहं करिष्ये इति संकल्प्य
मंडपक्षा गणेशादि पूजादि गुर्वादि नियोगांतं तुलादानवत्कुर्यात् ॥ गुरुर्वेद्यां षोडशारं वे स्पृश्य तद्य परि
५ कृष्णाजिनं प्राग्ग्रीवमुत्तरलोमकं न्यस्य तदुपरि गुडप्रस्थं न्यस्य तदुपरि पलत्रयाधिकपंचाश
त्कि हेमीकामधेनु सालंकारां निर्माय प्रत्यग्रीयभागनिर्मितवत्सं तत्तान्येभ्य खदक्षिणादिग्वास्थि
तं विधाय पंचरत्नालंकृतां कौशेयद्व्य संवीतां सौवर्णनूपुरद्वयग्रैवेयकसौवर्णकुंडलद्वयघंटाप ५२
दर्किंकिणी काष्ठपादुकाद्वय रौप्यपादवस्तु पाभरणयुक्तां ताम्रदोहनान्वितां सचामरां धेनुं स्था
पयित्वा तत्सं मंगलद्रव्यैरिपूर्णकुंभाष्टकं नानाफलानि अष्टादश धान्यानि इक्षु दंडाष्टकं भोजनभा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

४१२ जी१

दान जनंपीठदीपच्छत्रपट्टसद्रूप्याणी हरिद्रापुष्पाणीर कंधान्याकंरार्कादि स्थापयेत॥ततोवि
८७ तानेवध्वा भातींपूर्वकंनामंत्रेणयथा ज्ञानपुपचारैः प्रजपेत् ततः कुंडसमीप स्थाप
म२ न पूर्णाङ्कुंभं तत्तोभिषेकांतं तुलापुरुषवत्॥ एवमभिषिक्तो पुत्रमानोगृहीत कुसुमां
जलिः तां प्रदक्षिणीकृत्योपाविश्य ॐ पालस्मीः सर्वभूतानां याच देवेष्ववस्थिता॥ धेनुरूपेण
सादेवी ममवृत्तिं प्रयच्छतु॥ देहस्था याच रुद्राणी शंकरस्य सदाप्रिया॥ धेनुरूपेण सा देवी
ममपापं व्यपोहतु॥

॥विष्णोर्वक्षसि यालक्ष्मीः स्वाहा याच विभावसोः चंद्रार्कशक्र
शक्तिर्या धेनुरूपास्तु सा श्रिये॥ चतुर्मुखस्य यालक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनदस्य च॥ लक्ष्मीर्या लोकपाला राम
नां सा धेनुर्वरदास्तु मे स्वधा या पितृमुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां च या॥ सर्वपापहरा धेनुस्तस्मात् ८७
तिं प्रयच्छतु॥ ॥ इतिगुडधेनुमंत्रः॥ वाक्यं ॐ त्वं सर्वदेवगणमंदिरमंगभूता विश्वेश्वरि त्रिपथ

द१ मा२

गोधिपर्वजातानां॥ त्वद्दानशस्त्रशकलीकृतपातकानां प्राप्तोस्मि निर्वृतिमतीव परां नमामि॥ लोके
मथ्ये स्थित यलान्नुवीधारयिनीं त्रांसंघकोहिभवदुः खमुपैति मर्त्यः॥ संसारदुः खशमनाय मम
तः स्वकामं लोकामधेनुरिति देवगणा वदंति॥ इत्यामंत्र्याघ्र्यादिकं तेनांतसर्वपायुक्षमपूर्वक
रुद्रकन्यागणंद्रादसे विनाशी वपदमाप्तिकामः स्वर्गकामः ऐश्वर्यप्राप्तिकामो वग्रुरवे प्रवोक्त दधा५
वत्सपंचरत्नालंकारयुपेताममां कामधेनुं तुभ्यं संप्रददे इति ना॥ ततः कृत्वे तदानं प्रतिष्ठा
कंग्रामरत्नादिहिरण्यंवा संप्रददनममे निवेदन॥ ततः पुराणपाह वाचनानंतरं यज्ञमोनाग्रहादि
मेधस्य यालेत्यादिना विसर्जयेत॥ मंडपाद्युपकरणं गुरवे निवेदयेत॥ क्रमेमागताम्मिध्य मेना
मणान्नं भोजयेत्॥ इति हिरण्यकामधेनुप्रयोगः॥ मात्स्ये॥ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि हिरण्या
श्वविधिं परं॥ यस्य प्रदानाद्भुवनमनंतं फलमश्नुते पुण्यां तिथिमथासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनं
॥लोकेशावाहनं कुर्यात्तुलापुरुषदानवत्॥ कोलिघंडप संभार भूषणाद्यादनादिकं॥ स्वर्णं

अथ हिरण्याश्वदानम्॥३

Indira Gandhi National Centre for the Arts

त्रिन९

दान ९८ मिवृक्कुर्मा हेमवाजीम खेनतः॥ स्थापयेद् वेदिमध्ये तु कृत्स्नां तिलोपरि॥ कौशेयवस्त्रसंवीतं कां
रमयं हेमवाजिनं॥ शक्तितास्त्रि पलादूर्ध्वमासहस्रपलाद् बुधः पादुकोपानहच्छत्रचामरासनभाज
नं॥ पूर्णकुंभाष्टकोपेतं माल्येक्षुफलसंयुतं। शय्या सोपस्करां तद्वद्धेममानेन संयुतां॥ मा
नेन संयुतामीजी दीर्घः पाद्यशय्यादिद्रोषणे चान्तरामोदराद्याः कृत्स्वयानेनाश्वस्थ तिहेमा
द्रिमदनौ॥ ततः सर्वौषधिस्नानस्नापितो वेदपुंगवैः इममुच्चारयेन्मंत्रं गृहीतकुसुमाञ्जलि
:मंत्रः प्रयोगेऽस्ये यः एनमुच्चार्य गुरवेन मश्वं विनिवेदयेत्॥ गुरवे रातिकं विज्ञाम पुष्पल
जा॰ क्षणमिनिरत्नाकरपारितयो॥ गुरव एवेतिवावस्यानि मिश्राः पक्के वेदपलसुणे मा ना
भावात्॥ दत्वा पापक्षयाभ्रान्ता लोकमध्येतिशाश्वतं॥ गोभिर्विभवजस्सार्द्धकल्पितं पारि
पूजयेत्॥ सर्वधान्योपकरणं गुरवे विनिवेदयेत् इमं हिरण्याश्वविधिं करोति संपूज्यमा
नो दिवि देवजेन्द्रैः॥ विमुक्तपापः सपुरं मुरारेः प्राप्नोति सिद्धैरभिपूज्यमानः सान्नीति॥ ॥अथप्र

श्रु
यागः॥ यजमानः अथेत्यादि सकलदुरितनिवृत्ति समनन्तर [illegible] ब्रह्मलोकप्राप्ति पूर्वक रु
द्रलोकप्राप्तिकामः वर्तमानादि [illegible] स्वर्गलोकगमनान्तरा [illegible] विष्णुलोकप्राप्तिकामं दा
श्रोत्रियाय महादान महं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य गणपत्यादि पूजनादि मण्डप पूजनादि गु
दि रुपूर्वं गौरी विनियोगान्तं सर्वं पूर्ववत् कुर्यात्॥ ततो गुरुः पोडशारचक्रेन धान्यादि स्थानदु परि
त्रिपलादधिकसहस्रपलपर्यन्तं शक्त्या न सारसुवर्णघटितं भास्कर प्रतिमायुतं॥ महावाजिनं कौ
शेयवस्त्रसंवीतं शास्त्र स्थापयित्वा समन्तात् पूर्णकुंभाष्टकं पादुकोपानहच्छत्रचामरासनभा
श्रा जनमाल्येक्षुफलानि दत्वा धान्यानि स्थापयित्वा सोपस्करां शय्यां च संस्थापयेत् तत्र स्था
पकरणानि च ताम्रकलशोपधान [illegible] महिषशृंगमयोरगासनचेरतो बुलदर्पणनि
कंकति२ किंकिणीकाचामरव्यजनासनादीपिका पानपात्रघृतकांजनपात्रवितानाद्युपरि
॥ततो भास्कराधिष्ठितायहिरण्याश्वमन्तरानि मार्जन पूर्वकं मधास्थभवो यजेत् अभ्यर्च्यो परि

श्रा ९२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान॰ ९९ तानेवभीयात॥ ततः कुंडसमीपस्थंकुंभस्थापनपूर्णाहुत्यभिषेकांते प्रभूनिर्वन् एवमभिषि
क्तोयजमानो गृहीतकुसुमांजलिः हिरण्याश्वमंत्रैः प्रदक्षिणीकृत्योपदिश्य नमस्ते सर्वदेवेशाव
राहरणलंपट॥ वाजिरूपेणमामस्मात्पाहिसंसारसागरात्॥ त्वमेव सप्तधा भूत्वा छंदोरूपेणभा
स्कर यस्मा द्रावयसे लोकानतः पाहिसनातनेति॥ आमंत्र्यनमस्कृत्याधस्याद्वितेसकलसादि
प्यागुरुसंकल्पांते ह्रमेहिरण्याश्वेस्त्वाञ्जेना परिन्द्रसा तिलद्रोणोपरिस्थितंकौशेयवस्त्रसं
वीतंउपर्यारूढ मार्तंडप्रतिमंराप्यमाल्येक्षुफलादिपूर्णकुंभाष्टकसर्वोपस्कर ते प्रभुमुक गात्रो
यष्टरेवे संप्रदद्यात्रित्रूस्तेजलंनिक्षिपेत्॥ दानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णंतं कृत्वा ब्राह्मणान्भोजयेत्॥
॥ इतिहिरण्याश्वप्रयोगः॥ अथाहिरण्याश्वरथदानं॥ ॥ मात्स्ये ॥ ॥अथातः संप्रवक्ष्या दान ९९
म्यमहादानमनुत्तमम्॥ पुण्यमश्वरथंनाममहापातकनाशनं॥ पुण्यंदिनमथासाद्यकृत्वा
ब्राह्मणवाचनं॥ लोकेशावाहनं सर्वं तुलापुरुषदानवत्॥ ऋत्विक्मंडपसंभारभूषणाच्छादना

४ दीर्दक्षिणांसंप्रददइतिदक्षिणांदत्वाक्त्विगादिभ्योगाः शय्यातडपस्करांचगुरवेदत्वापुण्याहवाचनादिग्रहविसर्जना ४

रूपवाचत्

दिकं॥ कृष्णाजिनेतिलान्कृत्वा कांचनं कारयेद्रथं॥ अष्टाश्वं चतुश्चक्रं सकूवरं इंद्रनीलेन कुं
भेन ध्वजरूपेण संयुतं॥ लोकपालाष्टकोपेतं पद्मरागदलान्वितं तिलद्रोण मिनं आभा
रात्रिपलाद्ध्वंशक्तितः कारयेद्बुधः॥ भारः पलसहस्रंद्वयं स्त्रियोतुलापलशतं भारः स्यात्द्विशति
स्त्रुक्लेस्त्रभिधानात्॥ एतत्सुवर्णमानेकूवरध्वजालोकमालाश्वचक्ररक्षकसहितस्यैतिनिबंध
कृतः कूवरोयुगाधारकाष्ठं॥ लोकपाललक्षणं ब्रह्मांडउक्तं चत्वारः पूर्णकलशा धान्यान्यष्टाद
शेवतु॥ कौशेयपत्रस्य संवीतं उपरिष्टाद्वितानकं॥ माल्येक्षुफलसंयुक्तं पुरुषेण समन्वितं॥ पुरुष
णोष्टदेवनाप्रतिमया समन्वितमधिष्ठितं॥ छत्रचामरकौशेयवस्त्रोपानहपादुकाः गोभिर्विभ
वतः सार्धं दद्याच्छयनादिकं॥ अश्वाष्टकं नमं पक्षं चतुर्भिरथवाजिभिः॥ द्वाभ्यामथयुतं दद्या
देमास्यहृध्वजान्वितं॥ अष्टाश्वंचतुरश्वं वेतिकौवनाश्वपं॥ अश्वाष्टकेनेत्यादितुमत्स्यश्रुत्व
परमितिभेदः तत्राप्यश्वद्वयपक्षेहेमममायसिंहांकितध्वजपुंजा॥ अर्वाक्रीद्रप्रसद्योकौवनाश्वोक्त

क

Indira Gandhi National Centre for the Arts

चक्ररक्षावु ॥ भौतस्य तुरगस्याव था ऽश्विनौ ॥

दान १०० द्रनीलकुंभांकेन ध्वजयुक्तरथर मीयच स्थापयत्कुहे माद्रौ सम्राश्वकेन संयुक्त मिनिका विस्ताठं
ससर्वयुक्तका वि सवारादुपेक्ष्य ॥ एतेन पत्केनम्बैर्दं नत्याश्चाय लं वने नो क्रम शाश्वमित्यनेनये
नरुत्या भावादुभयत्रापि हेमाएवाश्वायुःस्थानका वेर पिसाभाग्विकार तिनरप्यपालं ॥ चतुर्भि
रथवाजीभिरिति अस्य चतुरश्वेत्यनेन यो नरुत्या स्यापरिहाराद्य ॥ चक्ररक्षौ चक्रसमीपस्थावार्धि
नौ कार्यौ ॥ न ह्यक्षणमुक्तं तुलायां ॥ स राप कालंततः प्राप्य पूर्ववत्स्नापितो द्विजैः त्रिः पदक्षि
णमावत्प्रग्हीन कुसुमांजलिः स्वकमाल्याम्बरोद्याद्दिमं मंत्रमुदीरयेत ॥ मंत्रः अपागेनेयूः र
गर मितु ऐश्वरानमतभ्रवभयतहनमत्रपः करोतिसकलुषपटलंविमुक्तदेहः परमसुपैति पदंप्पिन ॥ दान १०
कपाणेः ॥ दैदीप्यमानवपुषा विजितप्रभावमाक्रम्यमंडलमखंडमचंरंगमं ॥ ततिहोगनानि
पनपट्टपदपीयमानवक्रांबुजभवेनचिरंसहासं ॥ इतीहिरण्याश्वरथदानं ॥ ॥ अथ
अमोघः ॥ यजमानो घेस्मायुल्लातक लंपवलादिमुक्तभवभयाभावपवक्र पिनाकपाणेः परमप
बुजो २ कलुष १

७४

र ग्रासिकामो दैदीप्यमानस्यवपुः प्रभाविजित चंद्र मंडलाक्रमणांसि होगनानपनपट्टपदपेपीयमाना
वदनांबुजत्वपूर्वकं चिरकालंब्रह्मसहवासकामः अथ हिरण्याश्वरथमहादानमंडपात्ते पाद्यपिप्परतिस
वदनांबुजत्व कल्पगोविंदादेप्रज्ञामंडपप्रज्ञा गुर्वादिविनियोगांते प्रक्रांतिवत्कुर्यात ॥ ततो गुरुर्वेद्यां चारुणा रचक्रा
दि विस्थ्यनत्रन्य सहस्त्राजिनेद्रोणपरिमितान् तिलान्स्थापयेत्तदुपरि पागुक्तकूबरध्वजयुरूपा
दानं ५ दिभिरष्टाभिश्चतुर्भिर्वाश्वैः सहमयां सुवर्णघटितं चतुश्चक्रमिंद्रनीलमयकुंभांकेनहेम ध्वजयुतं मत्स्यां
श्वदपयपक्षेहेमसिंहांकिंन ध्वजसंयुतं भागादिरुगाष्टक स्थितलोकपालाष्टक प्रतिमायुतं सपय
रागदलं सौवर्णत्वष्टदेव नाप्रतिमाधिष्ठितं चक्रसमीपस्थाश्वारूढ श्वकरक्षाश्विनीकुमारप्रतिमा
माद्यपयुतं प्रागुक्तकुंभधान्याद्युपेतं सवितानकं पयागोर्मां नगवीभिर्युतं प्रत्यक्षं रथं भिश्चतुर्भि
र्वाश्वैर्द्वाभ्यां वा प्रत्यक्षाश्वाभ्यां युतं रथं स्थापयेत ॥ ततो हिरण्याश्वरथ्यापनमरुणेतसंपद्योपरि वितानं
वभीपात्ततः कुंडसमीपस्थ कुंडस्थापनपूर्णाहुत्यंतं अभिषेकं च प्रक्रांतिवत् ॥ एवमाभिषिक्तो य
श्यां २

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

जमानोगःहीनकुसुमांजालिमंत्रैः प्रदाक्षिणीकृत्य नमोनमः पापविनाशाना पृथिव्यात्मने वेदतुरं
दान गमाय ॥ धाम्नामधीशाय भवाभावाय पापौघदावानलदेहिराणां व स्वयं कांदित्य मरुद्गणानां
१०१ त्वमेव धाता परमे निधाने ॥ यत स्तनो मेरुपं प्रयातु धर्मे कृतानलमघौघनाशात ॥ इति मंत्र मुच्चा
घु र्यमुष्यांजलिं प्रक्षिप्य नमस्कृत्य पावित्र्यमुद्धृत्य कालसकलैर्घोत्यादि सकल्पांजे गुर्वृत्विग्भ्यो ब्राह्मणेभ्यर
क्षा५ मे हिरण्याश्वरथं हेमार्घं हे मवत्सरथं वामनं परम साहितं अहं संप्रददे नम मेनि ॥ तद्भ्रमे पूजलं दि
मेत् कृत्वैत दानमनि षष्ठार्थ एतान् सुवर्णान् पुष्यमहं संप्रददे दानीवदेत ॥ अत्रा प्यल्प द्रव्य त्वे
एकाग्निविधानात्किं कुर्यात् ततः पुण्याहवाचनं देवता विसर्जनांते कृत्वा भक्त्यावन् ब्राह्मणान् भो
जयेत ॥ इति हिरण्याश्वरथदानं ॥ ॥ अथ हेमहस्तिरथदानं ॥ ॥ मात्स्ये ॥ अथातः सं १०
संप्रवक्ष्यामि हेमहस्तिरथं शुभं ॥ यस्य प्रदानाद्भवने वैष्णवं याति मानवः ॥ पुण्यं तीर्थमथासाद्य
तुलापुरुषदानवत् ॥ लिप्रवाचानिकं कुर्यात् लोकेशावाहनं बुधः ॥ कालिपुरुषसंभारभूषणाद्या

तं

लोकपालाद्रकोपेतां नवां वृषभसंयुतम् ॥ मध्ये नारायणोपेतं

लक्ष्मीपु

ष्टिसम

रनादिकं ॥ अत्रा प्य योग्येन स्तद्व्राह्मणैः सहभोजनं कुर्यात्स्वर्णरथाकारं कोचतं मर्णमंडपे
॥ वल्लभीभिर्विचित्राभिश्चतुश्चक्र समन्वितं ॥ हस्तिर्जिने नीलद्रोणं कृत्वा संस्थापयेद्व्ययं तथा न्वितम
छादनाधान्यानि भाजनासनचंदनैः ॥ दीपिकोपानहच्छत्रदर्पणपादुकान्वितं ॥ ध्वजानुगरुडेकुर्यात् २
वरांगे विनायकं नानाफलसमापुक्त मुपरिष्टाद्वितानकं ॥ कौशेयपंचवर्णं च अम्लानकुसुमान्वितं
॥ चतुर्भिः कलशैः सार्द्ध गोभिरष्टाभिरेव च ॥ चतुर्भिर्हेमगानेगे मुक्तादामविभूषितैः स्वरूपतः
कारयेच्च सुकं कलशानि वे स्यपेत कुर्यात् पंचपलादूर्ध्वमाभारादपि शक्तितः ॥ तथा मंगलशब्द
नस्नापितो वेदपुंगवैः ॥ त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य कुसुमांजलिं समनुसार दद्यात् ब्राह्मणेभ्योनिवे
दयेत ॥ इत्थं प्रणम्य कनकेन रथप्रधानं यः कारयेत्सकलपापविमुक्तदेहः ॥ विद्याधरामरमुनी
द्रगणाभिजुष्टं याति स सोमपदमींद्रयमिंद्रमौलेरिति ॥ सुष्वराद् कौराद्यः सद्योदर्पादितो
भवति ॥ वलभ्यो लोकपालाश्च या ॥ उपरि नलघुग्राहाणी निरामाद्रः लोकपालादि वार्कब्रह्मलक्षणा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान १०२ निभागुक्तानिनारायणाश्रीमानारदपंचरात्रे॥ नारायणेचतुर्बाहोशंखचक्रेनथोत्तरे॥ दक्षिणेतुग
दापद्मेनीलजीमूतसन्निभं॥ वामेश्रीवत्सकौस्तुभाढ्यं पद्मकरापरे॥ उत्तरेशार्ङ्गमथ उपरिनके
॥ दक्षिणेउपरिपद्मशांते॥ वामेवामभागे॥ अपरेदक्षिणभागे॥ गरुडस्तुउपेंद्रस्याग्रतः पक्षो
गुडाकेशः कृतांजलिः सव्यजानुगतभूमौसर्पाश्चफणमंडिताः॥ पादद्वयोरेवजीवस्कंगनासि
नरोगकः द्विबाहुपक्षपुच्छश्चकार्योविनतासुतस्तथा॥ विनायकोपिचतुर्भुजस्त्रिनेत्रश्चकर्णवी
त्रगजाननः॥ नागयज्ञोपवीतश्चचंद्रांककृतशेखरः॥ दंतंदक्षकरेदद्याद्द्वितीयेचाक्षसूत्रकं॥
तोयेपरशुंदद्याच्चतुर्थेमोदकंतथा स्फुरद्रत्यर्थं॥ एवंपलादि सुवर्णपरिमाणेध्वजगरुडविनाय
कादिप्रतिमासहितस्यरथस्य अत्राधिवासनंहेमहस्तिमहेन्द्रस्थस्यैव स्वरूपहस्तिनोस्थापरे
वस्थापनं॥ ॥अथमंत्राः॥ ॥ [illegible] कोलोसेकीर्त्यसर्वपापस्यानंतरसंभाव्येनरक दान १०२
सिवासयानवाभितप्रपुनातिसकलं [illegible] कादिस्तुसरत्नानयनसमनंतरः॥ विष्णुपरस्तात्
नराग १ नर

रथा पत२

पूर्वकल्पेधाधरामरेंद्रादेसुनिनंदमोलपदयाग्निकामः श्रीहेमहस्तिमहादानमहेप्रतिपा
दयीष्वेरनिसेकल्पप्रक्रांतेयुद्धोविदादेपूजामंडपपूजायुर्वोद्विवितियोगानसर्वकमति॥
ततोगुरुर्वेयोपांडशास्त्रोकेविस्त्रतदास्ती दीयशस्त्रातिनन्यसुगंतिलद्रोणोपरिपंचकादाभा
गोत्तंमथानाके सुवर्णनगानध्वलोकपालश्रीनाकेवलनारायणादिप्रभाभः सहानिर्मितेहे ति
महस्तेचतुष्पपुप्रतंगडाधिष्ठितध्वजायांविनायकाधिष्ठितकूबरपरीतस्थापितथास्याध्रुप
रु महस्तेचतुषपुप्तंगडाधिष्ठिन ध्वजायांविनायकाधिष्ठितकूवरपरीतस्थापितथास्या॥ ॐ हेमहस्तीरथापनमरगीसंपल्लोपरि
जे स्करंप्रस्यस्य गंधपोपितंसादेतानकेरथंस्थापयित्वा॥ ॐहेमहस्तिरथापनमहागीसंपल्लोपरि
विनानवभीपान॥ ततः कुंडसमीपस्थकुंभस्थापनादिपूर्णाहुत्यभिषेकांतंप्रकृतिवत्कुर्यात्॥
एवमभिषिक्तोयजमानः सपुष्पांजलिस्त्रिः प्रदक्षिणंप्रकम्प्यनमोनमः शंकरपद्मजार्कलोके
शार्ङ्गधरवासुदेवे॥ लंसेवसेवेदसुरायपत्तेतेनोमयस्यंदनपाहितस्मात् यत्तत्पदंपरम
गुस्यतमंमुरारेरानंदहेतु मानंदभोंडभक्तमध्वरपानपात्रे॥ तस्मादघौघशमनेनकुरुप्रसादं
गुणरूपविमुक्तमनन्तः॥ योगेकमानसदृशो मुनयः समाधौपश्यन्तितत्त्वमसिनाथरथोनु
रूढः॥ तस्मात्त्वमेवभवसागरसंप्लुताना १

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान चामीकरे भरश्च माथच संप्रदानादिति मंत्रेरावास्य पुष्पाण्यौ प्रक्षिप्य नमस्तुभ्यं ते दिग्धिम भा
१०३ गडपाविस्प प्रागुक्तदान संकल्पसुखा प्र्ये गुर्वे त्वैंभ्यर मंहे महस्तरथ प्रा मुक्त सकलोपस्कर साहि
तेमस्य सगज इस सुकं पुष्प भ्यमहं संप्रददे निशवादेभ्यो दत्ता सुवर्ण रक्षिणादद्यात् ॥ वि
भागः प्राक्तनः स्वस्त्यादिवाचनादि विप्रभोजनोनं प्राक्तनं ॥ द्वा आत्मेस्त्वएकाग्निविधानमिति के
चित् ॥ ॥ इतिहेमहस्तिरथदानं ॥ ॥ अथ पंचलांगलदानं ॥ ॥ मात्स्ये ॥ ॥ अथातः संप्रवक्ष्या ६ तिथि
मि महादानमनुत्तमं ॥ पंचलांगलकं नाम महापातकनाशनं ॥ पुराणपदिनमथासाघयुगादिष्व
ग्रहणादिकौ ॥ भूमिदानं नरो दद्यात् पंचलांगकान्वितं ॥ खर्वटं खेटकं चापि ग्रामं वा सस्यशालि रामे
ने निवर्तनशतानं वापि तदर्द्धं चापि राः फलेन ॥ सारदारुमयान्कृत्वा हलान् पंच सुलक्षण ॥ सर्व १०३
पकरणैर्युक्तांस्तथान्या न्यां चकांचनान् ॥ कृपांस्तवयपलाद धेआ सहस्रपलावधि ॥ वृषान्
लक्षणसुक्तांश्च दशैव च धुरंधरान् ॥ सुवर्णशृंगाभरणान् मुक्तालांगूलभूषितान् रौप्यपाद

४ त्राण्यं सोपस्करान् वृद्धेनुमेकां पयस्विनीं नस्त्रोषोद्राधान्यानि समंतादधिवासयेत् ४

प्रतिलकान्न् रक्तकैशेयभूषणान् ॥ स्नातः सचंदनस्तुनान् शालायामधिवासयेत् ॥ पर्जन्यादि
त्यरुद्रेभ्यः पायसं निर्वपेच्चरु ॥ एकास्मिन्नेव कुर्वीत गुरुर्येसे निवेदयेत् ॥ पालाशाः समिधस्तद्
द्वारेऽह्यग्नेलाल्तथा ॥ तुलापुरुषवत्कुर्याल्लोकेशा वाहनं ततः ॥ ततो मंगलशब्देन शुक्लांबरधरो
वुधः ॥ आहूय द्विजदंपत्यहेमसूत्रांगुलीयकैः कौशेयवस्त्रकटकैर्मणिभिश्चापि पूजयेत् ॥ त
तः प्रदक्षिणं कृत्वा गृहीतकुसुमांजलिः इममुच्चारयेन्मंत्रमर्थं सर्वं निवेदयेत् ॥ मंत्रः यस्मा
द्देवा ॥ ॥ समस्तसैनदंडेन मित्राद्दश निवर्तनं ॥ त्रिभागहीनं गोचर्म मानमाह प्रजापतिः मान
नानेन यो दद्यान्निवर्तनशतानि तु ॥ विधिनानेन तस्याशु क्षीयते पापसंहतिः ॥ तदर्द्धमपि यो
दद्यादपि गोचर्ममात्रकं भवनस्थानमात्रं वा सोऽपि पापैः प्रमुच्यते ॥ खर्वटादिलक्षणं मा
र्कंडेये ॥ सोत्सेधवप्रप्राकारं सर्वतः खातकावृतं ॥ योजनार्द्धार्द्धविष्कंभमष्टभागायतं पु
रं ॥ तदर्द्धेन तथा खेटं स्यादूनं च खर्वटं ॥ तथा शूद्रजनप्रायं सुसमृद्धकृषीवलं क्षेत्रोपभो

दान गभमध्येवसतीयमि संज्ञिता ॥ यावंति लांगलक रागस्तु खानि भूमेर्भासो पनेर्ई हित्तु रंगज्ञ
१०४ रोमकाणि ॥ तावंतीस्तां करतु रेस समाहेनि धेनू मिप्रदान मिहयः कुरुते मनुष्य रति ॥ अ
थप्रयोगः ॥ ॥ यजमानो घेत्यादि सकल्यानके सपानं न रंगधर्व किंनर सुरासुर सिद्ध संघ
सेविताव घृत चामर विताना धिष्ठान पूर्वक स्त्रीया मरना मकल्प पूर्वक पितापीना
महादेवं बु सहित त्रांभु पुरगमना नंन रैन दे यमलांगल सुरवो कीर्णरजः सहितहल सं बद्धवृष
रोमसम संख्य वर्षावाधिन त्रांभु पुरनिवास कामः यः पंचलांगल महादानं प्रती पादयिष्य
वि४ इति कृत संकल्पः प्रकृतिवन गो विंदा दिपूजा रिमंडप पूजादि गुर्वादि योगांत सर्व कर्मा
णि ततो गुरुः षोडश रे सारदारु मयानि पंच हलानि प्रकरण ४ लान्तो यस्करान
२२ दर्भी पतिनो छादगान्यानि मेऽपाहृति गर्सहि स्नोके लाक्षं एन्तिष्या न्यालं वर्जा न्तोयस्करान
धिवास्य वघु परि विनानव ध्वा हलेभ्यो नम इति मंत्रेणा संपूज्य कुंडम्पास कलशाय्यापनादि
युगयो त्र्रस्तु फालतो दाघुर युतानि कांचनो करणसहिता [illegible]

चतुर्थी

इ पर्जन्या
न स्पति पर्यंत प्रधान होमांते संपादयेत् ततो गुर्वात्तयान्यन्न मकाले कस्य कायेकुंडे
दिस्येभ्यो रुद्रा यजु षांनैर्ऋत्यामीजिन्न तरे वनायें प्रत्येकं चरु निरूप्य पयासि श्रपयित्वा तेन पाला
न्ना सम्मेद्धि स्तो वेणस्येन त्यामति लै श्च पर्जन्या दित्य रुद्रेभ्य स्तालिंगकै मंत्रैः प्रत्येकमष्टा
विंशति जुहुयात् तत्र कस्वेदिनां अष्टावरे तिपर्जन्य मंत्रः एवं यजुर्वेदिनां तत्त्वो वात इप
वतो सामगानां पर्जन्य पिता महि षस्येति ॥ आथर्वणानाम भिक्रंदस्तन यद्रुपोदधीति ॥ आ
दित्य रुद्रयो स्तम्मंत्राः ततश्च स्वीयाः सामान्य प्रयोगः पूर्वमुक्तः ॥ ततः स्विष्टकृदाद्यभिषे
कांत ततो यजमानः सपुष्पो लांगलानि त्रिः प्रदक्षणी कृत्य ॥ यस्मा देवगणाः सर्वे स्थावराणि ७३ नता२
चराणि च ॥ धुरं धरांगे निष्ठंति तस्मा द्रक्षे धर्म एव हि दाभवे दितु ता पुष्पाणि हलेषु क्षिप्त्वा चवेदि
पार्श्व मतत्त्वपवि श्य सपत्नी के गुरु मुपे पाद्येत्यादि प्रधान संकल्प कीर्तनांते मुक गुरवे तुभ्य
भूमि सहितानि धुरं धर वृषभाद्यादि सर्वोपस्करा सहितानि सुवर्ण सारदारु मयानि भ भावि
वेर ॥ शिवा स्तु मोय स्माद्व भूमि दान स्यकलां नाहे डशीं ॥ दाना न्यन्यानि मे भक्ति २

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान धान्निहलानि संप्रदद्यानिरपात्॥ दक्षिणां चकल्पिगेभ्योन्या दक्षिणा॥ स्वल्पे चैकाग्निविधानामीतिके
१०५ चित्॥ पुनः स्वस्तिवाचनोत्तरं पूजा देवतानां विसर्जनं विप्रभोजनानि॥ ॥इति पंचलांगलदा
नप्रयोगः॥ अथ धरादानं॥ मात्स्ये॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं॥ पापक्षयकरं नृ
णाममंगल्यविनाशनं॥ कारयेत्पृथिवीं हेमीं जंबूद्वीपानुकारिणीं॥ मर्यादापर्वतवतीं मध्ये मे
रुसमन्वितां॥ लोकपालाष्टकोपेतां नववर्षसमन्वितां॥ नदीनदसमोपेतां अंते सागरवेष्टितां
॥महारत्नसमाकीर्णां वसुरुद्रार्कसंयुतां॥ हेम्नः पलसहस्रेण तदर्धेनाथ शक्तितः॥ त्रितयेण
वा कुर्यात् द्विशतेन शतेन वा कुर्यात् स्वं च पलादूर्ध्वमशक्तोपि विचक्षणं पलसहस्रादि मानं प्रतिमा
दिसहितायाः पृथिव्याः तुलापुरुषवत्कुर्यात् लोकेशावाहनं तत्र॥ कालिंगंडपसंभारभूषणाच्छादनम् १०५
दनादिकं॥ वेदीं कृष्णाजिनं कृत्वा तिलानामुपरिन्यसेत्॥ तथाष्टादशधान्यानि रसांश्च लवणादि
कान्॥ तथाष्टौ पूर्णकलशान् समंतात्परिकल्पयेत्॥ वितानकं च कौशेयं फलानि विविधानि चा र

सौवर्णं चापि वासानामधिवासनपूर्वकं॥ पुण्यंकालमथासाद्य मंत्रानेतानुदीरयेत्॥ मंत्राः प्रयोगे ज्ञेया
स्तेवं चाप्येवं चैवाप्यक्लि
ः एवमुच्चार्य तां देवीं ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत्॥ धराई वा चतुर्भागं गुरवे विनिवेदयेत् शेषं चैवाप्यक्लि
ष्टपरिकल्पनया ऋत्विग्भ्यः प्रणिपत्य विसर्जयेद्द्विजान्॥ एकहस्तेन कर्तव्या चतुःस्तेन सुशोभने मिहे माद्रि रूपनारायणादि
भिश्चतुरस्रा कार्त्तिकोऽपि दानसौख्ये दामोदरीं पचे॥ परिमंडले त्वन्ये॥ अनेन विधिना यस्तु कुर्या
द्धेमधरां शुभां॥ पुण्यकाले तु संप्राप्ते स पदं याति वैष्णवं॥ विमानेनार्कवर्णेन किंकिणीजालमालि
ना॥ नारायणपुरं गत्वा कल्पत्रयमसौ रमेत्॥ पितृपौत्रप्रपौत्रांश्च तारयेदेकविंशतीमिति॥ प
थिवीं हेमीं कुर्यादित्युक्ते सप्तद्वीपवत्याः करणप्रसंगे जंबूद्वीपानुकारिणीमिति विशेषणं॥ जंबू
द्वीपानुसारस्वरूपेपि नानापर्वतसरोवराद्यन्विता नुकारित्वप्रसंगे मर्यादापर्वतवतीमित्युक्तं॥ तत्र
नामेरोः करणप्रसंगे मध्ये मेरुसमन्वितामित्युक्तं॥ जंबूद्वीपलक्षणं विष्णुपुराणे॥ नववर्षं तु मै
त्रेय जंबूद्वीपमिदं मया॥ लक्षयोजनविस्तारं संक्षेपात्कथितं तव॥ जंबूद्वीपं समावृत्य लक्षयोजन

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान नविस्तरः॥ मेरेपर्वतयाकारः स्थितः क्षीरोदधिर्वहिः॥ जंबूद्वीपः समस्तानां द्वीपानां मध्यतः स्थि
१०६ तः॥ तस्यापि मेरुर्मैत्रेयमध्येकनकानिर्मितः चतुरशीतिसाहस्रैर्योजनैरस्य चोछ्रयः प्रविष्टः
षोडशाधस्ताद्द्वात्रिंशन्मू र्ध्नि विस्तृतः॥ मूले षोडशसाहस्रो विस्तारस्तस्य सर्वतः तथा मेरो
श्चतुर्दिशं तत्र नैव सहस्रविस्तृतः इलावृते महाभाग चत्वारश्चात्र पर्वताः॥ विष्कंभा रचिता मे
रोर्योजनायुतविस्तृताः पूर्वेण मंदरोनाम दक्षिणे गंधमादनः॥ विपुलः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वश्चो
२६ त्तरस्मृतः मर्यादापर्वतास्तत्र लोके॥ जाठरो देवकूटश्च पूर्वस्यां दिग्मि पर्वतौ॥ तौ दक्षिणोत्तरा
यामावानीलनिषधायतौ॥ कैलासो हिमवांश्चैव दक्षिणे वर्षपर्वतौ॥ पूर्वपश्चायतावेतौ अ
र्णवांतर्व्यवस्थितौ॥ शृंगी जारधिश्चैव उत्तरे वर्षपर्वतौ॥ पूर्वपश्चायतावेतावर्णवांतर्व्यवस्थि
तौ॥ निषधः पारिपात्रश्च पार्श्वे मे वर्षपर्वतौ तौ दक्षिणोत्तरायामावानीलनिषधायतौ॥र दान १०६
लावृतस्योभयपार्श्ववर्तिनौ नीलनिषधौ द्वौ पर्वतौ दैर्घ्येण लक्षयोजनौ॥ वर्षेण पश्चकानिवस्तौ

तस्यचानु हिरण्मयम्॥ उत्तराः कुरवश्चैव यथा वै भारतं तथा॥ मेरोः पूर्वेण भद्राश्वं केतुमालं तु पश्चिमे॥ वर्षे र

३॥ उत्तरं यत्समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणे॥ एतद्वै भारतं नाम भारती यत्र संततिः॥ भारतं प्रथमं व
र्षं ततः किंपुरुषं स्मृतं हरिवर्षं तथैवान्यं मेरोर्दक्षिणतो द्विज ॥ रम्यकं चोत्तरे वर्षं तु समाख्या
तेन योमध्ये इलावृतं॥ नव सहस्रमेतेषामेकैकं द्विजसत्तमाः॥ ॥अथप्रयोगः॥ कर्तापेत्या
युक्ता सर्वपापामंगलनिवृत्तिपूर्वकपुत्राद्येकविंशतिस्वपुरुषोद्धारणपूर्वककिंकिणीजालमा
लि सौवर्णविमानकरणकनारायणपुरगमनानंतरकल्पत्रयावच्छिन्ननारायणपुरनिवासकामं
श्चाधरामहादानमहं करिष्ये पारिप्लवरीति प्रधानसंकल्पादि षोडशागारमिव नीतं प्रकृतिवत्॥ त
द्विपरीत्यस्थागारं मासी पंचद्रोणाभिनां तिलानां साधनद्विपरीधारुक्तलक्षणां मेरोरुपरिपूर्वा
दिक्रमेण लोकपालाष्टकोपेतां महारत्नयुतां वसुरुद्रादित्यप्रतिमोपेतां धरां स्थापयेत॥ तस्या
श्चपरितः प्रासक्तधान्यकं भाष्टकोपेतनानाविधफलवासः प्रभृतीन् स्थापयेत धरायैनमः इति
पूजयेद्यपरिविंतानं च भीयाञ्च॥ ततः कुंड समीप कुंडस्थापनादि पूर्णाहुत्यभिषेकांते मह
स्थ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्या

निवृत्त॥ एवमभिषिक्तो यजमानः तां त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य सुध्यादाय॥ नमस्ते सर्वभूतानां त्वमेव
दान १०७ भवने यतः॥ धात्री च सर्वभूतानामतः पाहि वसुंधरे॥ वसुधारयसे यस्माद्वसु चातीव निर्मले
॥ वसुंधरा ततो ज्ञाता तस्मात् पाहि भयादलं॥ चतुर्मुखोऽपि नो गच्छेद्यस्मादन्तं तवाचले॥ अनन्ता
स्तो८ येन न यस्मात् पाहि संसारकर्दमात्॥ त्वमेव लक्ष्मीर्गोविन्दे शिवे गौरीति संस्थिता॥ गायत्री ब्र
ह्मणः पार्श्वे ज्योत्स्ना चन्द्रे रवौ प्रभा॥ बुद्धिर्बृहस्पतौ ख्याता मेधा मुनिषु संस्थिता॥ विश्वं व्याप्य स्थि
ता यस्मात् ततो विश्वंभरा स्मृता॥ धृतिः स्थितिः क्षमा क्षौणी पृथ्वी वसुमती रसा॥ एताभिर्मूर्तिभि
ग४ ः पाहि देवि संसारसागरादित्यभिमंत्र्य पृथ्वीं प्रक्षिप्य तत्तोदग्रु खान् ब्राह्मणानुपवेश्य धृत्वा
युक्ता सर्वपापेभ्यो नारायणपुरं निवासकामः स्यात् तं यावत्तावद्ब्रह्मायुः परं मोक्षः स्यादिति॥ अन्यत्र तु दान १०७
तिलोपरि वेष्टितां पंचपलाधिकपयाशक्तिहेममयपरिकरनिर्मितां जंबूद्वीपाकारितां म
र्यादापर्वतमध्ये मेरुं नववर्षलोकपालाष्टकनदीनदानयुतां ससागरवेष्टितां फलधान्यवस्त्रा

दिभिर्युतां धरां विष्णुदेवत्यां पञ्चमध्यमहं ते प्रददे राजेंद्र यात्॥ अर्धतुरीयां वा चार्धी
पत्नीष्टंकाली भ्यः प्रकृतिवद्विभागः शक्तिके चित्॥ नृपकर्तृके दाने ग्रामादि दक्षिणा अन्यक
र्तृके तु यथाशक्ति सुवर्णं॥ स्वल्पे त्वेकाग्निविधानमिति केचित्॥ ब्राह्मणवाचनदेवतापूज मात्से
धिस्तर्जने नं विप्रभोजनानि प्रकृतिवत्॥ इति धरादानप्रयोगः॥ ॥ अथ विश्वचक्रदानं ॥ मा ॥ अ
थातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं॥ विश्वचक्रमिति ख्यातं सर्वपापप्रणाशनं॥ तपनीय
षु स्य शुद्धस्य विश्वादि कारयेत् श्रेष्ठं पलसहस्रेण तदर्धेन तु मध्यमं॥ तस्यार्धेन कनिष्ठं स्याद्विश्व
चक्रमुदाहृतं॥ अन्यद्विंशत्पलादूर्ध्वमशक्तोऽपि निवेदयेत्॥ वक्ष्यमाणाविंशत्यादि भावेन मासहि
तस्य विश्वचक्रस्येदं मानं॥ षोडशारं तु तच्चक्रं भ्रमन्नेम्यष्टकावृतं॥ अरानाभिस्त्वष्टमूलानि भिस्र
घ्रायाः शलाकाः॥ भ्रमंतीनां वलयाकाराणां नेमीनां चक्रावयवानां अष्टकेनावृतं वैष्णमित्यर्थः
॥ नाभिपद्मे स्थितं विष्णुं योगारूढं चतुर्भुजं॥ नाभिपद्मे नाभिरूपाष्टदलपद्मकर्णिकायामित्यर्थः॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ले
दान अष्टसु दिक्षु आवरणरूपदेवतायकस्य संनिवेशात्॥ शंखचक्रस्य पार्श्वेतु देव्यष्टकसमायुक्तं यो
१०८ गारूढं त्रयदेशावस्थितं संपुटाकारहस्तद्वयं॥ अष्टौदेव्योपिपांचरात्रे॥ विमलोत्कर्षिणीज्ञाना
क्रियायोगा तथैवच प्रह्वी सत्या तथेशाना देव्योपरिजो हरेः॥ वरदादक्षहस्तानत्वामहस्तधनाय
धाः॥ प्रशान्ततरुणी रूपा अष्टौदेव्यः प्रकीर्तिताः दशावताराः सीणआयुधं चक्रमितिदामोदरः॥
द्वितीयावरणे नदृत्सर्वेनो जलशायीने॥ अत्रिर्भृगुर्वसिष्ठश्च ब्रह्मा कश्यप एवच॥ मत्स्यः कूर्मो
वराहश्च नारसिंहोथवामनः रामो रामश्च कृष्णश्च बुद्धः कल्की च ते क्रमात्॥ द्वितीयावरणे गौरी
मातृभिर्वसुभिर्युता॥ चतुर्थे द्वादशादित्या वेदाश्च त्वार एवच॥ पंचमे पंचभूतानि रुद्राश्चैकादशैव
च॥ लोकपालाष्टकं षष्ठे दिग्गजाः तर्गत्तथैवच। सप्तमे स्त्राणि सर्वाणि मंगलानि चकारयेत् अंग राम
रांतरतो देवान् विन्यसेदष्टमेपुनः तुलापुरुषवद्धेषं समंतात्परिकल्पयेत्। कृष्णाजिनेतिला १०८
दीनि धान्यवास फलानिच॥ होमाधिवासनांतं तु गृहीतकुसुमांजलिः हेमरत्नादिचक्रा धि ॥

ष्ठितविरवादिदैवस्यहोमविधानार्थं॥ सवहोमः तत्तमंत्रैर्नाममंत्रैर्वा प्राकृतत्रय हादिहोमो तरकी
र्तः॥ आगंतूनामेते निवेशाः नित्याया तूगतेके चित्॥ तत्र। एतस्य प्राकृतहोमानुवादकत
या विधायकत्वाभावात्॥ इममुच्चारयेन्मंत्रं त्रिः कृत्वाथ प्रदक्षिणं॥ मंत्रः प्रयोगेत्तेयः इत्या
मेत्यतु घोरघा हि श्वचक्रे विमत्सरं॥ विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते॥ वैकुंठलोक
मासाद्य चतुर्बाहुः सनातनः॥ मन्वन्तेसरसांसं घे तिष्ठेत्कल्पशतत्रयं॥ प्रणमेद्दास्वयेहत्वा
विश्वचक्रे दिने दिने॥ तस्या सर्वदिने नित्यं लक्ष्मीश्च विपुला भवेत्॥ इति सकलसुराधिवासावि
तरजितपस्तनीपषोडशारं॥ हरिभवनमुपागतः ससिद्धैश्चिरमधिगम्य नमस्यते सुरोभिरि
ति॥ जल शायी श्लोडदानेउक्तः॥ कृषिरूपं पंचरात्रे जादिला। म्भश्कला शांताः कृत्वाधम
निसंनताः कुंडिकाक्षधराः कार्पाक्रिषयो द्विभुजाः सदा धमनिः शिरा॥ कुं डिकां मंडलं क
असोक्षमाला मत्स्यादयः पंचरात्रे॥ वामेशंखगदेदक्षे द्विभुजो मत्स्यरूपधृक्॥ नराग्रे मत्स्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

५२ कूर

दान- रूपोवामत्स्यरूपीजनार्दनः ॥ अर्धोग्रीमत्स्यरूपं वेत्नीविकल्पः ॥ दामोदरस्तुसक्तासुधर्चरणा
१०९ दिसुत्तसरूपाकारेणकेवमत्स्याकारेणचाविकल्पमाह ॥ कूर्मस्त्तकच्छपाकारोमत्स्यरूपोक्त नर
ले रूपवान् ॥ मधुपिंगवर्णचचतुर्बाहुःप्रथेर्दत ॥ नरांगसकरास्यचम नाकूपीनसुभूषणः ॥ श्री
वीमकूपरस्यात्रुभरानंतोप दानुगो ॥ एतद्रूपधरंदेवंवराहंभुक्तिदंकूपरंदंछागमीनदा मुक्ति
मोदरं ॥ ज्वलदग्निसमाकारंसिंहवक्त्रंनरांगकं ॥ दंष्ट्राकरालवदनंललज्जीह्वंसुभीषणं ॥ व
नास्यंजदिलंकुब्जमानीलंपीनवक्षसं ॥ अभेद्यंजीवनखरमाम संहृतदानवं ॥ नृसोदरंप
नंचकराभ्यांनखरैर्भृशं ॥ गदाचक्रधरंद्वाभ्यांनरसिंहंजगत्प्रभुं ॥ कुंडिंछत्रधरोद्वंदोवामनः
परिकीर्तितः ॥ क्षत्रांतकरणंघोरंदहनपरशुको ॥ जामदग्न्यक्षकर्णयोरामोरोषारुणेक्षण राम
॥ एवाघसन्नवस्नः सिंहस्कंधोमहाबलः आजानुबाहुः कर्णयोरामोबाणधनुर्धरः ॥ म १०९
घपात्रंचसीरंचवामरक्षिणयोःक्रमात् ॥ गदामुसलवन्नेबहलोरामः प्रकीर्तितः मुसरूपंवस्त्र

९२

पद्मासनस्थोद्विभुजोध्यायीबुद्धःप्रकीर्तितः ॥ खड्गीघतकरः कुद्धोहयारूढोमहाबलः ॥
म्लेच्छोच्छेदकरः कल्कीद्विभुजः २

मिस्यर्थः ॥ दक्षिणोर्ध्वाधःकरयोर्मध्यपात्रसीरैवामयोर्गदामुसलेइतिचतुर्बाहूरामः शंखच
क्रधरः रूपोमोद्विभुजः ऋरस्त्रसंत्तकः ॥ काषायवस्त्रसंवीतः स्कंधसंसक्तचीवरः ॥ परिकी
इति ३ र्तितः ॥ अथविश्वचक्रप्रयोगः ॥ ॥ अधिवासदिनेयजमानउपविश्यपाद्येस्यादिकीर्तनो
त्तेसकलपापक्षयानंतरविष्णुलोकमहीयमानत्वविशिष्टवैकुंठलोकासादनपूर्वकचतु
र्बाहुत्वसनातनत्वासमः संघसेव्यमानत्वादिविशिष्टकल्पत्रयावधिकतदधिकरणकस्थिति
कामोहंश्वोविश्वचक्रमहादानंप्रतिपादयिष्यइतिसंकल्प्य मंडपवेद्यविंदादिपूजादि
मेडपपूजादिगर्वादिविनियोगांतंसर्वंकुर्यात ॥ ततोगुरुर्वेद्यांषोडशारचक्रन्यस्तस्याज्ञिने
स्यादिनद्रोणमितमितिलोपरिविश्वचक्रंसंस्थाप्यतस्याष्टदलेकर्णिकायांविष्णुपर्वादिदलेषु
मत्स्याउत्कर्षणीज्ञानाः क्रियायोगामक्षीसत्याईशानास्त्यस्लोद्धितीयावरणेषोडशाकोष्ठेषुजल
शाय्यत्रिभगुवसिष्ठ ब्रलकच्छपमत्स्याद्यवतारस्त्वाकमितिप्रतिमाषोडशाकंततीयावरणे ॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान. गौरीब्रह्माणीरौद्रीकौमारीवैस्नवीवाराहींद्राणीकौम्रीकीस्पर्शे॥ अथवाध्वरसोमआप्यानिलप्र
११० त्यूषप्रभासांख्यानष्टौवसवः चतुर्थावरणे धात्र्यर्यमामित्रवरुणांशुनगेंद्रविवस्वतस्पपर्जन्य
त्वष्टृविष्णवाख्यद्वादशादित्या वेदचतुष्पंचपंचमे पंचभूतानि पृथिवीवरुणवह्निवायुविनाप
लक्ष्मी कौनिवीरभद्रशंभुगिरिशाजैकपा त्रअहिर्बुध्न्यपिनाकीभुवनाधीश्वरकपालीदिशांपति
स्थाणुभगाख्याएकादशरुद्राश्च षष्ठे यथाक्रमतो लोकपालाष्टकं दिशो वत्तपुंडरीकवामनकुमु
दांजनपुष्पदंतसार्वभौमसुप्रतीकरा न्दिग्गजाष्टकं च॥ सप्तमे खड्गचक्रशक्तिपाशध्वजग
दाशूलशंखकौस्तुभचामरछत्रपूर्णकुंभदीपदर्पणरूपाणि स्वर्णखंडान्॥ अष्टमे विष्णुदेव्य
एकतलशाप्यत्रिभृगुवत्सीवत्सलकरूपमत्स्यप्रतिमाषोडशाकं स्थापयेत्। चक्रस्य समंतात् राम ११०
धान्यरसद्रव्यपूर्णकुंभाष्टकं वस्त्रमाल्यफलरत्नादीनि वितानकं च धीमान्॥ ततो विश्व
चक्रापनमरतिष्ठापयेत्॥ ततं कुंडसमीपे कलशस्थापनादिपूर्णाहुत्यभिषेकांतं प्रकृतिवत्तथा

क्तनयहोमोत्तरं चक्राधिष्ठितान्विष्वक्सेनादिभ्यस्तत्तन्मंत्रैर्नाममंत्रैर्वाष्टाविंशत्यादिसंख्यया होमः॥ का
र्परतिकेचित् ततोभिषिक्तो यजमानो विश्वचक्रं मंत्रैः प्रद॰ स्यनमो विश्वमयायेति विश्व
चक्रात्मनेनमः॥ परमानंदरूपित्वं पाहिनः पापकर्दमात्॥ तेजोमयमिदं यस्मात्सदापश्यं
तियोगिनः॥ त्वदित्स्वगुणातीतं विश्वचक्रं नमाम्यहं॥ वासुदेवस्थितं चक्रं चक्रमध्ये तु मा
धवः॥ अन्योन्याधाररूपेण प्रणमामि स्थिताविह विश्वचक्रमिदं यस्मात्सर्वपापहरं परं॥
आयुधं चाधिवासश्च भयादुद्धर मामतः इति मंत्रैः। मंत्रपुष्पांजलिं प्रक्षिप्य नमस्कृत्य वेदि
प॰श्चिमतउपविश्य पूर्वोक्त सकलेत्यादिमहासंकल्पमुच्चार्य इदं विश्वचक्रं विष्ण्वादिदेवताधिष्ठि
तं विष्णुदेवत्यं यथाशक्ति मह्यं संप्रददे इति दद्यात्॥ दानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णदक्षिणा माह
तः स्वल्पेवेकाग्नि विधानमिति केचित्॥ पुण्याहवाचनं देवताविसर्जनं ब्राह्मणभोजनानिक
र्पीत्॥ ॥इति विश्वचक्रदानं॥ ॥अथ कल्पलतादानं॥ मात्स्ये॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि म

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान. हादानमनुत्तमं॥ महाकल्पलतानाम महापातकनाशनं॥ पुण्यांतिथिमथासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवा
१११ चनं॥ कल्पितोपस्कर संभारभूषणाच्छादनादिकं॥ तुलापुरुषवत्कुर्यात् लोकेशावाहनादिकं॥ चा
मीकरमयीः कुर्यात् दशकल्पलताः शुभाः चामीकरं हेम॥ नानापुष्पफलोपेतानानांशुकविभू
षिताः पुष्पफलांशुकानि स्वरूपतश्चित्रके चित्र॥ हेमानी त्वरेभ हेमलतानां स्वरूपतः पुष्पफ
त. लानां योगासंभवात् निर्हेमानि अंशुकानि तु कार्पासादीन्येव॥ हेमोपादानेन त्वदे लक्षणा
पत्तेरिति तु युक्तं प्रतीमः॥ अत्र फलान्यातोद्याकाराणीति रूपनारायणः॥ काम्यमानपशु
पुत्रादिरूपाणीति दामोदरः लोकरादयः॥ विद्याधरसुपर्णाभिथुनैरूपशोभिताः॥ हा
रानादिसुभिः सिद्धैः फलानि चाविहंगमैः सिद्धाः पक्षिमुखाः किंनराः विहंगमाः पक्षिणो दान
वे नीदामोदरः॥ लोकपालानुसारिण्यः कर्तव्यास्ता सुदेवताः ब्राह्मीमनंतशक्तिं च लवण १११
स्योपरिन्यसेत् अधस्तात् न योर्मध्ये पद्मरां खधरे शुभे॥ रभासनस्था गरुडे ध्वजिः कुलिशा

सुधा॥ रजन्यजस्थितां ग्नेयी स्रुवपाणिरथाजले॥ याम्येवमहिषारूढां गदिनीं तंडुलोपरि॥ स्त्रनेचनै
र्ऋती स्थाप्यास खड्गा दक्षिणापरे॥ वारुणी वारुणीसीरेवृषस्था नागपाशिनो॥ प नागकीनीववाय
व्येम र्गस्याना शर्करोपरि। सौम्याति लेषु संस्थाप्या शंखिनी निधिसंस्थिता॥ माहेश्वरी वृषा
रूढा नवनीते त्रिशूलिनी॥ मौल्ली न्योवरदा सत्कर्तव्या बालकान्विता॥ मध्ये देलते अष्ट दिस्थषे
॥ मध्ययोरधो ब्राह्मीमनंतशक्ती॥ अन्यासामधो लोकपालवाहनः॥ रभ ऐरावतः रजन्यजो हरिद्रा
छागः॥ निधिः कलशाकारः बालकान्विताः क्रोडस्थ बालाः॥ शय्या पंचपलाद् ध्वंसा हस्तात्म
४ स कल्पयेत् प्रगनिमादीनामेतन्मानं सर्वासामुपरिष्टाद्यं पंचवर्णवितानकं धेनवोदशाकुंभाश्च वस्त्रयु
ग्मानि चैवहि॥ मध्यमे द्वे तु गुरवे कल्पिगभ्यान्यासमर्थेव च॥ ततो मंगलशब्देन स्नातः शुक्लांबरो बुधः॥
त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य मंत्रानेतानुदीरत्॥ मंत्रप्रयोगे ज्ञेयः॥ इति सकलादिगंगनाप्रदानेभवभयप्र
दनकारिमः करोति॥ अभिमतफलदेशानागलोकेवसानी पिनामहवसराणीत्रिंशान्॥ पीतशातम

२५२

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दान ध्यनात्ये म्दवाब्धेर्भवदुरितौघविनाशशुद्धदेहः सुरपतिवानिता सह स्तैं संस्थे परिवृत्तमंबुजासेस
११२ दाभिवंयत्ति ॥ ॥ अथप्रयोगः ॥ ॥ अद्येत्यादि सकलपापक्षयपूर्वविशुद्धदेहत्वपूर्वकदेवगणास
हत्वपरिवृतत्वलाभिवंद्यपतिनदानभवाब्धिसंतारणानंतरब्रह्मत्रिंशत्सरावधिकाभीतफल
दृनागलोकनिवासकामः स्वः कल्पलतामहादानप्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य प्रहतीवृतो विरा
ट्पूजामंडपपूजाशर्वादि विनियोगांतंकुर्यात ॥ ततोवेदिलिखितचक्रन्यस्तलवणकूटोपरिए
कालतास्थापयित्वातन्मध्ये देवा आ
कोलतांस्थापयित्वातन्मले ब्राह्मीन्यसेत ॥ लवणकूटस्योपरि लतांस्थापयित्वातन्मले देवो आ
नेनीशास्त्रंपर्वादिक्रमात ॥ गुडहरिद्राधाग नंदलेयन क्षीरखार्कराजिलनवनीनस्याष्टलता
मूलेषु ऐंद्र्यादिशक्तीः संस्थाप्य परितोदशपूर्णकुंभान्दत्वाधेनुंदेशावस्त्रयुगानिफलमाल्यया राम ११२
न्याहीनिचर्वितन्यस्यलतासहिताः शक्तीः प्रतिष्ठापूर्वकंपूजयित्वा ततः कुंडसमीपस्थकलश
स्थापनादिपूर्णकृत्यभिषेकांतंग्रहलाभिवत ॥ एवमभिषिक्तो यजमानः कल्पलतास्त्रियं प्रदक्षिणयाव

दि

स्तनमोनमः पापनाशनीभ्योब्रह्मांडलोकेश्वरपालिनीभ्यः ॥ आशंसितानधिकफलप्रदाभ्योस्मिन्म
हायां कल्पलतावधभ्यइमंमंत्रमुच्चार्य पुष्पाणि प्रासीप्यनमस्कृत्यविदेपश्चिमतउपविश्यमहा
संकल्पमुक्तायथासंभवंविशेषणविशिष्टमुच्चार्य दद्यात ॥ तत्रमध्यमलतांगुरवेष्टाव ११४
भ्यक्रमात्वेग्भ्यस्त्येकः पक्षोपरपक्षद्येतु लावद्यव स्था ॥ ततोदानप्रतिष्ठार्थं वर्णभस्त्येकंदासि [illegible]
णोदद्यात ॥ स्वल्पद्रव्यत्वपक्षे एकाग्निविधानमिति केचित ॥ पुण्याहवाचनदेवतापूजनविस मातेषे
र्जनमंडपादिप्रतिपादनब्राह्मणभोजनादीनि ॥ इति कल्पलतादानं ॥ अथसप्तसागरदानं ॥ अ
यानः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं ॥ सप्तसागरकंनाम सर्वपापकनाशनं ॥ कारयेत्सप्तकुंडा
निकांचनानिविचक्षणः प्रादेशमात्राणितथा रत्निमात्राणि वापुनः ॥ कुर्या सप्तपलादूर्ध्व
मासहस्राद्ब्रशक्तितः ॥ संस्थाप्यानिच सर्वाणि कृष्णाजिनतिलोपरि ॥ प्रथमंपूरयेत्कुंडंलवणेनविच
क्षणः ॥ द्वितीयंपयसातद्वत्तृतीयं सर्पिषातनः ॥ चतुर्थंतुगुडेनैवदध्नापंचममेवच ॥ षष्ठंशाकर

दान॰
११३

पाजद्वस्सममंतीर्थवारिणा॥ स्थापयेल्लवणस्यांतर्ब्रह्माणं कांचनं शुभं। केशवं क्षीरमध्ये च ध-
नुमध्ये महेश्वरं॥ भास्करं गुडमध्ये च दधिमध्ये सुराधिपं॥ शर्करायां न्यसेल्लक्ष्मीं नलमध्ये तु पा-
र्वतीं॥ सर्वेषु सर्वरत्नानि धान्यानि च समंततः॥ तुलापुरुषवच्छेषमत्रापि परिकल्पयेत्॥
ततो वारुणहोमं तु स्नापितो वेदपुंगवैः॥ त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य मंत्रानेतानुदीरयेत्॥ मंत्रां-
श्च योगे तेषां रतिदत्तात्तिरसामृत संयुतान् शुचिरवि स्नपवानिह सागरान्॥ अमलकांचन
वर्णमयान सोपदमुपेत हरेरमरार्चितः सकलपापविधौ तावितांतः। पितृपितामहपुत्र
कलत्रकं॥ पुत्रशांतत्रयमिति वाचस्पतिमिश्राः पपाह पुत्रकलत्रमिति रत्नाकरदामोदरादयः
नरकलोकसमाकुलमध्ययं रुद्धिनीसाधिनयेच्छिवमंदिरमित्यादि पादेशमात्राणीति पग्रराम
धं॥ रत्निरंगुष्ठपर्वाणीसख्य पाचैकाविंशतिः॥ दशांगुष्ठपर्वाणि प्रादेशः परिकीर्तितः॥ ११३
साईस्त्वांगुलः प्रदेशारत्निकल्पतरुः॥ ब्रह्मादिमूर्तिमात्रस्तादानादौदर्शिताः॥ ॥अथ प्रयोगः॥

सकृत् म

॥ ॥ यजमानो द्येत्यादि सर्कँ पक्षमसंभाविननरकनिवास पितृपितामहपुत्रकलत्रस्त्रीव
मंदिरनयनपूर्वकाम सर्वं जन्मविमीष्टस्वीयहरिपदप्राप्तिकामः श्वः सप्तसागरमहादान
महं मनिपादापिष्यरतिसं कस्यपगोविंदादि पूजार्दि मंडप पूजाशुचीदि विनियोगांतं प्रकृतेव
त॥ ततश्चक्रासादिनहस्तान्निन्यसानिलडीलोहे मानि सप्तकुंडानि संस्थाप्य क्रमेण लवण
दुग्ध घृत गुड दधि शर्करा तीर्थवारिभिः पूरयित्वा तेषु ब्रह्मकेशवमहेश्वरभास्करसुराधिपल
क्ष्मीपार्वतीप्रतिमाः स्थापयेत्॥ परितो ष्टाद ज्ञाधान्यानि॥ वितानकं चोपरि सचस्त्रादीन्सागरा म
न्पूजयेत्ततः कुंडसमीपस्थकलशस्थापनादि वनस्पतिहोमांतं कृतिकुंडे शाविंशतिअष्टोत्तर
शतात्तेन रसहस्रान्यतम संख्यया स्वस्वशाखीयैर्वारुणैर्मंत्रैर्स्तिलान्हुत्वाभिषिक्तोदारेप
कृत्वा सर्व
योकृत्यभिषेकांतं प्रकृतं कुर्यः॥ एवमभिषिक्तो यजमानः सागरांस्त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य नमो वः सर्व
सिंधूनामाधरेभ्यः सनातनाः जंतूनां प्राणदेभ्यश्च समुद्रेभ्यो नमो नमः क्षीरोदकाज्यदधि

सा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मिताक्ष
स्त्नामञ्जुन्यपृविधान
ग्रंथ

सा

माधुरत्नावणोस्मां रात्नेन भुवनत्रयजीवसंयान् ॥ आनंदयंति व सुभिक्षमयं तोभवंतं एवतीर्थमि पक्ष्मा
दान ९९४ रासुर सुवरमाणी महानं ॥ पापक्ष मामतं विलेपनभूषणा मलोकस्य चैभ निंतदक्ष लमपि तमत
लक्ष्मीरित्यनुमंत्र्य पुष्पाणि प्रक्षिप्यनमस्कृत्य वेदिपश्चिमत उपविश्य देशकालकीर्तनांते सक भवनेषु
लकलुषत पेत्यादि महासंकल्प मुक्ता सह सागरानग्रहादिप्रतिमा सहितानसोप स्कारानवि जीवंत
लक्ष्मु सत पेत्यादिमहासंकल्पमुक्तासहसागरानग्रहादि पनिमासहितान्सोपस्कारान्वि
स्नुदे वनाय तुलापुरुषोक्त मत्स्यपुराणीय भागव्यव स्थया प्रभ्यमहं संप्रददे न मम मेति सुव
लीदन्तिर्णदयात स्वल्पत्वेकाष्ठीशतिके चिन्ततः पुण्याहवाचनग्रहादिपूजा विसर्जनं
ब्राह्मणभोजनानि कुर्यादिति सप्तसागरदानं अथ रत्न धेनु
दानं ॥ मात्स्ये ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनं तं गोलोकफलदं न णां पुराणां निश्चिमया दान
सायतुलापुरुषदानवत् ॥ लोकेशावाहनं कृत्वा ततो धेनुं प्रकल्पयेत् भूमौ कृष्णाजिनं कृत्वा ९९४
लवणद्रोणसंयुतं ॥ धेनुं रत्नमयीं कुर्यात्संकल्प्य विधिपूर्वकं स्थापयेत्पद्मरागाणामेकाशीति

नुतमारत्नधेनु
शिलिरवार विधि ८

॥ रत्नाऽसका

मुखेवुधः पुष्पराग शतेन तु घोणायां परिकल्पयेत् ॥ ललाटे हेमतिलकं मुक्ताफलशतं दृशोः ॥
भुगोर्वै द्रुमशतं शुक्तीकर्णयोः स्थिते । कांचनानि च शृंगाणि शिरो वज्रशतात्मकं ग्रीवायां नेत्रपट
के गोमेदकशतात्मकं ॥ इंद्रनीलशतं पृष्ठे वैडूर्यशतं पार्श्वके । स्फटिकैरुदरं तद्वत्सौगंधिकशतात्मक
कं गोमेदकशतात्मकं ॥ इंद्रनीलशतं पृष्ठे वैडूर्यशतं पार्श्वके स्फटिकैरुदरं तद्वत्सौगंधिकशतात्म
टि सौगंधिकं पद्मरागः सौगंधिकं तु कल्हारे पद्मरागैवक तणरन्ते भिर्निकराते ॥ खुराः हेममया तिकोर्त
कार्याः पुच्छं मुक्तावलीमयं सूर्यकांतेंदुकांतौ च घ्राणे कर्पूरचंदनं ॥ कुंकुमानि च रोमाणि रौप्यं ना
भिं च कारयेत् ॥ गारुत्मतशतं तद्वदपाने परिकल्पयेत् तथान्यानि च रत्नानि स्थापयेत्सर्वसंधिषु
कुर्याच्छर्करया जिह्वां गोमयं च गुडात्मकं गोमूत्रमाज्येन तथा दधि दुग्धं स्वरूपतः । पुच्छाग्रे चामरं
दद्यात्समीपे ताम्रदोहनं कुंडलानि च हेमानि भूषणानि च शक्तितः कारयेदेवमेवं तु चतुर्थांशेन व
त्सकं तथा सर्वाणि धान्यानि पादाश्चेक्षुमयाः स्मृताः नानाफलानि सर्वाणि पंचवर्णं वितानकं
॥ एवं विरचनं कृत्वा तद्वदेवाधिवासनं ॥ कार्तिक्यो राज्ञीणांरत्वा धेनुमामंत्रयेद् बुधः । गुडधेनुव

रना

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

. तस्यै नमः

दान- सामश्च एरदं चोदाहरेत्तत ॥ मंत्रः प्रयोगेस्तेयः ॥ आमंत्र्य चेत्थमभितः परित्य भक्त्यादया द्विजायप्र
११५ स्वेजनत्पूर्वकोनः ॥ यः पुण्यमाप्यदिनमत्रहृतो पवासः पापैर्विमुक्तनतु रेतिमदं मुरारे ॥ उत्तीस
कलविधिज्ञो रत्नयेतु प्रदानं विनरानी सविमानं प्राप्यदेदीप्यमानं । सकलकलुषमुक्तोवंधुभि
ः पुत्रपौत्रैः सहमदनसरूपः स्थानमभ्येति तद्भोरैः अथप्रयोगः । अद्येत्यादि सकलकलुषस तिथ
पूर्वक्रमे ... मदनस्वरूपत्वपूर्वकं चेधुवर्ग पुत्रपौत्रादि सहित विमानारोहणपूर्वक गोलोकप्राप्तिकाम सव
पमदनस्वरूपत्वपूर्वकं चेधुवर्ग पुत्रपौत्रादि सहित विमानारोहणपूर्वक गोलोकप्राप्तिकाम सव
चंद्रनुपदप्राप्तिकामस्तु हरिपदप्राप्तिकामो वाश्वोरत्नधेनुमहादानमहं प्रतिपादयिष्येइतिसंक
ल्प्यप्रकृतिवद्भाविंदादिपूजामंडपपूजा । गुर्वादिवीनियोगांतं कृत्वा गुरुः षोडशारेक्षस्त्रा ज्ञेनंप राम
सार्यतदुपरिलवणद्रोणामिनेंप्रसार्यतदुपरिरेखामयी प्राङ्मुखी गामुदक्पादोश्चाली ख्यरत्नैरंग ११५
रा २ निक्रमीत ॥ तत्रैकाशीतिपदभेगे मुखं पुष्परागशतेन नासायां लत्तादेहे मतिलकं ॥ पंचाशन्मुक्ताफलै
श्चत्येकंदृष्टी विद्रुमशतेनविभज्य भ्रूयुगं श्रुतिं भ्यां कर्णौ कांचनेनश्रृंगे हीरकशतेन शिरः

गोमे
दकशतान्वितेन नेत्रनामकेन पट्टेन ग्रीवां वैदूर्यशतेन पार्श्वे स्फाटिकशतेनोदरं पद्मरागशतेन कटिं
साद्य ॥ सूर्यकांतकर्पूराभ्यां दक्षिणपुटं चंद्रकांतचंदनाभ्यां वामघ्राणपुटं कुंकुमेन
रोमाणि । रूप्येण नाभिं ॥ गारुत्मतशतेनापाने ॥ रत्नांतरैः सर्वसंधीन ॥ शर्करया जिह्वां गुडेगोम
पेम्रास्थम्ले चामरं पुच्छाग्रे । स्वरूपतोदधि दुग्धं सान्निध्यौ नाम दोहनसौवर्णकुंडलंघ्रे चेयकादीनि दर्प
स्यानि । एवं धेनुसा धन द्रव्य चतुर्थांशेन धेनोरुत्तरतः प्राङ्मुखमुक्तपादं वत्सं चरवमेत ॥ दधि
प्पा ५ दुग्धदोहनानि च वत्सेन सम्भवेति । समंतादष्टादशधान्यानि ॥ फलपुष्पवस्त्रादीनि चासाघाहरत्न
धेनवे सवत्सा येन मरतिपूजा पिताविज्ञानं व भी पात ॥ ततः कुंडसमीपस्थकलशस्थापनादिप्र
त्नीवत । एवमभिषिक्तो यजमानो रत्नधेनुं त्रिः प्रदक्षिणमावृत्योपतिष्ठेत । मंत्रास्तु ॥ यालक्ष्मी
स्सर्वभूतानां या च देवे ध्ववस्थिता ॥ धेनुरूपेण सा देवी मम शांतिं प्रयच्छतु ॥ देहस्था च या रुद्राणी शंक

दान रस्यच पार्श्वपा धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु ॥ विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभाव
११६ सौ ॥ चंद्रार्कशक्रशक्तीर्या धेनुरूपा च साश्रिये ॥ चतुर्मुखस्य या लक्ष्मी या लक्ष्मी धनदस्य च ॥ ल
क्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे ॥ स्वधा या पितृमुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां च या ॥ सर्व
पापहरा धेनुस्तस्माच्छांतिं प्रयच्छ मे ॥ त्वां सर्वदेवगणधामयतः पठंति रुद्रेंद्रचंद्रकमलासन
वासुदेवाः ॥ तस्मात्समस्तभुवनत्रयदेवयुक्ते मां पाहि देवि भवसागरपीड्यमानमिति ॥ ततः पुष्पा
णि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य वेदिं परिक्रम्य तत उपविश्याद्येत्यादि महासंकल्पमुच्चार्य मोरक्त धेनुं पद्मराग
मुखं पुष्पराग घोणां सुवर्ण तिलकालंकृतां मुक्ताफलादि रचित नयना वयवोपेतां धेनुं साधन
पद्मरागादि दिव्यचतुर्थांशेन रचित वत्ससहितां परितः स्थापित धान्यपुष्पफलादिमतीं विष्णुदै दान
वतां गुरवे हं संप्रददे इति एकस्मा एव दद्यात् दिति मत्पालरत्नाकरादयः ॥ हेमाद्र्यादयस्तु एकाग्निवि ११६
धान एकस्मै ॥ अनेकाग्निपक्षे तु तुलापुरुषवद्विभागस्त्याहुः ॥ सुवर्णराशीणां दद्यात् ॥ ततः स्वस्त्या

दिवाचन यहादिपूजन विसर्जन ब्राह्मणभोजनादि पूर्ववत् ॥ ॥ इति रत्नधेनुदान प्रयोगः ॥ ॥
मात्स्ये २ ॥ अथ महाभूतघटदानं ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं ॥ महाभूतघटं नाम महापातकं
नाशनं ॥ पुण्यं दिनमथासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनं ॥ कालितुंडप संभारभूषणाच्छादनादिकं ॥
तुलापुरुषवत्कुर्याल्लोकेशावाहनं तथा कारयेत्कांचनं कुंभं महारत्नान्वितं बुधः ॥ महारत्नानि वस्त्रे
तुलापुरुषवत्कुर्याल्लोकेशावाहनं तथा कारयेत्कांचनं कुंभं महारत्नान्वितं बुधः ॥ महारत्नान्वितं पात्रा
कानि ॥ प्रादेशादंगुलशतं या वत्कुर्यात्प्रमाणतः ॥ क्षीराज्यपूरितं तद्वत्कल्पवृक्षसमन्वितं पद्मा
सनगतो तत्र ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ लोकपालान्महेंद्राद्यान्स्ववाहन समन्वितान् ॥ वराहेणोद्धृतां तन
द्धृत्वा पृथ्वीं सपंकजां ॥ वरुणं चासनगतं कांचनं मकरोपरि ॥ हुताशनं मेषगतं वायुं कृष्णमृग
सनं ॥ तथा काशाधिपं कुर्यान्मूषकस्थं विनायकं ॥ विन्यसेद्धटमध्ये तान् वेदपंकजसंस्थितान् ॥ अथर्ववे
दऋग्वेदस्याक्षसूत्रं स्याद्यजुर्वेदस्य पंकजं सामवेदस्य वीणा स्याद्दक्षिणे दासीन्यतो न्यसेत् ॥ अथर्ववे
दस्य पुनः स्रुक्स्रुवौ दक्षिणे करे ॥ पुराणवेदो वरदः साक्षसूत्रकमंडलुः अत्र कल्पवृक्षप्रतिमा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान ११७ शतेनार्द्धादिपरिमाणसहितेन घटं संपादकं सुवर्णमानमार्थिकं॥ परितः सर्वधान्यानि चामरासन
दर्पण॥ पादुको पानच्छत्रभूषणाच्छादनानि च॥ रा॰ घ्यं च जलकुंभांश्च पंचवर्णं वितानकं॥ जल
कुंभाः षोडश॥ स्नात्वाधिवासनां तेन तु मंत्रमेतमुदीरयेत्॥ मंत्रः प्रयोगे लेपः॥ इत्युक्त्वा पं महाभूतघ
टं यो विनिवेदयेत्॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमां गतिं॥ विमानेनार्कवर्णेन पितृबंधुस
मन्वितः स्तूयमानो वरस्त्रीभिः पदं प्राप्नोति वैष्णवं॥ षोडशैतानि यः कुर्यात् महादानानि मानवं
नन स्य पुनरावृत्तिरिह लोके भिजायते इति॥ अथ प्रयोगः॥ अद्येत्यादि सकलपापक्षयपूर्व
कपित्रादि सकलबंधुजनसहितामरस्त्रीसेव्यमानार्कवर्णविमानकरणक विष्णुपदप्राप्तिकामः
श्वो महाभूतघटमहादानमहं धनिपारध्यिप्यसीति संकल्प्य प्रक्षालित वस्त्रोविंदादिपूजां मंडपपूजां राम
गुर्वादिविनियोगांतं कुर्यात्॥ गुरुं षोडश रेखं मौक्तिकमाणिक्यनीलमरकतप्रमुखमहारत्नानि ११७
तंतु प्राभ्यां गव्यद्रव्य घटनां पूर्णमध्ये स्थापित कल्पवृक्षसंघटाकारं महाभूतं घटं स्थापये

त्॥ घटमध्ये ब्रह्मादि प्रतिमाः स्थापयित्वा चतुर्दिक्षु अष्टादशधान्यानि छत्रचामरभूषणपादुकादीनि
षोडश जलकुंभांश्च सन्निधापयेत्॥ ततो महाभूतघटस्थापनमरंति सपंचवितानेव भीमात्॥ ततः कुं
ड समीपस्थकुंभस्थापनादि पूर्णाहुत्यभिषेकांतं प्रकृतिवत्॥ एवमभिषिक्तो यजमानो महाभू
तघटं त्रिः प्रदक्षिणमाहृत्य नमो वः सर्वदेवानामाधारे भ्यश्च रावरे महाभूताधिदेवेभ्यः शांति
रस्तु शिवं मम॥ यस्मान्न किंचिदप्यस्ति महाभूतैर्विनाकृतं॥ ब्रह्मांडे सर्वभूतेषु तस्माच्छ्रीरस्तु
मास्तु मे इत्युपस्थाय पुष्पाणि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य वेदिपश्चिमत उपविश्य पाद्येत्याद्युक्त्वा महास
कल्पमुख्यार्थदं महाभूतघटं महारत्नचित्रमंत्रस्थित सौवर्णकल्पवृक्षादि पुराणवेदान्त प्रतिमा
सहितं परितः स्थापिताष्टादशधान्यछत्रचामरासन सप्तपाद्यकुंभादिसहितं विष्णुदैवतं तु
लापुरुषोक्तभागत्रयवस्थापा गुर्वत्विग्भ्यो यथा प्रभम हं संप्रददे नमम इति न दद्यात् दद्या सुवर्णदक्षि
णां दद्यात्॥ स्वल्पे स्वल्पेक ऋत्विग्विधानं देयविभागस्त तुलापुरुषवत् ज्ञेया॥ ततः पुण्याहवाचनत्र

हादिपूजनमंडपादिप्रतिपादनब्राह्मणभोजनाशीर्वादग्रहणमंगलाचारादीनि॥ ॥इतीम
हाभूतघटमहादानं॥ ॥इतिश्रीमीमांसकभट्टशंकरात्मजभट्टनीलकंठकृते दानमयूखे षोड
शमहादानानि॥ ॥अथदशमहादानानि॥ ॥कनकाश्वतिलानागादासीरथमहीगृहाः
कन्याचकपिलाधेनुर्महादानानि वैदश॥ ॥वह्निपुराणे॥ रामउवाच॥ ॥क्रोधादिकं मया
ा. कर्म कृतं मुनिवरोत्तम॥ कथं कस्मात् सुखीहं पापात्मा शिवधार्दिकात्॥ इत्युक्त्वाथ मतं त्वन्त
ः पापानां पावनं परं॥ दानं चेह सुवर्णस्य तेन प्रवदमहर्षयः॥ ॥व्यासः॥ सर्वान्कामान्प्रयछं
तिये प्रयछंति कांचनं॥ एतद्धि भगवानत्रिः पितामहसुतोब्रवीत्॥ नंदिपुराणे॥ तस्मात्स्वर्ण
स्यादानस्य कांचनं मान वैश्वदं॥ नातः परतरं लोके सद्यः पापविमोचनं॥ सुवर्णस्य सुवर्णस्य
स्य सुवर्णं यः प्रयछति॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते॥ आद्यसुवर्णशब्देनाहिर ११८
ण्यमुक्तं द्वितीयेन शोभनवर्णत्वं तृतीयेन परिमाणविशेषः सुवर्णं दितयं दत्वा अक्षपाणमिमातु

पात्रं दत्वा सुवर्णस्य दानं द्विजेभ्यः प्रदापादितं॥ ब्रह्मलोकमनुप्राप्य ब्रह्मणा सह मोदते॥ सप्तऽशुद्ध्युरिन
सुवर्णशब्दस्य षोडशमाषा विंशतिहेमवार्विते ति प्रागुक्तं॥ सुवर्णदानेदेयसुवर्णस्य तत्र पक्षत्र
यीवांशोदक्षिणे तिप्रवदपरिभाषायामुक्तं॥ इत्ततमिति केचित्॥ दानमंत्रः॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थं
हेमबीजं विभावसोः॥ अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयछमे॥ कौर्मे॥ पलेकं द्विगुणं वादित्रिगुणा
शाल्यनुक्रमात्॥ कनकस्यास्तु दर्शनं द्वाभ्यां त्रिभिः सराक्षीतं प दधोवानेत्कुर्मीदासिनास्या ला। ५
द्यथा रुचि॥ ॥इतिसुवर्णदानं॥ आदित्य पुराणे॥ ॥आदित्योद
यसंप्राप्तो विधिमंत्रपुरस्कृतं॥ ददाति कांचनं यो वै दुःस्वप्नं हंति सः॥ ददात्युदितमात्रे यस्त
स्य पाप्मा विलीयते॥ व्यासपुराणे॥ गुंजागुंजार्धमात्रं वा नियतः प्रतिवासरं॥ कनकं सर्वपापप्र
णाशनं आयुष्यं श्रीकरं पुण्यं आरोग्यं संततिप्रदं॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं स्वर्ग्यं सर्वमंगलकारणं॥ पुण्य

ॐस्थलिंगे तु ब्रजेत सद गुनमं ब्रह्मांडे स्पर्शपावहितो दानं ब्रवीमि तवे नारद मेरु शतमानमिति प्रोक्तं २

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

७ अथाश्वदानं अश्वंयत्नप्रयछेदेहेम ८

दान १२९ कालेषुसर्वेषुगृहेदेवालयेषुच॥ यत्रसाधनसंपत्तिस्तत्रदानंसमाचरेत्॥ तयागव्येनभूमिंराकृता
जलेनआलिख्यमध्येसितंतंदुलैश्च॥ सरोरुहंकेसरभूषणाढ्यंसकर्णिकंचाष्टदलंविलिख्य॥ त
स्मिन्हिरण्यंत्रातमानमात्रंनिधायतस्योपरितंविचिंत्य॥ महाप्रमाणीतंकमलासनस्थमारा
ध्यगंधादिभिरादरेण॥ विप्रंतथावेदविदांवरिष्ठंविचिंत्यबुध्यातुसमर्चयित्वा दद्यात्सुवर्णंचान
मानमस्मैसंमीयतामात्मभरिःस्वदीयं॥ त्रातमानेशानतुल्यलमापाद्युन्मीतं॥ ॥ इतिदानमा
नदानं॥ ॥अथरजतदानं॥स्कांदे ॥ः श्रीमान्निहलोकेपुजापतरंनिरूप्यदानं
मित्रंसुलक्षणं। सतेनकर्मणादेवगांधर्वलोकमश्नुते॥ भा
रते। सर्वोपकरणोपेतंयुवानंदोषवर्जितं। योश्वंददातिविप्रायस्वर्गलोकेमहीयते। तथायावंति लम १२९
रोमाणिहयेभवंतीहनरेश्वर। तावंतोवाजिदालोकान्प्राप्नुवंतीहपुष्कलान्। कालिकापुराणे।
अश्वंवायदिवायुग्यंशोभनेवाथपादुके। ददातिभ्यः प्रधानेभ्योब्राह्मणेभ्यः सुसंयतः। तेस्यादिव्यानि

१८ यः प्रयच्छतिविप्रायरजतंवापिनिर्मलं सविधूयाशुपापानिस्वर्गलोकेमहीयते रूपवान्स्यमः५

यानानिरथाश्चजयप्रताकिनः पुष्टः पंथानचैवेहभविष्यंतिकदाचन। अत्रैदिव्यपानस्यइच्छयाविर
यानानिरथाश्वजयप्रताकिनः पुष्टः पंथानचैवेहभविष्यंतिकदाचन। अत्रेदिव्यपानस्युइच्छयाविर
हसंपत्तिर्यथाक्रमप्रत्येकंफलंज्ञेयं। कौर्मे। अश्वंतन्मूल्यमथवाकनीयोमध्यमोत्तमं। दद्याद्विज्ञाय
सारेणनारायणपरिछदे। भाके। पंचफलेरोप्ये। सुवर्णलेहनंकुमानः। सदातिणसवस्त्रंवत्राल्ल स्त्रं
णयाप्रिहोम्बिले। नारायणास्तारानुकार्यलंकारः दानमंत्रः उच्चैःश्रवा मम्बानाराजाम्विजयको
रकः सर्पवाहनमल्कभ्यमतः शांतिंप्रयछमेअथास्वेनाश्वदानं गरुडे। अश्वमेधसवेयत्फलो
रकः सर्वेवाहनमत्स्यमतः शांतिंप्रयछमेअश्वेनाश्वदानं गरुडे। अश्वमेधसमंयस्तत्फलं
कर्तुमनीश्वरः अश्वदानंतुतेनेहकर्तव्यंविधिपूर्वकं। विधिंतस्यप्रवक्ष्यामिब्रह्मणानिर्मितंपुरा। अश्व
नमश्वंशुभंज्ञात्वाहेमपर्याणभूषितं॥ रूप्यपत्रकरकैः शुद्धैः करिदंतोपशोभितं। कर्णनेत्रेखुरे स्तम्भे
ः दीमपुच्छंसुवासंशुभ्रे। तापटकेनैवसंहृतं स्नापुधान्विते। धान्यस्योपरिस्थाप्यंतुवकर्त्तसुपर्के
। एवंसुनेतसंवास्वब्राह्मणायनिवेदयेत्॥ मन्त्रादिपुगायपनविष्वोपरागादिषुदानं। अश्वं
। एवंसुनेजसंवाम्बब्राह्मणायनिवेदयेत्॥ मन्वादिपुगायपनविषुवोपरागादिषुदानं। अश्व
आमंत्रः। मार्तंडायसुरेगायकाश्यपायपवित्रमत्तेये। जगदीपायसर्व्यायपवित्रेदामनमोस्तुते। एवं

समुच्चरेन्मंत्रं कर्णे दद्यात्तिलोदकं ॥ दानवाक्यं ॥ ॐ अद्येत्यादि अमुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाये
दान १२० ममश्व सुवर्णतिलकालंकारसुकृतलाद स्वर्ग यक सुपर्याणा रौप्यकटकरलोपशोभितं
ञ्जनेत्रताम्रखुरं दोमपुच्छं सुवाससं शुभ्र घटक सहितं स्वासुधान्वितं यान्यरलोपरिस्थितं वह १५४
कलं सपदकं गंधपुष्पाद्यर्चितं सकलब्रह्महत्यादिपापनाशकामुक्तकमहं संप्रद देन ममेत्तीत्स्वा
वाधिकत्रिंशत्स्वर्गें त्रिंशद परत्रिंशत्परास्वरपितृ दूरगकाम सर्वजा सर्वलोकभजनकामस्ति
का यथाकामं मर्त्यं महार्णवे समुत्पन्नउच्चैःश्रवसपुत्र कृ मयात्वं विप्रमुखाय फरनोह सुखी भव
र में विप्रन मस्तुभ्यमश्वं तेप्रतिपादितं प्रतिगृह्णातु विप्रेंद्र मयादत्तं सुशोभन मिति दा
नमंत्र श्राद्धायैकरोसमर्पणं कृत्वा विप्रः स्वजलं संसिंचेत् ॥ ततः सुवर्णदक्षिणां दद्यात् पश्चात् स्वपुरो रा॥
गच्छेत्प्रदानां सम सम ति ॥ भास्करं मनसि ध्यात्वा आलोक्य स्वं गृहं व्रजेत् ॥ अश्वमश्वं ... दद्या १२०
त्फलं रागुणं भवेत् बड्वानां तथा स्त्रीणां तुल्यमेव फलं लभेत् एवं कृते न रत्यास्य सर्वलोके व

नरः ॥ ॥ इति अश्वदानं ॥ ॥ शिवापाश्वमलंकृत्य यः पर्वणि निवेदयेत् सोश्वमेधस्य य
ज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् इति शिवधर्मे शिवापाश्वदानमुक्तं ॥ ॥ अथ तिलदानं ॥ ॥ आदित्य
पुराणे ॥ ॥ वैशाख्यां पौर्णमास्यां वा तिलान् क्षौद्रेण संयुतान् यः प्रयच्छति विप्रेभ्यः स
र्वपापैः प्रमुच्यते ज्येष्ठे मासि तिलान् दत्वा पौर्णमास्यां विशेषतः अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नो
ति मानवः माघे मासि तिलान्यस्तु ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति सर्वसमाकीर्णं नरकं न स पश्यति ॥ काशी॥ रात
षः ॥ नित्यं दाता तिलानां यो नरः स्वर्गे महीयते ॥ महाभारते ॥ दत्तो शुक्लश्च वहरतः प्रतिगृह्ण
तः तिले तिले तिलद्रोणः सौवर्णो युधिष्ठिर ॥ तथा सर्वेषामेव दानानां तिलदानं परं स्मृतं ॥ सर्वपा
पहरं तद्धि पवित्रं स्वर्ग्यमेव हि विष्णुधर्मोत्तरे ॥ तिला गावो हिरण्यं च अन्नं कन्या वसुंधरा दत्तानि
तानि विधिवत्तारयंति महाभयात् तथा तिलोद्वर्ती तिलस्नायी तिलहोमी तिलोदकी तिलदाता
च भोक्ता च षट्तिलाः पापनाशकाः ॥ असकृत् षट्तिली भूत्वा सर्वपापैर्विमुच्यते ॥ त्रिंशद्वर्षसहस्राणि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान स्वर्गेलोके महीपते। कोमें ०कृत्वाजिने तिलान्कृत्वा सुवर्णमधुसर्पिषी द्रोणीकं वाससाच्छन्नं त्रिधानद त२
१२१ त्सद क्षिणं॥ आहिनाग्रो द्विजे दत्वा सर्वेन रतिदुष्कृत्रिधेत्तिहीनमध्यमोत्तम भेदतः॥ द्रोणेन के स्यं२
द्रोणद्वयं द्रोणत्रिनयंचेति॥ तद्दस्रदक्षिणं कमादेक द्वित्रिसुवर्णसहितं॥ अत्रे दानवाक्यं॥ अ
द्येत्यादि अमुक सगोत्राय ब्राह्मणाय एवं कृत्वाजिन स्थं सुवर्णमधु सर्पिर्युतं वस्त्रच्छन्नं तिल द्रो
६ दाय णं सर्वपाप कामस्त्व भ्यमहं संप्रददेनमम॥ कृजेनतिलदानप्रतिष्ठासिध्यर्थं इदं सुवर्णदासी गोत्तु
भ्यमहं संप्रददेनमम॥ ॥ इति तिलदानं॥ यमः॥ तिलपात्रं तु योदद्यात्प्रत्यहं वाथपर्वणि॥ सद
६ क्षिणं सत्वभावाद्वरि लभ्यात्जनार्दनं॥ नाशायेत्रिविधं पापं धुर्मस्य वचनं तथा, स्कांदे मासोपवासदत्तं त्वि दान
त्तनारकमित्युक्तं॥ ब्राह्मे। ताम्रपात्रेतिलैः पूर्णं "मात्रे द्विजायतु। सहिरण्यं च योदद्यात्छ्र द्धाविता १२१
न्मानतः सर्वपापविशुद्धात्मा लभेतु परांगतिं। दानवाक्यंतु। अद्येत्यादि इदं ताम्रपात्रं तिलप
र्णं स सुवर्णमशेषपापक्षयकामस्त्व भ्यमहं संप्रददेनमम सुवर्णदक्षिणाचरप्रात्। अथ महातिले

पात्रे। ताम्रपात्रे तिलान्कृत्वा पलषोडशकल्पिते। सहिरण्ये स्वशक्त्या वा विप्राय प्रतिपादयेत्। नाशये
त्रिविधं पापं वाङ्मनः कायसंभवं। कोमें तिल पूर्ण ताम्रपात्रं सहिरण्यं द्विजातये। प्रान्ददात्तु विधिव
द्बद्ध प्रविनिहंति स॥ तिलपात्रं त्रिधाप्रोक्तं कानिष्ठोत्तममध्यमं। ताम्रपात्रं दशपलं ज घन्यं परिकी
र्तितं॥ द्विगुणं मध्यमं प्रोक्तं त्रिगुणं चोत्तमं स्मृतं। स्वर्णमेकं ज घन्ये तु द्विगुणं मध्यमे क्षिपेत्। त्रिगुणं चो
त्तमे तद्वत्सुवर्णं परिकीर्तितं सुवर्णं दक्षिणां दत्वा सर्वपापक्षयो भवेत्। अथ महातिलपात्र दानं तिल ७२
पूर्णकांस्यपात्रदानं। आदिसपुराणे। पत्तं सौत्रामणी कर्तुम्प दिशति विघ्यते। महास्सर लभ्या वा
पि कृपं कर्तुं चरी धिका। एवं कृते मानत्र एगान्मुक्तो भवति मानवः। मरक्षिणं कांस्यपात्र मध्यदत्वा
ग्रमुच्यते। शुद्ध कांस्यस्य पात्रस्य मम्यगं पंच विंशतिः। पलानामत्र निर्दिष्टं तिलानां प्रस्थ सप्तकं सु
वर्णमाषांश्चैतत् पात्रोपरि नि धापयेत्। वस्त्रेणाच्छादयेत्पात्रं प्रधानेन समुपस्थितः। स्नानं कृत्वा
निम्नगातीरे पितृन्देवांश्च तर्पयेत्। ततो पि पूजयेद्भक्त्या शंकरं हरिमेव वा। गोमयेनोपसंलिप्य ग

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दानम हमध्यं च सर्वतः। लिखेत् मंडलं दलाष्टकं कुंकुमेनाथ चंदनेः॥ ततो वह्निं स्थापयित्वा होमं कुर्याद्विचक्षणः॥ त
१२२ अथ पात्रं प्रतिष्ठाप्य पूजयेद्दक्षिणे पुनः॥ ततो ब्राह्मणमाहूय चैव कुंभमलं समन्वितः। पादौ प्रक्षाल्य
विधिवन्मातृश्राद्धं समाचरेत्। अलंकृतं पयस्यां कृत्वा माघ्यां कामे तथा मरे ग्रहणे रविसंक्रा
न्त्यां संक्रांतिषु युगादिषु। तथान्यदपि पर्वस्तु माघमुद्दिश्य मातरं। ततः स्वयं फलं सर्वं पुराण ब्राह्मण
हे श्वरः (जीवितो) मृतये हस्ते मोक्षे रपि विमृष्टैः॥ दत्वा विप्रस्य पात्रं तु होमं कुर्यात् प्रयत्नतः
व सोपस्करं समंतात् कृतं समाप्य विप्रं संतर्पयेत्। अन्येषामपि विप्राणां भोजनं। निमंत्र्य पश्चात् दिसादि
अथास्य प्रयोगः मातृमरणवासरे मासादौ पञ्चमासे न घादौ कृतस्नानो उपलिप्त देशे कुंकु दानम
व३ मचंदनाभ्यां अष्टदलं पद्मं विरच्य तत्र पञ्चविंशति पलपरिमितं कांस्यपात्रं तिलपूर्णमपक्व पूरि १२२
तमुपरि स्थापित स्वर्णमाष चतुष्टयं वा स्वर्णवेष्टितं स्थापयित्वा तत्समीपे वह्निं संस्कृत्वा वा हन
धुपचारैः अर्चयित्वा पुरतोऽग्निं स्थापयित्वा स्वसूत्रविधिना घृताज्य तिलैः पंच स्वविष्णु मंत्रेण हित्वम

त्रेण नाहोमस्य रक्ता तां कृती ह लामात तस्या ह श्रेय्यां मातृश्राद्धं कृत्वा जीवं सां मातरि तां वस्त्रादिभिः स
तकुसदानं पात्रं तथैवाभ्यर्च्यादशरवमुपवेश्य पायसाघृत्क अमुकगोत्राय ब्राह्मणाय पंचपलपंचविं
शति मितकांस्यपात्रप्रस्थसप्तकमितं तिलपूरितं सुवर्णवस्त्र वेष्टितं समंतात्स्थापितसप्तधा
न्यफलादि सहितं मातुः ऋणापकामस्त्वं प्रमहं संप्रददे न मम इति दद्यात्। मित्रास्तु कांस्यपात्रं म
पादत्तं मातुः ऋणापकं ननु पाः भगवत्रवचनात्तु पंपञ्चानुक्ति तत्त्व यावदो। दशमासाश्च उदरे जने
न्यासास्थित तन्मे। क्लेशिता वालभा वेनस्तन पा नाहिंजो तेमां पूज्ञस्त्रादि मलं लिप्तपाप समं
पाकृत। भवते वचनाद्य मम मुक्तिर्भवेत् रणात्॥ कांस्यपात्रं सुवर्णं च तिलानकृत्यादि दक्षि
णां। सप्तधान्यं समपारच्छे दत्यम्हणान्मुक्तिर्भवेत्सम॥ कांस्यपात्रप्रदानेन तत्स्व जोनेन शुल्कात द विः २
स्याहेमप्रदानेन परमात्मान मम क्षयं। आच्छादनं तुक्त्यारंगुम्रमेतत्सनोतनं। विप्राच्छादनद
नेन परमात्मासु पूजितः। तिलसंख्या कृतं दुःखं जनन्याम मम सवितो। तिलपात्रप्रदानेन कृतम्

Indira Gandhi National Centre for the Arts

पया १ ... प२

प्रयोगसार ल्कोभवाम्यहमिति । ततः ॐ त्वा हिरण्यं दक्षिणां दद्यात । पात्रदाने ततनीमंभवादणात्स्वंमुकुर
१२३ ति विप्रो ... तुपात पुनर्महि निमिहोमं कृत्वा विप्र विसृज्य यथाशक्ति ब्राह्मणान भोजयेत् । इति
कांस्यपात्रप्रयोगः । वायुपुराणे ... तिलकुंभमथो वक्ष्ये कुंभे पयं वरास्थिते । वारुणे मंडले देवं
प्रयोग दान ६ वरुणाकारमर्चयेत । श्वेतैः पुष्पैः फलैर्गंधैः कर्पूरेणानुपूजयेत । वरुणलताग्रं प्रोद्दा
ने ॥ वारुणं मंडलं स्थाप्यं तत्त्व अर्द्धचंद्राकारकं ज्ञेयं षड्सोन्यारिती ... ततो मंत्रमिमं पठेत । नमो न ५
वरुणरूपाय रसाय पत्रपेनमः । रसवारिनिमित्तानि यानि ... तिलकुंभप्रदानेन प्र
सीद परमेश्वर ॥ इति दत्वा विनश्यंति यापानि जलकृतानि ... सोम्य ... स्नानेषु पानके ... वग
हने । रसो पदानभ ... अपेयानां च वांछया । ॐ ष धंयापि देवेश सर्वमे ध्यं भविष्यति । शिवलो राम
केव सेत् कल्पान् शतपंचदशावरान् । इति तिलकुंभदानविधिः । अथ तिलकरकदानं । वायवीये १२३
करके तिलसंपूर्णे मंडले वह्निदेवते । शिवं वा ... वदाराध्य पश्चात् पेत्कारवीरकैः । रक्तचंदनगंधेन नि

च२

पौ सेन वधूप पेत । वन्हिदेवतं त्रिकोणं मंडलमित्यर्थः । शिवं वा विष्णुं वा ... स्वरूपं शिवमित्यर्थः
। नवोत्कं ... दाने । निर्यासः सर्जरसः । आर्द्रेण च ततो दद्यादीपानां चतुष्टयं । वन्हिरूपप ... ज्ञेभ
वेन्हिरूपी ... तेजोरूप ... पांचात्तु पंचव्य पोहतु । इति दत्ते स्यनश्यंति पापान्यग्निकृता न
नि च ॥ पाककहोमेषु काष्ठेषु वह्निः स्पृष्टे यानि वैतना । अंगारवर्धुं दाहादि संभवानि च यानि वै । वि ... के न्या ५
रणे स्थानि रूपयो ... परदार पर ... दर्शनजानि च शिवादिदर्शनो ... नेत्रदोषकृतानि
नि च । एवं कृत्वेदानं शिवभक्त्या यतव्रतः । शिवलोके वसेन्नूयः कल्पत्रयमशंकितः । इति तिल
करकदानं ॥ अथ गजदानं । कौर्मे । दद्याद्गजं सुरागोलक ... पंच ... नि च । विप्राय ... सापि क
म२ निष्ठोत्र मध्यमंः ... रूपतो गजदानमनुत्तमं । पदः जन्मत्स्य हेम माषशानपंचकं ... मध्यमः ... त
प्रतीकेचित् ... द्यमध्यम रूप्य स्थगालेक रणं ... विभूषणं ॥ सदा ... दत्वा शिवपुरं व्रजेत् । ए
२ णारज्जुं ता रागणो मौक्तिकजालान्तम कोग जालंकार ... विशेषः । तथा पद्यालाभोपद्धैवाम ... प्रयच्छेत् पा
२ पंचशतं ... स्तद ... [illegible]

सा २

Indira Gandhi National Centre for the Arts

कर्मत्तयादिहागत्य महाराजोगजाधिपः। सर्वपाप
दान· जितं ब्राह्मणापुरस्कृत्य स्वर्गलोके महीयते कर्मत्तयादिहागत्य महाराजोगजाधिपः। षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशता
१२४ विनिर्मुक्तो जायते नात्र संशयः। हस्त्यश्वरथकन्यादिदानफलं भारते। षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि
निव॥ भोगान्भुक्त्वामरपुरे राजा कालक्षयादिहेत्यादि। अत्र दानवाक्यं अद्येत्यादि स्वर्गे षष्टिवर्षसनिव। भोगान्भुक्त्वा ब्राह्मणायेमहास्तिनं कन्यार
हस्त्यावधिकामरपुरभोगोत्तरमहाराजत्वकामोहममुकगोत्रायब्राह्मणायेमहास्तिनं संप्रददे न
ग्रास्थ्यासनसहितं कांचनमालादकीर्णचामरगंधपुष्पालंकृतं प्रजापतिदैवतं तुभ्यमहं संप्रददे न सं५
ममेति कर्तव्यं चार यान्। सुवर्णादि दक्षिणां तुभ्यमहं प्रददे न ममेति। इति हस्तिदानं। निवेदयति मातंग
नवा४ भ स्वर्णाद्यलंकृतं। शिवाय पर्वदिवसे तस्य पुण्यफलं स्मृतं। देयास्तेनात्रावधमासीचीवाय राम
दा गजं नमस्कृत्य अथ दासीदानं वह्निपुराणे॥ शिरनक्षत्रसंयुक्ते सौम्ये सौम्यग्रहान्विते। दानकाले प्रशस्ते १२४
संनिसेतः पर्वणी वा पुनः अलंकृत्य पयाद्रात्पावासोभिर्भूषणैस्तथा। ब्राह्मणाय प्रदातव्यां मन्त्रेणा
नेन शालिनः। इयं दासी मया तुभ्यं श्रीवत्स प्रतिपादिता। सर्वकामकरी भोग्या पयेष्टं भद्र मन्तानं पंचव

षी धिकासानुच स्वारिंशत्सनावधि दासीद्विजायदातव्या दासदानेप्यपंक्तिं च धरित्यादि। अ
त्र दानवाक्यं। अमुकसगोत्रायब्राह्मणायेमां दासीं सुवर्णालंकारवतीं गंधपुष्पाद्यर्चितां मद
पसुखप्राप्तिकाम स्तुभ्यमहं संप्रददे न मममेति त्रिरासीधं दद्यात्। सुवर्णादि दक्षिणां वदस्वात्
मापयेत्यश्वब्राह्मणव स्त्रकांचनैः अनुगत्वा सीमायावद्विजावि सर्जयेत। ततरस्त्यादि। अश्वमेध ९५
फलशतगुणफलकामः। शावायदासीनिवेदयेदिति। चार्वेदासीदानमप्युक्तं। इति दासीदानं। अ
थरथदानं कौर्मे। रथं चतुर्वलीवर्दैरूढं धान्याहृतं तथा। वित्तानुसारात्संवेश्य रथोपकरणं पुनः
सदादाणंच विप्राय दत्वाजीव सुखं व्रजेत्॥ धान्याहृतम शाकृत्य धान्याहृतं। रथोपकरणानि सु
गमेत्क्रि गोत्र वस्त्रादीनि। धान्याहृतं च युते पाठः त्रियेकसुवर्णादक्षिणावद्दानं चतुर्भूमध्यमक
२ वा लिष्ठ भद्रतश्वत्रे विध्यामितिहेमाद्रिः। दानवाक्यं। अमुकगोत्रायब्राह्मणाय चतुर्वलीवर्दैः युक्तमश्वा
दरा धान्यपरिहृतं सर्वोपकरणयुतमेनं रथं तिष्ठकर्मदेवतमक्षय स्वर्गादिसुखकाम स्तुभ्यमहं स

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

विशेषः। सा चतुर्भिरश्वैर्दर्षैर्गजै र्वोपिता   वाभ्यां वोपेतां गन्त्रीमिमां प्रयच्छामि विश्वकर्माऽधिदेवताम्।। दा ३

स्थनाथायनमस्ते विश्वकर्मणे। विश्वरूपायनागायअरूपायनमो
दान मदद्देन ममेति मंत्रस्तरथाय दयात्।। गारुडे। गन्त्रीं तुरगसंयुक्तां यो ददाति द्विजातये। सर्वकामसम
१२५ नमश्नोति सुवर्णदक्षिणां दद्यात्।। गन्त्रीदानेमंत्रः। रह्
ष्टात्मा सराज्ञा ज्ञापने भुवि। गन्त्रीरथेनेनानेन भगवान् श्रीपतिर्मे परः प्रमाणेति गन्त्रीदानेमंत्रः। रह्
निरथदानं। मार्गशुक्लैकादश्यां माघफाल्गुनयोर्वा वैशाखे वा हरिरामं परिमम्यर्च्य नागरंचहल
त्वा प्रातः शिविकां विप्राय दत्वा न स्वर्गं स्वर्गे शिविकावाहकानां च वर्षाह मत्रं कल्पयित्वा निविपुलं
१२६ भोगान्नंतरं विष्णुपादस्य भागवतिएतन्मलेहे माडौवात्रे पुराणे। अथमहीदानं। कौर्मे। गोचर्ममात्रं
भूखंडमधिकं वा स्वशक्तितः। त्रिधा सदक्षिणां कृत्वा दत्वा त्रिवपुर्वर्जनं। त्रिघ्येकसुवर्णरूपादशी
गमात्रे भूत्वर्थः। वृहस्पतिः। अपि गोचर्ममात्रेण सम्यग्दत्तेन मानवः। धौतपापो विशुद्धात्मा स्वर्गे दान
लोके महीयते। दशहस्तेन दंडेन त्रिंशद्दण्डानिवर्तनं। विभागहीनं गोचर्ममानमाह प्रजापतिः। मानेना १२७
नेनयो दद्यान्निवर्तनशतं तु यः। सर्वपापविनिर्मुक्तो गङ्गां नयाति। तथा गवां शतं वृषश्चैको यत्र तिष्ठेद्यंत्रितः।। तद्धि गोचर्ममात्रं

तु प्राहुर्वेदविदो जनाः। अत्र नाना गोचर्मप्रकारेषु   धर्मभावेन व्यवस्था तथा
षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गवासादि फलमिदं आश्रुत्वा नानुमंताव गावं जिनरकंव सेत्।। तत्रपुराण भेदा
दे न्नाना फलश्रवणे इस्य कामितमेव फलमुक्त्वा। मंत्रोपि यथा भूमिप्रदानस्यकलात्र हेतिष उ
त्तीमा ज्ञानान्य   न्यानिमेतानि भूमिदानाद्भवन्तिह। अमुक ब्राह्मणायामुककामः षष्टिवर्षस
हस्रवर्षमित स्वर्गवासकामः स्त्रीवपुरस्वास्तिकामो वा सर्वपापक्षयकामो वा भूमिं तुभ्यमहं सं प्र
देन ममेति संप्रच्छंकुर्यात्। तिलोदकं चास्मा हस्ते निदापेत। ब्राह्मणः समीपस्थां भूमिं प्रदक्षिणीकृ
त्य प्रतिगृह्णीयात्। विप्रहस्तेन मनसा प्रदक्षिणीकृता।। न हि भूमेः परंदानं गो। सुवर्णाय वच
न। अतो भुवि गां विप्राते। सुवर्णदक्षिणाम्। नोति मांडव्य वचनात् सुवर्णमेव दक्षिणा। विश्वामि
त्रः। याभं वा न गरं वापि विप्रेभ्यो यः प्रयच्छति। तेनैवासस्य सतपन्ते सर्वपापैः प्रमुच्यते। स्कंदे तत्पर
दत्वा वा मोहस्येव सुधारां। सा विष्णायां किमिर्भूत्वा पितृभिः सहमज्जति। तथा। अपि पापकृता

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तोऽग्निगृहं निसाधवः पृथिवीनान्यदिष्टं तत्पावनं स्थानमुत्तमम् । योपि संकीर्णकर्माणो राजानो रौद्र
दान. १२६ कर्मणः । तेभ्यः पवित्रमाख्येयमिदं दानमनुत्तमं । किमत्र चित्रं दातारं पश्यतु मुक्तिं धरा । प्रतिगृह्य गृहीता
रमापिता रयेतेन द्विजामित्यहमाई । गीवधर्मनीवायभर्मीदानमुक्तं ॥ इति महीदानविधिः अथ गृह
दानं ॥ कौमेनाख्याकेनः सर्वं वित्तेन यत्नेन गृहमपि वित्रं या । सदीलिं द्विजेद्वत्वाप्रसलोकं ब्रजेन्नरः सर्वो वि
नानदासीदासयोः पत्नीवर्ग कास्यताम्र पात्रादिसोपस्करस्वाप्यां सर्वधान्यघृतगुडाद्यांके रादिरूपे
लागहृहे । एकं केदारं वा ग्रामं वा पिशानकेन । सर्वोपकरणोपेतं योरघाद्विपुलं गृहं । ग्रामसला
परिद्रूपदिद्युषेचकुंदुविन । किंचित्कालं मानुष्यलोकमागतः भवस्य पाहने स्वपेः
सर्वकामसमन्वितं ब्रह्मवैवर्ते । नगाहेष्वपास्य गोधर्मोनिवद्धनं गृहासरा । नान्यत्नादृधिकं पापेन राम
पञ्चावत्याग्रणासरः । तथाकारपि साग्रहानुमानं द्वयसंसे स्वपा भुवनाश्रद्धानुत्रिंशात्र १२६
सनक्षत्र संयपाः अस्मात् द्विगुणा स्पेवशानं पावन्सहस्रकं । कुसस्तंभगवाक्षाघान्विचित्रानवहुभूमि

का निर्मितिः नास्ये । देवनापंचकं तत्र चत्वारिंशत्समावृतं । पूजनीया यथा मापंतनोद घाऽहं गही
एकाशीतिपदं कृत्वा रेखाभिः केतकं नवा । पश्चात्यै नानुलिपेसन्नैला लोमसवेदाः । देवा
; २ पूर्वापरास्ववादशाचैवोत्तरापगाः । सर्वं वास्तु विभागेषु विज्ञेया नवकानव । एकाशीतिपदं कृ
त्वा वास्तु विसर्वं वास्तुषु पदस्थानपूजयेदे वास्मिंशान्यं वदशीवत्तु द्वात्रिंशाद्यतः पूज्या
: पूज्यास्थानस्त्र योदशा ॥ मध्येन व पदस्यैकश्चत्वारश्चिपदास्मृताः । विंशति स्त्वेकपदिकास्तावेका
द्विपदास्मृताः एवं प्रतिष्ठिता देवाः चत्वारिंशच्च पंचच । नामतस्तान्प्रवक्ष्यामि स्थानानि चानिचाधना
रत्नाकोणादिषु सुरान्पूजये क्रमशो नवः ईशानादौ शिखी चैवाथ पर्जन्यो जयंतः कुलिशा
युधः । सूर्यः सत्यो भृशश्चैव आकाशो वायुरेव च । पूषा च वितथश्चैव गृहक्षतयमावुभौ । गंधर्वो भृंग
राजश्च मृगः पितृगणास्तथा । दौवारिकोथ सुग्रीवः पुष्पदंतो जलाधिपः । असुरः शोषपापेश्वरौ
जो दिक्षु व्यय एव च । भल्लाटः सोमसर्पौ च अदितिर्दितिरेव च । वाह्ये द्वात्रिंशदेते तु नदे तस्मात् सुरः ॥

मित्रोप
दान· ।आपश्चेवायसावित्रोजपो रुद्रास्तथैवच। अर्यमासविताचैवविवस्वान्वियधाधिपः मित्रोप
१२७ पराजयस्याचतथापृथ्विधरः क्रमात्। अष्टमस्यापुवत्सस्य परितोब्रह्मणःस्मृता आपश्चेवा
पवत्सस्यपङ्क्तौ नोग्नी दिशितया॥ पदिकानांतुवर्गो यमेवंकोणेषराथतः तेन्मध्येतुवहिर्विंशाति
स्तो४ देपदो तु सर्वतः। एतत्सर्वं गृहारंभंकुर्याद्वास्तुविचक्षणः वास्तोपरीक्षितेनेत स्यवास्तुदेहे वि
चक्षण। वास्तुयुग्राम नंकुर्यात्सामीञ्जैवलिकर्मच॥जीर्णोद्धारेतथामानेनथाचनववेश्मनि
नव प्रासादभवनेप्रासादपरिवर्तने। द्वाराभिवर्तनेनजन्माप्रासादेषुगृहेषुच। वास्तुपशमनं कुर्या
त्सर्वमेवविचक्षणः। वास्तोपरीक्षितेनेत स्यवास्तुदेहे विचक्षणः। एकाशीतिपदं लिख्यवास्तु मध्ये समं
स्न३ तु पिष्टकेः। होममंत्रैमेखलेकार्यं कुंडेहस्तप्रमाणके। पवैः कृष्णतिलैश्चैव समिभिः क्षीरवृक्ष १७७
जैः। पालाशैः खादिरैश्चापामार्गाद्वरसंभवैः कुशाद्वीभैर्वाधिमधुसर्पिः समन्वितैः कार्यलाजाहेरथापनेषयामिदं
पंचभिर्विल्वैर्विल्वदीजेरथापिवा। होमांते मंत्रभोज्यैश्चवास्तुदेहेवलिंहरेत्।

दद्यात्क्रमेणतु। एवंसंपूजिताद्देवाः शांतिंकुर्वंतुनेसदा। सर्वेषांकांचनंदद्याद्ब्राह्मणोगोपयस्वि
नीमिति। स्वस्त्यादिक्रमेणचरुकौ। वेदारीयजनापापराक्षसीभ्योलोकपालेभ्यश्चैववलिंदत्वायाकारयि
त्वीनपकांचनेह्निवेभ्यः वस्त्रपीतपेधेनुंवदद्यात्। ततः शांतिकलशोदकेनऋत्विग्भिरभिषिक्तोपजं
मानः ऋत्विग्भ्योदक्षिणांदत्वावाद्यादिपूर्वकं राज्ञोग्रयाचमानमंत्रेणगृहंसत्रेणप्रदक्षिणंवेष्टयित्वास
मेनानवेरयो॥ ॥ अथगृहवास्तुशांतिप्रयोगः॥ ॥ यजमानेमासपक्षाद्युल्लिख्यास्यवास्तोशुभ द
तासिद्ध्यर्थंवास्तुशांतिंकरिष्ये इतिसंकल्प्यगणेशपूजास्वाहावचनमातृपूजाभ्युपिकश्राद्धाचार्यब्रह्म
त्विग्वरणानिकुर्यात्। ततआचार्योयदत्रसंस्थितंअपक्रामंत्विति स्येनाभ्यामंत्रेणपिशाचाद्याअपक्रा
मंतुराक्षसाः। स्थानादस्माद्व्रजंत्वन्यत्स्वीकरोमिभुवंत्विमामितिमंत्रेणनचसर्षपान्विकीर्य पंचगव्येनसुचीवा
हर्यंरगोचेन एतोन्विंद्रामितिचत्वेनगृहंसंप्रोक्ष्यगृहेऽश्यामीशान्यांवाचतुरंगुलोच्चैंहस्तमितं
स्थंडिलंकृत्वातस्येशानादिकोणचतुष्टयेचतुरोलोहकीलान्विद्यानुभक्तलेनाग लोकपालाश्च सर्वदा॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दि५

शान· आग्मिनाहे वनिहंतु आ पूर्वलकरा सदे तिमंत्रेण नयनेन प्रतिकीलं मंत्राह्मनः ततईशानादिक्रमेणैव
१२८ चतुष्कोणेषु षड्भ्यो ध्यथ सर्पेभ्यायेवान्येतत्समाश्रिताः तेभ्यो बलिं प्रयच्छामि पुराप मोदन भुक्तमपि
तिमंत्रेण माषभक्तादि बलीन् त्वा स्थंडिलोपरि ॐ ह्रां नायेनमः । प्रणव स्थे । कांताद्यु विशाला मे
। मूलबहिस्थे सत्ये सुमन नंदाये । सुनंद्राये रतिभगवा धेनमोनेईत्रा भिमैत्रकं मादिनाहे मरु
प्यरोलाकपाशा क्षादायताः मागताउदकतस्या धेगुलानरादत्रो रत्वाःकृत्वाहि रणपाये । सुव्रता
येलस्मि विभूत्ये विमालाये । प्रियाये वालाये विरजाकाये रडायै रतिरहितोणेनरायताउद कतेस्या
दशरे त्वाः कुर्यात् एवमेकाशीतिपदं मंडले संपद्यते । तत्र मध्यस्थनवकोष्ठे रत्वा मार्जनेनैकोक्रमी
न्न॥ एतत्रवपदं ब्रह्मस्थानं तस्य चतुर्दिक्षु चत्वारि त्रिपदानि विदि अ रवलाकारा ॥ दद्या कोण चतु स्तम
छमो भयतश्चा द्वाविंशत्येकपदानि अव मरीशानमतिदिशो पंचे निविंशा द्विपदानि तेषु प्रणवा १२८
धेश्वतुर्थ्यंते नमो नेदेवमाणनामभिर्देवताआवाह्य स्थापयेत॥ तत्रेशानकोणपदे वास्तोः मीरासिर्या

रविनेनमरशिर्ग्री रवेनं । तदात्तिणकपदेदग्तीगनंत्रे पर्जन्यो । तदग्नीणेततो पिपश्चिमरात्ति द्विपदेदाति
णश्रोत्रेजयंतं । तदादोणे द्विपदेदत्तिर्णा मेकालिशाप तदक्षिण द्विपदेदत्तीणवाहो सूर्याय ।
तदारुण द्विपदेदत्तीणवा वेदसत्याय तदादीण द्विपदेदत्तीणकृष्ण भृशाय तदग्तीणेत्यपश्चि
नेकपदेदत्तीण प्रवाहो आकाशाय । आग्नेयकोणपदेदत्तीण प्रवाह वेवायवे । तत्पश्चिमेकपदेद
त्तीणवे धेपूष्णे । तत्पश्चिमे ततो पुनरत्ति द्विपदेदत्तीणयाम्येविनथाय तत्पश्चिमद्विपदेदत्तीण
पार्श्वएवगृहक्षतनाम तत्पश्चिमे द्विपदेदत्तीणोरोयमाय । तत्पश्चिमद्विपदेदत्तीणज्ञानोगं धर्वाय
तत्पश्चिमे द्विपदेदत्तीणज्ञानो भृंगराजाय तत्पश्चिमे चास्यपंक्तिगनेकपदेदत्तीणत्तिकेचमृगाय
। नैर्ऋत्यकोणपदे पादयोः पितृभ्यः । तदुत्तरे एकपदे वामनस्फीवेदौवारिकाय । तदुत्तरे ततो पिश्चाचिवे
ति द्विपदेवामजं यायां सुग्रीवाय । तदुत्तरे द्विपदेवामज्ञानो पुष्पदंताय तदुत्तरे द्विपदेवा
भारोजलाधिपाय । तदुत्तरे द्विपदेवामपार्श्वो असुराय तदुत्तरे द्विपदेवामपार्श्वे शोषाय तदुत्तरे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान वाध्य पंक्तेिगनेकपदेवाममणीवंधे पापाय वायव्यकोणपदेवाममध्या होरोगाय तत्त्माध्येकपदे
१२९ वामपार्श्वे एवअहये तत्माचित्तत्तौ तिणे चतिद्विपदेवाम कुपे रेमुख्याय तत्माचिद्विपदेष्वो
वामन३ मवाहौ भल्लाटाय तत्माद्विद्विपदेवाहवे सोमाय तत्माचिद्विपदेवामांसे सर्पाय तत्माद्विद्विपदेवो
मश्रोत्रे अदितये तत्माद्विवाध्य पंक्तौ तेकपदेवामनेनेनेदितये तदक्षिणे ईशानकोणपदाधः पदेषु
विआपायनमः आग्नेयकोणपदाधः कोणपदे दक्षिणहस्ते सावित्राय नैर्ऋत्यकोणपदाधः कोणप
देमहेन्द्राय वायव्यकोणपदाधः कोणपदेवामहस्ते रुद्राय मध्यंनवकोष्ठकं ब्रह्मपदं संलग्ने आ प्राग्
गानेत्रिपदेदक्षिणस्तनेअर्यम्णे तदक्षिणकपदेदक्षिणहस्ते सवित्रे तत्पार्श्वेमेकस्मिपदे संलग्नेत्रि याम
पदेजठरेदक्षिणभागेविवस्वते तत्पार्श्वेमेकपदे वृषणयोर्विबुधाधिपाय तदुत्तरब्रह्मपदे संलग्नेत्रि १२९
३ प्राग् पदे

तदुत्तरेकपदेवामहस्तेराजयक्ष्मणे ३

जठरवामभागेमित्राय तदुत्तरैकपदेवामहस्तेराजयक्ष्मणे तत्माद्विद्विपदेवामस्तने पृथ्वीध
राय तत्मागेकपदे उरसि आपवत्साय मध्येनवपदे हृत्ताम्भोजे ब्रह्मणे तदुत्तरे वास्तोष्पतेम
तिजानीत्रिरूपवास्तु सुवर्णादिप्रतिमायां मंडलादूर्ध्वे ईशानादिकोणेषु चरकीं विदारीं २
पूतनां ३ पापराक्षसीं ४ पूर्वादिषुस्कंदं १ अर्यमाणं २ जंभकं ३ पिलिपिञ्छं ४ माआघव
दिक्षु इंद्रादीनावाह्यसर्वान्संपूज्य मंडलादीशान्यां कलशं संस्थाप्य तत्र वरुणं संपूज्यान्वा सं ५
धानेचक्षुषी आज्येनेत्यन्ते अत्र प्रधानमुकसंख्यया समिच्चर्वाज्यैः शिख्यादिमंडलदेवताभ्यो प
वतिलसमिदाज्यपायसैरमुकसंख्यया वास्तोष्पतिमेतैरेवद्रव्यैरष्टकसंख्यया बिल्वैस्तद्वि
जैर्वायक्ष्यइत्युक्ताशेषेण तत्माद्विआज्यभागांते ग्रहहोमं कृत्वा यवतिलसमिदाज्यपायसैः
शिख्यादिदेवताभ्यो नाममंत्रैः प्रत्येकमष्टाविंशतिमष्टोत्तरशतं वा हुत्वा वास्तो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

१

वा॰ म॰ १२९ ष्यते एतान्येव द्रव्याणि अष्टोत्तरशतं जुहुयुः ऋत्विजः तत्र वास्तोष्पते इति चत्वारो मं
त्राः एकैकेन च मंत्रेण सप्तविंशतिराहुतयः इति अष्टोत्तरशतं जुहुयुः ऋत्विजः त
त एते चतुर्भिर्वास्तोष्पते प्रवास्तूनामिति पंचविंशतिः पंचपाबिल्वफलानि तद्दी
जानि वा जुहुयुः तत्र आचार्यः स्विष्टकृदादि होमशेषं समापयेत् यजमान स्व
लोकपालेभ्यो ग्रहपीठदेवताभ्यश्च बलिं दत्वा पूर्णाहुतिं हुत्वा शिख्यादिपंचचत्वारिं
शद्देवताभ्यः पायसादिना बलिं दत्वा ईशानादिक्रमेण चरकी विदारी पूतना पापराक्ष
सीभ्यश्च बलिं दत्वा शिख्यादिभ्यो नमः कांचनं द्विजेभ्यः प्रसन्नीतये धेनुं च दद्यात् ततः शांति राम४
कलशोदकेन ऋत्विग्भिरभिषिक्तो यजमान ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दत्वा वाद्यादिपूर्वकं रक्षोघ्नपा १२९
वमानमंत्रैर्गृहसूत्रेण प्रदक्षिणं वेष्टयित्वा सप्त जलधाराः क्षीरधारां च दत्वा मध्यमे नवमे पदे

सुस्नातं पृथ्वीमात्मा रक्षेण नमः संपूज्य सर्वदेवमयं परममिति पठित्वा गृहस्याग्नेये आकाशपदे
जानुमात्रं गर्तं खात्वा गोमयेनालिप्य शुभ्रचंदनपुष्पाक्षतैरलंकृत्य सप्तबीजानि दध्योदनं च
क्षिप्त्वा नवं जलपूर्णं कलशं शुभ्रं कपुष्पयुतं गंधाद्यर्चितमादाय जानुभ्यां भुवं गत्वा तत्तुलं ग
र्ते क्षिपेत् ॐ नमो वरुणायेति मंत्रेण जलेन दक्षिणावर्ते पुष्पे चोर्ध्वमुखे भ्रमं ततो पक्वमृत्पेटि
कायां सप्तबीजं दध्योदनं शैवालपुष्पाणि क्षिप्त्वा सतर्पघोषपूर्वं स्थापितां वृषवास्तुमतिमामार्न
यपेटिकायां संस्थाप्य पिटिकां विधाय पठेत् पूजितोसि मया वास्तो होमाद्यैरर्चनैः शुभैः प्र
सादयाहि विश्वेश देहि मे गृहजं सुखं वास्तुपुरुष नमस्तेस्तु भूशय्याभिरत प्रभो मद्गृहं
धनधान्यादिसमृद्धं कुरु सर्वदा इति ततो मृत्पेटिकां गर्ते संस्थाप्य सशैलसागरां पृथ्वीं यथा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दानमयु
१२९

वहस्मिन्दृद्दन्ति तथामो वहुकल्याणा संयत संततिभिः सहेतिसंप्रार्थ्य तथैव गृहदानं प्रख्ये
त गृह आधिको धिकफलं साम्येसमं न्यूनत्वेन्यूनं गर्त्तोपरि गोमये नालिप्य गोधूमपुष्पाक्ष
तान्क्षिप्त्वा आचार्यब्रह्मर्त्विजः संपूज्य तेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा ग्रहपीठवास्तुपीठदेवताः संपू
ज्य उत्तिष्ठब्रह्मणस्पते यांतुदेवगणाः सर्वे इति विसर्ज्य चार्घ्यं दत्त्वा ब्रह्मशिखा घुटेशे
न द्यामा विप्रांस्तं भोज्य भूयसीं दक्षिणां दत्त्वा सुहृद्युक्तो भुंजीत॥ ॥इति गृहवास्तु
शांतिप्रयोगः॥ ॥अथ गृहदानप्रयोगः॥ ॥ गृहमध्ये दक्षिणाभाग
पद्मं विलिख्य तदुपरि प्रस्थमात्रां तिलान्तदुपरि शय्यां स्थापयित्वा शय्योप
रि सौवर्णलक्ष्मीनारायणप्रतिमां संपूज्य प्रतिग्रहीतारं सपत्नीकं प्रतिग्रहार्थं वृत्वा तं करे ग

ग लयोः संवस्यमाणमंत्रैर्गृहं प्रवेशयेत्। तत्र मंत्राः ॐ स्थेहेनारायणादिव्यरूपसर्वामरैर्वंदितपादप घ
शुभाशुभानंदसुधाम धीश लक्ष्मीपुत्र स्वचगृहं गृहाण नमः कौस्तुभनाथाय हरे नारायणपक्षवचोपव
॥ह्रीरोदार्णवसुप्तायजगद्धात्रे नमोनमः। नमो हिरण्यगर्भाय विश्वगर्भाय वै नमः। च रापन्नगतो गृ
हभक्ताय वै नमः। भूर्लोकप्रमुखा लोका सनवदेहस्य वस्थिताः। तदंतिपादकल्पांतं तथास्मिन्भ
वने गृहीत्वन्त्रसारे नरे वैरा पुत्रपौत्रैर्युतो गृहे। देवपक्षं के पाण्डे लवसेदा संहृतारकं। तत तत्र पूर्व
कीर्तितो नरमसुकगो कु
५६ स्थापितशय्योपर्युदंमुखमुपवेश्य पश्यमासने प्राङ्मुख उपविश्य देशकालौ
ना मासुकशर्मणे ब्राह्मणायेदं गृहं पक्केष्टकादिरचितं शय्योपनिसंपादितकास्पनात्मादिभाजनसर्वधान्य
लवणघृतगुडशाकैः रागो वलीवर्द दासीदासमंचमल्लिकाक्रिनादिसर्वोपकरणयुतं सदीपप्रभो योजस
वदैवतं सर्वपापक्षयपूर्वकं कल्पकोटिशतावधिकब्रह्मलोकमहीयमानत्वकामस्तुभ्यमहं संप्रददे
ति दत्त्वानेनचितगृहदानेन कल्पकोटिशतावधिनारायणसमीपे क्षीरार्णवनिवासकाम इति। मन्त्रपुष्प

शिलापक्केष्टकाकाष्ठ१

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान १३०
नेपि एकैक. मन्वंतरावधि[illegible] लोकपालपुरनिवासकामस्तेय दासर्वत्रविष्णुप्रीतिकामः ततः प्रा
[illegible]ना । हृदं गृहं गृहाणत्वं सर्वोपस्कारसयुतं । तव[illegible] सोदनम[illegible]त्वत्तिनवेगृहे ॥ गृहमवि[illegible]त्य
[illegible]गृहाणत्वं द्विजोत्तम । प्रीयतां मे जगद्योनिर्विश्वरूपी जनार्दनः इति । ततः प्रगृहीतादेवस्य स्वेतिपठनुपा
मतिगत्य । ॐ, स्वस्तीत्युक्त्वा कामस्तुतिं पठेत् । दक्षिणां च स्वर्णसहस्रमारभ्यैकसुवर्णपर्यंतं राज्ञा
दर्शिता । ततः पादुकोपानहच्छत्रचामरादिकं पुनर्दत्वा संपन्नं दाप्य संपन्नगृहोपस्कारभक्ष्य[illegible] । सर्व
सपूर्णमेवास्तु स्वस्त्यस्तु दाता द्विजो[illegible]मेति प्रार्थयेत् । ततस्फलमपि मास्यैष एवं सर्वसंपन्नं पक्षे एवं विनि
वेदयेत् कल्पकोटिशतं यावद्ब्रह्मलोके महीपते । गोलजेदारु[illegible]यापि पोरघा[illegible]धिपर्वके । वसेवह्नी
र्णे वेश्मेना[illegible]पण समीपतः । मन्मथं वापि पोरधारु[illegible] वा पस्का[illegible]न्वितं । सुरलोकपालानां अनीमन्वं
तरं वसेदिति एतद्वास्तुदानमनेन विधिना यस्तु दानं संवत्सरे [illegible] गृहे वा पतनेन्नपात्रिसदुः स्व दान १३०
मवाप्त्यादित्य[illegible]त्वान्यानि संवत्सरं कर्तव्यं भवतां [illegible]देवतानां निश्रापनैवेद्यानिमौरविनघृतान्न

पर्यन्नपायसोत्पक्वं घृतोदनं । जपंतोपयीनघ्नं पित्तमपं[illegible]वं च । कुलीरपत्र[illegible]पपंचरात्रानि चेघृ
कुलिथ्रा[illegible] । सर्पिषं विना न कंधपं सक्तं च ॥ सत्य[illegible]मधुं भ[illegible]पनस्पान । अंतरिता प घृत
राकुली । वापचे सक्तून । पस्मला[illegible] ॥ वितथ[illegible]कोदनं गृहक्षता[illegible] । यमाय[illegible] ७
रुने । गंधर्वायगोदनं । भृंगराजाय[illegible] जिह्वकोमृगाय[illegible]पावकोदनं [illegible]दौवारिकेदत्तको
व षे । पेषंस्फा[illegible]वल्लिका । रोपापघृतोदनं । पापा[illegible]रोगाय घृतलड्डुकान् । अहये फलान्वितं पु नाग[illegible]
ष्य मुख्याय सर्पिः । सूक्ष्मोदनं भल्ला[illegible] सोमाय पायसं । सर्पेभ्यः शालिपिष्टं । अदितये लोपि
का [illegible]पूरिकां । आपाय क्षीरमापवत्साय दधि । सावित्राय लड्डुकान् समरीचकुशोदकं च सावि
त्रे गुडापूपं । जमाय घृतचंदनं । विवस्वते रक्तचंदनपायसं ॥ [illegible]आमंपर्यंच मांसं रुद्राय
हरितालोदनं घृतयुतं । सुदोदनं मित्राय रुद्राय घृतपायसं । पृथ्वीधराय मांसानि कृष्णमोदानि च अ
र्यम्णे शर्करापायसं । पंचगव्यं पयोऽक्षतानि[illegible] भक्ष्यभोज्यं च विविधं ब्रह्मणे विनिवेदयेत्
[illegible]
Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान
१३१

येदिति। एवमीनाई शानभागे वरकेषु मांसौदनं घृतेन पयसे केसरं हविष्यान्वितं। आग्नेयो विदिर्ये सरु
धिरमांसौदनं हरिद्रौदनं च। नैर्ऋते पूतनाये सरुधिरं च ओदनं मत्स्य खंडैश्च संयुतं॥ पीतरक्ते
चेवर्त्तिवा मध्ये पापराक्षस्ये मत्स्यमांसं सुरा सवे। सर्वत्र बापसंवादयात्॥ ॥इति गृहदानप्र
योगः॥ ॥कृत्वा मठं प्रमलेन राघना मन संयुतं। पुण्यकाले द्विजेभ्यो वा निवेदयेत्। सर्वान्का घयतिभ्यो॥
मानवा योगीन्द्रेच्छा मो मोदमानुपादीति स्कांदे। कृत्वा मठदानं कार्यं। मार्कंडेये। कुर्यात्प्रतिश्रयं ग
हं पथिकानां हितावहे तौ। नगरे हेकदेशं वा साधनायो निवेदयेत्। अदत्तं पंपुरायश्रद्धेयतस्य स्व
र्गापवर्गदो सर्वकाम समृद्धो मोदेत्तद्दिने मोदते। भविष्यत्पुराणेपि। प्रापाश्रयेषु वीरस्तीर्णे
कारितेसजलेधनेदीनानाथजनार्थाय वदाकिंन हतं भवेत्॥ ॥प्रतिश्रयो धर्मशाला॥ इति प्रम

दान १३१

प्रतिश्रयदानं॥ अथ कन्यादानं॥ बृहस्पतिः। सर्वत्रमवधेनृतोरानेचानडुहां समा दशान
उत्तमं पापानं दशापानसमोहृयः दशावाजिसमाकन्या भूमिदानं च तत्समं। तस्मात्सर्वेषु दानेषु कन्या

व

दानं विशिष्यते। वाह्निपुराणे। कृत्वा कन्या प्रदानं च पितरश्चापि ते महाः। दिमुक्ताः सर्वपापेभ्यो ब्रह्मलो
के यान्ति ते ततः। तिदेवलः। निसृष्टः कन्या यथान्यायं पालयित्वा निवेद्य च। नाप्नेतानरकं यान्ति नारी वा स्त्री प्रसू
तिनी वा मीषः। हारीतः। कदीतिगोरी गौरीसमस्तं न्याउ गं फलं धर्मेण विधिना दातुम सगोत्राय प्रयत्न
स्कंदे। आत्मीकृत्य सुवर्णेन परकीयां तु कन्यकां। कृष्ण मंगः। वरगोत्र समुद्दाय पायिनाम हपूर्वकं॥ नाम
संकीर्त्य ये दद्यात्कन्याया श्चैव मवहि तिष्ठत्सर्व सुखोदाना वरः। मत्स्य सुखो भवेत्। मधुपर्कार्चिताये नं
त स्वेद यात्सदार्हणो उदपात्रेन तो गत्स्यमंत्रेणानेन दापयेत्। गौरी कन्यामिमां विप्र यथा शक्ति विभूषि
तां। गोत्राय प्रार्थितो तुभ्यं दत्ता विप्र समाश्रय। भूमिं गावश्च दासीश्च कासां स्यच स्वशक्तितः। महिषी
वाजिनश्चैव दयात्स्वर्णमणीनपि। ततः स्वगृह्योक्तविधिना होमाद्यं कर्म कारयेत्। मत्स्या वाराहे विधे यानि मं
गल्यं कुकुकानि च कन्या याता प्राप्य सुखोदरः। मत्स्यसुखः। दानोदकं सुखोवरः प्राप्य सुखरतिः भृद्वरणा
ऋचा स्वअत्रा यं प्रयोगः। वरं मधुपर्केण संपूज्य मास पक्षा तिथ्या मम समस्त पितृणां निरतिशय सानंद

दा

६२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वररत्नु देवस्य त्वेति प्रतिगृह्य स्वस्तीत्युक्त्वा स्वशाखीयां कामस्तुतिं पठेत् ॥ एवं ममेत्यादिना संप्रदद्यक्ष्यनेन त्रिर्दद्यात् कन्यादानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दक्षिणां भूमिदास्यादिकं यथाशक्ति दद्यात् ॥

दान· ब्रह्मलोकावाप्त्यादिकन्यादानकल्मोक्तफलावाप्तये ऽनेनवरेणास्यां कन्यायामुत्पत्स्यमानसंततसा
१३२ द्वादशावरान् द्वादशपरान् पुरुषान् पवित्रीकर्तुमात्मनश्च श्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतये ब्राह्मविवाह
विधिना कन्यादानमहं करिष्य इति संकल्प्य कन्यां कनककलश · कन्यां कनकसंपन्नां कनकाभरणैर्युतां दास्या
मि विष्णवे तुभ्यं ब्रह्मलोकजिगीषया · विश्वंभरः सर्वभूताः साक्षिण्यः सर्वदेवताः इमां कन्यां प्र
दास्यामि पितृणां तारणाय वै इति मंत्रं पठन् ममेत्यादि प्रीतमनस्केनामुकामुकप्रवरायामुक मु ६
गोत्रायामुकशर्मणः प्रपौत्राय अमुकशर्मणः पौत्रायामुकशर्मणः पुत्रायामुकशर्मणे वराय
श्रीधररूपिणे अमुकप्रवरायाममुकगोत्रोत्पन्नाममुकशर्मणः प्रपौत्रीममुकशर्मणः पौत्रीममुकशर्मणः पुत्रीममुकनाम्नीमिमां कन्यां श्रीरूपिणीं तुभ्यमहं संप्रददे इति वरहस्ते दद्यात् · वरः देवस्य त्वेति प्रतिगृह्य स्वस्तीत्युक्त्वा स्वशाखीयां कामस्तुतिं पठेत् एवं ममेत्यादिनासंप्रददे इत्यनेन वाक्येन त्रिर्दद्यात् १३२
त · कन्यादानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दक्षिणां भूमिदास्यादिकं यथाशक्ति दद्यात् विस्तरस्तु प्रयोगरत्ने ज्ञेयः

कन्यागृहे भोजननिषेधो वह्निपुराणे ॥ अप्रजायां तु कन्यायां न भुंजीत कदाचन ॥ दौहित्रस्य मुखं दृष्ट्वा किमर्थं ननु शोचसीति ॥

मंत्रो मात्स्ये कपिले सर्वभूतानां पूजनीयासि रोहिणी तीर्थदेवमयी यस्मात् अतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ वसंतु त्रिविधा येन्ना दत्ता · ताश्च गुर्वाश्च पत्नी रत्नं हृतां धेनुं घंटाभरणभूषितां कपिलां द्विजमुख्याय दत्वा मोक्षमवाप्नुयात्
त मधुसर्वकामपदां दत्वा च नरः सर्वपापैर्विमुच्यते · हिरण्यां पञ्चकोटिपदां महर्षीः कपिलास्मृता · उपस्कराः सवर्णशृंग खुर दोहनपात्राद्याः सामामगो दाने व सुमाणाः · दत्वा सावित्रप्रदर्व्य प्रस्थगौ मोक्षफलप्रदा समस्त
सहस्राणामप्यन्यत्र नरा स्युतः · यामा श्याद्यनेकामान्ता आमाति मानवः · गयेत्यादि समस्तमहमेयापनाश · पूर्ववत् स्वर्गकामो गोलकाम: पुत्रकाम: शुभकाम: ईश्वरप्रीतिकामस्तथादि · यथाकामं फलसिद्धिर्विहिताणां पर्कंदशं
दद्याद् इति महाकपिलादानमुक्तं · इतिदानदानानि · दशधेनवो मात्स्ये यास्याविना शिनः कथितास्ताभ्येनदः नामोभ्यस्तवं स्यामितानानि च नराधिप प्रथमा गुडधेनुः स्यात् घृतधेनुस्तथापरा तिलधेनुस्तृतीया तु चतुर्थी जलसंज्ञिता क्षीरधेनुश्च विख्याता मधुधेनुस्तथापरा शर्कराधेनुः दधिधेनुः रसधेनुः सं· ८

रत्नधेनुः ... इति कन्यादानं स्यादि वैवाहिकप्रदानं हि पोददानीद यापरागे मानेनार्कव
रेणार्कोकेणीजालमात्केनां · महेंद्रभवनं याति सेव्यमानोप्सरोगणैरिति वैवाहिकं विवाहो
पयोगिद्रव्यं स्थालीकादीनि वैवाहिकदानं अथ कपिलादानं · आदित्यपुराणे · सहस्रधा
गवां दद्यात् एकां वा कपिलां सुधीः · समं तत् पुण्यमाहुर्ब्रह्मा ब्रह्मविदो बुधाः · रुक्मशृंगीं रौप्यखुरां स
वस्त्रां कांस्यदोहिनीं ॥ सवत्सां कपिलां दत्वा गमनं सप्तसमुद्रके · पायोजिता स्याद् गोसहस्रफलावा
सवत्सामाभवं तीर्थे · सुरभीलोकमासाद्य मत्तेनावनंते समाः · अथेत्यादि गोसहस्रफलावा
प्त्यनंतरसवत्सकपिलां तामभितवर्षपर्यंतकामधेनुलोककामः इमां कपिलां सवर्णशृंगां रौप्य
खुरां सप्तामसुकप्रवरायामुकगोत्रायामुकशर्मणे विप्राय तुभ्यं · अथ धेनुदानं नवमीदानामी
स्यास्वरूपतः ॥ कुर्मा पुत्रादिभेन नारत्नरासांतु राज्ञायः ॥ सुवर्णधेनुमप्यत्र केचिदेषामानव
नवमीतिलजलेन तथान्ये पिमहर्षयः ॥ रसधेनुस्थाने सुवर्णधेनुस्तिलतैलधेनुश्च ॥ रत्नधे

... महत्स्वप्नदे ... तिदद्यात् ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

राम· १३३ नमपि मासेप्रस्व॥ कृष्णाजिनं चतुर्हस्तं प्राग्ग्रीवं विन्यसेद्भुवि॥ गोमयेनालिप्ता यां दर्भानास्तीर्य
सर्वतः॥ लघ्वेणकाजिनं तद्वत्तस्य पश्चिमकल्पयेत्॥ लघ्वेणकाजिनं लघुकृष्णाजिनं। प्राङ्मुखीं कृ
ल्पयेद्धेनुमुदक्पादां सवत्सकां। प्राङ्मुखीं प्राक्शिरसं॥ सवत्सां॥ उत्तरभागावस्थितवत्ससहितां
॥ उत्तमा गुडधेनुः स्यात्सदा भारचतुष्टयं॥ वत्सं भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्यमा स्मृता॥ अर्द्धभारेण व
त्सः स्यात्कनिष्ठा भारकेण तु॥ चतुर्थांशेन वत्सः स्याद्गृहवित्तानुसारतः॥ भारः पलसहस्रद्व
यमिति परिभाषायामुक्तं॥ धेनुवत्सौ घृतास्योनौ सितसूक्ष्माम्बरावृतौ॥ शुक्तिकर्णाविक्षुपादौ शु
चिमुक्ताफलेक्षणौ॥ सितसूत्रशिरालौ तौ सितकम्बलकम्बलौ॥ ताम्रगडुकपृष्ठौ तौ सितचामररोम न·
कौ॥ गंड्कं कुकुदे [illegible]॥ विद्रुमश्रृङ्गयोर्युक्तौ नवनीतस्तनान्वितौ॥ क्षौमपुच्छौ कांस्यदोहौ इन्द्रनीलता राम
रकौ॥ सुवर्णश्रृङ्गाभरणौ राजतखुरसंयुतौ। नानाफलमयैर्दन्तैर्घ्राणगन्धकरण्डकौ॥ गन्धकरण्डकं १३३
कर्पूरादिपूरितः पात्रविशेषः। रचयित्वा धूपदीपैरथार्चयेत्। वस्त्रमुक्तादीनां सारतो मा
तौ

न तथ्या [illegible] कोपकल्पयेत्॥ अथ प्रयोगः। अद्येत्यादि सर्वपापक्षयपूर्वकाशेषपत्नफलप्राप्ति
सहितभुक्तिमुक्तिकामो गुडधेन्वादिदानं करिष्ये इति संकल्प्य विप्रं वासं प्रत्युपसवासं गुडधेन
वेनमस्त्यावाहनप्रतिष्ठापनपूजनानि कृत्वा जोप्र दद्यादिति कृत्य वक्ष्यमाणमंत्रेणामंत्र्याद्य स
र्वपापक्षयपूर्वकाशेषपत्नफलप्राप्तिसहितभुक्तिमुक्तिकामस्त्वमां धेनुममुकप्रवरायामुकगो
त्रायामुकशर्मणे विप्राय तुभ्यमहं संप्रददे न मम इति दद्यात् विप्रस्तु पुच्छे धृत्वा स्वस्ती स
त्राकामसूक्तं पठेत् दानानु सुवर्णदक्षिणादानं विप्रभोजनं च प्रसीदतां [illegible] शेषं समा
पयेत्॥ अथा मंत्रणमंत्राः। या देवी सर्वभूतानां या च देवेष्ववस्थिता। धेनुरूपेण सा देवी मम पा
पं व्यपोहतु॥ देहस्था या च रुद्राणी शंकरस्य सदा प्रिया। धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु वि
त्तिं प्रयच्छतु॥ चंद्रार्कशक्रशक्तिर्या धेनुरूपास्तु सा श्रिये चतु
र्मावस्यास्तिपालक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः

दान· र्वैरवस्य पा लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनदस्य च॥ लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे॥ स्वधा त्वं पितृ
१३४ मुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां तथा। सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छांतिं प्रयच्छ मे॥ इति एवमामंत्र्य तां धेनुं ब्रा
ह्मणाय प्रनिवेदयेत्। विधानमेतद्धेनूनां सर्वासामिह उच्यते। सर्वासामप्यत्र धेनूनामिति ज्ञाना
मित्यर्थः। उक्तं च [illegible] नस्यतत्रानुपयोगात्। एतदेव विधानं स्यात्तएवोपस्कराः स्मृताः। मंत्रावा
हनसंयुक्ताः सदा पर्वणि पर्वणि यथाश्राद्धं प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदाः। अशेषयज्ञफलदाः ल
सर्वपापहराः शुभाः अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते तथा पुनः गुडधेन्वादयो देयाः उपरागा
दिपर्वसु॥ अत्र पापं विनाशयेन्यत्र त्वपकर्मात्सर्वपापहरास्तु उपसंहारोऽयं पापनाशे फलं न दान ३४
न्या२ भुक्तिमु[illegible] दोतीदानसौख्यात्तत्र पुत्रे [illegible]वाद्यर्थवादोक्तानां भुक्तिमुक्त्यादीनां त्यागे मानाभावात् ।
पक्रमोपसंहारोत्तमपात्रकोपनपुष्पपुराणादावेकेनैव प्रदेन गुडादिधेनुः। [illegible]मात्रेण चातिर

एव२

न्का२

धेनुरुक्तात इकारांतरमिति कल्पतरौ॥ दानविवेके तु पलसहस्रप्रमाणः कुंभः द्वादशपलाधिका
निपंचपलशतानि कुंभ इत्यन्ये॥ तत्र च यथाधिकारं व्यवस्था। यद्यपि गुडधेन्वनंतरं घृतधेनुरु दो·
क्ता तथापि तिलाभावेन प्राप्तत्वान्न तिलधेनुरित्युक्ता। तिलानां प्राधान्यात्तद्धेनुरादावुच्यते। तत्र कि
चित्प्रकारांतरं विष्णुधर्मोत्तरे। अनुलिप्तमहीपृष्ठे वस्त्राजिनकुशोत्तरे धेनुं तिलमयीं कृत्वा म
२ वरत्नैरलंकृतां धेनुं द्रोणेन कुर्वीत आढकेन तु वत्सकं। सुवर्णशृंगीं रौप्यखुरां गंधघ्राणवतीं त
था कृष्णाजिनचेलां गुडास्यां मधुकंबलां। इक्षुपादां ताम्रपृष्ठां सुगंधिफलदंतकां। मुक्ता
[illegible] नवनीतस्तनान्वितां। सितस्रग्मालिनीं च गा३
पत्रश्रवणां फलदंतवतीं शुभां [illegible] नवनीतस्तनान्वितां। सितवस्त्रयुगच्छन्नां घंटाभरणभू
सितसर्षपरोमकां फलैर्मनोहरैर्मेदुरैर्मुक्ताफलान्वितां। सितवस्त्रयुगच्छन्नां घंटाभरणभूषितां
पर्णैर्हरितकैः स्थानसंपन्नां कल्याश्रद्धासमन्वितः। कांस्योपदोहनां दद्यात्केशवः प्रीयतामिति फलैरिति
कर्तव्यता मंत्रा गुडधेनूक्ता एव। वाह्निपुराणे तु तिलाश्च पितृदेवत्यानि [illegible]तिलाश्च हरो सवे॥ अल

णातन्मपीधेनुरीतामीणानुकेशवमीतिमंत्रांतरमुक्तं अथ घृतधेनुः विश्वधर्मोत्तरे तिलाभावे तथा
दान· रधाकृतधेनुम्र· पलतः वासुदेवं जगन्नाथं घृतक्षीराभिषेचनात्। संपूज्य पूर्ववत्सम्यग्गंधधूपादि
१३५ भिर्नरः अहोरात्रोषितो नाम्नाभिषूय घृतार्चिषे अभिषूय प्रस्थाल्प घृतार्चिषमग्निं गव्यस्य सर्पिषः
: कुंभं पुष्पमालादिभूषितं। कांस्यापिधानसंयुक्तं सितवस्त्रयुगेन च॥ हिरण्यगर्भसहितं मणि सी९
विद्रुममौक्तिकैः। अत्र दलसहस्रपरिमाणः कुंभः द्वादशपला· धिकानि पंचपलानि त्रागानीति
वा। स्तुपयष्टिमयान्यादान् खुरान् रौप्यमयांस्तथा। सौवर्णे चांदीकृते कृत्वा शृंगे चारुकाष्ठजे। स
सप्तधान्यमये पार्श्वे पत्रोर्णेन च कंबलं। तथैव गुडककर्पूरं श्रीणफलमयांस्तनान्। तद्वच्छर्करदा
जिह्वां गुडक्षीरसमं मुखं। पत्नोर्णं धौतकौशेयं पुच्छं सिल्हकं। सिल्हारसरजि पावनं। पुच्छं क्षौम राम
मयं कार्यं रोमाणि सितसर्षपैः। ताम्रपृष्ठं विदित्वैनुं दुग्धरूपां मनोरमां॥ विधिना हतवत्सां चक्र १३५
पात्रक्षणलक्षितां। एतैः स्नानस्थानलाभं जाधित्वा विधानतः। तत्र स्नापयदानस्थानं लाग

स्त्रपारगे॥ एतामभोपकारायग्निं धत्तं नदिलोत्तम। श्रीपतां मम देवेशो घृतार्चिः पुरुषोत्तमः। कस्य
दात्तत्य विप्राय दद्यात्तं तुं नराधिप। स्कांदे त्वयं मंत्रः। घृतं गावः प्रसूयंते घृतं भूम्यां प्रतिष्ठितं। घृ
तमग्निश्च देवाश्च घृतं मे संप्रदीयतामिति। फलं च घृतधेनुदानेन पापत्रयात्पकर्मा। तेषु
लोकेषु सर्वेषु सुप्रापेषु प्रजापते। सकामानामिप्र्युष्टिः काधितात्पसत्रमभ्युष्टिः फलवि
स्तुलोकेन रायोजितानिष्कामा धेनुदानतरस्यादि। हालीयात्रैकसुवर्णप्रभृतिर्यथाद्वाह्मीतिभट्ट
रत्ने। यथात्राह्मी हिरण्यमिमिहे माङ्गो॥ अथ जलधेनुः। तत्रैव जलधेनुं प्रकम्प्य। जलकुंभेन रव्या
घ्रसुवर्णरजतान्वितं। सुवर्णरजतशृंगः खुरान्वित मीति संप्रदायिका स्त्रे भमहोषे स्कंदाग्नि
धान्यैः समन्वितं। सितवस्त्रयुगच्छन्नं दूर्वापल्लवशोभितं। कुंकुमासीभुरोशीरवालकामलकैर्युतं प्रि
यंगुपत्रसहितं सितवस्त्रोपवीतिनं। सच्छत्रं सत्कुपानत्कं दर्भविष्टरसंस्थितं॥ चतुर्भिः संयतं भ
पात्रिलपात्रैश्चतुर्दिशं। स्थापितं दधिपात्रेण घृतक्षौद्रवता मुखं नीलपात्राणि ताम्रस्यद पात्रे
[illegible]

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान १३६

कांस्यस्येतिदानविवेकेउषोधीतः समभ्यर्च्यवासुदेवंजलेशायं॥ पुष्पधूपोपहारैश्चदयाद्विभव मं२
मादृतः॥ सकल्पजलधेनुंचकुंभंतमाभिपूज्यच॥ पूजयेद्वत्सकंतद्वत्तेनसलमंत्रधः॥ एवंपूज्य
गोविंदंजलधेनुंसवत्सकां॥ सितवस्त्रधरःशांतोवीतरागोविमत्सरः॥ दद्याद्विजायराजेंद्रप्रीयतां
जलशायिनः॥ जलशायीजगद्योनिःप्रीयतांममकेशवः॥ इतिवायांपठेनाथविप्रायप्रतिपादयेत्
॥अथकांत्यानांनाश्येमहीरात्र मतंपरं॥ तथाधान्यानिपार्श्वेदये॥ कुंभादीनिप्राग्देशे॥ प्रि
यंगुपत्रंश्रवणेफेलोपवीतंगर्भस्थापयेत॥ वत्सश्चतुर्थांशेनैव दक्षिणाशक्तितःसुवर्णं॥ अन
नंतिधिनादत्वाजलधेनुंनराधिप॥ सर्वान्कामानवाप्नोतियेदिव्याःपंचमानुषाश्च ये अथक्षीरधे राम ७३
नुःस्कांदेक्षीरधेनुंप्रवक्ष्यामितांनिबोधनराधिप॥ अनुलिप्तेमहीपृष्ठेगोमयेनराधिप॥ गो ३६
वर्ममात्रमानेनकुशानास्तीर्यसर्वतः॥ तत्रोपरिमहाराजन्यसेत्कृष्णाजिनंततः॥ तत्रोपरिकुं
लिप्तेगोमयेनकृष्णाजिनेक्षीरकुंभंततः स्थाप्यचतुर्थांशेनवत्सकं॥ सुवर्णमुखशृंगाणिचंदना

गरुकाणिच॥ प्रशस्तपत्रश्रवणेतिलपात्रेपरिन्यसेत्॥ मुखंगुडमयंतस्याजिह्वाशर्करयातथा॥
मलप्रशस्तदंतांचमुक्तामयफलेदत्त गोरक्षपादाद्भरोमाणिततंकंबलकंबला॥ ताम्रपृष्ठाकांस्य
दोहायःस्तनमयंतथा॥ पुच्छंचनपत्राहेलनवनीतमयस्तनौ॥ स्वर्णशृंगीरौप्यखुरापंचरत्नमयी
भुवौ॥ चत्वारितिलपात्राणिचतुर्दिक्षुविस्थापयेत॥ सप्तधान्यसमायुक्तादिक्षुसर्वासुप्रकल्पयेत्
॥ एवंलक्षणसंयुक्तांक्षीरधेनुंप्रकल्पयेत्॥ आच्छाद्यवस्त्रयुग्मेनगंधपुष्पैः समर्चयेत्॥ धूपदीपा
दिकंकृत्वाब्राह्मणायनिवेदयेत्॥ अनेनैवतुमंत्रेणक्षीरधेनुंप्रकल्पयेत्॥ अनेनतुगुडधेनुकेन
प्रकल्पयेत्तुमंत्रयेत्॥ आप्यायस्वेतिमंत्रेणक्षीरधेनुंप्रसादयेत्॥ गृहीत्वाभिवांदेविभक्तायाः
हंकोमंत्रमुच्चरेत्॥ एवंधेनुंप्रदत्वाचक्षीराहारोदिनंवसेत्॥ त्रिरात्रंतुपयोभक्षोब्राह्मणांराजसत्तम
॥ मंत्रस्तोत्रैःहत्वाभिवांदेविभक्ताकुर्यादेवांविशेषतः॥ भरस्वकामैःसर्वैः क्षीरधेनोनमोस्तुतेरणे
॥ एतांहेमसहस्रेणवाजिनाथस्वशक्तितः॥ शानार्धमथवाप्यर्धं तेवाईस्वगात्रिकेतः॥ दद्याद्धेन

मो२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान
१३७

हाराजभूलुनस्यापियत्फलं। दिव्यवर्षसहस्रंतुरुद्रलोकेमहीयते। दिव्यवर्षसहस्राणि रुद्रलोककामद
निफलोद्देशः संकल्पवाक्ये अन्यंपूर्ववत् अथदधिधेनुः दधिकुंभंचसंस्थाप्यसप्तधान्यस्यचो
परि। चतुर्थांशेनवत्संतुसु वर्णमुखसंयुतं। प्रशस्तपत्रश्रवणामुक्ताफलमयेक्षणा। चंदनागरु
मृगाचमुखवेगंधमालिका। गंधमालिकागंधद्रव्यविशेषरजिके चित। सुगंधपुष्पसंलग्निस्येन
। कर्पूरादिसुगंधद्रव्यसमूहइति वहवः। जिह्वांशर्करयाराजन्घ्राणंश्रीखंडकंतथा। फलमूलम
पादेना सीनस्तत्रस्यकंबलः। ताम्रपृष्ठादर्भरोमापुच्छसूत्रमयेन्नदा। सुवर्णशृंगीरौप्यखुरा न
वनीतमयस्तनी। इक्षुपादांसिरूक्ष्यसर्वाभरणभूषिता। आच्छाद्यवस्त्रयुग्मेनपुष्पगंधैसुपूजितां
। ब्राह्मणायकुलीनायसाधु चव्रायधीमते। पृष्ठदेशोपविष्टायमुद्रिकाकर्णमात्रके। पादुकोपा
नहौछत्रंदत्वामंत्रमनुस्मरेत्। मंत्रागुडधे नूक्तं दधिक्राव गेतिमंत्रेणदधिधेनुंप्रदापयेत् ए
वंदधिमयींधेनुंदत्वराजन्दर्शत्तमः। एकाहारोदिनंत्तिष्ठेद्भाचन्दनंदन। घृतमानोवसेद्राजन्
सु४

राम
१३

[illegible]
५९
त्रिदिनंचद्विजोत्तमः। यत्रमधुवहानद्योयत्रपायसकर्दमाः। मुनमोत्तमः सिद्धास्तत्रगच्छंतिधेनु
दाः दत्तशादोपयः श्रीवतेप्रियाजी परांगतिमभावदीकवाक्यपायसकर्दषीसिद्धककामद विशेष
फलोद्देशः अथमधुधेनुः मधुमंपीकृत्वासंपूर्णघटपूरितां। नवचतुर्थभागेनवत्सकंपरिक
ल्पयेत्। सौवर्णंतुमुखंकृत्वाशृंगागरुकगरुचंदने। पृष्ठंताम्रमयंनस्यात् पुच्छसूत्रमयंतथा। पा
दास्विक्षुमयाः कार्याः मीनकंवलकंवलं। मुखगुडमयंकृत्वाजिह्वाशर्करयान्विता। मौक्तिकेन
यनेतस्यादंता फलमयाः स्मृता। दर्भरोममयराजन्रौप्यखुरविभूषिता। प्रशस्तपत्रश्रवणान
वनीतमयस्तनी। सर्वलक्षणसंपूर्णासप्तधान्यानिदापयेत्। चत्वारितिलपात्राणिचतुर्दिक्षुधेनुं
न्यसेत्। आच्छाद्यवस्त्रयुग्मेनघंटाभरणभूषितां। कांस्योपदोहनींकृत्वागंधपुष्पैसुपूजितां। पृ
ष्ठदेशोपविष्टायब्राह्मणायप्रतिपादयेत्। उदपर्वतुकर्तव्यंपश्चाद्दानंसमाचरेत्। रसत्तासर्वदे
वानांसर्वभूतहितेरता। प्रीयतांपितरोदेवामधुधेनोनमोस्तुते। एवमुच्चार्यताधेनुंब्राह्मणाय
मि६२

दान वेदयेत्॥अहंगच्छामि तां देवि कुरुत्वं कार्यविशेषतः कामान् कामदुघे भुंक्ष्व मधुधेनो नमोस्तु ते। मधुवा
१३८ तेति मंत्रेणापरा प्यायनत्वेन सा॥ दत्वा मधुपायसाभ्यां दिनेन यूतः। प्राशयितः पितृवन्त्रिरात्रं नृपेत
फलं श्रुतिराद्ये यत्र मधुवहा नद्यो यत्र पायसकर्दमाः ऋषयो मुनयः सिद्धास्तत्र गच्छंति धेनुदः
॥तत्र भोगान्वरान्भुंक्ते ब्रह्मलोके स तिष्ठति। मधुवदीकवक्रपायसमुग्नेर्स्ति द्वीकोन्नम भोगा
न ब्रह्मलोककामस्य इति विशेषफलोल्लेखः। अथ परसापंनुः स्कांदे २ सप्तेतुमहाराजकथया
मि समासतः। अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे २॥ तस्य तु घटराजन संपूर्णमह्नवस्य
तुः। नवत्संकल्प्य पेन्मात्स्यचतुर्थांशेन वत्सकं॥ रत्नदंडमयाः पादा राजन् निःखुर संपुता। सुवर्ण
श्रृंगाभरणा वस्त्रपुच्छा घनस्तनी॥ पञ्चकं वलसंयुक्ता शर्कराप्रस्वजीर्हिका। दंताः फलमयास्त दान
स्याः पुष्पाक्षमनसुभे। पुष्पाणि मातुराजेंद्रमुक्ताः फलकान्तराः। समस्त्रीहि समायुक्तां चतुर्दिक्षुस १३८
दीपकां। सर्वोपस्कारसंयुक्तां सर्वगंधविभूषितां। चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु निवेशयेत्। पेन्तु

तुष्कलां। चात्रे पुष्पगंधस्त्रगादिभिः पूर्वोक्तायेच मंत्रास्ते तानेव पठन् स्मरेत्। मंत्रागइपेन्नुक्तां
एव मुच्चारयित्वा तु दीयते वै द्विजोत्तमे। दत्वा पूर्वोन्पराश्चैव आत्मानं चैव किंविदाके। न पेत्तु परमं
न स्थानं यस्मान्नानिवर्तते। दाता चायाहकोवापि एकाहं स भोजकः। सोमपानं भवेत्तस्य सर्व
क्रतुफलं लभेदित्यादि स्वाधिकदत्तापूर्वदत्तापरस्वरूपाणां निष्कृतिरहितपरपदप्राप्तये आत्मनश्च
म ५ सोमपान सर्वक्रतुफलप्राप्तिकारिणी विशेषफलोल्लेखः अथ शर्कराधेनुः। स्कांदे। तद्वच्च शर्करा
धेनुस्मृणु राजन्यथार्थं अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे। धेनुः शर्करया राजन् सदा भारव
तुष्टयं उत्तमा कथ्यते सद्भिश्चतुर्थांशेन वत्सकः॥ तदर्धं मध्यमा प्रोक्ता चतुर्थांशेन कन्यसी। तदर्द्धे
न कुर्वीत चतुर्थांशेन मानवः। अथ कर्पादूर्ध्वं दानश्चतुर्थांशेन वत्सकं। अष्टौ दानवराति। भारचतुष्ट
यस्याष्टमांशेन अर्द्धभारेण स्यर्थः स्वशक्त्याकारयेद्धेनुमात्मपीडां न कारयेत्। सर्वबीजानि संस्थाप्य
चतुर्दिक्षु समंततः सौवर्णामुखशृंगाणि मौक्तिकैर्नयनानि च। गुडेन च मुखं कार्यं जिह्वा पिष्टमयी तथा। के

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान १३९ वत्सं पद्मस्त्रेण कुंडाभरणभूषिता। रक्तपादा रौप्यखुरा नवनीतमयस्तनी॥ प्रशस्तपत्रश्रवणा सितचा
मरभूषिता। पंचरत्नसमायुक्ता दर्भरोमसमन्विता॥ कांस्योपदोहना सम्यग्गंधपुष्पैः समन्विता॥ ईदृ
ग्विधानसंपूर्णवस्त्रेणाच्छादिता यदि। गंधपुष्पैरलंकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत्। पूर्वामुखस्थितो दाता य ३
त्तरितो स्यादुदङ्मुखः धेनुं दर्भमयीं कृत्वा वत्सं मुक्त्वा ततोन्यमतः दानकाले तु ये मंत्रास्तान्यहं ते वा समन्वे क
मंत्राः येते गुडधेनू क्ता आह्वा (?) ... मुद्रिकौ गवेष्ठने ... दाहं ... सर्वदेवं नं॥
तुं समं ये त्रस्य सुखं वचनं त्रिलोकम्यतः। एकादशाक ... ब्राह्मणस्त्वीदेनं वसतः सर्वपापहं गधे
नुः सर्वकामप्रदायिनी। सर्वकामसमृद्ध्यर्थं ... जापनेन तत्संज्ञापयन्॥ अथ कार्पासधेनुः वराहे अ
नुः सर्वकामप्रदायिनी ... कार्पासधेनुः ... स्पर्शं ... एम
पेनेनासांततमः ... साच कार्पासभारेण धेनुः श्रेष्ठा प्रकीर्तिता। मध्यमा च तदर्धेन तदर्धेन तु १३९
कन्यसी। पूर्ववत्सधान्यं च हिरण्यं च तथैव च। वत्सं केतुचतुर्थांशाद्दानमंत्रो विधीयते। कुर्वीत पूर्वव
वर

धसंवस्त्रधान्याद्युपस्कृतं। पूर्ववद्ब्राह्मणोक्तं तिलधेनुदानवत्। हेमकुंदेंदुसदृशो सीराणीवसमुद्भवे।
सोमाग्नी ये सु धेन्वा ख्येमारभपितमो स्तुते॥ दत्तेन मिथुनायापशाद्वां काया मन्नापच॥ अत्रिनेत्रप्रज्ञा
ताय सोमराज्ञाय वेन मः॥ यस्त्वेवं परया भक्त्या ब्राह्मणाय प्रयच्छति॥ स याति चंद्रलोके तु सोमेन स
ए हमोदते। गत्वा चंद्रलोकं गमनानंतरं चंद्रेण सह वा समुखकामरंजनैवे गोपफलो हेरवः अथ भविष्य
पुराणे लवणधेनुः। तत्र युधिष्ठिरं प्रति कृष्णः॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि लवणस्येह कल्पितं। गोम
येनानुलिप्तेतु दर्भसंस्तरसंस्थिते। आविकं च मा विन्यस्य पूर्वाभिमुखं स्थितं। वस्त्रेणाच्छादितं कृत्वा
धेनुं कुर्वीत बुद्धिमान्॥ आटकेनैव कुर्वीत वत्सं विनोत्थवानपि। स्वर्णशृंगी रौप्यखुरा ताम्रपादा फल
स्तनी कार्या शर्करयास्याश्च गंधप्राण वतीतथा। समुद्गोदरजो शुक्तिकर्णो च परिकल्पयेत्। शृंगे
दन काशाभ्यां मौक्तिके चाक्षिणी शुभे। कपोलौ सक्तुपिंडाभ्यां पवाला स्ये प्रदापयेत्। कंबलं पटस
नेणग्रीवा यो छत्रिका तथा। पृष्ठे वै ताम्रपात्रं तु अपाने गुडपिंडिकां लांगूले कंबलं दद्यात् मानतो रम रे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान १४०
रा नः योनिप्रदेशे तु मधु सर्वतस्तु कार्यो विना। एवं सम्यक् परिस्थाप्य लवणस्य हि तानु गोः स्थापयेत्
सकं चापि वत्सं भागेन मान वः एवं धेनुं समभ्यर्च्य माल्य वस्त्र विभूषणैः। स्नात्वा देवार्चनं कुर्यात् ब्राह्म
णान् अभिपूज्य च। कृत्वा प्रदक्षिणां गां तु पुत्र भार्या समन्वितः दान मंत्रः। लवणे वै रसाः सर्वे लवणे सर्वदे
व ताः सर्वदेवमये देवि लवणाख्येन मोक्षते। प्रदक्षिणा मही तेन हि ता भवति भारत। सर्वदानानि
दत्तानि सर्वतीर्थ फलानि तु। सर्वे रसाः सर्वमंत्राः सर्वमेतत् चराचरं सौभाग्यं च परां वृद्धिं नारी आरोग्य
संपद गन्धर्णो भवति दत्वा तु रसधेनुं नराधिपः सौभाग्य परमं प्राप्य आरोग्य कामरूपी विशेष फलोत्तमं
पुराणान्तरे। गोलवणमयीं कृत्वा षोडशमास्य संयुतां। चतुर्भिर्विन्यसेत् राजेन्द्र इला दीनालवणपरिमाणं मु राम
अथ सुवर्णधेनु विष्णुधर्मे भगवानुवाच पञ्च पञ्चाणां इरा जेन्द्र ई हितं वै स्थुनापुरा। तत्रैव सरोजा १४०
राजन कथयाम्यहं तु शृणु ते। सुवर्णस्य सुवर्णस्य शुद्धस्य परिकल्पितां। एकं सुवर्णपदं शोभनं रूप
माहात्म्य रं मानतो प्यवतस्तकं संपूर्णामुक्ताफल विभूषितां। प्रवाल शृंगोपयुतां पद्मरागादि सालितां घनदा

स
त्नतनवनीतकर्पूरागरुनासिकां। शर्करारसनोपेतां मिष्टान्नरसी... मिता शं खप्रेगात रोमुक्तिं लला
ट स्थाम कल्पितां फलरत्न वस्त्र युग्म पार्श्वो दो मसुके ... रत्न पादा नालिकेर अथ गोरुद्रजानुकी
। पंचगव्या यानवनीत कोस्य पृष्ठ स मवितां। सुपट्ट सवेलाग लांस तधान्य समन्वितां। फलपुष्प समो
पेतां छत्रोपानत् समन्वितां। सुवर्णधेनुं ... यः प्रतिपाद्य हर्षितः हि रा परेताः पुरु घः ... त्र
ताम्रवनः पिंगल ... तसहेमप्रधवि स्वहाविष्कलाः दीपताप्रिति। अनेने तु मंत्रेण धेनो दानं प्रकीर्तितं। अश्व
मेधसहस्रस्य फलमाप्नोत्य संशयं कुलानां तु सहस्रं च स्वर्गे नयति तत्परम्। अश्वमेधसहस्र
स्था तु ... फलभागी कुलसहस्र स्वर्गे नयन कामरतिफलो होरवं वह्नि पुराणे तु सुवर्णधेनुश्चा प्य
त्र सुवर्णाख्य चतुर्दशा सुनिर्णीता सुवर्णैश्च समभि मध्यमा मता। चतुर्भि कान्य सीमो ... चतुर्थी
लवण हरं सुव
र्णन वत्सकः गुडधेनु विधानेन दत्तां सर्वफलप्रदं धेनु वडके अथवा पद्मपुराणे च वर्ध्यात
वध्या भवेत्क्षमा योजनात् चतुर्विधा वध्यः ... क वध्या
णधेनुदाने चतुर्विधा पातु

दान० चस्त्रीप्रसूयमन्तप्रजेनिवंध्या अपत्यसामान्याभावतो। काकवंध्याकाकवदेकापत्यावत्स्य
२४१ नस्या॥ प्रतीकारं तत्स्वरूपं नीवोधमे। हिरण्येन यथा शा ... ासवत्सो कारयेद्‌ हां॥ धेनुं यत्नेन
वत्सं च पञ्चेन शुरुस्व वीजा॥ धेनुं गोष्य रक्षु रं स्तेन स्या॥ पृष्ठे नियोजयेत्॥ गांगलेच ॥ श्रीपालि
लके चोभयोरपि। अर्चयित्वा तु नैवेद्यं पाय संभवेत्॥ मोदकांश्च तथा प्रपानुदंलवणमेवच
॥जीरकंच समाविस्तीर्णं ... मपेद्दे। धेनोरेकं प्रदानव्यं ब्राह्मणे श्रोत्रिये वहि॥ षडंशेदद्यादथा
वेदनं नरमेव च। ब्राह्मणं सर्वशास्त्रार्थकुशलं धर्मवेदिनं। विद्याविनयसंपन्नं ज्ञानदानं जितेन्द्रि
यं॥ अलोलुपं सर्वजन ... लक्षणं। आत्मयभक्ष्यं संपूज्य वस्त्रा ... गंधपुष्पकैः। तेनैव
कारयेत् सोमाहरनाः धेनुवत्सयोः होमं च कारयेत्तत्र सामदोऽध्वरकृत। सोमः धेनुः मे मंत्रं स सम
मुञ्चा यजेते॥ तनः या मुरवो पविष्टाय मदधात्मसुदं मुखः। मंत्रेणानेन वै धिया ... निधा २४
पद धेनुयी गीरसः सत्रवासोद्य सुरभित्व पाद्‌ हि नाचनया भानोरग्नेश्चवरुणस्य च। पाश्च ... म
३.२ ग.२ ३

पर्जन्ये वनेषु पवनेषु च। प्राणं तु नामसं ... पवपोत्र भवदेना॥ प्रयच्छंतु ... आत्रेभ विच्छेदं च संत
ते॥ वंध्या तेका काकवंध्या लेकन्या प्रसवं एवच॥ तथैवमनवत्सा तेरोषमभवल्लविधं दानना
शेनह रतु यासौ कामदमानघायाति अथ स्वरूपतो गोदानं तत्र याज्ञवल्क्यः यथाकथं चिद्दत्त्वा गां धे
नुं वा धेनुमेव वा। अरोगामपरिक्लिष्टां दाता स्वर्गे महीयते॥ जावालः होमार्थमग्निहोत्रस्य पा
गार्थं याद्‌ यायि नोति वृत्तपर्णा पृथिवीं तेन दत्त्वा न संशयः। अंगिराः गौरेकस्यैव दातव्या श्रोत्रिय
स्य विशेषतः। सा हि तारयते पूर्वान् सप्त सप्त च सप्त च। आत्रेयः क्षीरदां चैव बहु पुत्रां पयस्विनीं पाय
हिनाम्नये॥ अग्निचित्रे यायदां तायदे याधे तु गुणान्विता। देवलः सुशीलां लक्षणां गां च तां पूर्वां
वत्ससंयुतां। बहु दुग्धवतीं स्निग्धां धेनुं दद्यात् विचक्षणः। व्यासः गां ... बज्ञे पित्वा तु यो दे गाः स
प्रयच्छति॥ पाराशरः स्पर्शयेन्नाव सत्ता वल्कल मश्नुते तावत्। तज्जो रोमाणि तवत्स र रूपे धेनोर्वै
शृंगे धनेसिवाग क्रीत्वा संप्रयच्छति॥ सदिव्यमयुतं शक्र वर्षाणां फलमश्नुते भारतेन गोदाना
म१

स्यरंदानेग्कींचेद स्त्रीगेनेमेमतिः॥ मागोर्न्यापार्न्निनादनाच्छ्लंतारयनेकुले॥ तथा॥ अकुलीना
यम्रर्खापत्नुध्यायपिशुनायच॥ हव्यकव्यव्यंतायगोर्नदे याकथंचन॥ तथा॥ निरवादेतिवसेस्व
रगोपग्पिवं निनोयान्यपरिग्र हायदेत्यंगेजीवास्वंगेपुनंगेपापंगवांरसे जीवति जीवलोकरनि
प्रशासा॥ अथविधिः॥ याज्ञवल्क्य॥ ॥हेमश्रृंगीशफैरौप्यैः सुशीलावस्त्रसंयुता॥ ॥स
कांस्यपात्रादातव्याक्षीरिणीगौः सदक्षिणा॥ विश्वामित्रः प्राङ्मुखींगामवस्थाप्यसवत्सांतां
सुपाज्ञेनां॥ पृष्ठदेशेनुदाताचे स्नातोवध्नीखोभवेत्॥ उदङ्मुखस्तुविप्रः स्यात्पात्रलसलक्षि रा
तः आज्यपात्रेकरेकृत्वाकनकेनसमन्विते निक्षिप्यपृष्ठतास्मींस्त घृतदिग्धप्रगृह्यच॥ सतिलंवि—
प्रपाणिंचप्रागग्रेनुतानिधापयेत्॥ सतिलंसकुशंचापिगृहीत्वादानमाचरेत्॥ अनेनेवतुमंत्रेण पी रा
त्रहस्तेजलंक्षिपेत्॥ मंत्रोवक्ष्यतेअत्रेवत्स्यवताधेनुर्ब्राह्मणेनसमान्वता॥ गोमतींतुततोविद्वांजप १४
नप्रयतः शुचिः उद्दिश्यवासुदेवं चप्रीयतामितिचातघ॥ पात्रंमनात्तसंचेत्यतोयमक्षविग्नाक्षेप

न॥ अथप्रयोगः॥ अद्येत्यादि॥ गोमात्रदाने स्वर्गकामः॥ सवत्सधेनुदानेवत्सधेनु रोमभितवर्षा
वधिस्वर्गकामः अग्निहोत्रादानेनुविज्ञपूर्णत्रिवारप्थवीदानफलतुल्यफलकामः सर्वत्रापिकुल
कुलतारणकामः सर्वपापक्षयकामश्चरश्रीगत्त॥ सोवागोदाने रिष्यश्जसंकल्प्यप्राङ्मुखांस
वत्सांगांधेचसंपूज्यसुवर्णमाज्यपात्रंहस्तेगृहीत्वातत्रपुच्छंयनाकेमत्वावीप्रहस्तेकुशांग
लज्ञ त्वान्यादामउत्तफलेघ्राभेलाच्छतेफलमुक्तापञ्चमाधनभूतामाविश्वस्यादघन्नाशिनीवि
श्वरूपधरोदेवः प्रीयतामनयागवेतिमंत्रं॥ घृतक्षीरप्रदागावोघृतयोन्योघृतोद्भवाः॥
घृतनयोघृता वर्तान्नामेसंतुसदागृहे॥ घृतंमेहृदयेनित्यंघृतंनाभ्यांप्रतिष्ठितं॥ घृतंमे स
र्वतश्चैवगावोमध्येवसाम्यहमितिपौराणमंत्रेपठित्वातेजमुत्सृजेत॥ दानप्रतिष्ठार्थंदक्षिणा
दत्वाब्राह्मणधेनअनुव्रजेत् गावः सुरभयोनित्यंगावोगुग्गुलगंधिकाः॥ गावः प्रतिष्ठाभूतानांगाव
स्वस्त्ययनंमहत्॥ अन्नमेवपरंगावोदेवानांहविरुत्तमं॥ पावनंसर्वभूतानांरक्षंतिचवहंतिच॥ हविषामे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान अपूतेन तर्पयेम रानृ दीर्विक्रमर्षिणामपि होतॄणां गावो मे प्रतिरक्षन्तु ॥ सर्वेषामेव भूतानां गावः शर
१४३ णमुत्तमं ॥ गावः पवित्रं परमं गावो मंगलमुत्तमं । गावः सर्वस्य लोकस्य गावो धन्याः सनातनाः ॥
नमो गोभ्यः श्रीमतीभ्यः सौरभेयीभ्य एव च ॥ नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नमः ॥ ब्राह्मणाश्चैव
गावश्च कुलमेकं द्विधा कृतं ॥ एकत्र मंत्रास्तिष्ठंति हविरेकत्र तिष्ठति ॥ [illegible] गोमती [illegible] मेत्राम
हाभारतेपि गोमती ॥ गावो मामुपतिष्ठंतु हेमशृंग्यः पयोमुचः ॥ सुरभ्यः सौरभेय्यश्च सरितः सागर
यथा ॥ [illegible] वै परया स्यहं नित्यं गावः परयंतु मां सदा ॥ गावो स्माकं वयं तासां यतो गावस्ततो वयमिति ॥
गावो ममाग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः ॥ गावो मे हृदये संतु गवां मध्ये वसाम्यहम् इति पाठे [illegible] धेनु
[illegible] जेव प्रदास्यामीति कृत्य दद्यात् स्वपितृदेवत्या दक्षिणामाह ॥ वसिष्ठो गोदानप्रकरणे ॥ सुवर्णं परमं दा
नं सुवर्णं दक्षिणा परा ॥ सुवर्णं पावनं प्राहुः [illegible] रितमं [illegible] रंत्येति ॥ फलमानं [illegible] धायया [illegible] राम
तदास्यामीति तद [illegible] मतिमरनः ॥ अथ मात्स्ये हेमशृंगी ॥ [illegible] पेय [illegible] न्विता ॥ २४

पंचोत्रा [illegible] लिकं कांस्यं ताम्रं चा [illegible] ॥ दानास्याः सर्वमा [illegible] यावदाहृतं संलवं ॥ सुवर्णम [illegible] दक्षि
णा ॥ ॥ इति हेमशृंगीदानं ॥ ॥ [illegible] वायविहत्र वेवापि [illegible] ॥ धेनुस्तानोपहारार्थ
म परं ब्रह्म गच्छतीति रत्नाकरे ॥ देवताभ्यो गोदाने ॥ वृषभं गोरां तद [illegible] वापातीवशोभनं ॥ त्रिः सम
ल [illegible] सार्द्ध [illegible] गुनत्यद [illegible] इत्यादिना [illegible] धर्मोक्तिः [illegible] षाधिक [illegible] ॥ देवताभ्यो दा
ने देवतैव संप्रदानं न ब्राह्मणः ॥ दत्तं च तन्न देवतायतने दक्षिणभागे स्थाप्यमिति दानसौख्ये ॥ अथाभ
यत्ताम्र [illegible] मात्स्ये ॥ रूक्माग्रशृंगी [illegible] मुक्तालांगूलभूषितां ॥ कांस्योपदोहनोपेतां [illegible] द्विजपुंग
वे ॥ [illegible] यावत् [illegible] यावद्गर्भं न मुंचति ॥ तावद्दोः पृथ्वी
वी सशैलवनकानना ॥ देवलः ॥ अलंकृत्योक्तविधिना सुवर्णत्रिपलान्विता ॥ [illegible]
मध्ये क पलाक [illegible] ॥ वाराहे ॥ पश्चोभयमुखीं दद्यात् [illegible] कनकान्वितां ॥ तद्दिने [illegible] पायसा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दान हारः पयसा वाजिवाहयेत्॥ सुवर्णस्य सहस्रेण ततः शृङ्गाणि वा पुनः॥ तस्याप्यर्द्धेन तेनापि पञ्चाशच्च तथा
२४४ र्द्धकं॥ यथाशक्त्यापि दातव्यं वित्तशाठ्यविवर्जितं॥ योगी॥ सर्वसारोमस्तकान् निसृगान् सुभयतोमुखी॥
दातुस्याः स्वर्गमाप्नोति पूर्वेणाविधिना ददत्॥ मात्स्ये॥ गोलोकः सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकश्च पार्थिव॥
रत्नैर्यश्च ततो वेदसमानवक्त्राः सतनसजांबूनदतुल्यवर्णाः॥ महानितंबस्तनमध्यवृत्ताभजंत्यसंस्त्रनलि
नाभनेत्रास्त्वादि॥ अथ प्रयोगः॥ अद्येत्यादि गृहसमुद्रशैलवनोपेतपृथ्वीदानसमफलजनदेतुच
त्सरोमसंख्यायुगदेयलोकमहितत्वायितपितामहप्रपितामहनरकोद्धरणघतशीरवहत्कन्याक
द्यधिपायसमकर्दमकरेश्याधिकरणके सितकामगत्वा सत्त्वलोके सुलभत्वब्रह्मलोकसुलभत्वास्त्र
चंद्रसमानवक्त्रसुतमसजांबूनदतुल्यवर्णमहानितंबस्तनवृत्तमध्यनलिनाभनेत्रानेकस्त्रीसेव्यमान राम
त्वकामसुभपत्तो सुखी दास्यरगति संकल्प्य॥ ॐ त्वं महीमवनीर्वि श्वधेनो उर्वीन्मेव प्राप्यसरंती॥ अ
मयोनमसेनदणासुनरणानिह्नणेरिंद्र सिंधुनि गामनुमंत्र्य विप्रं वस्त्रादिभिर्गंधसुवर्णशृंगरूप्यखुरा

दिभिरलंकृत्य गंधादिनाभ्यर्च्य समगृहे स्यादेकाम इत्येतत्प्रयोगो नेदमां सोपस्करा सुभगो सुखी गोरुद्रदैवत्यां
मुकगोत्राय अमुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे न मम इति ब्राह्मणः करे दद्यात् विप्रस्तु दिधिवत्प्रतिगृह्य
ॐ स्वस्ति इत्युक्त्वा गोपुच्छं स्पृष्ट्वा दत्वा दक्षिणां प्रतिगृह्य स्वस्ति इरावती धेनुमती॥ स्योना पृथिवी भवेति
मंत्रद्वयं जप्त्वा प्रतिगृह्य तामितो धेनुं कुर्याद्देशविशेषे॥ स्वस्ति भवतु मे नित्यं रुद्रमातुर्नमो नम इति मंत्रे
ण गृहीत्वा पादं क्षिणेन पाणिना॥ गर्भेनु संतन्वेषामेवेद सेहं देवानां जनिमानि विश्वा अग्ने मा सुनृत आ
यसी रक्षं न धर्ये नोज इ सा नेदीप स्मितः॥ मंत्रेण गर्भमालभेत॥ अनंतरं कृत्यमाह व्यवनः॥ निष्क्रांते
त्रिसुपसमाधाय देवान् पितॄन्नरीः पर्वतान्वनस्पतीनुदधीन्नगान्॥ पधी तर्पयेत नक्रमेण मंत्रः॥ ये २४
देवासो उरं तत्स्वा रमंमेगं गे अद्भिः सुनोमगाभिश्चनो हिन्वं वनस्पते॥ समुद्रस्येष्ठाः अहिरिव भोगैः
॥ मध्वानारगति॥ नद्यनु पृथिवीं तर्पयेत् इलेद्यावामही ये उर्वी पृथिवी गोरीर्मिमाये॥ ततः सम स्त
व्याहृतिभिश्चतुरगृहीत्याहुतीर्हुत्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा स्वस्त्ययनं वाचयित्वा गामनुव्रज्य प्रायुकोगृ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान मंत्रीविधायां ब्राह्मणायसमार्त्रं भुंजीत॥ ॥इत्युभयतोमुखीगोदानविधिः॥ भारते॥ इतिकंठमनद्धाहे
१४५ सर्वरत्नैरलंकृतं॥ दत्त्वाप्रजापतेर्लोकान्विशोकः प्रतिपद्यतइत्यादि सुव... भंगारौप्यलोगल्ताहिक
मपिभारजोकं वोधपरातिकंठप्रवलगलकेवले॥ अथवैतरणी॥ ब्रह्मवैवर्ते॥ ॥मासावैतरणीना
मयमद्वारेमहानदी॥ शतयोजनविस्तीर्णा एवम्बुसा महासरित्॥ अगाधानंतरूपाचदृष्टमात्रा
भयावहा॥ तस्या॥ पतंतितत्रवैमत्याः कुर्दमानाः सुदारुणाः॥ नक्रग्राहनरव्याघ्रकाः समानंपुर्धि
नेदु स्थिराः॥ अयनेविषुवेपुण्येव्यतीपातेदिनक्षये पाटलामथवाकृष्णांकर्पाद्विंतरणीशुभां॥ सुवर्णशृंगीरौ
प्यखुरांकांस्यपात्रमदोहनां॥ कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नांसप्तधान्यसमन्वितां॥ कर्पासद्रोणानीखरे राम
आसीनेताम्रभाजने॥ ॥यमंहेमप्रकुर्वीतलोहदंडसमान्वितं॥ महामाहिषमारूढमथपार्णिकं १४५
रकदंडमर्पणप्राखुद्गतंपरवधने॥ उडुपोपरितांधेनुंकृत्देहसमन्वितां॥ कृष्णाकाराप्यद्विदा
नछत्रोपानहसंयुतां॥ इममुच्चारयेन्मंत्रंसंगृह्योदकमंडलुं॥ ॥अथप्रयोगः॥ ॥पूर्वोक्तायना
श्री

दिकालेन्यस्मिन्काले वा पाटलां कृष्णांवा हेमशृंगां धेनुं पीतां लवस्त्रयुगच्छन्नां सप्तधान्यसंयुतां घ
त्रोपानद्दीप स्कारसमां गां स्वान्नी धान्यदृशां मितंकापासन्नीरखरे ताम्रपात्रेतत्रैव महिषारूढंद
क्षिणवामहस्तयोःलोहदंडपाशौहेमयमंस्थापयित्वा तदग्रेयपहे पदेशदंड निर्मितमुडुपे
तां धेनुं स्थापयित्वा उदङ्मुखं प्रतिमुहीनां रूपवेत्रपक्षयं प्राङ्मुखः यमद्वारेमहाघोरायां सावै
तरणीनदीतत्तुंकामो ददाम्येनां तुभ्यं वैतरणीं दिगाम्भीतिमंत्रेणगामधिवासयेत्॥ ततः तिथ्या
वै १ दिसंकीर्त्यवैतरणीनदीगोदाः स्येष्टगतिसंयुक्त्यर्थमनामायामक्षतपुंजेवाचिंदर्गांविप्रनसंपूज्या
॥अद्येत्यादिअमुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायाहं यमद्वारेस्थितायानयाः मुखेनोत्त
णार्थमिमांवैतरणींगांसवत्सांसोपस्कराहेममममनेनिसाहितांविष्णुदैवतांसंप्रददे दानमंत्र
ःविष्णुरूपद्विजश्रेष्ठभूदेवपंक्तिपावन॥ सदक्षिणामयातुभ्यंदत्तावैतरणीचगौरिति॥ ततःसु
वर्णदक्षिणांदत्वातद्वेनोःपुच्छं भूगनिगृह्यानुव्रजेत्॥ तत्रमंत्रः॥ ॥धेनुकेत्वंप्रतीक्षस्वयमद्वा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

रेमहाभये उन्निनीर्षुरहं दे विवेन रूपेण मोनमः ॥ ॥इति वैतरणीदानं॥ ॥अथ महिष्या

दा· १४६ ः॥ ॥भविष्योत्तरे॥ ॥ महिषीदानमाहात्म्यं कथयामि युधिष्ठिर॥ पुराणे पवित्रमायुष्यं सर्व

कामप्रदं सुखं॥ चंद्रसूर्यग्रहे पुण्ये कार्त्तिक्यामयने तथा॥ शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां सूर्यसंक्रांतिवा

सरे॥ यदा वा श्रद्धा यतेर्वित्तं चित्तं च कुरुनंदन॥ तस्मै दद्यान्महिषीं सुसमां भयभीरुणा॥ प्रथम

प्रसूतां तरुणीं सुशीलां दोषवर्जितां॥ सुवर्णशृंग तिलकां घंटाभरणभूषितां॥ रक्तवस्त्रावृतां

रम्यां कांस्यदोहनिकान्वितां पिण्याकं पिटकोपेतां सहिरण्यां च शक्तितः॥ दिव्यांकं पिटकं रत्न

लिपर्णवंशादि पात्रं॥ सप्तधान्ययुतां दद्याद्ब्राह्मणे वेदपारगे॥ द्रव्यैरेभिः समायुक्तां स्वरूपां विधि

पूर्वकं॥ दद्यान्मंत्रेण राजेंद्र पुराणपठितेन तु॥ दद्यान्महिषीं कृत्वा ब्राह्मणेनापि ... ... म एम

तेः ।महिषीदान माहात्म्यात्साक्षात्मे कामदा सदा॥ धर्मराजस्य महात्म्यं यस्याः पुत्रः प्रति

ष्ठितः॥ महिषासुरस्य जननी या साक्षात् वरदा मम ... अमुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय संप्र

ओंश्वेत्यादि इंद्रादि लोकपाला ... यारा

... ... त माहि...सभा २

हिषी सुवर्णशृंग तिलकाभरणाद्येत॥ कांस्यदोहनिका॥ पिण्याकं पिटकं सप्तधान्ययुतं कोपेतां यम

देवतां अमुष्य सुखमहाराज्यकाम स्तुभ्यमहं संप्रददे इति स्त्रीतु राज्ञी महिषीत्वकामा जपकर्मरति

सावित्रपः॥ धनधान्यकामः इति वैश्यः एवं शूद्रोऽपि स्वाभिलषित फलमुद्दिश्य॥ ईश्वर प्रीतिकाम

इति वा सर्वे॥ नमो ब्राह्मणेभ्य इति॥ अनेन विधिना दत्वा महिषीं द्विजपुंगव॥ सर्वान्कामानवा

प्नोति इह लोके परत्र च॥ यास्त्री ददाति महिषीं सा राज्ञमहिषी भवेत्॥ महाराजः शुभान् राज्ञ व्यास

स्य वचनं यथा॥ क्षत्रियाणी भवेद्विप्रः क्षत्रियो विजयी भवेत्। वैश्यस्तु धान्य धनवान् शूद्रः सर्वाप

से सुतरत्वादि फलभागी रपि तत्रैवोक्ता॥ इति महिषीदानं॥ अथ मेष्याः। भविष्योत्तरे॥ शृणु पा

र्थ परं दानं सर्व किल्बिषनाशनं॥ यद्दत्वा विविधं पापैः स घोविस्मयमश्नुते॥ सुवर्णरोमा सुव

र्णी मत्स्यसांसु सुशोभनां॥ सुवर्णतिलकोपेतां सर्वालंकारभूषितां॥ कौशेय परिधानाश्च दिव्यां

चंदनभूषितां॥ दिव्यपुष्पोपहारांच सर्वधान्यैः सेपुतां॥ सप्तधान्य समायुक्ता काफलकुंभवंतीं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ह्यंन

दा॰ १४३ तथा॥ वातेन कारयेत्तां तु सुवर्णस्य प्रयत्नतः॥ तथा शक्त्या तु वा कुर्याद्विजं शां कारयेत्। अथ नैवेद्य
चे पुरुषे ग्रहणे रात्रौ सर्पयोः दुःस्वप्नदर्शने चैव जन्मर्क्षे नैधिसंसये॥ पदावाज्ञाय नेम्विनं विन
श्वास मान्दीने॥ तदेव दानकालः स्यात्पदनो नेत्सो हजीवितं॥ दद्यात्तीर्थे गृहे वापि यत्र वा रमते म
नः॥ तत्र मंस्थाप्य देवेशमुमया सह शंकरं ब्रह्माणं सह गायत्र्या संशोध्य रंतथा रत्या सह तथान श्रीपं॰
गलोकपालान् ग्रहान् दिक्पालान् पूर्वस्याविधानेन गंध पुष्प निवेदनैः उमाशंकररूपं चैव मीवरश्च तु वा सं॰
ऊः स्थलखट्वांगपाशभृत्॥ वृषांकः शंकरो गौरी वामोत्संगे स्थिता भवेदिति ब्रह्मगायत्र्यादि रूपाणि
तु शास्त्रज्ञानि। तानि च यथाशक्ति सौवर्णानि कर्माणि। तदग्रे कारयेत् भूमौ तिलाढ्येन महीजलं॥ अ
लंकृत्य [illegible] त्याहं जेत्रां तं वासोभिः परिष्कृत्य च। तल्लिंगमंत्रैर्होमश्च कर्तव्योऽन्तकालेन [illegible] तत स्तां ति एम
लकुंभस्थां लवणाभिमुखां स्थितां पूजयित्वा विधानेन मंत्रमेन मुदीरयेत्॥ मंत्रः दुर्योगनैषधः १४॰
एवमुच्चार्य तां दद्यात् ब्राह्मणाय कुटुंबिने। नाभिभाषेत तं दत्वा न मुखं वा विलोकयेत्॥ इत्थमुपार्ते यह

णतो वीर्या [illegible] पातकी। अपुत्रो लभते पुत्रं अधनो लभते धनं। दत्वा दानं प्रभोक्तांति कीर्तिं च वि
पुलां तथेति। अथ प्रयोगः उक्तायनादिकालो गृहे तीर्थे वा दाता घस्वांगं सर्वपौरूपदर्शके पुत्र
धनकांतिकीर्तिप्राप्तिकामो मषीदानं करिष्य इति संकल्पयेत्। दुःस्वप्नेनुजस्तु चिंतानिष्टनिवृ
त्तिकामस्तिविशेषः। भूमौ मासुतं दलपुंजेषु वा उमासहितं शंकरं गायत्रीसहितं ब्रह्माणं श्रीसहि
तं श्रीधरं रतिसहितं मदनं गलोकपालान् ग्रहांश्च संपूज्य तन्मकाशकेऽत्र [illegible] ग्रस्यात्तिलेरष्टाविंशो
स्यादि संस्थाप्य कृत्वा सुवर्णतिलका [illegible] लंकारकौशोपवेदन पुष्प सुवर्णरूप्यादि सहसधान्य सहर
सफलपुष्प पुंजामध्ये स्थापित तिलकुंभास मुख स्थापित लवणं [illegible] वंशं च संपूज्य रामत्वबंसम
ज्ञाघे सर्वोपकरणैः सदाजगतः संभ [illegible] मित्रामनः प्रार्थयेत्सेन। वाचनः कापजनितंप
त्किंचिन्मम दुष्कृतं तत्सर्वं विलयं यातु त्वद्दानात् नु पसो वितं [illegible] मंत्रमुक्त्वा तिष्यादि संकीर्त्य सर्वपा
पक्षयपूर्वक पुत्र धन कांति कीर्ति प्राप्तिकामो दुःस्वप्न स्वचिंतानिष्टनिवृत्तिकामो वे मां मेषां सर्वोपस्क

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दान १४८ रसुतां ममुकगोत्रायमुकशर्मणो विप्रायाहं संप्रददे नममेति द्वत्वा विप्रेण यथाविधि प्रतिग्रहे कृते दक्षि
णोदधात्। एवमेव सुवर्णमेषीदेयाप्रतिग्रहीत्वा विप्रसंभाषणमुखावलोकनवर्जयेत् इतिमेषी
दाने॥ ॥अथाजादानं सुमंतुः अजा या लोमहीपालो ऽग्निजारा नेर्दिवं गतः। अयने विषुवे चैव यु
गादौ ग्रहणेषु च॥ अमावास्यासु जादानं पौर्णमास्यां च शास्यते। विधिं न स्य प्रवक्ष्यामि विश्वामित्रे
ण निर्मितं। सर्व रसरत्नोपसंपन्नां सप्तधान्योपरिस्थितां। वस्त्रमाल्योपमालोत्तु भूषितां पश्चा
नकीं वस्त्रनेत्रां हेमशृंगीं ताम्रपृष्ठां सदोहनीं। समुत्तारोप्य पादां चकुर्वीत यावित्लोदकं गोदान
वत्सपूजित मंत्रेणानेन संयुतः मंत्रदा सोऽअजे त्वं यत्त संपल्करे शुभे। सर्पात्वं दह मे पापं जन्मा क्षा
नरश्वातैः कृतामिति। एवं समुच्चरेत्कृत्वा द्विजहस्ते जलं क्षिपेत्। श्रीपतीं यजनायापवासुदेवाय वै न राम
मः एवं प्रदाही लीलास्य स्य संप्रसमवलोकयेत्। ततश्च गच्छेत्स्वर्गं हंहरिसे सम्यद्मानवः पेयाल त्वे १४८
कृताः पापाः कामतो वाप्यकामतः। यो बने वार्द्दकोन्मादे प्रसंगे नापि पातके॥ अजादानस्य माहात्म्या

त्विष्णायोगापतेनरः पुत्रपौत्रसमायुक्तः सदाचारमतिस्थिरः। विश्रुधर्मो नरो॥ उद्ध्वागार्दभं वा यः
प्रयच्छति सुश्रुते॥ अनामुरभेत्तु रोगपथारा त्वासद स्रीणां। अलकांसमभासाद्य यद्देहं सहमोदते। १४३
सर्वकाममरुहात्मा सर्वयज्ञफलं लभेत। तस्मादजां प्रयच्छस्व ततः सर्वमवाप्स्यसि॥ मंत्रेणानेन
विधिवदलंकृत्य सुवर्णाक्षितः त्वं दर्वेभ्र सणा सप्त पावित्रं भवनीपर। वत्सप्रतीगृह्य नामस्रा ता
स्माकं गोनिकरी भव। प्रतिगृहीत तोचैव पृष्ठदेशो ऽङ्गजोत्तम। दानवाक्यं तु महिषी दानवत्तत्रे मे। अजा
विकं च महिषं च अवि प्राय शक्तितः॥ द्वतक्षीरवहान यो पत्रन्तसमे धनरनि महिषदाने
अथ मेषदाने बौधायनः अग्रेर्मेषं भवेत्तस्य पस्यै नाग्निविनाशनः। वह्यामित्स्मृतीकारं मधोकं
वलर्णपारापलार्द्धेन तदर्द्धेन तदर्द्धेनाथवा पुनः। राजतं कारयेत्सौम्यमग्नेर्वाहन मुत्तमं। सौवर्णाश्व
रवुरः कार्याः श्वेतवस्त्रेण वेष्टयेत्। श्वेतमाल्यैः श्वेतगंधैर्धूपंदर्पान्मधक्करः। तिलोपरि संस्थाप्य पु
नः संप्रयच्छेत्सुधीः। तेतुल्ला नो परिमाणं द्रोणाद्यम्युदः तत्र॥ आग्नेयादि तीहो मख्यमामीदाज्यतिलै रपि॥ आ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान॰ चार्पणादिना तेन सर्वशास्त्रार्थवेदिना। वह्नेन चक्रनेव्यमत्र मंत्रानिमान् शृणु॥ अग्निर्मूर्द्धेति मंत्रेण
२४९ समिद्धोमः प्रशस्यते। अग्ने नयेत्याज्यहोमो अग्निनाग्निस्तिलाहुतौ। मंत्राभ्यां योक्तमार्गेण चाग्निसं
स्थापनं भवेत्। अग्नेः प्रायश्चित्ते रोशुभंवकं चारुबिन्दुसेन। भणिता मोहपर्यंतेष्विते स्नानं विधीयते
। आपो हिष्ठेत्यपि त्वचेह इत्यपोतिचतुर्के च। पवमानानुवाकेन मार्जयेद्गीणनतः शंनोवानानु
वाकेन शांतिं तत्रापि कल्पयेत्। तस्मै नवनेत्रानी प्राप्तुवापस्फुर "त्व पूजितायप्रयात्रास्मा श्रू६
दधात्विंतु सदस्तीणं। देवानां योमुखं हव्यवाहनः सर्वपूजितः। तस्य त्वं वाहनं पञ्चपदेवे। संद्रेमिहर्षि
भिः। अग्निसांमं पूर्वकर्मार्चे याकोद्रंतु पन्मम॥ नत्सर्वं नाशयन्ति मेक्षाल्पशग्नि मवर्द्धपद्मं तेदानमे
त्र॥ एवं विधाप यो दद्यादग्नेर्वाहनमुत्तमं। लक्ष्यानन्निमान्सर्पोजीवेद्वर्षशतं पुनः। ततः स्ववेध
भिर्विप्रैः कृत्वा भुंजीत मानवः। इति मेषदानं श्रीगुरुर्जी पनि॥ अथ पर्वतदानानि। मात्स्ये। प्र दा॰
थमो धान्यशैलः स्याद्वितीयो लवणाचलः। गुडाचलस्तृतीयः स्याच्चतुर्थो हेमपर्वतः। पंचमस्तिलशैलः स्यात् २४९

ष्ठः कार्पासपर्वतः। सप्तमो घृतशैलः स्याद्रत्नशैलस्तथाष्टमः। राजतो नवमस्तद्वद्दशमः शर्कराचलः। वक्ष्ये विधानमेतेषां यथावदनुपूर्वशः। अयनविषुवे चैव व्यतीपाते दिनक्षये। शुक्लपक्षे
तृतीयायामुपरागे शशिक्षये। विवाहोत्सवयज्ञेषु द्वादश्यामथवा पुनः। शुक्लायां पंचदश्यां वा
सुपर्वर्क्षे वा विधानतः। धान्यशैलादयो दश यथाशास्त्रं विधानतः। तीर्थे वायतने वापि गोष्ठे वा
वं॰ भवनांगणे। मंडपं कारयेद्भक्त्या चतुरस्रमुदङ्मुखं। प्रागुदक्प्रवणं तद्वत्प्राङ्मुखं वा विधानतः। प्रा श्रु५
च्यामुदीच्यां चैकमेव द्वारं न चत्वारि द्वाराणीत्यर्थः। द्वारं चापि तोरणमेकमेव। द्वारपरिघा स्वात्
स्यमंडपो द्वारशाखास्त्रोऽन्यया द्रोणसहस्रादि मिनपर्वतानि वेत्रायोगात। गोमयेनोपलिप्तायां
भूमावास्तीर्य वैकुशान्। तन्मध्ये पर्वतं कुर्याद्विष्कंभैः पर्वतैर्युतं॥ धान्यद्रोणसहस्रेण भवेद्गि
रिरिहोत्तमः। मध्यमः पंचशतिकः कनिष्ठः स्यात्त्रिभिः शतैः। मेरुर्महान्व्रीहिमयस्तन्मध्ये सु
वर्णवृक्षत्रयमंयुतः स्यात्॥ इत्तत्र यंमंदारपारिजातकल्पवृक्षरूपं मध्ये कल्पतरुं दद्यात्पूर्वं योमंदार

दान १५० पारिजातो शार्कोहरिचंदनसंतानावपिपूर्वपश्चिमयोः स्थाप्यौ॥ निवेश्यो सर्वतोन्तेषु निवेशो घाद्य
शर्कराचलवद्गमेवक्ष्यमाणवाक्यात्॥ शर्कराचलदानेत्वावरणकोपर्वतेषु मुक्ताफलवज्रयुक्तो पा
र्श्वेन गोमेदकपुष्परागैः। पश्चाच्च गारुत्मतनीलरत्नैः सौम्येन वैडूर्यसरोजरागैः सरोजरागः प तं२ नी४
द्मरागः मुक्ताफलादीनि पूर्वादिदिग्गवस्थितराशिष्वंगेषु निवेश्यानीति मदनः श्रीखंड खंडै रभि
नः प्रवालैर्लतान्वितैः शुक्तिशिलातलस्थान्॥ ब्रह्मा च विष्णुर्भगवान्पुरारिर्दिवाकरो पत्र हिरण्म
यः स्यात्॥ मर्त्यव्यवस्थागतमत्सरेण कार्यास्त्वनेकेवन याद्विजाधाः ब्रह्मादिप्रतिमा हस्ताइदा
नेद्विजाः पालिनोमुनयश्चहेमाः अनेकपदस्वरमादीति मदनः चत्वारि स्थानानि चराचराणि
नितंबभागेष्विव राजतः स्यात्॥ आर्द्रेश्ववेत्राहन केंदरक्यपतोदक प्रस्रवणश्चादिकुसुलो
पान् पंधुभरावलीस्यात्परवैणपीनाग्नेवदक्षिणेन। वासोसिपश्चादथकर्तु रागरत्नानि वेधानि दान १५०
रतोघनाली। आर्द्रेकयन्त्र एवं वेगाः घनमवीरकेसुलाधंवर [illegible]मरावली [illegible]न्महेद्रमं

स्यानयाश्चो संस्थाप्य लोकाधिपानक्रमेण॥ महेंद्रादिलतावनंतुलादानेनानाफलालीचसमंततः
स्यान्मनोरमम्मात्य विलेपनं च। वितानकं चोपरि पंचवर्णमम्लानपुष्पाभरणं सितं च॥ स्त्र्यंनि
वेश्यामरशैलम [illegible] मेरोस्क विष्कंभगिरीनक्रमेण। तुरीयभागेन चतुर्दिशं तु संस्थापयेत्सुघ्य
विलेपनाद्यान्॥ प्राग्नीविष्कंभपर्वततुरीयांशः। चतुर्थांशेनाविष्कंभपर्वतानाकारयेत्। ए प
शिलित्तलवणाचलेवक्ष्यमाणत्वात्। रत्नमदने। पूर्वेण मंदरमनेकफलेश्वयुक्तं युक्तंगरोंक
नकभद्रकदंबचिह्नं। कामेन कांचनमयेन विराजमानमाकारयेत्कुसुमवस्त्रविलेपनाद्यैः दक्षी
णस्तोदसरसाववनेन चैव रौप्येन राहलि घटिते नविराजमानं। कामरूपमाहविश्वकर्मा। चा
पबाणधरः कामो रतिप्रेमा समध्यमः। आलीढोनिंद्रनो रागी रूपवान्विश्वमोहकः इति॥ वि
हमेरुसंनिधानादन्यांतरालपदेशाद्यमंदरोपिश्रीहिमपश्चेतिमदनः। तत्र। विष्कंभपर्वतेन
चेव पश्चे कुर्यात्तु पर्वतरत्निमत्सारेत्तः गोरिजिनराहुतिभिः विमेरायुक्तं। कांपिंजलवन

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान १५२ कनकेतिकनकः निर्मितो भद्रकं रत्नद्रुपंप्रयोगेत्रेयो क्षीरेनेतीरप्रलेन गौप्येणारुणोदाख्ये
नसरसारौप्येण वनेनच विराजमानं। पाम्येन गंधमदनश्चानिवेशनां योगोधम सेचममुत्रः
कलधौ नजंपः हिमेनदक्षे पतिना यजमानसेनवस्त्रै राजनवनेनचसंपुतः स्यात्‌का ल

धौतजे धाहिमसंवहूदला। पक्कपातिरूपे हेमाद्रौ श्रीमत्र्ये। कुस्तां गंपिंगने त्रेधगादिन पीतवि
यदं। प्रष्यकस्तं धनाध्यक्षं ध्या पोद्रिय सखंसदेनि। सघतेन राजतेनमानससरसा। प
श्चानिलः चलमनेकसुवर्णप्रष्यसेव पिप्पलहिरण्मयं सयुक्तं आकारने नखुष्य
मयेन नवतवस्त्रान्वितं दधिसितोदसरस्तथा। ये आकारये कुर्यात्‌। दधिसदधिराजपा राम
चोसितोदा ख्यं सरः। संस्थाप्यते विपुलशैलमयो रणशैलं पार्श्वमयमाषमयसवस्त्र १५२
। पुष्पे ऽमवटपादपशेखरं तमाकारये कनकधेनुविराजमानं माहीकभद्रसरसावनेननद
गुरु

ष्येण भास्करवनाचयुक्तोधाप। संप्राप्येति शैलानेपर्वोक्तानिलाचलानुवादके। अथेत्यादिः मु
पार्श्वविधिः। माक्षीकुनं समयुरूप्यपात्र रूपभद्राख्यसरसेतयं। होमश्चतुर्भिरथ्वेद पुराणवि
भिर्दीनैरनीधवरितेः रुद्रभिर्द्विजेर्द्र पूर्वेणहस्तामितमत्र विधायकुंडं कार्यास्तिलै येव घृत
न समीत्कुशैश्चवस्नाहे॥ रुद्राद्या लोकपालाश्चतेषां होमो विधीयते। तत्रलिंगे श्च च मंत्रेश्च सामि
भिरथवातिलैः। यो रूपेणतुसर्कनवहलादीनांविधीयते। तथा व्याहृतिभिर्हामन्ति लेराज्येन चैवहि च
। अर्घ्यतंतु होतव्यं सर्वकामसमृद्धयेरतो। वसुरुद्रादित्यसमुद्यायको लोकपाला श्चाग्नेकारः यहा त्र ४
दिकामधेन्वंतनामश्रीगिरि देवतानां तिलमयवघृतेनाडुंवरसमीत्कुशैः पंचभिर्द्विजैः पृथक्‌पदंद्रासख्य
पाहोमरत्नत्रिपंचाशदधिकंसहस्रंस वीआहुतयरंतेदानविवेके। तत्र तिलैयेवघृतेनसमीत्
कौरितिपृथक्‌समस्तयोश्चतती यपासाधनतावैषम्यात्। समीत्कुशैरितिद्वयेक्र पाकर्मधारयस
समुत्वात्‌। त्र्यसांडवचोविरोधात्रिपंचाशत्‌ दधिकसहस्रसंख्याया सचपाशिष्टायाः कथम तंगः
ष

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान १५२ गेत्तेभ्यः सामीद्रूपाः कुशा इति कर्मधारयः तेन तिलानां पृथक्साधनानीति प्रत्येकमष्टमेरव्याप अष्टा
दिक्पालेश्वराः देवतान् कृत्वा इन्द्रादि दश लोकपालेभ्यो देवेभ्यः एकादश रुद्रेभ्यो द्वादशादित्येभ्यश्चाग्नि
ले समिद्भिर्घृतं प्रत्येकमष्टसंख्यया कृत्वा सर्वकामदेव धनदहंसकामधेनुभ्यो समस्तव्याहृतिभिस्ति
लैराज्येन वसुकृपात्तअष्टोत्तरशतेन तत्रैव तु पंचाशत्तिलैः चतुः पंचाशदाज्येन। रात्रौ च जागरमत्र
कृत्वा गीतनृत्यवादनेन चक्रमपामि[illegible]लोकपालानां मंत्रावसाने एवमभ्यर्च्य तं मेरुमंदरं चाभिमंत्रयेत्।
एवमामंत्र्य तान् सर्वान् प्रभाते विमले पुनः स्नात्वाथ गुरवे दद्यान्मध्यमं पर्वतोत्तमं। विष्कंभपर्व
तान् यथाक्रमेण ऋत्विग्भ्यः क्रमशो बुधः गाश्चैव दद्यात्तद्वि[illegible]दथ वा दश पार्थिव शक्तितः सप्त चाष्टौ
तान् वा पंच वा दद्याद्वा शक्तिमान्। एकापि गुरवे देया कपिलाथ पयस्विनी। शालिम[illegible]र इत्यादि पायसा दान
दानं चतुर्दश्या [illegible]मान। एको वा गुरवे [illegible]तो [illegible]। पयस्विनी शालिमा[illegible]र [illegible] पायसा १५
सेमाद्रिकांचन। पर्वतानाम शेषाणामेष एव विधिः स्मृतः तत एव जनमंत्रार्थ एवोपस्करा मम।
लोकपालानां ताः गृहाः पूजा दीनां च सर्वतः स्वमंत्रेणैव सर्वेषु होमः शाल[illegible]पने [illegible] कामी भवेल्लोत्यम[illegible]

क्षोणमि[illegible]मिष्यते। विधानं सर्वशैलानां क्रमशः शृणु पार्थिव। दानकालेषु ये मंत्राः पर्वतेषु च यत्फलं मे
त्रा प्रयोगे तत्रया। अन्नमेव यतो लक्ष्मीरन्नमेव जनार्दनः। धान्यपर्वतरूपेण पाहि तस्मान्नगोत्तम।
अनेन विधिना यस्तु दद्याद्धान्यमयं गिरिं। मन्वंतरशतं साग्रं ब्रह्मलोके महीयते। अप्सरोगणगंध
र्वैराकीर्णेन विराजता। विमानेन दिवः पृष्ठमायाति सुरसेवितः। कर्मक्षयाद्राजराज्यमाप्नोतीह न संशयः
इति धान्यादिशैलदानं अथ साधारणः प्रयोगः यजमानः पर्वोक्तदेशकालादशहस्तं मंडपं कुर्यात् प्र
विवस्तु कुर्यात्॥ तस्य च प्राच्यामुदीच्यां वैकमेव द्वारं तोरणं च। न चत्वारि कुंडं चैकमेव प्राच्यां एकहस्तं
प्राच्यां हस्तमात्रां ग्रहवेदी॥ अथ शैलनिर्माणं मंडपमध्ये कुशानास्तीर्य सह स्रक्षोणमितराजरा
शिनामकं महाव्रीहिभिः कृतमेतत् दर्शनमध्ये द्रोणशतत्रयेणाथम मितिमेरुः शाताकल्पयेत् द्रो
णः परिभाषायामुक्तः। मेरोरुपरि मध्ये कल्पतरुं शागादि दिक्षु क्षैरिचंदनः मयार संतान पारि
जातान् अर्चा क्रोमेरा कल्पवृक्षया रिसातात् एवं स्यात् पूर्वार्के राचलेन तु संतानहरिचंदनाद्यावथ को

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

च

दान॰ पर्य्यास्तीर्य कृच्छ्रार्द्धं स्वरूपं रूपमालिमाः प्राचीसंयाम्नुग्नेसंयांश्चनयामागादिदिक्ष्वतुष्टये क्रमेण

१५३ मुक्ताफलहीरकेगोमेदपुष्परागमरकतनीलरत्नवैडूर्यपद्मरागाः समसंख्याके भेषिते रौप्य

मृगवत्तु षंजनद्विहिदिग्गजके रौप्यमिंद्रादिलोकपालमूर्तिमाष्टकं समेनान्न श्रीखंडेलनानां स्थाने

मवालानिनिरालानोअंशुक्लीमेपानां श्वेतपीनकर्ष्टराकुच स्थाणीवेरानानाक्षि तुलजलस्य घृतेंगंधः

पुष्पनानाफलानि च पतितः सेस्थाप्य पंचवर्णवितानकंतत्थेव मामेवोपरिव भीपानं ततो पूर्वे

मेरोः पूर्वभागे मंदरं तदुपरि नरलपंगणत्रपंकदंबं च सौवर्णकरं च मकृतेहेमकामदेव:

।अरुणोदसरः स्थाने दुग्धपूर्णं रौप्यपात्रे रौप्यचैत्ररथं व्यवनं गंधपुष्पफलवस्त्राणि च स्थापये

त्।मेरोर्दक्षिणभागे गंधमादनं तदुपरि सौवर्णजंबूवृक्षं तन्मूले सौवर्णं शुरमुखं धनदं एम

मानसं सरः स्थाने घृतरौप्यपात्रे गंधर्वाख्यं वनं नानाफलवस्त्रमाल्यानि च स्थापयेत् प

श्चिमे मेरोः पश्चिमभागे विपुलपर्वतं तदुपरि सौवर्णं पिप्पलं तन्मूले सौवर्णं हंसप

निमासितोदसरः स्थाने दधिपूर्णरौप्यपात्रे रौप्यं वैभ्राजवनं वस्त्रफलमाल्यानि च स्थापये

त्।उत्तरे मेरोरुत्तरभागे सुपार्श्वपर्वतं तदुपरि सौवर्णं वटं तन्मूले दक्षिणाभिमुखी स

वत्सां सुवर्णधेनुं भद्रसरः स्थाने मधुपूर्णरौप्यपात्रे रौप्यं सावित्रवनं वस्त्रफलादि च स्थापये

त्। एवं वस्त्रमालापर्वते षष्ठिप्यमेरु व्यवस्थितचतुर्थांशेन लवणादिद्रव्येण प्रागादिषु विष्कंभादि त

पर्वता ज्ञेयाः ।अथ पञ्चमाने मेरोर्यायुकाः सरोगं सर्वेशा पुनर्विमानकरणकस्वर्लोकगम

नसायमन्वंतरकाले देवलोकवासांते भूलोके राजत्वकामस्य रथ्यैश्वर्यप्रीतिकामो वा श्वो भाव्ये पर्व १५४

तदानमहं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजास्वस्तिवाचनमातृपूजानांदीश्राद्धावाचार्यवर

रणं तन्मधुपर्कपूजनं मेरुपूजनाचार्यविनियोगांतं सामान्यमातृपूजानांदीश्राद्धावाचार्यर्त्वि

ग्वरणं तन्मधुपर्कपूजनं मेरुपूजनावा विनियोगांतं समंगोक्तं कृत्वा आचार्यो पिष्टगृहा

दिस्थापनादि कुंडसमीपस्थं तत्कलशस्थापनांतं कृत्वा अथार्ल्विजः प्राकुंडे यहादिहोत्रं त्रादेव

कृ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान ताभ्यस्तन्मंत्रै स्तिलैः पृथक् यवघृताभ्यां मिलिताभ्यां कुर्यात् त्रिभिः साधनैः प्रत्येकमष्टवा
२५४ रं कृत्वा दशलोकपालेभ्यो ष्टवसुभ्य एकादशरुद्रेभ्यो द्वादशादित्येभ्यश्च प्रत्येकमष्टसंख्यया
समिद्भिस्तिलैर्वा जुहुयुः मंत्रास्तेषां नामान्यष्टमी गेहकृताः ततः संपूर्णेन पुरुषसूक्तेन ब्रह्मावि २४
ष्णुशिवेभ्यः समिद्भिस्तिलैर्वा । सर्वकामदेव धनहस्त कामधेनुभ्यां तिलैर्घृतेन वाष्टोत्तरस्था २
ते जुहुयुः ततश्चतुः पंचाशत्तिलैः चतुः पंचाशद्घृतेनेति । ततो यजमानो मेरुमावाह्य
ा येत्र मंत्राः त्वं सर्वदेवगणधामनिधिर्विरुद्धमस्मद्गृहेषु मरपर्वतनाशयाशु । क्षेमं विधत्स्व कु
रु शांतिमनुत्तमां नः संपूजितः परमभक्तिमता मयाद्य त्वमेव भगवानीशो ब्रह्मा विष्णुर्दिवा
करः मूर्तामूर्ते परं बीजमतः पाहि सनातन । यस्मात्त्वं लोकपालानां विश्वमूर्तेश्च मंदिरं रुद्राम
हादित्य सार मागरात् अथ मंदरस्य यस्माच्चैत्ररथेन त्वं भद्राश्वरवर्षेण च । शोभसे मंदरस्त्वेम २५४
मतुष्टिकरो भव अथ गंधमादनस्य यस्माज्जंबूमणिर्जंबूद्वीपे त्वं गंधमादन । गंधर्व वनशोभ
२ लव नू नं वन नः शांतिमयच्छ ने यस्माद्कृत्रमकरनीरीभिश्चारिरनन नस्मान्नाजयेन शेष ङः ख २

२
वानतः कीर्तिर्दृढास्तु मे । अथ विपुलस्य यस्मात्त्वं केतुमालेन वैभ्राजेन वनेन च । हिरण्मयाश्वत्थ
शिरास्तस्मात्पुष्टिर्दृढास्तु मे । अथ सुपार्श्वस्य उत्तरैः कुरुभिर्यस्मात्सावित्रेण वनेन च ॥ सुपा
र्श्व शोभसे नित्यमतः श्रीरक्षया स्तु मे । ततः सर्वे जागरणं कृत्वा प्रातः स्नानादि कृत्वा कुंडसमीपस्थ पतितेद्
कलशजलेन यजमानमभिषिंचेयुः । ततः कर्ता गृहीत कुसुमो मेरुं प्रदक्षिणीकृत्य मंत्रान्पठेत् अन्न
ब्रह्म यतः प्रोक्तमन्ने प्राणाः प्रतिष्ठिताः । अन्नाद्भवंति भूतानि जगदन्नेन वर्तते । अन्नमेव यतो
लक्ष्मीरन्नमेव जनार्दनः ॥ धान्यपर्वतरूपेण पाहि तस्मान्नमाम्यहम् । इत्यभ्यर्च्य मध्याह्ने ति
श्चिस्य नमस्कृत्य प्राङ्मुखमुदङ्मुखं वा विप्रादिभ्यो गुर्वादिभ्यः क्रमेण गिरीन्दद्यात् । अद्येत्यादि तेन
अमुकगोत्रायामुकवेदायामुकशाखाध्यायिने अमुकशर्मणे गुरवे सौवर्णगंधर्व दानान्तरसहितममुं
रत्नान्वितं सौवर्णमंदराद्रि । धान्यमेरुं सौवर्णमंदरादि
२ त्नपंचक सौवर्णवृक्षसहितश्वेत रूप्यमयरूपाचलाकृति मनिभाषितरौप्यमयशृंगचतुष्टयाभिनेन
गणयुत विमानकरणस्वर्गलोकगम २

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दुग्धं दधि ... ततो धूपमयं गंधमादनं विष्कंभपर्वतं ... आदौ ... मूलस्थितं ... रसस्थानीय ...
... नानावर्णं ... गंधर्वं ... नानाफलमाल्यादिना ... पुनं तुभ्यमिति दद्यात्

दान
१५५
प्यमयं ... दिलोकपालप्रतिमोपेतं मप ... वान्वितमिक्षुवंशाहतकंदरं दीकचतुष्टयस्थापितं ... र
तैः प्यपात्रस्थितं घृतोदकमस्तवणादिकं चतुष्टयस्थापितं शुक्लपीतकृष्णरक्तवस्त्रावधृतं नानाफ
लमाल्यावितानाधुपकरणसहितं तुभ्यं संप्रददे नममेति तद्वत् दद्यात् सवज्ञ ... स्थानीयप्रति...
... ग्रारवी ... मत्स्यानि ... ततः ... नदानप्रतीपोर्थं ... भागास्तत्र्यं दक्षिणा ... सम
ददे न ... तिर दद्यात् तत्र चतुर्विंशतिपलैः अष्टौ गाः ... कृत्य ... कलि ... दश पलैः
... एकैका ... अष्ट ... पलैः ... एकैकामाल्विम्यः ... पर्व
... सर्वेभ्य एकैको ... एवं ... सुवर्णमिति मदनादयः एवं पर्व
... नानाफल ... सौवर्णिकामदं ... राम
... मरुत्योदसरः स्थानीयघृतपूरितरूप्यपात्रं रूप्यघटितं गंधर्वं ... नवस्त्र नानाफ... १५५
माल्यावितानादियुतं तुभ्यं ... मपा ... नं तिलमपाद ... पर्वतं

संप्रददे नममेति १

... संप्रददे इति दद्यात् इयमुत्तरा ... सौवर्ण ... विष्कंभपर्वतं ... हे ... २

... पिप्पलमूलस्थितं सौवर्णहंसप्रतिमान्वितं सितोदसरः स्थानीयदधिपूरितं रजतपात्रे र
जतघटितं ... वनवस्त्र फलादियुतं तुभ्यं म ... सरः स्थानीयमधुपूरितं ... पात्र ...
घटितं सावित्रवनवस्त्र फलादियुतं तुभ्यमिति दद्यात् ... लवणाचलादिदानपरेषु ... धान्यप
... स्थाने लवणादि ... तत्र ... फलानि तत्र तत्र ... आवाप्य ... पिदा
... पुष्पमन्य ... प्रददद्यात् ॥ ततो ... देवता ... नम ...
... गुरु ... ॥ ... प्रतिमादि गुरवे ... दक्षिणा ...
... दक्षिणां दत्वा ... मादा ... कर्वतामि ...
... योगृहीत्वा ... पुतो ... धान्यादिमेरुसाधारणः प्रथ
गः अथ लवणाचलः ... उत्तमः ... कर्तव्यो लवणाचलः ... मध्यमः ...
... धर्मः ... अपर्वतान्कार ...

दान स्यकं । अत्र पृथिग स्युक्तं प्रत्येकं मेरुद्रव्यचतुर्थांशो परिमितेन लवणेन विष्कंभपर्वते चतुष्कं
१५६ । अपवेन्या पः सर्वविष्कंभगिरिषु तेषु इतिमदनः सुक्तं तु चतुर्थांशो नेमिविधेय चतुर्थांशो
धेनु गतैकत्वाद्वैवद्रूपेकवैचतुर्थांशोनचत्वारोपीविष्कंभाचलाः कार्याः एव कात्तु गिरिगतानू प
ते । न चतुर्थांशगना विधीयन्त इति विधानं पर्ववत्कुर्यात् लदीनां च सर्वदा । तद्वदेमे तरू स्पर्यो न
लोकपालान्निवेशयेत् । सरांसिकामदेवादीन् तद्वच्चात्र निवेशयेत् । पूर्ववद्गान्याचलयत सौभाग्यदे
रसंभवतोयनोपलवणोरसः ॥ तदात्मकत्वेन च मां पाहि पापान्नमो नमः । यस्मादन्नरसाः सर्वे नोत्कटा
लवणं विना प्रियं च शिवयो नित्यं तस्मात्छांतिप्रदो भव । विष्णुदेहसमुद्भूतं यस्मादारोग्यवर्द्धनं तस्मात्
वितरूपेण पाहि संसारसागरात् । अनेन विधिना यस्तु दद्याल्लवणपर्वतं । उमालोके वसेत्तावत् स राम
नतो याति परां गतिं । कल्पपर्यंतमुमालोकप्राप्तिसमनंतरपरमगतिकामः ईश्वरप्रीतिकामो वा १६६
लवणाचलदानं करिष्ये इति संकल्पवाक्यं सकलपापक्षयपूर्वकउमालोकप्राप्तिपूर्वकं भावधुमालोक

पा॰ त॰ द॰ ३१

लिवासमनंतरपरमागतिकामः इतिमदनः तन्मते तु चिंत्यं अथ गुडपर्वतः पाद्मे अथातः सं
ना॰२ प्रवक्ष्यामि गुडपर्वतमुत्तमं यत्प्रदानान्नरः स्वर्गमाप्नोति सुरपूजितं ॥ उत्तमो दशभिर्भारैर्मध्यमः
पंचभिर्मतः । त्रिभिर्भारैः कनिष्ठः स्यात्तदर्द्धेनाल्पवित्तवान् । तुला त्रिपोपलशतं भारः स्याद्विंशतिस्
तुलेत्यमरः । तद्वदामंत्रणं पूजां हेमवृक्षसुरार्चनं । विष्कंभपर्वतांस्तद्वत्सरांसि वनदेवताः होमं
जागरणं तद्वल्लोकपालाधिवासनं ॥ धान्यपर्वतवत्कुर्यादिमं मंत्रमुदीरयेत् । यथा देवेषु विश्वात्मा म
प्रवरश्च जनार्दनः सामवेदस्तु वेदानां महादेवस्तु योगिनां । प्रणवः सर्वमंत्राणां नारीणां पार्व
ती यथा । तथा रसानां प्रवरः सदैवेक्षुरसो मतः । मम तस्मात्परां लक्ष्मीं दद स्व गुडपर्वत ॥ यस्मा
त्सौभाग्यदायिन्या भ्राता त्वं गुडपर्वत । निवासश्चापि पार्वत्यास्तस्मान्मां पाहि सर्वदा । अनेन
विधिना यस्तु दद्याद्गुडमयं गिरिं । पूज्यमानः सगंधर्वैर्गौरीलोके महीयते । पुनः कल्पशतांते तु स
प्तद्वीपाधिपो भवेत् ॥ आयुरारोग्यसंपन्नः शत्रुभिश्चापराजितः अत्र पद्मयोनरगंध पेयम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान लपर्वतककल्पशतावधिगौरीलोकमाप्नोतिनरंसपन्नापराजीनामुरोगपर्वतकसप्तद्वीपाधिपति
२५१ त्वकामश्चेश्वरीप्रीतिकामोवेतिसंकल्प्यविशेषोन्यत्सर्वंपूर्ववत॥ अथसुवर्णाचलदानं॥ अथपा
पहरंवक्ष्येसुवर्णाचलमुत्तमं। यस्यप्रसादाद्भवनंवैरिंच्यंयातिमानवः। उत्तमःपलसाहस्रोम
ध्यमःपंचभिःशतैः तदर्द्धेनाधमस्तद्वदल्पवित्तोपिशक्तितः। दद्यादेकपलाद्दूर्ध्वंयथाशक्त्या
विमत्सरः। धान्यपर्वतवत्सर्वंविदध्याद्राजसत्तम॥ विष्कंभशैलांस्तद्वत्कृत्वाम्य पादये
त॥ नमस्तेब्रह्मगर्भायब्रह्मबीजायवैनमः यस्मादनंतफलदस्तस्मात्पाहिहिरण्यलोके। पापस्मा
दमेरपत्ययेत्वंयस्मात्तेजोजगत्पतेः। हेमपर्वतरूपेणतस्मात्पाहिनगोत्तम। अनेनविधिनायस्तु
दद्यात्कनकपर्वतं। सयातिपरमंब्रह्मलोकमानंदकारकं॥ तत्रकल्पशतंतिष्ठेत्ततोयातिपरांगतिं राम
। अत्रगुर्वादिभ्योमेवादिदानमल्पद्रव्यविषये बहुद्रव्ये तत्परूपवदर्धंवायंवागुरुवेन्या
तदात्तमान्येभ्योपिविभजेदित्यादेपाभितिहेमाद्रिः॥ अत्रसकलपापक्षयोत्तरब्रह्मलोकल्पावधि

नंदकारकब्रह्मलोकभोगानंतरपरमागतिकामरतिदानवाक्ये अथतिलाचलदानं॥ उत्तमोद
शभिर्द्रोणैः पंचभिर्मध्यमोत्तमः। त्रिभिःकनिष्ठोराजेंद्र तिलशैलः प्रकीर्तितः पूर्ववच्चापरंसर्वंविष्कं
भपर्वताः। दानमंत्रान्प्रवक्ष्यामिपथावन्मुनिपुंगवः यस्मान्मधुरवधेविष्णोर्देहस्वेदसमुद्भवाः
तिलाःकुशाश्चमाषाश्चतस्माच्छन्नोभवत्विह। हव्यकव्येषुयस्मात्तुतिलैर्वाभिरक्षणं। भवादुद्ध
रशैलेन्द्रतिलाचलनमो स्तुते। यस्मात्त्वं अचलोदयात्तिलाचलमनुत्तमं। सर्वैस्त्वंपदंयातिपुन
रावृत्तिदुर्लभं। दीर्घायुःप्राप्नोतिपुत्रपौत्रैश्चमानवः। पितृभिर्देवगंधर्वैः पूज्यमानोदिवंव्र
जेत। सकलपापक्षयपूर्वदीर्घायुःपुत्रपौत्रसमन्वितंनरःपितृदेवगंधर्वपूज्यमानत्वपूर्वकंशिवलो
कगमनसमनंतरावृत्तरहितपदप्राप्तिकामरतिदानवाक्ये। अथाद्वैतपद्मनेतिलपर्वतदानं
॥ स्कांदे पर्वादिसंगमेस्नात्वाशुचिर्भूत्वासमाहितः। सर्वपापविशुद्ध्यर्थंनियमस्थोभवेन्नरः।
नियममंत्रः॥ अद्यदेवतयव्रतंदेवाःकरिष्येभुक्तिमुक्तिदं। भवंतुसंनिधौमेघत्रयोदेवास्त्रयामयः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान इति ब्रह्मविष्णुमहेशानां सौवर्णं पलसंख्यया । प्रतिमास्तु प्रकर्तव्यास्तदर्द्धेनाऽपि शोभनाः । सोऽयं शान
१५८ त्रयं पुनः ओषधीनां नीलपर्वतं । ब्रह्मविष्णुशिवश्री त्रैदानव्यं नुगवां त्रयं । हिरण्यभूमिधान्यादि
दानं विभवसारतः । मध्याह्ने तु नरः स्नात्वा शुचिर्भूत्वा समाहितः । तिलपर्वतमध्यस्थं पूजये
द्देवतात्रयं । आदौ ब्रह्मपूजा । नमो विश्वसृजे तुभ्यं सत्याय परमात्मने । देवाय देवपतये यज्ञा
नां पतये नमः । ॐ ब्रह्मणे नमः पादौ हिरण्यगर्भाय ऊरुभ्यां जंघाभ्यां परमात्मने । वेधसे कटिं गु
ह्ये पद्मोद्भवाय नमो वस्त्रं । हंसवाहनाय कटिदेशे । ज्ञानानंदाय चक्रासिनमः सावित्रीपतये
नमो बाहू श्रुक्स्रुवे दायनमः पूर्ववक्त्रे । यजुर्वेदाय दक्षिणे सामवेदाय पश्चिमवक्त्रे । अथर्ववेदा
य उत्तरवक्त्रे । चतुर्वक्त्राय क्षीरसिंहसायनमः कपालाय नमः ततो लोकपालादि पूजनं स्वमे राम
त्रैः । हिरण्यगर्भपुरुषप्रधानव्यक्तरूपधृक् प्रसीद सुमुखो भूत्वा पूजां गृह्ण नमोऽस्तु ते । अनंताय १५८
नमः पादौ । विश्वरूपाय ऊरुभ्यां मुकुंदाय जानुभ्यां गोविंदाय जंघाभ्यां गुह्ये प्रद्युम्नदेवाय पद्म

नाभाय नाभौ । लंबोदराय उदरं । वक्षसि कौस्तुभवक्षसे । चतुर्भुजाय बाहू ॥ वदने विश्वतोमु
खाय शतसहस्राक्षीरसे मौलिं । आदित्यचंद्रनयनं दिग्बाहो दैत्यसूदन । प्रसीद तीर्थपाद भक्ता
नां करुणाय रेति । विष्णुप्रार्थना । महेश्वर महेशान नमस्ते त्रिपुरांतक । श्रीमन्तकेशाय नमो नम
स्ते वृषभध्वज ईशानाय नमः पादौ जंघाभ्यां चंद्रशेखर । जानुभ्यां पशुपतिदेव ऊरुभ्यां गौर
रः स्मरः उमाकांताय गुह्ये तु नाभौ वैनीललोहितः उदरे कृत्तिवाससाऽथ वक्षे नागोपवीतिने ।
अंधकारे प्रमेयात्म नमो लोकांतकाय च । प्रसीद त्रामयामिशूलाग्रहाय वृषभध्वजे नमः हेश्व
र प्रार्थना । रजिपूजाक्रमः प्रोक्तो मंत्रे रैतैः प्रयत्नतः आचार्यपूजयेन्द्रक्त्या जालंकारभूषणै
रः स्ममात्राकर्णमात्रापीठछत्रकमंडलु । श्वेतवस्त्रयुगं देयं ब्रह्मणे सर्वमंत्रयं । पीतवस्त्र
युगं विष्णो लोहितं शंकरस्य तु । पंचामृतेन स्नपनं कुसुमैः स्वकैः क मलैः कालसीपत्रैर्बिल्व
पत्रैः खांडिनैः । तत्कालसंभवैर्दिव्यैः पूजादेयायथाक्रमं । यथाशास्त्रं प्रकर्तव्यं व्रतमेतत्सुदुर्लभं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

जीवितंप्राणिनामेतत् गीस्यांनिक्षिपेत्ततः।अथव्रतस्यकरणेविधानंशृणुनंदनः।देवतात्रय
दान १५९ मुद्दिश्यचास्त्रहस्तेनकर्मणाप्रजापतयेविश्वकर्मापरुद्रायनमोनमः इत्यनेनैवमंत्रेणवन्हिं
संस्थाप्यभक्तितः ततोब्रह्मविष्णुनोनामंत्रेणहोत्तरसहस्रमष्टोत्तरस्नातेवातिलहोमं।
अथहोमान्तसारे चगांतुदद्यात्पयस्विनीं हेमशृंगीं रूप्यखुरीं मरणभाषितानांत्र
पृष्ठेचघंटाखुरांसर्वोपस्करसंयुतां। सदक्षिणांशुभांपुण्यांब्राह्मणायनिवेदयेत्। जेनदत्तंक्रतो
त्र तांमिथ्यपत्तेसहस्रधा। हन्तहंस्योभवेद्विप्रावृतस्यास्यप्रभावतः इत्येदंमंत्रोतिलाचले
दाने अथकार्पासाचलः पाद्मे।।कार्पासपर्वतस्तद्वद्विंशद्भारैरिहोत्तमः। दशभिर्मध्यमः
भक्तः कनिष्ठः पंचभिः स्मृतः भारेणाल्पधनोदद्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः। धान्यपर्वतवत्सर्व
मासाद्यमुनिसत्तम। प्रभातायांतुशर्वर्यांदद्यादिदमुदीरयेत्। त्वमेवावरणंयस्माल्लोकानामि
हसर्वदा। कार्पासाचलतस्मात्त्वमघौघध्वंसनोभव। एवंकार्पासशैलेंद्रंयोरदद्यात्सर्वसंनिधौ। रुद्रलोके

सत्कल्पंततोराजा भवेदिह सकलपापक्षयपर्यंतकल्पावधिरुद्रलोकनिवासानंतरमभलो
कराजत्वकामः गिरिदानवाक्यं।। ।।अथघृताचलः पाद्मे। अथातः संप्रवक्ष्यामिघृताचल
१ मनुत्तमं। तेजोमममिदंदिव्यंमहापातकनाशनं। विंशत्याघृतकुंभानामुत्तमः स्याद्घृताचलः।
मध्यमःस्यात्तदर्द्धेनतदर्द्धेनाधमःस्मृतः। अल्पवित्तःयथाशक्त्याद्वाभ्यामिहविधानतः कुंभं
पलसहस्रात्मकः परिमाणविशेषः।।विष्कंभपर्वतांस्तद्वच्चतुर्भागेनकल्पयेत्। शालितंडु
लपात्राणिकुंभोपरिनिवेशयेत्। अत्रकुंभःपात्ररूपएव। सर्वभाषायांघृतस्थितद्वत्तेनन
द्वारणायोग्यपरिमाणः। तदुपरिचतंडुलपात्रे एवंविष्कंभाचलेष्वपि एतदभिप्रायेणेव
पात्रात्। णातिवर्द्धवचनंकारयेत्संहतान्सर्वाश्चया। शोभंविधानतः। वेष्टयेच्छुक्लवासोभिरि
क्षुदंडफलादिकैः धान्यपर्वतवद्रूपंविधानमिहपठ्यते। अधिवासनपूर्वीनतद्वद्धोमंसुरार्चनं।
प्रभातायांतुशर्वर्यांगुरवेविनिवेदयेत्। घृताचलगमितेषु विष्कंभपर्वतांस्तद्वत्तेभ्यः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

पूर्वक हृंस मार्ग कि किंकिणी जाल मालमर्कवर्णविमानकरा णकर्पूरलोकगमनपूर्वकसिद्धविध

दाता ९६०
शांतमानसः । संयोगात घृतमुत्पन्नं यस्मादमृततेजसः तस्मात घृतार्चिषं विश्वात्मा प्रीयतामय
जैशाकरं यद्यतेजोमयंब्रह्म घृते तद्व्यवस्थितं घृतपर्वत रूपेण तस्मान्नः पाहि भूधर ॥ अने
न विधिना दद्यात घृताचलमुत्तमं ॥ महापातकयुक्तोपि लोकमायाति शांकरं हंससारस
यक्तेन किंकिणीजालमालिना ॥ विमानेनार्कवर्णेन विद्याधरार्चितः ॥ विचरेत्पितृभिः सा
र्द्धं यावदाभूत संप्लवं ॥ अत्र सकलपातकनाशनं पापरार्चितत्वं विशेषापितसाहेनभूत
संप्लवावधिकाविवरणकामरानिदानवाक्यं ॥ अथ रत्नाचलः पाद्मेअध्यायः सप्तरत्नमिररत्नां
चलमनुत्तमं मुक्ताफलसहस्रेण पर्वतः स्याद्हीनमः मध्यमः पंचशतिकस्त्रिशतेनावा
धमः स्मृतः चतुर्थाशेन विष्कंभपर्वताःस्युः समंततः पूर्वेण वज्रगोमेदैर्दक्षिणे इन्द्रनीलकैः पाद्म
वज्रगोमेदैरित्यनंतरं मंदरं रानिशेषः पद्मरागयुतैः कार्योविद्वद्भिर्गंधमादनः वैदूर्यविद्रु ९६०
मैः पश्चात्संमिश्रो विपुलाचलः पद्मरागैः ससौवर्णैरुत्तरेण तु विन्यसेत सुपार्श्वमिति शेषः
६३

वज्रगोमेदैः समसंख्यैः समं स्यादक्षततत्वादिनिस्यापात एवमत्र रत्नापि शेषं धान्यपर्वत
वच्छेषमत्रापि परिकल्पयेत तद्दानाह नत्रु पर्वतकृदं वा स्वकाचनात पंजयेत्पुष्पपानी यः
७३ प्रभाते च विसर्जयेत् दानानंतरं गमितिशेषः पूर्ववद्गुरुऋत्विग्भ्यः स्थानेयानुदीरयेत गुरु
त्विग्भ्यो दानापति शेषः ॥ यथा देवगणाः सर्वे रत्नेष्वेव व्यवस्थिताः त्वं च रत्नमयो नित्यमतः
पाहि महाचलं यस्माद्रत्नप्रसादेन तष्टिं प्रकुरुते हरिः महारत्नप्रसादेन तस्मान्नः पाहि
सर्वतः अत्र विसर्जनादीनांक्रमोऽत्रापि धान्यपर्वतवदातिदेशनीयः क्रमो सेयः अनेन
त विधिना यस्तु दद्याद्रत्नमहागिरिं स याति वैष्णवं लोकममरेश्वरपूजितः यावत्कल्पशतां
स्ताभवेत्सारिहनराधिपः रूपारोग्यगुणोपेतः समद्वीपाधिपो भवेत् ब्रह्महत्यादिकं यत्स्या
दिह वामुत्र वा कृतं तत्सर्वं नाशमायाति गिरिर्वज्रहतो यथा अत्रानेक जन्मकृत ब्रह्महत्यादि
पापक्षयोत्तरममरेश्वरपूर्वकसायुक्तमयवानावधिविष्णुलोकनिवासानंतरं रूपारोग्यगुणः

दान १६१

पेतससद्वीपाधिपत्यकामः इतिदानवाक्यं अथरौप्याचलः पाद्मे दशभिः पलसाहस्रैरुत्तमो
राजताचलः पंचभिर्मध्यमः प्रोक्तस्तदर्द्धेनाधमः स्मृतः अशक्तो विंशतेरूर्ध्वं कारयेच्छक्तितः
सदा विष्कंभपर्वतान्सम्यक् तुरीयांशेन कल्पयेत् पूर्ववद्राजतान्कुर्यान्मंदरादीन्विधानतः
कलधौतमयान्तद्वल्लोकेशानर्चयेद्बुधः कलधौतं काचनं ब्रह्मविष्णुर्भिवार्कमयान्नितंबो
त्र हिरण्मयः राजतं स्याद्यदन्येषां काचनं स्यात्तदत्रवै शेषं च पूर्ववत्कुर्यात् होमजागरणा
दिकं दद्यात्तद्वत्प्रभाते तु रौप्याचलप्रदानतः विष्कंभशैलान्क्रात्वेगम्यं पुण्यवस्त्रविभूषणैः
मं मंत्र एवतत् पादार्भपाणिर्विमत्सरः पितॄणां च सह भंपदमावर्भवत्कोकरस्पृश राजतं पाहि
तस्मात्त्वं शोकसंसारसागरात् इत्थं निवेद्य सौरप्याद्रज्ञताचलमुत्तमं गवायुतसहस्रस्य फ राम
लं प्राप्नोति मानवः सोमलोके स गंधर्वैः किन्नराप्सरसां गणैः पूज्यमानो वसेद्धीमान्यावत्
कल्पतम स्पवं अत्र सकलपापक्षयपूर्वक सहस्रगोदानफलप्राप्तिपूर्वकं गंधर्वकिन्नराप्सरो

गणपूज्यमानत्वादिविशिष्टयावत्कल्पतमसंकल्पसोमलोकनिवासकामः इति दानवाक्यं अथश
र्कराचलः पाद्मे अथातः संप्रवक्ष्यामि शर्कराचलमुत्तमं यस्य प्रसादाद्विष्णुर्कुद्रास्तुष्यं
ति सर्वदा अष्टाभिः शर्कराभारैरुत्तमः स्यान्महाचलः चतुर्भिर्मध्यमः प्रोक्तो भाराभ्यामधमः स्मृतः
भारेण वार्द्धभारेण कुर्यात्स्वल्पवित्तवान् विष्कंभपर्वतान्कुर्यात्तुरीयांशेन मानवः धा
न्यपर्वतवत्सर्वमासाद्यामरसंयुतं मेरोरुपरि च त्रयः स्युर्हेमवृक्षाः मंदारः पारिजातश्च तृती ८६
यश्च कल्पपादपः एतद्वृक्षत्रयं मूर्ध्नि सर्वेष्वपि निवेशयेत् हरिचंदनसंतानौ पूर्वपश्चिमभागयोः
निवेश्यौ सर्वशैलेषु विशेषात्शर्कराचले मंदरे कामदेवस्तु प्रत्यग्वक्त्रः सदा भवेत्
गंधमादनशृंगे च धनदः स्याद्दुदङ्मुखः ...

तीर

वधनुमेधा दुग्धाज्ञार्कराय नः ॥ नम्मपोसि महागौरि पाहि संसारसागरात् ॥ योदद्याद्धर्कगौरील
ला-म १६२ न नेन विधिना नरः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति शिवमंदिरं ॥ चंद्रादित्यौ मैकाग्रमधितस्यानुली
विभिः ॥ सह मपानमानि तेन नाविस्त्रुपुरं व्रजेत् ॥ ततः संकल्पशतानि तेसमन्दीपाधिपो भवेत् ॥ आ
पुरारोग्य सपत्नीयावज्जन्मा पुनरपं ॥ भोजनं शाकिनः कुर्यात्सर्वगौरीषु मत्सरः ॥ सर्वत्राकारल
वणमश्नीयानदनुज्ञया ॥ भोजनं ब्राह्मणानां सर्वत्र सर्वगौरीषु दानान्दर्वषु हतोदयासोदानागु
र्वाद्यनुज्ञयाः क्षारलवणमश्नीयादित्यर्थः ॥ सर्वत्रापस्करान्नवीन मापयेब्राह्मणालयं ॥ पत्नपोदे
मानल्पधनोपि भक्त्यास्मान्मनुष्येः प्रदीपमानं ॥ सूर्णानिभगपायमर्तिकरोतिनि कल्मषः सा
पिदिवमयानि ॥ दुःखनमगामसुपैतिनः मानेगौरीदं नवभेदेनमनुष्यः यः कुर्यात् सुमुग्नेदं राम
वेहसम्पक्तन्नात्मा सकलगौरीह्संपदानं ॥ सत्रान्मापसन्नचित्तः ॥ अत्र सकलदुरितसमा नं १६२
नरं कल्पशतावधिक विपुलोकानेव सानंतर समदीपाधिपत्यानरजन्मासुनत्रयाव स्त्रे पुं

गारोपकारम्

१२नि [illegible] प्रवक्ष्या [illegible] यथाक्रमं
[illegible] नेदे [illegible] नानं

॥ अथ प्रमुक्तानंतीयायां मार्गशीर्षस्य चतुर्थे ॥ नतीयावाद्यं शुरवेकुलां
या रोहिणीयुता ॥ पोषपयोनतीयायां कृष्णेपेणतु भार्गव ॥ गृहे स्व स्वलवणधान्यकाजाजीराक रा ॥ रव
रे तंदुल द्राक्षासाः मत्स्यपानां फलेमनाहरे रम्ये गौरवरागं प्रदापयेत् ॥ पामन्यनमंद मा
या दृविधानतः आत्मप्रमाणं कुर्वीत कारयेन्मधिकं शुभं ॥ सुविगामयालेपायाभिक पत्रादिसंस
रेत् ॥ तेनः कुर्वीत गौरवरे गौरी स्थानमनुत्तमं ॥ हि सामलं कुर्वीत हस्तमात्रे गौरतया भिनिरिक्तदे
कापीवे वृषपेदकवासस ॥ दानद्रव्येण तन्मध्ये दरपेत् गुनेरन ॥ रक्तपत्रकरे गोरिं तत्सपुरानिवे
द्यायेत् ॥ वृजेभूजाहे मम पीडजपेल्कं मेनतु ॥ गौरीलक्षणमुक्तं देवीपुराणे ॥ गौरीं तां खेदुवर्णाभां पु
गार्वरीतानिषाविनी व्रजपद्मासनासीनां साक्षसूत्रकमंडलुं ॥ वरदोपनरूपाद्या सर्वमा ल्येला अपा
॥ वरदोपनान्नीनिवरदाभयकरा भीत्यर्थः वेष्टमेलन्स्मवस्त्रारदेवीगौरवरमेवच अद्वागेपतयेऽ
रीमंत्रे रेनेस्कभक्तिजः नमो भवान्यैपार्तेनुकामिन्येजानुनीनमः वामदेव्येनयाचारुनाभिवैवजग

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्री२ स्क२

स्कं ललिते अनंदायेतु हृदयं नंदायै जयेस्तनौ सुभद्रायैमुखं पद्मं ललितायै नमः शिरः एवं पद्मम
२६३ हादेवीं गौरीश्वरानाभिमंत्रयेत् ॥ यस्मात्निवासः पार्वत्याः शिरस्त्वं सुरेश्वर ॥ तस्मात्मां पाहि भग
वन् त्वं गौरी शिखरः सदा एवमामं शिखरं तीर्थायां न रथेत् ततः स्नात्वा प्रभाते तु रथ्यां मंत्रे
स्क० णाभ्यर्चितः मल्लात्वं सर्वमंगलाङ्गपरिग्रहद त्वं तस्माच्छिव प्रीयतां मेत्वं दानेन सर्वदा अर्धभा
गं च तुर्थं वापच मंत्रापि वैगुरोः दद्यात् षष्ठे च तुर्थे धनानां च ब्राह्मणानां स्वजनस्य च अनुजीविनां च भक्त्या
५ म नोदेगं नानां च धीतां एवं दत्वा तु गौरीशं भुंजीत वाग्यतः समुक्तेकेशः संप्राप्य तीरे घन
स्कं मधुपि वा विधिना नेन योदद्यात् गौरीशिखरं पद्मं सर्वसंभवं तु देव्याः कल्पकोटिशतं तत्र यै पुण्य
रूपादिहायातो जायते पृथिवीपतिः अनेन विधिना देयं विधिहीनं न कारयेत् विधिहीनं कृतं स एन
दैवं नदातु फलं भवेत् अथ प्रयोगः यजमानो माघशुक्लतृतीयायां पूर्वाह्णकाले पंचायतां गणपतिपूजां कृत्वा २६३
स्तिवाचनमात्रकावसोर्धारा गणपतिगौरीश्वराराधनं करिष्यमाणः शिखरदान मांगल्य कारिष्यऽनेन से

कल्पमतान्तकृत्वा मासपक्षाद्युक्ते दौर्भाग्य दारिद्र्याभाव पूर्वक कल्पकोटिशतं तत्र यावच्छिवं गौरीभवन
निवासानंतरपृथिवीपतित्व कामः श्रीगौरीश्वरदानमहं करिष्ये इति संकल्प्याचार्यं वृत्वा स प
ल्लवाग्रे तामं भ्रमावेष्टुपनां गिरिसंस्थीयमकलशं स्थाविस्तारं द्वादशांगुलोत्सेधमात्र विस्तारं चतुरंगुरं स्वचारी
गौरीश्वरमायुतं माहेश्वराधिक स्वर्णागमिश्रं दलमयकुम्भलकं सादृश्यं रत्नं कनकमणिवेष्टिपीतां
उद्दिश्य धयेगापरपीथ रंजितपट्टकदमासीर्णं तत्र गौमावेश्वरं परिखं दद्युवर्णाभां चंद्रमौलिप स्कं ५
सनामक्रमकमस्तु पर वराभयकरां गौरीं हैमीं समीश्वरं संदत्तदक्षत्रेणावेष्टकंकुमादि
नासंपूज्य भवान्येनमः पादौ कामिन्यैजानुनी कामदेव्यै जंघे ... येनमो नाभिं आनंदायै हृद ५
यं दायै स्तनौ सुभद्रायै मुखं ललितायै शिरः संपूज्य पुष्पांजलिमादाय गौरीश्वरांतिः सदा तीरं
कृत्वा यस्मान्निवासः पार्वत्याः शिखरस्त्वं सुरेश्वर तस्मान्मां पाहि भगवन् त्वं गौरीगौरीश्वरः सदेत्यनु स्कं
मंत्र्य पुष्पांजलिं प्रदीप्यनमस्कृत्य जागरणं कुर्यात् ततः प्रभाते कृतनित्यक्रियः गौरीश्वरपरमभो

दान
२६४

गउपविंशपमासच क्षाघुहेऽमुकगोत्रायामुकवेदायामुक्शाखाध्यायिनेमुकशर्मणेब्राह्मणायदेवो
भोग्यदेगंत्याभावपर्वेककल्पकोटिशतत्रयावच्छिन्नगौरीभवननिवासानंतरभूपृथ्वीपतिलकामो
हतुभ्यमम्प्रेभ्यश्चाविभ्यरदंस्त्रीरवरंगौरीप्रीतिमापुनेसप्रददेनममेतिदत्वासुवर्णादिदक्षिणांचदद्यात्‌वि
प्रान्संभोज्यमदृनेस्थयप्रतीरयागौवावाप्यनोमुकाकेनः पाथ्री पात्रस्कृत्वस्थादिभ्रीरवरदानेतुनक्रदध्ये
माकुसलेदः गासकल्पवाक्यदोचननत प्रयोगस्तिविशेषः अन्यत्तुल्यं॥इतिगुडादिश्रीरवरदान
प्रयोगः॥अथभद्राग्निधिदानं॥वान्हिपुराणे॥ ॥पुण्यांतिथिंप्राप्यसदेवांगीमासीतदोपरागेतान्‌
मर्यपीतः॥चतुर्युगादिष्वयनद्वयेवाप्रबोधनेवासपनेथवीस्मोः॥कुर्यात्सयोडवरमेकंकुंभंहरिताप दान
मानेनयथात्मशात्याहरितपमानेनंतं भवेत्सर्वभारादीतिनसुवर्णारत्नादिनापाककुंभः पूर्णः स्या २६५
दित्यर्थः॥तथाविधानेवसुराजतंस्याद्विःतपभारेणतुभाजयनत॥तदर्द्धतोर्द्धनतदर्द्धतोवास्वशक्तितो
स्वर्णफलैःशातेन॥तदर्द्धमर्द्धनतुवित्तशाठ्यापलत्रमाद्र्धंमाधप्रकुर्यात्॥तत्रस्वभाईकनकंनिधायसं

१।२

नडांतंदर्वीकंपिधा
श्वनीलोत्पलपद्मरागैः॥सम्पुक्तेवेदर्वसाविद्रुमंचतद्राजतंपात्रमथोसुरवंस्यात् नडांतंदर्वीकंपिधा
नपात्रं॥एवंतुतंभद्रनिधिंसविद्वानकृत्वासनेप्रावरणेप्रयुक्ते॥प्रावरंसुतरच्छदस्तेनोपयुक्तेसहिते
कुशोनरेद्पंतावामराघेसपादुकोपानहछत्रयुक्तेनतस्तोमवस्थ्रोतमप्युगमयुक्तंसंपज्जयेन्मंत्रवरेरथ
तेः॥आदौतुपंचामृतसाप्याविरन्तुसंस्नाप्यसंस्नारहरंसमर्च्य॥तथेश्वरंपावकमेवकृत्वाअंमंत्रमेभ्द
त्रिनिधिनतस्तंश्रीरवंडकर्पूरसकुंकुमेनपंचाक्षरंनामश्रियः प्रलिख्यनमस्तथोंकारयुतंवपात्रेतद्रा
जतेप्येवमयार्घ्यपेनमंत्रः प्रयोगेवक्ष्यते॥एवंपूज्यविधानेनततोविप्रमथार्घ्यपेन॥किरीटांगदानि
काराकुंडलांगुलिभूषणैः॥अलंकृत्यहरिंपद्मापीतांबरधरंततः॥पूजयेत्स्युतंध्यात्वामंत्रेणाने
नभक्तिमान्॥मंत्रः प्रयोगेवक्ष्यते॥एवंपूज्यहरिंध्यात्वानंद्विजंविष्णुरूपिणं॥ततोभद्रनिधिंदद्या
त्रीर मंत्रेणानेनमानवः स्वगोवारणेनादौविश्वेनामनामहात्मनः॥पवदर्भतिलैः सार्द्धमुदकंसंपरित्यजेत
पितृसंतारणार्थायानेत्यानेदविवर्द्धये॥सर्वाघौघविनाशायाविश्रोदीनंमयाकृतं॥तस्तेन सरत्नेन॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान २६५ तुत्रपप्रुतेनच॥ सस्तोमांवरयुक्तेन सादरंपादुकेनच॥ सासनेन सछत्रेणचामरोपानहेनच॥ सदानंद
विधानेन प्रीयतांविष्णुरीश्वरः॥ एवमुच्चार्यतेनर माद्विजायहरिरूपिणे॥ गोप्येन विधिनादद्याद्भेमसे
ख्यांनकीर्तयेत॥ भकीर्तिते कोटिसुगासुतं फलंप्रगोपिते कल्पगणेन संसयः इतीरमाख्यापन
कीर्तयेत्सुधीर्निधानमध्यानिहितंचयद्भवेत॥ एवंकृते स्यान्मनुजः कृताजाभवेनचस्यान्मरणेक
दाचित॥ प्रयातिविष्णोः पदमव्ययंतच्चिदात्मकानंदमयंःससाक्षात॥ इतिभद्रनिधिदानं॥ अथप
दाविन॥ प्रयातिविष्णोः पदमव्ययंतच्चिदात्मकानंदमयं ससाक्षात्॥ ...
योग॥ पूर्वोक्तेकालेयजमानस्तिथ्यादीन्संस्मृत्य सकलपापसर्वपित्रतारणानंदविग्रहश्चिदात्मका
नंदमयमव्ययविष्णुपदप्राप्तिकामोभद्रनिधिदानमहंकरिष्य इति संकल्प्य भद्रनिधिं सौमव स्त्र
द्याव तेस्याप... परिवारदर्पणचामरपादुकोपानहछत्राणिचासाधपरतोहरिहरौ स्थापयित्वा राम
सपूज्य प्रागुत्तरे दशा... सारेण ग्निस्थापनादिकं... ग्नीत्वे रथोत्तर ग्रानादिसंख्य २६५
पाकृत्वाश्रीखंडकुंकुमकर्पू वादिद्रव्येनमरंजिपं वासरमंत्रं निधिकुंभेगंधानिचालीखित्वानेवंभ
रै.प्र.ग १

द्रनिधिमुपचारैः संपूज्यगृहीतकुसुमांजलिर्भद्रनिधिंप्रदक्षिणीकृत्य... भस्मामरासिद्धयक्षा
धाधरंद्रोरगाकिंनरेभ्य॥ गंधर्वविद्याधरदानवेंद्रेर्यतेनवंदेविश्व भिदेनमस्ते॥ समग्रसंसारक...
त्वमेवविभोः सदानंदमयीचमाया॥ सभक्तकल्याणवपुः समाधिहरिश्रियेभद्रनिधेनमस्ते॥ इ... सुप
स्यापपुष्पांजलिं प्रक्षिप्यनमस्कृत्वोदसुखमाचार्यकिरीटांगदनिष्कानूपुरकुंडलांगुलिभूषणा
पीतवासश्चंदनादिभिः संपूज्यतंविष्णुरूपिणंध्यात्वाकुंभपाणिर्देवासीवंमानित्यानित्यानंद गो
ममोहरे॥ हरमेदुःकृतंकर्मकृपाकरनमोस्तुते॥ भदेवभगवन्कृष्ण भवभंगकरेश्वर॥ भक्तिकरोमिहं स
त्यो भभवेष्मानमोस्तुवरंते॥ पुष्पांजलिनाभ्यर्च्यकुशतिलयवजलान्यादायअमुकश्मीहंम्
८३ देपापक्षयसकलपितृतारणनित्यानंदविग्रहश्चिदात्मकानंदमयाव्ययविष्णुपदप्राप्तिकामोमुक
गोत्रायामुकशर्मणेमुकगोत्रायाध्यायिनेरमंभद्रनिधिंसरत्नधान्यपात्मकं सस्तोमांवरयुग्ममुद्रा
दीपादुकोपानच्छत्रासनोपकरणसहितंविष्णुरूपिणेतुभ्यं संप्रददेनममेतिदद्यात्॥ ततः सुवर्ण

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान क्षिणांदत्वावि प्रान्सं भोज्यमपर्सादक्षिणांदत्वापस्यस्त्याप्रमादात्कुर्वनांकर्मैन्पुक्ताकर्मेश्वरार्पणं
१६६ कुर्यादितिभद्रानीधिदानप्रयोगः ॥ अथानंदनिधिदानं ॥ वान्हिपुराणेभगवद्वचोगरुडंप्रति ॥ तस्मान्निधा
नेश्रणुसर्वदानुत्तः प्रभावदानित्यफलप्रदंच ॥ ऐश्वर्यदंमोक्षदमक्षयं परत्रेत्रयोभूत मनेकरत्नंकारमे
चै० त्कोनिकंवा मांघ्यंवामाध्येपिवा ॥ अयनेविषुवेवापिमन्वादिषु युगादिषु चंद्रसूर्योपरागेच स्व
धं० गात्कोदुंबर ॥ औदुंबरंताम्रमयं पिधानराजतेन हेमध्येसौवर्णमुत्सृजेत ॥ सुवर्णमेव सौवर्णं ॥
ना० नानारत्नवरापूर्णनानानौभिराढ्तं ॥ हेमराजततान्माक्षेससैरिकैरभिपूरितं रिक्तैरीतिः नानानानाघा
नाद्र्धमप्युतादपिवार्क्तिः । एकेनानापदं वक्रप्रकारयाचि ॥ अपरेमहाराष्ट्रप्रसिद्धनाणकवाचि ॥ न्मा
नमापलसहस्रेणशतेनार्द्धशतेनवा ॥ तदर्द्धार्द्धेनवाराजन्पलाद्धेनकारयेत ॥ कार्यतद्धियुतेस्नेहादि एम
नत्राध्यमकुर्वताउक्तनाण कनिर्कपलाद्र्ध्वपलसहस्त्रावधित्वाहेमादिक्षिपेदग्नेमदनः १६६
४ । नानाधान्यान्यष्टादशधान्यानिपदानिमंत्राः पाराणीकेपुरस्कृत्यस्वयंवानंदनुरूपापोराणिकाः
राजतेनायता भ्र ॥ १२

रः ॥ कृताकीयोग्निसान्निध्याविस्तोरीश्यास्यचांडला स्मंसमुच्चे मंत्रेकुत्रापाणिः प्रसन्नधीः मंत्रं
प्रयोगेत्रेयः एवंप्रत्यविधानेनानिसानंदविधिंसुधी समिद्दार्पकरर्वोभिः सकुशासतचंदनैः सि
द्धार्थकादिभिरानंदमेवं संपूज्यानियोजना तिललाजासुसंपूर्णभसावुदकमुत्सृजेत ॥ मंत्रेणनि
नांविधिवत्केत्योक्तेनस्वगोत्रम ॥ मंत्रः प्रयोगेत्रेयः । एव मुत्सृज्यउदकंविप्रेभ्यः प्रतिपाद न० प०
येत । संविभज्ययथाशास्त्रेनकेचिदपमानयेत ॥ महादानमिदंयस्मादेकोपिनार्हति अथान्य
केचिदिच्छंतिसमस्ताविधिपारगाः यत्र दानव्रतानांचसोप्येकार्हतिनक्रहे । एवंयः कुरुतेदानंनि
त्यानं दपवर्गभाक् ॥ इतिआनंदानिधिदानं ॥ अथप्रयोगः ॥ तत्रयजमानः पूर्वोक्तेकालेकुर्यात
लयजलललाजाआदाय सकृद्दानपक्षेदेशकालकीर्तनांते निरंतरपरमपदावाप्तिसकलदान
जन्यानंनफलयोगानंतेयरापवर्गप्राप्तिकामइतिदानवाक्यं ॥ असकृद्दानपक्षेदेशकालकीर्तनां
रा० नंतेधः यदाधिकरणासकृदाज्यकरणोनरथकमंत्रोपसंचेतत्रेनायुगकालीनानेतानुजीविसर्ह
परंपदं मम प्रीतसंस्कारे इति नि तं रं
१

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान नारिकेल महीराज्यावाप्तिपूर्वकानेत्यंचान पद प्राप्त्यनेनरकल्पव अधिकानल्पश्रीकंवेयाधरपद्
१६ ग्रीत्या भातराज्यपर्यंतत्रिक पद प्राप्ति दीर्घायु स्वादिष्टिन्नसंतानकामआनंदोधमहादानमहंक र
ष्ये [illegible] संकल्प्य स्थापीय [illegible] पूजनव [illegible] देवराणां कुर्या [illegible] अत्रानंदानिधी
मादनपूजादगुरुः [illegible] मानोवा [illegible] धानेन [illegible] रूपमानंदानिधिं नानारत्नैर्हे
मरूप्य [illegible] मुद्रा [illegible] मपूजेम [illegible] तमहादान [illegible] स्थापरि [illegible] स्थादेवता मंत्रे
धा [illegible] पाथे [illegible] पूर्वकं ॐ नमो नानंदानिधये न [illegible] मंत्रे [illegible] सिद्धार्थं हे [illegible] चार्केद
नासनानादाधानद [illegible] ॐ नमः स [illegible] दम [illegible] यास्मान्नम राम
ध्येह [illegible] पधाय [illegible] या नम [illegible] संतान [illegible] नंदम [illegible] संतत्वं १६
मोप [illegible] मानम [illegible] निध [illegible] नैकं [illegible] मनया [illegible] रोह [illegible] नमो
नमोनमस्ते हरत्रा [illegible] नमानमः [illegible] नमा [illegible] वामाय [illegible] नामधेय [illegible] नमः समी

गापकु नाना नापनमोस्त्वनंतापि [illegible] नानापनमः [illegible] गृह्य [illegible] नमः [illegible] देवा
यतेम [illegible] त्वत्तो जाति रति [illegible] सनिराणि कीर्तेम [illegible] पस्त्वमेवमेतो ओं २
[illegible] नमोस्तु सोद
र्षिमुनीश्वराणां ॥ आधारभूतासिचराचरस्य विश्वस्य [illegible] नमोस्तु [illegible] नमोस्तुते
पनिधे सुरेश्वरानमोस्तु गंभीर्यनिधे समुद्र नमोनमः [illegible] निधान [illegible] दोते [illegible] निधे [illegible]
[illegible] नमः [illegible] मणीभद्रायतेनमः ॥ न
[illegible] नमः [illegible] नमः [illegible] नमोनंद [illegible] स्थापनमा
मोनंदावर्त्तायनंदावर्तायतेनमः नमः कर्कर्णय [illegible] वर्ताय तेनमः [illegible] मातापित्रा
हेमाश्रयाय च नमोऽस्तु [illegible] कालास्मिन्निजं [illegible] सन्नि [illegible] मातापित्रा
[illegible] पुराण्या [illegible] वेदवादि [illegible] नमो [illegible] विधा [illegible] नाना [illegible] एव च
[illegible] नोनाना [illegible] वेनेन च ॥ स्वर्ण [illegible] सर
सप्त ३ ॥ विप्रेभ्यो नेकशा मेभ्यो नित्यानंदा निधि परे अहं संप्रददे तेभ्यो नाना [illegible] श्रीमते [illegible] निधिदाने नश्रीय
नाम्रेण सर [illegible] सर्वा [illegible] ॥ सोप [illegible] पुरुषाय [illegible] श्रीमते [illegible]
गर्भायनित्यानन्दायतेनमः ॥ नमोनन्द इत्युपस्थायपूजयित्वा कुशतिललाजयवाक्षतजलान्यादाय ॥ प्रघेत्वा
[illegible] प्रघे हपुरुप ४

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

नपुरुषोत्तमः इतिमंत्रैरुद्रकंभूमौक्षिप्यादिस्मौमुकामुकनामध्योद्भ मोःबरंरौप्यपिधानंसुव
दान १६८ र्णवस्त्रा च्छादनाधान्यादिपूर्णमानेदद्यांधान्यौरंनेत्यादिप्रातःकामरत्नसरूद्दानपक्षेफल मुष्टिकला
सहदानपक्षेनुवेधः परेत्यादिसनानकामरस्यकापुष्पभ्योहंभप्रददेइतिदद्यात् ततः सुवर्णदक्षि
णांदत्त्वादि बान्सभोज्यभूयसीदक्षिणांदत्त्वायस्य स्मृत्येति प्रमादादिनिचोक्त्वाविसृजे रैत॥इत्याने
दानविधिदानप्रयोगः॥ ॥अथदेवतादानानि॥ ॥तत्रनावद्दशावतारदानानि॥ ॥विश्वा
मित्रं॥ ॥दानानामुत्तमंदानंहेमदेहस्यः स्वरूपकं॥ तस्मात्तत्परमार्थिनादेयाहेमादिविष्णुः स्व राम
रूपकाः नेचमत्स्यः कूर्मोथवाराहोनारसिंहोथवामनः॥रामोरामश्चकृष्णश्चबौद्धः कल्कीच १६
तेदशोन्ये॥मत्स्यादिस्वरूपाणिविश्वदकदानेदद्यान्नियथार्थंस्याप्रकुर्वीतसुवर्णानविज्ञानता
सेमेनपोडशेनैवसमान्येतानिकारयेत् षोडशेनैवसमानीति महानन्दघटाख्येषोडशोदनेप्राद
शादंगुलत्रानंपावलकुर्यात प्रमाणेन इतिपस्रमाणमुक्तंतत्रमत्स्यकानिमत्स्यादिरूपकानिभवंती

सर्वः वीनानुरूपतोराजन् तुल्यः द्वादशीद्वयोः॥ संपूज्यनाममिश्रैस्तैः पुष्पधूपानिवेदनैःभ
क्तिनम्रः प्रणामान्तेनिवेद्यस्त्रद्वयात्ततः आहूयब्राह्मणान्नेराजन्पादौप्रक्षाल्ययत्नतः उपवेश्यपा
सनेसर्वांश्चंदनेनानुलेपयेत् सुगंधैः कुसुमैश्चैव धूपैर्दीपैस्तथैवच॥आच्छाद्यवस्त्रयुग्मंच्छत्र
हलोचंद्रस् मंयोः॥अपनेविषुववापितादर्पयंतुविज्ञोपतः उपोष्यैकादशीकार्यंधर्मकार्यंचसर्व
त्राः अन्यथानरकंयातीत्येवमाहपितामहः॥आहकाननेतुरूपांश्च अर्हये ॥तवैमत्सरः॥एके
केदेतरूपतदकेकस्मैसमर्पयेत्॥अयत्नात्तुदुषः सर्वानददौसपद्ममानवः नानतोपिकदाचित्
दद्यात्यागवदिनेतथा॥एतद्व्यार्थविमस्यहस्ततोयक्षिपेत्स्वयं॥दशावतारतोराजन् विष्णोरेकं
सगच्छति महापातकसंसर्गान्मुच्यतेनतत्क्षणादपीति अब्रह्मत्यादिमहापापसंसर्गजदोषानिवत्त
र्थंविष्णोर्दशावतारानदास्ये इतिसंकल्प्यावतारानविभान्तपञ्चदेवरूपंमयाविष्णुकाइतेकांचनं
शुभं तद्ब्राह्मणप्रदानेन श्रीयतांविश्वरूपधृगीतिमंत्रमुक्त्वादेशकालाद्युक्त्वामुक्त्वामुकगोत्राय

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

सकदार्मणे मुकरूपं महापापसंसर्गदोषानीवनैकामस्तुभ्यमहं संप्रददेन ममेति एकैकस्मै दद्या
दान न॥ एकस्मैवा सर्वाणि दानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णदक्षिणां चैव दद्यात् ब्रह्मदानप्रभागः॥ ॥अथब्रह्म
२६९ विष्णुरुद्रदानं॥ ॥ब्रह्मांडे॥ ॥शौनकादिभिः पृष्टेन रोमहर्षणेन श्रुणवंतु मुनयः स
वे रत्नाशुयक्रम्यो नैमर्गिदानं दानानामुत्तमोत्तम मुच्यते विषुवत्ययने चापि चंद्रसूर्यग्रहेषु
च॥ नित्यं च पंचदश्यां च जन्मर्क्षेषु समारभेत॥ देवालये नदीतीरे पुण्यप्रस्थापनेषु च॥ गृहे वा
कारयेद्दानं पत्रभूमेः शुचिर्भवेत् चतुरस्रां समां भूमिं गोमयेनोपलेपयेत् तत्रोक्तां भिर्वाकिर
स्वष्टां ज्ञात्वा समंततः एकहस्तां द्विहस्तां वा त्रिगुणां दैर्घ्यतः मस्तां त्रिवेदिका भवेत् नीपकस्य
तनं तुलामीश्रिता ब्रह्मा चक्रि शंभुर्भगवान्मुरारिर्हिर एमया स्तत्र नैवेद्यानीयाः चतुर्भुजाः मापु
धर्मपणाक्षि किरीटी नश्चापि यथाक्रमेण एतन्त्रमूर्तिमालंकृत्य शुक्लं ब्रह्माइदाने स्नानार्घ्यपा
द्यं चमनीयवस्त्रगंधादिभिस्तान भीपृज्य भक्त्या प्रदक्षिणीकृत्य समुष्यहस्तः प्रणम्य को दास्यततः प्रदद्या

विधाता॥ त्वत्तः प्रदानादनघोयमाहं त्वया वशाद्भुर्न्यमुपैमि देव॥ २ ॥ (इत्यमहं)वेधा॥ ॥ ध्या॥ इमिदं मंत्रैर्वा वशमेव प्रजे
तिस्तत॥ त्वत्त्याति सर्वाशिवदां तदेव

न प्रसेक मयंवहमानपूर्वं संप्रदानं तमनुक्रमेण तथा तगत्स्रष्टिकस्त्वमेव त्वमेव सर्वस्य ।५।ना
महोऽसि त्वमेव कर्त्तां जगतां विहर्त्ता त्वमेव धाता जगतां तथा कुरु त्वं करुणं प्रपन्नं मपि प्रभो देवेश या ध्यते
नं विश्वमेतन्मत्ते त्वमं प्रदानादनघो भवामि यथा जगत्कारणकारणं च तथा कुरुत्वं करुणं प्रपन्नमपि प्रभो देवे
वरप्रसीद त्वया मयाणामं तेजः परास्मा इत्संमरन्तं मवयस्मात् तथा सुराणां त्रिपुरं च दग्धं महेके
पुणा लोकहितार्थमीशः त्वद्रूपदानादहमप्यशेषपदोषविमुक्तो हि यथा भवेयं तथा कुरुत्वं करुणं प्रपन्न
ममपि प्रभो देवेवर प्रसीद इत्येवमुक्त्वा विधिवद्ददाति स याति सायुज्यमथ त्रिमूर्तेः पः कारयेद्विप्रवराय
तस्मै सुवर्णसंख्यागणितं हिरण्यं दद्याच्च वासो युगमादरेण तथा च तेन तत्रमतेफलं तेन इत्रित्रि
मूर्तिदानं अथ ब्रह्मा द्दशादिश दानं ब्रह्माण्डपुराणे श्रुण नारद भद्रं ते दानमादित्यसंज्ञितं यथा
कलोकगुणाविष्णुनाप्रभविष्णुना कर्तुः पापहरं पुण्यमायुष्यं श्रीकरं शुभं आरोग्यं सर्वमंगलं

दान दुःस्वप्नाद्भुतनाशनं सर्वशांतिकरंह्येतत्सर्वसिद्धिफलप्रदं चक्षुष्यंसर्वरोगघ्नंभुक्तिमुक्तिफलप्रदं वि
१७० शुवक्ष्येयनेराहुग्रहणेचंद्रसूर्ययोः जन्मर्क्षेसोरवांस्वापंचदशपार्कसंक्रमे सोमवारेसूर्यसंबंधिनिवा
रे सप्तम्यांवायनक्षत्रेसावित्रेप्युतदर्शने दुःस्वप्नदर्शनेरुपद्दानमादिसमंजितेदेवान्यपनदी
तीरेतडागवरुणालये अन्येषुपुण्यदेशेषुदेवदानकमाचरेत् आलिप्यवेद्यां दश[illegible]नेदैर्घ्यां
दि त्रितितथागोमयसमयुतोभिः तस्मिन्सिते तंडुलपुंजकेश्च विस्तारयेद्द्वादशपंकजानिभा
देशमात्राणिशुभानितानिसकर्णिकान्यष्टदलेषुतेषु हिरण्यरूपाणि रवेर्विधाययथाक्रमा
देन्तरपापवर्गः प्रसन्नरस्मान्सुखगवदेवांस्तद्गंधपुष्पादिभिराद्दरेण संप्रीपनामम[illegible]
चक्रमेपामलकंमुख्यापतद्वय नाम धाताचमित्रश्चततः क्रमेणार्यमा[illegible]पेनारागु १७०
मः [illegible] शक्रश्चदेवो[illegible]स्तथा सो[illegible] गांविवस्वान्नवमस्तथैषां आदित्यनामः सविताग

पान्यस्त्वपानथैकादशामश्चतेषां विष्णुस्तथाद्वादशमः स्वमंत्रेराराधयेद्देववरान्द्विजोऽस्य
पुरोदेवस्त्रोषदानं श्रोलकमलयानिना तथामयापिपुष्पाकृष्णोहं मुनिवरोत्तमः द्वादशादि
त्यप्रतिमालदानंब्रह्मांडदानेपराक्रंवेदितव्यं इतिद्वादशादित्यदानं अथचंद्रादित्यदानं वि
ष्णुधर्मोत्तरे भगवानुवाच अतः परंप्रवक्ष्यामिदानराजंनराधिप यद्दत्वानुवर्ती राजा
५ शक्रराज्यमवाप्नुह शक्रश्चबलिराज्यं दत्वापुनरवापह चंद्रसूर्योपरागेषुअयनेविषुवे
तथाचेद्दत्तपेवदाद्रपावेरारव्यापत्रजन्मानि कार्तिक्यांचमहामाघ्यांसत्यांचपथातथा
चंद्रादित्योदानव्योस्यपुः सौवर्णंमंडलंतेन सुरुस्पूरजनस्पुंडलंहिमरश्मिषः द्वादशांगुलह
तेनुडभेवोरपिमंडलं हृत्वोपयसमाकारो मध्येवैवनुकर्णिका भानुनाम्न सयेपात्रेघृतपूर्णे
तुनिदीपेत सोमरात्वेक्षीरपूर्णेउपरिस्थापयेद्बुधः सर्वेनुरक्तकुसुमैः सोमंसुक्लैस्तथैवच

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पूजयेत् २ खखोल्कायेति वै सूर्यं नमंत्रेन पूजयेत् ... ब्राह्मणं नमः वेदांतपारगं
कुंकुंवनंदरं चंद्राग्निताग्नित थे नव २

राम. कुमंतु पूत गायत्री पंचैव घृतेनतु एवं संस्थापयत्नेन चंद्रादित्यौ दपकरपक अमृतमत्रंयेसौम्यनमो
२७२ तेनैव रक्तेन वासमा छाद्य कुंकुमेनानुलेपयेत् संपूज्य पुष्पधूपैश्च द्विजं सं
पूमिवापरं रविं च चंद्रविंबं घृतस्य तु निरीक्ष्य वै समर्पयेद् ब्राह्मणाय मंत्रेणानेन भामिनि कं
चपुष्कर चैव पलपुष्करमेव च त्रयी विद्या च सा गानुमस्या गविग्रहापिणः सचंदिवाकरौ देवं
भायतां विप्रमाचिरं एवमुद्यापं भानुं तु ब्राह्मणाय निवेदयेत् क्षीरजं देवदेवं तु द्विजराजं नथै
वच अमृतमूर्त्तिं शीतांशुं ददामि ते द्विजोत्तम गायत्र्याचैव स्वरूपस्य ग्रहेणां ज्ञापनेविभाः सो
मेन रत्नसमेदीपं शुचिः शुद्धेन तेजसा एवं चंद्ररविं दत्वा वलीराज्ञमवाप्नुयात् सर्वं तेन तु दत्तं स्या एम
धारयो भास्करो सर्वं तेनैव तु राजन् सर्वं तेन वसंततं सर्वदक्षिणया चैव संसारेन्नुनरोत्तमः २७१
: पूज्यते सौ दूगंधर्वैश्च त्रिभिर्देवदानवैः रात्रि चं दित्यदानं अथ लोकपालाष्टकदानं

७१

प्रह्लादपुराणे ॥ शृणु नारद भद्रं ते दानं सर्वाघनाशनं सर्वमंगलमायुष्यमारोग्यकरं शुभं दा
नानां मुत्तमं दानं सर्वसिद्धिकरं परं करोति दानं नारी वा मानुष्यं ब्राह्मणो भ्रजेत् ॥ विषुवे स्वयने दान का रेतु
राहुग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥ अन्येषु पुण्यकालेषु जन्मर्क्षे पुण्यवित्तः ॥ देवालये नदीतीरे गृहे वा
॥ म ... व्यक्षकर्त्तव्यारेखाश्चत्सकाः स्मृताः ॥ नदकोष्ठावितत्र स्युः
श्वेततंडुल पुंजके सितेरष्ट दले सेक्तानुक्रमलान्विन्यसद्भानु ज्ञानरूपमपद्देवं जगत्कर्त्तारम
व्ययं ॥ तेषां मध्ये कोष्ठे पुकमलस्यानिवेशयेत् ॥ इन्द्रमाग्निं पमं चैव निर्ऋतिं वरुणं तथा ॥
म वायुं सोमं तथेशानं मागादिषु यथाक्रमं ॥ ज्ञानरूपमपानं देवानष्ठौ स्वापु धसम्भृतान्
त्रिपलार्धार्धक सुवर्णान् तु यथाशक्ति विनिर्मितान् ब्रह्मलोभिमुखान् सर्वान् सर्वे पूर्वे निवेशये
त ॥ ज्ञानरूपमपं स्वर्णमयं कमलस्थं ब्रह्माणं ॥ ब्रह्मलोकपालमते मालक्षणं ब्रह्मा इदानें
दृष्टव्यं ॥ प्रत्येकं वा समावेष्ट्य संमोदस्य कुंडावारिणा ॥ यो सौ कारपिनाविम स्त्वं वमेतसमा ...
पुष्पदैराधुमं वेंदु पुराणं कथुनारद ॥ चतुरस्रास्त्र मा ... पूत्तिवा ... द
यवारि...

दान· तं॥ दानकाले तु संप्राप्ते दाता स्नात्वा कुशोदकैः ॥ प्रसन्नो विनवदनः परमेष्ठिपुरोगमान् ॥ स्वना
१७२ मेमंत्रैरभिन्नोन मोते रा रा ध्यगंधादिभिरादरेण ॥ विप्रांस्तथाप्यर्थ्य यथाक्रमेण संपीयतामय
मित्येव मुक्तः पोसौ कारयिता विप्र स्तस्मै द धाद्दक्षिणां ॥ सुवर्ण संख्यागणितां हिरण्यं चै
लो॰ ववास सी ॥ यो नरं देव कल्पे दानं लोकपालेषु सप्त ॥ किमन्यच्छ्रोतुमिच्छातेन दिदेव दसांप्रतं ॥
१ इति लोकपालाष्टक दानं ॥ ॥ अथ नव ग्रहदानं ॥ ब्रह्मांडपुराणे ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ग्रह
दानक्रमं वक्ष्ये सर्वसिद्धिकरं परं ॥ सर्वशांतिकरं लोके सर्वपापप्रणाशनं ॥ विषुवत्यपने राहु
५॰ ह्णेचान्द्रीसुर्पयोः जन्मर्क्षे सारवारे पंचदश्यातये वद ॥ पुण्यकालेषु सर्वेषु श्रेयदेशे विचा राम
षनः ।
ग्रहदानं तु कर्तव्यं नित्यं श्रेयाभिकांक्षिणा ॥ हेम १७२
मात्रे देह स्त वा त्रिह स्तं वाप नारद ॥ चतुरस्रां समां भूमिं गोमयेनोपलेपयेत् । रेखाः प्राच्ये ३
वा २

स्त॰१ त॰१
दीर्घाश्च चतस्रस्तावत्या समाः ॥ नव कोष्ठेषु पद्मानि विन्यसेच्छुतंदुलैः ॥ आदित्यश्चंद्रमा भौ
मो बुधो जीव सितार्कजा ॥ राहुकेतु इति प्रोक्ता ग्रहलोक सुखावहाः ॥ एषां हिरण्यरूपा
णि कारयेत्ता यथा विधि ॥ त्रीन्कोणं अथवा कुर्याद्यथा पृथक्पृथक् ॥ हिरण्यरूपाणी उत्तरे
हिरण्यप्रभाः ॥ न लक्षणान्यत्र वक्ष्यते ॥ आदित्यं मध्यमे कोष्ठे दक्षिणे गारकं न्यसेत् ॥ उत्तरे
तु गुरुं विद्याद्बुधमुत्तर पूर्वके ॥ भार्गवं पूर्वतो न्यस्य सोमं दक्षिणपूर्वके ॥ पश्चिमेर्कसुतं न्यस्य रा
हुं दक्षिणपश्चिमे ॥ पश्चिमोत्तरतः केतुं सन्निवेशयोयथाविधि ॥ तद्वर्णपुष्पगंधाद्यैरर्चयेत्स
१८ स्वमंत्रकैः ॥ दानं च द्रोणवा कुर्यात्स्वीवान्तत्तु नारद ॥ भूलेपनादिपक्कायं सर्वं यत्नेन कारयेत् स्त॰२
त ॥ स्नानकाले तु संप्राप्ते स्नात्वा कुशानिलोदकैः प्रसन्नो यजमानस्तु धौतवस्त्रः प्रसन्नधी
॥ अर्चयीत स्वयं दद्याद्देहस्पर्कर मुखान्ग्रहान् ॥ प्रत्येकं विप्रो सौ स्वमंत्र मुदीरयेत ॥ पद्मा
सनः पद्मकरो द्विबाहुः पद्मद्युतिः सप्ततुरंगवाहः ॥ दिवाकरो लोकगुरुः किरीटी मयिप्रसा
सेकं २ --

दान. द्विवेदयातु देवः ॥ श्वेतांबरः श्वेतविभूषणश्च श्वेतद्युतिर्दंडधरो द्विबाहुः ॥ चंद्रो मनातमाव रदः
२७३ किरीटी श्रेयांसि मह्यं प्रददातु देवः रक्तांबरो रक्तवपुः किरीटी चतुर्भुजो मेषगमो गदाभृत् ॥
धरासुतः शक्तिधरश्च शूली सदा मम स्याद्वरदः प्रशांतः ॥ पीतांबरः पी

तवपुः किरीटी चतुर्भुजो दैत्यगुरुः प्रशांतः ॥ दधाति दंडं चकमंडलुं च तथाक्षसूत्रं वरदोस्तु
मह्यं ॥ श्वेतांबरः श्वेतवपुः किरीटी चतुर्भुजो दैत्यगुरुः प्रशांतः ॥ तथाक्षसूत्रं चकमंडलुं च
जयं च बिभ्रद्वरदोस्तु मह्यं नीलद्युतिः शूलधरः किरीटी गृध्रस्थितस्त्रासकरो धनुष्मान् ॥ राम
चतुर्भुजः सूर्यसुतः प्रशांतः सचास्तु मह्यं वरमंदगामी ॥ नीलांबरो नीलवपुः किरीटी क ९७३
रालवक्त्रः करवालशूली ॥ चतुर्भुजश्चर्मधरश्च राहुः सिंहासनस्थो वरदोस्तु मह्यं ॥ धूम्रो द्वि
बाहुर्वरदो गदाभृत् गृध्रासनस्थो विकृताननश्च ॥ किरीटकेयूरविभूषितांगः सदास्तु मे केतुगणः

प्रशांतः ॥ इत्युक्ताः प्रपपेत्सर्वानादित्यादीन्नवग्रहान् पुरुषो वाथवा नारी यथोक्तफलमाप्नुया
त् ॥ मध्यमं गुरवे दद्यादन्यस्मै वा प्रदापयेत् ॥ गुरुरत्र पूजनादिकर्ता ॥ अथ वारदक्षिणादेया
स४ सुवर्णं वा समीशुभे ॥ इत्याह भगवान्ब्रह्मा नारदाय महात्मने ॥ तथाह मधुवं दानं सुभ्राके मुनि
सततं मः ॥ इतिग्रहदानं ॥ ॥अथ वारदानानि ॥ स्कांदे ॥ आदित्यादिषु वारेषु हिरण्यं सदं
७५ वतु ॥ यः प्रयच्छति नक्तं तस्य तुष्यंति वै ग्रहाः दद्यादादित्यमादित्ये सोमे कुंभे कुजे ॥ एवं
बुधादीन्मंदेतु राहुकेतु नैश्चरान् ॥ ॥ इतिवारदानानि ॥ ॥अथ स्थलदानं ॥ वायुपुरा
णे ॥ यानि कानि च पापानि कृतानि प्रसृतानि च ॥ यस्त्वा शुपतमात्मानम स्त्वेव स्पश्यातिनः ॥
तस्य प्रदानात्सकलं नश्यते सप्रमार्पयति ॥ कृत्स्नपश्चचतुर्दश्यामष्टम्यां वा सितेतरे कुर्याद्दोध
स्नानि क्षेत्रनिम्नलेलक्षणान्विते ॥ निष्कचतुष्कं सौवर्णिकं सौवर्णमात्र षट्पंचाशदधिकं
ग्रातद्वयपणमूल्यो वेति पक्षत्रयं शक्त्याज्ञेयं ॥ सुगंतकरणं घोरमघाविध्वंसनेपरं ॥ नानार

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तो४

दाम· जोविराचितेचक्रेषदरभूषिते ॥चक्रंषोडशारं परिभाषा यामुक्तं॥ नाभौविधायसंपूर्णतिलानांता
२०४ म्रनीर्मित्त॥ पात्र मादृकमा ने तत्रस्थलेन्यसेत्पुनः कुर्यात्तेनैव मंत्रेणन स्पष्टमनुक्रमात्॥ते
नैवश्लायनमदृतिमंत्रेण॥ विरूढासंचनत्पार्श्वेकमलोपरिपूजितं॥अघोरेणापिमंत्रेणपूजा
तेमाणीपत्स्यद॥अघोरमंत्रस्तुजेगेअघोरेभ्योय रेभ्योघोरघोरतरेभ्यः सर्वेभ्यः सर्वसर्वेभ्यो
नमस्तेअस्तुरुद्रेभ्यः विधेवशानेनं ततूलोपव्यमुनिपुंगव प्रदक्षिणंततो त्वारममंत्रमुदा ग१
रयेत्॥ भगवभगनेत्र प्रदक्षयत्त ममहनि॥ तवासुध प्रदाने पापंनरपतुग्राकर॥सुगांतपेन ५
लोकानां त्वमंतकविनाशकः विदग्धंनत्त्व पापेन ततन पापेय्यपोहय॥ येनदग्धंसणार्द्धेन त्रि
पुरंसुरदुर्जय॥ तेनपाशुपतेनासुममपापविनाशय॥ पदद्विहतं पापंममवाक्स्थं च मानसं दाम
॥तत्सर्वंक्षपमभ्येतुतवश्लप्रदानतं॥ इत्यामंत्र्यततोदद्यात्छलंनस्मोद्विजातय॥अवरपंकुरु २०४
तेपापमज्ञानान्मानवायतः वर्षवर्षंतनोद्यात्तस्यतस्यापनुत्तय॥ इतिश्लदानं॥ अथात्मप

तिकृतिदानं॥ भविष्योत्तरे॥ ॥दानकालः सदातस्यतुत्कारैमीषत्तिभव्यांकारपित्वात्मनातूप ति१
॥अभीषुवाहनगतांम्रीषालेकारभूषितां॥अभीष्टलोकसहितांसर्वोपस्कारसंयुतां॥अभीष्टला
४४ कः प्रियजनः नेत्रपट्टैवस्त्रैश्चाछादितांस्त्रग्वभूषितां॥ कुंकुमेनानुलिप्तांगीकर्पूरागुरुवासि
तां स्त्रीचेद्दद्यात्सुवर्णमनेनाभिताकारयेत्स्वयं॥ मधादस्वतंमेकिंचित्तसर्वंपार्श्वतोन्यसेत्॥उपक
रकरस्त्रीणांपुरुषाणांचयभवेत् तत्सर्वंस्थापयेत्पार्श्वेस्वयंसांदृश्यचेतसि॥ एतत्सर्वंमेलापि
त्वास्वेस्थानेनियोजयेत ॐअद्येत्यादि मासवर्षपर्यंतं सुरसाहित्येन स्वर्गादिषभोगांतरज
न्मनीघ्वंधुननादियोगकामआत्मप्रतिकृतिदानंकरिष्ये इतिसंकल्प्यकृतापिलालोकपालां
तुयहानदेवीविनायकंदेवीइंगानेनं सत्कांबरः स्नातागरहितकुसुमांजलिः इममुच्चारयेन्म
त्रंवेप्रस्यसुरः स्थितः आत्मनः प्रतिमावेवसर्वोपकरणैर्युता॥ सर्वरत्नसमायुक्तानिवे
दयामिवेदिता॥आत्मारामः शिवःशौरिः शक्रःशिवगणैर्युतः तस्मादात्मप्रदानेन मम तुष्यताप्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान· मीदतु॥ इत्युक्त्वा मासपक्षादि चोल्लिख्य पूर्वोक्तं मार्येत्यादिकामांतं संकल्पवाक्यमुच्चार्य मामाह्म
१७५ प्रतिमां सोपस्करां अमुकशर्मणेऽमुकगोत्राय तुभ्यमहं संप्रददे इत्युच्चार्य ततो दद्याद्ब्राह्मणाय
युधिष्ठिर॥ ब्राह्मणश्चाथ गृह्णीयात्कोदादीति च कीर्तयेत्॥ ततः प्रदक्षिणीकृत्य प्रणिपत्य वि
सर्जयेत् विधिनानेन राजेंद्र दानमेतत्प्रयच्छति॥ यः पुमानथवा नारी श्रद्धया पारफलं मानुपा
न्। सायं सर्षशतं भव्यं सर्वलोकैः सुरेश्वरैः अभीष्टफलदानेन चाभीष्टफलभाग्भवेत् पत्रैर्वा
ष्य घते तेनतु भाग्यं कर्मक्षपक्षयां तत्रैव सर्वकामानां फलभाग्जायते नर [illegible] ने
[illegible] वियोगं कदाचन। प्राप्नोति पुरुषः राजन् स्वर्गे चानंतमश्नुते इति॥ ॥इत्यादिप्रतिमादा
न॥ ॥अथ धनदमूर्तिदान॥ वायवीये॥ दरिद्रो जायते मर्त्यो दानादि [illegible] ऐश्वर्येन। दान १७५
यते येन कर्मणा तच्छृणु षण्मुखे॥ पलार्द्धेन तदर्द्धेन तदर्द्धार्द्धेन वा पुनः तदर्द्धेन वा पुनरिति घावि
त् धनदस्य प्रतिकृतिं कुर्यात्लक्षणमभीप्सुभो॥ द्विभुजां वाहनोपेतां नरतानंदकारिणी॥ धनदरू
[illegible] वी· तदर्द्धार्द्धेन २
[illegible] नाथ वापुनः [illegible] कृत

पं नुहस्तमापिंगनेत्रं चगादिनं पीतविग्रहं॥ पुष्पकस्थं धनाध्यक्षं ध्यायेच्छिवसखं सखेस्मा
दिनात्तं॥ ॥शंखपद्मनिधिभ्यां वसुत्कांतसार्घमादेयः॥ श्वेतवस्त्रेण संवेष्ट्य तंडुलो
रिविन्यसेत्॥ तंडुलानां परीमाणं भवेत् द्रोणचतुष्टयं॥ तदर्द्धं वा तदर्द्धं वा वित्तशाठ्यं न
कारयेत् श्वेतमाल्यैस्तथा गंधैस्तु लुप्यपपूजयेत्॥ आग्नेय्यां दिशि होमः मध्वसामिदं इत्य
लेर्भवेत् मंत्रो राजाधिराजायेत्येष याज्यः स्वलिंगकैः व्याहृतिस्तिलहोमश्चकृतव्यो
धनकामिभिः॥ आचार्यः सर्वज्ञा [illegible] विनीतः सर्वसंमतः॥ महाकुलप्रसूतश्च धर्म
ज्ञः सत्यवाक्शुचिः कार्येश्चनंतेन धनदस्यातिभक्तितः॥ तद्देवत्येन मंत्रेण स च कामी
स्वरो भवेत्॥ तस्मै होमं कृत्वा तु प्रदद्यात्मणिमातुलो॥ मंत्रेणानेन विधिवत्प्राप्नु याप सु
दस्युरुचः॥ मंत्रप्रयोगः॥ एवं कुवेरदानं यः करोति विधिपूर्वकं॥ धनदेन समो मर्त्यो लक्ष्मी
णादेवजायते॥ अथ प्रयोगः॥ मार्गमासे पाधिकां पंचाशन्माषावधि कुवेरमूर्तिं दिव्यक

दा॰म॰ विमानस्थां पार्श्वगः पद्मशंखाकारयुतां कृत्वा ये स्यादि पद्मयेषु धनकामोहं धनद मूर्तिदानं करि
१२६ ष्ये इति संकल्प्य श्वेतवस्त्रां मूर्तिं यथाशक्ति एकद्विचतुर्दशांगतं इलरा शोनि धाय संपूज्य तदा
ग्रे प्यामग्निं संस्थाप्य समिदाज्य चरुभिः प्रत्येकमष्टाविंशत्यादि संख्यया राजाधिराजायेति
मंत्रेण व्याहृतिभिश्च तिलैर्जुहुयात् आचार्येण धनद पद्मशंखाकारपीलाउत राजा पतदेवकुबेर
नरवाहन॥ पद्मशंखनिधीनोत्ते पतिः श्रीकंठवल्लभः॥ दानायेन यथा मातं दाराज्ञे मम द
मद्वः खदं॥ तत्सर्वं मात्मदानेन पापमास्तु विना यापेति मंत्रमुक्त्वा घ स्यादिः इमां धनं भूमिदा दत्वा देय
रिसुनाम्नो कामसुके गोत्राय अमुकशर्मणे तुभ्यमहं संप्रददे नम मेति द्रव्यमनतः पंचतुर्थं वा गां सुव गाम
र्णं दक्षिणां दद्यात्॥ इति धनद मूर्ति दानं॥ ॥अथ शालग्रामदानं॥ शालग्रामशिला चक्रेण १२६
दयार्हनमुत्तमं॥ सचक्रेतन दत्तं स्यात् सशैलवनकाननां मेदिनी पाद्मे शालग्रामदाने सशै
लवनमेव चक्रदानफलसमफलकामइतिदानवाक्यं मंत्रस्तु महाकोशानेवासेच चक्राद
यातः। दद्यादुक्तः सत्कादावशालग्राम शिलां नरः सुवर्णदानं ... श्रीदानकृत
पादेः। योद दातारा लाविचोऽस्या तस्या मम मई भी। वैष्णवो विष्णु ... नेन एकां तुलसी

चक्रायरूपसंचितं शोभितं अस्य देवस्य दानेन मम संतु मनोरथाः इति अथ कालपुरुषदानं भवि
ष्योत्तरे काम्यो दानविधिः पार्थ क्रियमाणो यथा तथ फलाय मुनिभिः प्रोक्तो विपरीतो भयाय च
ज्ञेयं निष्कशतं पार्थ दानेषु विधिरुत्तमः मध्यमस्तु तदर्धेन तदर्धेनावरः स्मृतः एवं वृक्षे रथे
ऽन्ये च धेनोः कृष्णाजिनस्य च अशक्तस्यापि कर्तव्यं पंचसौवर्णिको विधिः अतोऽप्यल्पेन यो द
द्यात् महादानं नराधिप प्रतिगृह्णाति वा तस्य दुःखशोकावहं भवेत् वृक्षो महादानेषु कल्प
वृक्षो रथो हिरण्याश्वरथः अंडं ब्रह्मांडं धेनुः कामधेनुः पुण्ये दिनमथासाद्य भूमिभागे समे
शुभे चतुर्दश्यां चतुर्थ्यां वा विदध्याद्वा पांडुनंदन पुमान् कृष्णाजिने कार्यो रौप्यदंतः सुवर्णदृक्
खड्गोद्यतकरो दीर्घो जपाकुसुमकुंडलः रक्तांबरधरः स्रग्वी शंखमालाविभूषितः तीक्ष्ण
सीपुत्रीबंधनविस्फारितकटीतटः असिपुत्रीछुरिकाद्युपानद्युगयुक्तांघ्रिः कृष्णकंबलपार्श्व

भी।

दानं॰
१८७

गः गृहीतमांसपिंडश्च वामेकरतले तथा एवंविधं पुमान् कृत्वा गृहीतकुसुमांजलिः यज
मानः प्रसन्नात्मा इमं मन्त्रमुदीरयेत् सपूज्य गंधकुसुमैर्नैवेद्यैर्विविधैश्च सर्वकलयसे य
स्मात्कालस्त्वं तेन चोच्यसे ब्रह्मविष्णुशिवादीनां त्वमसाध्योसि रक्षत पूजितस्त्वं मया भक्त्या
पार्थिवश्च तथा सुखं तद्दुःख्यं तेतव विभात्तत्कुरुष्व मनोस्थः नमो नमः एवं संपूजयित्वा तं ब्राह्म
णाय निवेदयेत् ब्राह्मणं प्रथमं पूज्य वासोभिर्भूषणैस्तथा दक्षिणां शक्तितो दद्यात् प्रा
णायनि वेदयेत् ... अनेन विधिना यस्तु दानं ... ततः प्रय
पत्य विसर्जयेत् दक्षिणां प्रागुक्तां निष्कशतादि रूपां अनेन विधिना यस्तु दानं ... ततु प्रय
छति नापमृत्युभयं तस्य न च व्याधिरुत्तभवेत् भवत्यव्याहतैश्वर्यः सर्वबा[धा]विवर्जितः
देहान्ते सूर्यभवनं भित्वा याति परंपदमिति पुण्यक्षयादिहाभ्[येत्य] राजा भवति धार्मिकः स

ओं अथायुः पुत्रपौत्रसमन्वितः संपूज्य कालपुरुषं ... द्विजाय दत्त्वा
शुभाशुभफलोदयहेतुभूतं रोगातुरे सकलदोषभये च दद्यात् ... हीनमोहसमुप
गच्छति तत्र भावात् अथ प्रयोगः चतुर्थ्यां च चतुर्दश्यां भद्राकरणे वा रोग्यदर्शनरक्त
वर्णनेत्रखड्गो द्यतदक्षिणकरमांसपिंडायुतवामकरं जपाकुसुमकुंडलरक्तस्रग्वीवर्णे
मालाधरं छुरिकायुत कटिदेशमतिदीर्घं कृत्वा जेनकालपुरुष निर्मायाद्यत्यादि अ
पमृत्युव्याधि सर्व बाधानिवारणाव्याहतैश्वर्यप्राप्तिमरणानन्तरपरपदतद्गुणतरधर्म
श्रीपुत्रपौत्रादिकर्तृत्वराज्यकामः कालपुरुषदानं करिष्ये इति संकल्प्य कालरूपं
विप्रपञ्चसपूज्य पुष्पांजलिं गृहीत्वा सर्वकालाय सेयस्मात्कालस्त्वं तेन चोच्यते ब्रह्म
विष्णुशिवादीनां त्वमसाध्योसि रक्षत पूजितस्त्वं मया भक्त्या पार्थिवश्च यथा सुखं
१०

दानं.
१७८

यद्बुध्यतत्तव विभो तत्कुरुष्व मानमद इतिमंत्रमुक्त्वोत्यादि अपमृत्युव्याधीत्यादिका
मान्तं पूर्वोक्तिसंकल्पवाक्यं चाक्रमकालपुरुषं सोपस्करममुकगोत्रायामुकशर्मणेवि
प्रायतुभ्यमहं संप्रददे न मम इति दत्वा पंचसुवर्णादूर्ध्वमानिष्कशतं दक्षिणां दत्वा भू
यसीदान विप्रभोजनानि कुर्यात् इति कालपुरुषदानविधिः अथ कालचक्रदानं मृ
त्युंजयं चक्ररूप्यमयं कृत्वा मुक्ताराशिमयात्मकं कृत्वाम्बुधिशिरश्चंद्रराशिमध्यांतर
स्फुजय [illegible] स्वचंद्रः कृष्णातावजे
स्मृतं नमः [illegible] करूपाणिगात्रेषु च समन्वितं एवं ध्यानवतस्त [illegible]
त् ततोप्यनन्तर [illegible] विप्रप्रदक्षिणां तं गृहीत्वा व्रजेद्दूरं अदृष्टत्वमपि व्रजेत्
सर्वंवामृतसंघातपूर्णकाय स्थितिः कालचक्रमिदं नाम्ना दानं मृत्युविनाशनं इमन्त्रं
जातचंद्ररश्मिजालसमाकुलं अपमृत्युविनाशाय ददामीति सम [illegible] सुवर्णदक्षिणा
९० १००

ब्राह्मणान्निवेदयेत् एवं कृत्वा विनयेत अपमृत्युविनाशाय तस्मादेतत्समारभ्य मपमृत्युभ
यान्विते ज्वरादिरोगग्रस्तैर्महापद्युतैरपि ततो गृहा [illegible] विधिना स्थापयेज्जातवेदसं
जुहुयात्कालनाम्ना तु शतमष्टोत्तरं शतं ततस्तु भोजयेद्भक्त्या विप्रान्द्वादशसंख्यया स्व
यमक्षारलवणं भुंजीत सकृदेव तु एवं कृते नरो नूनं करिष्य इतिसंकल्प्य शक्तितः रूप्यकृतं
चंद्राकारमनेकमुक्तामालात्मकराशियुतकालचक्रं विप्रं च संपूज्य इमतेराजतं चंद्ररश्मि
जालसमाकुलं अपमृत्युविनाशायेति समुच्चरन् इदं कालचक्रं मुक्तादामयुतं अपमृ
त्युनिवारणकाममुकगोत्रायामुकशर्मणे विप्राय तुभ्यमहं संप्रददे न मम इति दत्वा सु
वर्णदक्षिणां दत्वाग्निं संस्थाप्य कालचक्राय स्वाहेत्यष्टोत्तरशतं तिलैर्हुत्वा द्वादश विप्रान्
भोजयित्वा स्वयमक्षारमलवणं सकृद्भुंजीत इति कालचक्रदानविधिः अथ यमदानं
९२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दा न. अथ लोहपात्रे स्थितकांस्यं तत्र पद्मं तु राजतं तस्मिन् कालेश्वरः स्वर्णैः पुरुषाकारतां गतः
२८० यमरूपं तु ईषत्पीतो यमः कार्यो दंडहस्तो विज्ञानता रक्तदंष्ट्रपाशभृत्कुर्यः इति वस्त्राल
कारसंयुक्ताभयदास्त्राणि सर्वतः त्रिलोहाकारपुरुषे कालदूतेश्च पार्श्वतः भयदास्त्राणि
खड्गादीनी त्रिलोहकांस्यताम्रपित्तलाख्य कामदूतैर्दंडहस्तास्त्रिभिः पुरुषाकारैः कृत्वा
च माहिषपृष्ठे दद्यात् यमालयन् आलयमदत्त्वा मोक्षमीश्वरन् अष्टम्यां चतुर्दश्यां करो
ति विधिवत् तु यः समुच्यते ध्रुवनाशानुदत्वा घृतघटान्तरं नाशोमृत्युः घृतघटदक्षिणं उत्तरो
स्थाने यस्य तद्दानविवेके अपरे तु दक्षिणा सुवर्णमिति इमम् यमदानं अथ पुष्कर
दानं ब्रह्माण्ड भूमौ गोमयलिप्तायां दक्षिणोत्तरतः सुभां निधाय तत्पाणिभ्यां पूर्णा
निसततंडुलैः चत्वारि तेषु हेमानि मंडलानि निवेश्य मंडलानिस्थलाकाराः कुंभा
१॥

निवस्य यसौवर्णाश्च तत्ता देवान् अर्चयेच्च यथाक्रमं पूर्वमालभुवं तत्र विष्टरश्रवसं ततः कृत्विवा
ससमीशानं वज्रपाणिं शतक्रतुम् गंधादिभिरथाभ्यर्च्य दक्षिणोत्तरतः क्रमात् प्रसकामं क विप्रभ्या
दद्यादारभ्य भक्तितः इतीदमिह ध्यातामन्त्रानतानुदीरयत् संप्रीयतामभगवानात्मभूर्मम
दद्यादारभ्य भक्तितः संप्रीयतामे भगवान् वज्रपाणिः श
तक्रतुरयन् संप्रीयतां जगद्व्यापि भगवान्विष्टरश्रवा संप्रीयतामे भगवान् वज्रपाणिः श
तक्रतुः एवमाह पुरा ब्रह्मा नारदाय सुरर्षये प्रोक्तं मयापि च सर्वं युष्माकं मुनिपुंगवाः अत्र
ब्रह्माविष्णुशिवेंद्रो यथाशक्ति सुवर्णमयाः कार्याः आयुष्कामो ब्रह्मविष्णुशिवेंद्रप्रतिमादान
महं करिष्ये इति संकल्प्य लोहपात्रे कांस्यपात्रं तस्मिन् रौप्यपत्रं तत्र सौवर्णमहिषरथदंडकारा
न् कालदूतांश्च संस्थाप्य तिथ्यादि स्मृत्वा अपमृत्युनिवारणकामो यमदानं करिष्ये इति संकल्प्य
सवाहनदूतान् त्रयं विप्रं च संपूज्य आदित्यस्यादि अपमृत्युनिवारणकामः इमां श्रो पस्करयुतां
२॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दानं.
१ु२

ममुकशर्मणेऽमुकगोत्राय विप्रायाहं संप्रददे न ममेति दत्वा दाक्षिणां स्वर्णं दद्यात् इ
त्यायुष्करदानं अथ सप्तकर ब्रह्माण्ड संपत्करं दानमतीव पुण्यं यस्मिन् कृते संप्रदी
यन्ते जन्तुः तथा आयुष्करं रोगहरं तु पाप विनाशनं नाशकरं त्वघानां स्वर्गापवर्गैकफल
पुत्रपौत्र श्रियं तथा च प्रददाति इष्ट सिद्धिं तथा काले सूर्यग्रहणादिकेषु तारेषु जन्मत्रि
तयेषु कार्यं देशेषु देवायतनादिकेषु गृहेषु वा यत्र मनः प्रसन्नं स्नात्वा प्रयातास्तिलमिश्रैः
कुशोदकैः शुचिर्भूत्वा धौतवासाः प्रयत्नात् सकलस्य विदुषं विप्रं गुरुं च कार्यं च तस्यानु
मतेन सर्वं गुरुं वृत्वेति शेषः गव्येन भूमिं शकृताजलेन विलेपयेद् द्विशत मात्र हस्ता तत्रैव के
स्याश्चतुरस्र समास्य प्राक् तिरः थोपदिष्ट नवकोष्ठं तत्र स्वस्तिपूर्णानि तण्डुलैः निधाय
व्यानि पात्राणि वासोभिरभिवेष्ट्य पात्राणि कुंभान् पञ्च स्वर्णान् त्रीन् धर्ममयथाशक्त्या
१०

मितान् निष्कत्रय स्वर्णं दक्षिणोत्तरतो देवान् जालरूपमयान्यसेत् पार्श्वात् कोष्ठात्
यतु मित्रं तथा च देवं वरुणं च सोमं चतुर्भुजं मध्यमकोष्ठकेषु जगत्पतिं चिन्त्य उमापतिं च दि
वाकरं च ग्रहणं च वह्निं संपूज्य सर्वान् विधिवत् क्रमेण मित्र लक्षणं तु पद्मगर्भसमः
कार्यो मित्रः कमलसंस्थितः आजानुलंबिमालान्तं विकचाभोजदृक्प्रभुः वरुणा
दिरूपमुक्तं ब्रह्माण्डदाने अभ्यर्च्य विप्रानपि गंधवस्त्रैः पृथक् च दातव्यमनुक्रमेण संप्री
यतामयम मित्येव मुक्त्वा ततो हि दद्यात् सोदकं पूर्वमत्र एकस्य चैकं च हिरण्यरूपं प्रणा
मपूर्वं परिणीय सर्वान् पात्राणि वासः परिधाय तेन वसतं दुकूलसहिरण्यं च दत्वा अ
भीष्टसिद्धिं लभते च सर्वामायुष्यमारोग्यमुपैति चाग्र्यां अथापदृष्टे गुरवे सुवर्णम
८

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दा.न.
१८१

वासोयुगं दानसमं चदद्यात् विप्रैस्तथा वाचयेत् स्वस्तिवाच्यं ततो दद्याद्दक्षिणां
वाचकेभ्यः अथ प्रयोगः प्रातस्तिलकुशमिश्रोदकेन स्नात्वा चेत्यादि सम्प्रदायुरा
रोग्यपापनाशपुत्रादिकुलवृध्धीश्रीस्वर्गमोक्षइष्टसिधिकामो भत्रादिप्रतिमादानं
करिष्य इति संकल्प्य गुरुं वृत्वा तेनाग्रयां विशोध्य स्नां चतुर[illegible]भुजंगोमयेनोपलिप्य
तत्र प्रागायताश्च तस्त्र उदगायताश्च तस्त्रो लेखा लिखित्वा तत्र जातेषु नवकोष्ठेषु
तंडुलान्निक्षिप्य तेषु नव कुंभान् सवस्त्रान् विधिना संस्थाप्य तेषु स्वर्णत्रयादूर्ध्व
पलावधि हेम्ना कृताः प्रतिमाः स्थापयस्व पूजयेत्तत्र पश्चिमपङ्क्तो चतुर्भुजां[illegible]मुमु
मापतिंच अंत्यपङ्क्तो दिवाकरं वृत्रहणं वन्हिंच ततो[illegible]विप्रान्सप्र
१८१

~~पूर्विनात् निखात्रस[illegible]वर्ण दक्षि[illegible]ततो देवानुजा[illegible]स्समभ्यान्यतत् पा[illegible]स्य काष्ट~~
[illegible]कोष्ठकेषु जग[illegible]तिं विष्णुमु
त्रिनयेतु [illegible]नस्तथादेवं वरुणं च सोमं चतुर्भुजं मध्यमकोष्ठकेषु जगत्पतिं विष्णुमु
मापतिंच दिवाकरं वृत्र[illegible]चविनम्राप्रान् सपूज्येकैकस्मै विप्राय मित्रः प्रीयता
मद्येत्यादि संपदादिकामान्तपूर्वोक्तफलमुक्तो ऽमुकशर्मणे ऽमुकगोत्राय विप्रा
यमाप्रतिमां संप्रददे इति दद्याद्देवं च वरुणः प्रीयतामिति वरुणादिप्रतिमा गुरवेच
दद्यात् द्रव्यसमं स्वर्णवस्त्रयुगं च दद्यात् इति सप्तकरदानं अथ कृष्णाजिनं सोरे कृष्णा
जिनं च माहिषीमेषीं च दशधेनवः ब्रह्मलोकप्रदायी चेत् तुरापुरुष एव च यमः गा
हिरण्यसहितं मार्गमेकं ददाति यः सर्वदुष्कृतकर्मापि सायुज्यब्रह्मणो भवेत् मरीचिः
कृष्णाजिनोभयमुखीं योदद्यादाहिताग्नये सप्तजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कृष्णाजिनसमंदानंनचास्तिभुवनत्रये प्रतिग्रहोपिपापीयानितिवेदविदाविदुः मात्स्ये वैशाखीपूर्णिमामासीचग्रहणंशशिसूर्ययोः पौर्णमासीतुयामाघअषाढीकार्तिकीतथा उत्तरायणंद्वादशीवातस्यांदत्तंमहाफलं आहिताग्निर्द्विजोपश्चात्तद्दद्यात्तस्यपार्थिव यथायेनविधानेनतन्मेनिगदतःशृणु गोमयेनोपलिप्तेतुसुचौदेशेनराधिप आदावेवसमास्तीर्यशोभनंवस्त्रमाविकं ततःसशृंगंसखुरंमास्तरेत्कृष्णमार्गणं कर्तव्यंरुक्मशृंगंरूप्यदंतंतथैवच लांगूलंमौक्तिकैर्युक्तंतिलच्छन्नंतथैवच तिलैराम्रसमंकृत्वावाससा

छादयद्बुधः सुवर्णनाभंतत्कुर्यादलंकुर्याद्विचक्षणः रत्नैर्गंधैर्यथाशक्त्यातस्यदिक्षुचविन्यसेत् कांस्यपात्राणिचत्वारिदिक्षुदद्याद्यथाक्रमं मृण्मयेषुपात्रेषु च पूर्वादिक्रमणेनतु घृतंक्षीरंदधिक्षौद्रंएवंदद्याद्यथाविधि सरत्नानिकांस्यपात्राणिचतुर्दिक्षुस्थापयेत् मृण्मयानिचपात्राणिघृतक्षीरमधुपूर्णानिपूर्वादिदिक्षुस्थाप्यानि चंपकस्यतथाशाखाःसव्रणंकुंभमेवच बाह्योपस्थानकंकृत्वाशुभान्येतोनिवेशयेत् दानदशाह्रोद्योउपसमीपस्थानंयस्यतिकुंभविशेषणंजीर्णवस्त्रेणतेनवासर्वगात्राणिचमार्जयेत् धातुमयानिपात्राणिपादद्वयस्यतुदापयेत् धातुविशेषाःपात्रमध्यस्थानिचद्रव्याणिचमंत्रतः प्रयोगेबोध्यानितिलपूर्णंततःकृत्वावामपादेविवेशयेत् मधुपूर्णंतुतत्कृत्वापादेवैदक्षिणेन्यसेत् एतत्पात्रद्वयंपश्चिम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दा.न. १=३

पादयोः स्थाप्यं ऊर्ध्वपादे त्विभेकार्यत्ताम्रस्य रजतस्य च ऊर्ध्वपादेऽग्रपादयोः
एकवचनमविवक्षितं ताम्रपात्रं तिलपूर्णं दक्षिणपात्रे रजतपात्रं मधुपूर्णं स
पाद इति व्यवस्था प्रयोगे वक्ष्यमाणमंत्रात् सुवर्णपात्रमक्षतपूर्णं मध्ये स्थाप
येत् इति हेमाद्रिः हेममुक्ताविद्रुमं च दाडिमं बीजपूरकं प्रशस्तपत्रे श्रवणखु
रे शृंगारकाणि च एवं कृत्वा यथोक्तेन सर्वशाकफलानि च एतत्प्रतिग्रहविद्द्विजाना
हिताग्निर्द्विजोत्तमः स्नातो वस्त्रयुगच्छन्नः स्वशक्त्या चाप्यलंकृतः प्रतिग्रहस्य
तस्योक्तः पुष्करे समहायते सुवर्णनाभिकं दद्यात् प्रीयतां वृषभध्वजः अथ
प्रयोगः पूर्वोक्तकाले गोमयेनोपलिप्ते देशे अविलोमनिर्मितं कंबलं तदुपरि
सशृंगं सखुरं बहिरंतर्मग्रीवं कृष्णाजिनमास्तीर्य सुवर्णशृंगरूप्यदंतं मौक्तिकपुच्छं
८॥

वर्णनाभं च तत्कृत्वा तदुपर्यश्मा मार्गा तिलान् संस्थाप्य सगंधरत्नानि चत्वारि कां
स्यघृतदुग्धं दधिमधुयुतानि चत्वारि मृदश्वप्रागादिदिक्षु दानदेशाद्बहिश्च पक्व
शाखासव्रणकुंभं च संस्थाप्य देशकालादि स्मृत्वा ब्रह्मलोकप्राप्तिकामः सप्तजन्मो
पात्तपापप्रणाशकामः पितृपुत्रमृत्युपरिहारभार्याधनदेशाद्यवियोगकामः
प्रलयावधिस्वर्गप्राप्तिसर्वभूदानफलसर्वलोकगतिकामो मोक्षकामईश्वर
प्रीतिकामो वा कृष्णाजिनदानं करिष्य इति संकल्प्य जीर्णपीतवाससा स्वांगानि
संमृज्य यानि पापानि काम्यानि मयालोभात्कृतानि वै लोहपात्रप्रदानेन प्रणश्यं
तु ममाशु वै इति मंत्रेण सतिलं लोहपात्रं कृष्णाजिनस्य वामपादे यानि काम्या
नि पापानि कर्मोत्थानि कृतानि वै कांस्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदेति समप्य
८॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान·
१८·

कास्यंदक्षिणेपरापवादेपैशून्याद्वृथामांसस्यभक्षणात् तत्रोत्थितंचमेपापंताम्रपात्रा
त्प्रणश्यतु इतिसतिलंताम्रपात्रंवामहरेत कन्यानृतेगवांचैवपरदारप्रधर्षणम्
रौप्यपात्रप्रदानेनक्षिप्रंनाशंप्रयातुमइतिसमधुरौप्यपात्रंदक्षिणहरेत जन्मजन्म
सहस्त्रेषुकृतंपापंकुबुद्धिना सुवर्णपात्रदानात्तन्नाशयाशुजनार्दनेतिसाद्वातहेम
पात्रं मध्येहेममुक्ताविद्रुमदाडिमबीजलिंगानिसन्निधायाग्नादिप्रशस्तपत्रकर्ण
योःशृंगाटकानिचखुरेषुसंस्थाप्यवस्त्रयुग्मादिनाहिताग्निविप्रदेयद्रव्यंचसपूजा
श्रीप्रीतांवृषभध्वजेति उक्तादेशकालोसंकार्यामुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायपु
भ्यमिदंसंप्रददेकृष्णाजिनंकुशापारमकेवलापरिस्तीर्यवस्त्रादितिलराशि

१८·

सुवर्णशृंगरौप्यखुररूप्यदंतं मुक्तालांगुलसुवर्णानांपंचरत्नालंकृतंचतुर्दिग्वस्थि
तघृतक्षीरदधिमधुपूर्णपात्रचतुष्टयंसकांस्यपात्रंतिलमध्यक्षतपूर्णलोहकांस्यताम्र
रौप्यहेमपात्रहेममुक्ताविद्रुमदाडिमबीजपूरपत्रशृंगाटकयुतंशिवदेवतममुकसगोत्रायामु
कशर्मामुककामोहंसंप्रददेनममेति एतद्दक्षिणातुगारुडे शतनिष्कसमोपेतंतदर्द्धार्द्धे
मथापिवा अतोन्यूनंनदातव्यमधिकेफलमूर्जितं तत्रैव अस्पृश्यःसद्विजोराजन्चि
त्तिपूर्वसमाहितः दानेचश्राद्धकालेचदूरतःपरिवर्जयेत् स्वगृहात्प्रच्युतविप्रमंडलेस्ना
नमाचरेत् तद्वस्त्रकुंभसहितंनिक्षिप्यचचतुष्पथे स्वपितृपुत्रमरणंवियोगंभार्ययास
ह वनदेशपरित्यागंनचैवहाप्नुयात्क्वचित् समग्रभूमिदानस्यफलंप्राप्नोतिमानवः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान.
१८५

सर्वां ल्लोकांश्च गच्छतिकामचारी विहंगमः आभूतसंप्लवं यावत्स्वर्गं प्राप्नोत्यसंशयं मि ॥ तस्माच्छ्या
जिनदानं तत्सर्वयोगश्च अथशय्यादा ॥ महाभारते शय्यामास्तरणोपेतां सप्रच्छादनसंस्कृतां
प्रदद्याद्यस्तु विप्राय शृणु तस्यापि यत्फलं सरूपः सुभगः श्रीमान्स्त्रीसहस्रैस्तु संवृतः
दशवर्षसहस्राणिस्वर्गलोके महीयते विष्णुसंहितायां दर्पणः पात्राणिश्च नानाद्रव्याणि
भूषणं चतुष्कोणेषु संस्थाप्य यथाशक्त्या युधिष्ठिर घृतकुंकुमगंधाढ्यं पूर्णपात्रं जलस्य
च शय्यां संपूजयित्वा तु सद्भक्त्या मत्परायणः कृतांजलिपुटो भूत्वा कुर्याच्छय्यां प्रदक्षिणां
नमः प्रमाण्यद्रव्येतिप्रणम्य चतुर्दशे ब्राह्मणाय दातव्यं सश्रुताध्ययनशालिने स
थालंकारं विदुषे शय्यां दद्याद्विचक्षणः फलं च तस्मादिंद्रपुरं गच्छेद्व्योममार्गगणैः
षष्टिवर्षसहस्राणि क्रीडित्वा तु यथासुखं इंद्रलोकात्परिभ्रष्ट इहलोके नृपो भवेत्
१॥

षष्टियोजनविस्तीर्णे स्वामी भवति मंडले भविष्योत्तरे तस्माच्छय्यां समासाद्य सारदारुमयीं दृढां दंतपत्रान्वितां रम्यां हेमपट्टैरलंकृतां हंसतूलप्रतिच्छन्नां शुभगंडोपधानकां प्रच्छादनपटीयुक्तां धूपगंधाधिवासितां तस्यां संस्थापयेद्धेम हरिलक्ष्मीसमन्वितं उपद्वीपकि
घृतभृतकलशं परिकल्पयेत् विज्ञेयः पांडवश्रेष्ठ सनिद्राकलशो बुधैः तांबूलकुंकुमक्षोद कर्पूरागुरुचंदनं दीपकोपानहच्छत्रचामरासनभोजनं पार्श्वेषु स्थापयेद्भक्त्या सप्तधान्यानि चैवहि शयनस्थं च भवति यदन्यदुपकारकं भृंगारकादि च पंचवर्णवितानकम्
शय्यामदं विधायैवं कृत्वा ब्राह्मणायोपपादयेत् सपत्नीयं संपूज्य पुण्येऽह्नि विधिपूर्वकं यथानष्ट
घ्नशयनं शून्यं सागरजातया शून्यां ममाप्यशून्या स्यात्तथा जन्मनि जन्मनि ॥ अथ प्रयोगः
अष्टदलांतलप्रस्थं तस्मिन्वा रक्तां शय्यां तस्यासमंतात्संकल्प्य वाक्य वक्ष्यमाणा विकुंभादीन्

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दा न.
१८८

संस्थाप्य ॐ अद्येत्या० सर्वपापक्षयपूर्वकाप्सरोगणसंयुतविमानाकरणकेंद्रपुरगमनोत्त
रषष्ठिसहस्रवर्षतदाधाकरणकक्रीडनस्य सहस्रसंवरणसहितस्वर्लोकमहितत्वतदुत्त
षष्ठिराजनमंडलराज्यानन्तरं शिवकामः शय्यादास्यइति संकल्प्य सपत्नीकं विप्रशय्या
तदुपरि माया लक्ष्मीयुतं नारायणं च संपूज्य प्रदक्षिणीकृत्य नमः प्रमाणादेत्येति चतुर्
णम्यतिथ्यायुक्ते रवन्नोत सर्वपापक्षयतिकामान्तंपूर्वोक्तं संकल्प्य वाक्याममुकन्त्राया ब्राह्म
णायम शय्यामीशानादिकोणचतुष्टयस्थापितघृतकुंभगोधूमजलपूर्णपात्रामुद्गाकप्रदेश
स्थापितां घृतपूर्णकलशां हंसतूलिका न्नाम्बु भगवताधानकांप्रकारोपटीसहरान्यतांबू
ल दर्शकुंकुमक्षोदकर्पूरागरुचंदनदीपिकापानहछत्रचामरासनभोजनजलपात्रपंचवर्ण
वितानलक्ष्मीनारायणप्रतिमायुतां अंगिरादैवतां अमुकगोत्रोऽमुमुकशर्माहं संप्रददे
नममात शय्यां वेष्टितविप्रहस्तकुशादकं क्षिपेत मन्त्रः यथा न कृष्णशयनं शून्यं सागर
११॥

जातया शय्यामम माप्यशून्यास्तु तथा जन्मजन्मनि हिरण्यादक्षिणाति शय्यादानप्रयोगः
हंसतूलीसमायुक्ता मृदुराखड्डमास्तृतां सर्वोपकरणोपेतां शिवशय्यां निवेदयेत शिवदेवीसमा
युक्तां येष्टकृत्वा निवेदयेत शिवधर्मोक्तशय्यादानं अथ वस्त्रदानं नंदिपुराणे वस्त्रयुग्मार्थिनि
दद्यात शुभं चारयद्दृच्छया सभवेद्गुणवान् श्रीमान् बृहस्पतिपुरे वसेत विष्णुधर्मोत्तरे वासांसि
वेदवेत्ता सर्वप्रायोऽयमुच्यते वस्त्रदानात्स्फवंषस्याद्रूपद्रविणसंयुतः युक्तो लावण्यसौभाग्येन
रोगश्च तथा द्विजः तथा दत्वा कार्पासं कवचं स्वर्गलोके महीयते दत्वा सारामतत्रापि फलं दशगुणं भवेत
आविकं वसनं दत्वा भूदानं लोकमाप्नुयात छागदत्वा चाग्निरसंक्षोमं दत्वा बृहस्पतेः वसून्लोकमाप्नु
त्तिकुशकौशयवाससौ कृमिजं च तथा दत्वा सोमलोके महीयते अग्निष्टोममवाप्नोति दत्वेवं मृगलोमजं
कां तथा सर्वदा वस्त्रदः प्रोक्तो यतः सर्वत्र वस्त्रवान् अवाप्नोति च धर्मं हस्तस्थित तस्माद्विशिष्यते भवि
ष्यपुराणे वासांसि तु विचित्राणि सारवंति बृहंति च स्नापितानि शिवे दद्यात्सकोशानि नवानि च यावद्वर्षसह
१८९
१२

स्त्राणिस्वर्गलोके महीयते वस्त्रतन्तूनांपरिमाणंविधियते तावद्वर्षसहस्त्राणिस्वर्गलोके महीयते
स्नापितानिप्रक्षालितानि वाराहपुराणे क्षौमांबराणियोदद्यात्पत्रोर्णानिच्चक्रिणे कार्पासिजा
निवादद्यात्तुभक्त्याविध्यनुसारतः तववासांसियावंतस्तंतूनांपरिमाणतः तावद्वर्षसहस्त्रा
णिविष्णुलोकेमहीयते देवीपुराणे अउर्जेवीउर्जेर्वापिवस्त्रेरभ्यर्च्यशैलजाः सम्पूज्याभरणैःशके
चक्रवर्तित्वमाप्नुयात् नंदीपुराणे उष्णीषदायिनोमर्त्याजायंतेकुकुदुज्वलाः विस्तीर्णराज्यः
सुसितछत्राग्र्यलक्षणो नारदीये निष्कंचनभ्योदीनभ्यः शीतवातमहातपेः आर्तेभ्यःकरुणया
वस्त्रमूर्णंददातियः नतस्यसुकृतस्यांतं त्रिदशैरपिशक्यते आधिव्याधिविनिर्मुक्तः साक्षय्यसुखमश्नुते
अथासनदानं आसनंयःप्रयच्छेत्तुसत्पात्रायचभक्तितः सद्विद्याभागसंभोगानरोगःसर्वसुखस्थितिः मःभा
रत. चंद्रोदयंतुयोदद्याद्दत्त्यायच्छतिपुण्यधीः नतस्याश्रयसामंतःकदाचिदपिजायते चंद्रोदयवितानं
स्कंदपुराणेभाजनंयःप्रयच्छेत्तुविप्रेभ्योभाजनंशुभं सगंधर्वपदंप्राप्यदुयश्यारदमोदते ताम्रयोभाजनंदद्या

यविशांपतेः सभवेद्यक्षराजस्यप्रभुर्बलसमन्वितः ब्रह्मपु० औदुंबराणिभांडानियोदद्याद्वराणिच औदुंबर
मं महतीवृद्धिमाप्नोतिदुर्लभांत्रिदशैरपि मदनरत्ने उत्तमंपलषष्ठिश्चचत्वारिंशत्तुमध्यमं द्वादशाधमपात्रंतुवा
ममत्रायसंस्मृतं अत्रायःशब्दोधातुमात्रपरः वासांसिवरणेदद्याद्गुप्तंसमालभेच्चंदनेचयाबूलं विप्रस्य
ततः घृतादिद्रव्यसंपूर्णंहेमगर्भंसवस्त्रकं प्रतिष्ठाप्यततस्तात्रं ब्राह्मणायनिवेदयेत् ततस्तूर्णंसुवर्णंतुप्रतिष्ठांथ
द्विजायतु दद्यादितिशेषः चंद्रलोकेवसेत्तावद्यावदिंद्राश्चतुर्दशेति घृतादीनिचान्नचतुर्दश तत्रैव घृतंचनव
नीतंचदधिदुग्धंतथैवच शर्करागुडतैलानितिलामधुजलंतथा लवणंचफलंराजयावद्रव्यसमन्वितं एवंचतुर्द
शायुतंदातव्यंविधिनान्नृपति पाद्मे सर्वेषामेवदानानामुत्तमंपात्रमिष्यते यथाविधिप्रदानेनवित्तशाठ्य
र्जितं अत्यंतनिर्धनायापिसापिदद्याद्यथाविधि अदत्तव्यंविप्रसमविवर्जितं चतुर्दशार्धमर्थंवाददीत
दन्नफलंसयाति वाराहे अथातस्संप्रवक्ष्यामिपात्रदानमनुत्तमं कृत्वाताम्रमयंपात्रंयथाविभवविस्तरं
उमयासहितंशंभुंहरिंसश्रीकमेवच कृत्वातुकांचनेदिव्यांसपूज्यावाहनादिभिः आतमाब्राह्मणंदद्यात्पात्र
भूतोविचक्षणे अत्रैवपूर्वोक्तघृतादिचतुर्दशद्रव्याधिकान्नकार्पासोचादानेनतद्रव्यपूर्णंषोडशपात्रदानंवा

दान॰ गुलं अश्वस्थालीदानं भविष्योत्तरे [illegible] मयीस्थाली पलानां पंचभिः शतैः अशक्तस्तु तदर्धेन चतुर्थांशे
१== न वा पुनः सर्वशक्तिविहीनस्तु मण्मयीमपि कारयेत् सुगंभीरोदरदरींद्दढरंडक [illegible] कं कउष्ठकशद्धेनतरं
विरभिधीयते मृदुतंडुलनिष्पन्नखिन्नक्षीरेणपूरितां उपदेशादकृयुतां घृतपात्रसमन्वितां कृतपार्श्वे [illegible]
तवस्त्रां चर्चितां चंदनेनच स्थाप्य मंडलके वस्त्रैः पुष्पधूपैरथार्चयेत् आदित्यहनि संक्रांतौ चतुर्दश्यष्टमीषु
च एकादश्यां [illegible] यायां विप्राय प्रतिपादयेत् ज्वलज्ज्वलनपार्श्वस्थैस्तैडिलैस्सज [illegible] रपि नभवेद्राज्यसंसिद्धि
भूतानां पिठरं विना तत्संसिद्धिः सिद्धिकामा [illegible] त्पुष्टिः पुराभिष्ठतां अतस्त्वां प्रणतायाचसत्यं कुरुष्वा मम
[illegible] धुसद्द्द्ग विप्रेषु स्वजन [illegible] तथा अभुक्तवस्त [illegible] नाश्रियात् तथा भवत्प्रदः इत्युच्चार्य प्रदातव्या हा [illegible]
द्विजपुं [illegible] पुष्टिस्तु शिप्रसप्पुंसा सर्वान् कामानभास्यातान् इति स्थाली [illegible] अथ पाकदानं तत्स्वभा [illegible]
तिपिप्पलादः यच्चेन पूर्वविहितं तस्सा [illegible] तफलं [illegible] कर्मभूमिरियं राजिमात [illegible] शांति तु माहात
तस्माद्वय द्वियद्दां प्राप्तं तद्राज्यमुत्तमं भूतामित्रा [illegible] वधो नस्त प्राप्यत [illegible] तः इत्यादि [illegible] हेमरूप्यताम्रनिर्मित

नानाविध भांडानां सर्वसंप [illegible] आपाकदानमुक्तानि स्यापाकदानं अश [illegible] घादा [illegible] सातोदानेन [illegible]
णदानेतावत् वाराहे [illegible] ख्या ब्राह्म [illegible] वैष्णवं च रा [illegible] भागवतं तथा तथा [illegible] यं च मा [illegible] डेय च स [illegible]
आग्नेयमष्टमं प्रोक्तं भविष्यन [illegible] मं तथा दशमं ब्रह्मवैवर्तं लिंगमेकाद [illegible] तथा वारा [illegible] द्वादशं प्रोक्तं स्कांद [illegible]
वत्रयोदशं चतुर्दशं वामनं च कौर्मं पंच [illegible] तथा मात्स्यं च [illegible] रुडं चैव ब्र [illegible] डमतिमं तथा अ [illegible] पुराण
निसहिरण्यानि [illegible] पर्वणि [illegible] रिखितानि प्रयच्छेतु सविद्यापा [illegible] गो भवेत् इति [illegible] काउ विशषः ब्राह्म [illegible]
नुयुतं वैशाख्यां दयफलं ब्रह्मलोकः पाद्मं हेम [illegible] युतं जेष्ठायां फलं [illegible] श्वमेधस्य वैष्णवं भाषाढ्यां स्वर्णधे
सहितं फलं वरुण [illegible] शैवं गुडधेनुसहितं श्रावण्यां फ [illegible] शिवलोकः भागवतं हेमसिंहयुतं प्रोष्ठपद्यां परमपदं फलं
नारदीयम [illegible] श्विन्यां हेमयुतं परासिद्धिः मार्कंडेयं हेमहस्तियुतं कार्तिक्यां फलं पौड [illegible] कस्य आग्नेयं हेम [illegible]
लधेनु [illegible] मार्गशीर्ष्यां सर्वक्रतुफलं ब्रह्मलोकः लिंगं तिलधेनुयुतं फाल्गुन्यां फलं शिवसाम्यं वाराहं गुडयुतं वै
[illegible] ष्यां फलं विष्णुपदं स्कां [illegible] हेम [illegible] फलं मघ [illegible] संक्रांतौ फलं शिवपदं वामनं हेममयामयं [illegible] मेषविष्णुपदं फलं कौ [illegible] हेम
कूर्मयुतं कर्कगो [illegible] हस्रफलं मात्स्यं हेममत्स्ययुतं तुला [illegible] पृथिवीदा [illegible] फलं गारुडं हेमसहस्रयुतं विषुवति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान.
१८९

ष्ठिः फलं ब्रह्मांडकोशय स्वराधिा र युतं व्यतीपाते राजस्य फलं एतन्मृ माल्स्य कचित्व स्थानेवायवी
यग्रहणे युत्ते स्युपपुराणे नितद्दानफलं विधाद्विष्णुलोकः सर्वत्र विष्णुप्रीतिर्या अत्र दानवाक्यमपि दशका
लोसंकी स्ततफलमुक्तिरस्य दाद दक्षिणानपृथगि के चित् युक्तं तदा युक्त न्वा कै वदक्षिणा रामाय
णभारतं चदत्वा स्वर्गमिहोयते पुराणतर्क शा व्यष्ठदास्त्क्षणमव वेदमीमां दत्वा शिवधर्मं चवेन्द्रय
सप्तद्वीपा पृथिव्यांवराजा भवेद्धिसः तथा धर्मशा नरा दवास्वर्गलोकमहो अथ नगारुडे आम्नाय
रूपाणि विधाय सम्यक् हेमानि यो लक्षणानि विशुध्यनानाम कगादिवदक्रमतानिवस्त्र
वदरूपं महाभूत घटे युक्तं वासा दद्यानि यथाक्रम तानि शुक्ल्न्यथ लोहितानि नीला वकुर निस्ला
संपूज्य गंधाक्षत धूपदीपै आमादिमा युतघृतपायस सक्षौद्रमन्नमथ तेभ्यो निवधा वस्त्रय
त प्रणम्य सम्यक् प्रदा विधिं धीत विद्वान् तथा विधि कार्यामा धीमतावर व्याहृत्याहुतीः
यदावाहना र्जेन मंत्रेरेत न कुर्याद्मीषाम कृग्वद श मालरक्ष फ शरणसाप्रपन्नो
धाहित दद्ग यजुर्वेदन सुखाकत्रा परायण तस्मा मकामा संतुसतत साम महाबाहात
धाहित द्द्वं यजुर्वेद स्तुवाकत्रा परायण तस्मा मकामा संतुसतत सामा महाबाहातं र्
श्चा देधाक्षीजः प्रसादसू मुखाभूत रूपयानुग्रहाणमा सर्वभू तदा हिता शांतकुर वसुपुष्टि १८९

पुष्टिमशाप्रद इ संप्राप्य न्विप्र प्रतिया तु प्रद देकम स्कवर्णीत्रि दद्याद
लापतमक कामि दबेल अथस वापिदानमषा विधा एतदेवप्रमाण दत र्तिनिर्मितं अन
दावदानवरदानविधि सदाध्ययनयुक्तस्यवदा मवहि याज्ञव सर्वधर्ममयं ब्रह्मप्रदान धिकं
तद्दत्तामवाप्नोति ब्रह्म कमविच्युतमितिवद्दाना भि: अथ रत्तकदानभविष्य शास्त्रसद्भाव वाचकचाप
वस्त्रयुग्मनसोना पुस्तकं प्रतिपादयं ति तथा कपिलादानसहस्रेण सम्यग्दत्तेन यत्फलं तत्फलं समवाप्नो पुस्तक
दानत पुराणभा वापि रामायणमथा दत्वायल माप्नो तपाथ नवण्यतडा तत्र्वेहमर जदत्तकाष्ठादि
तन्यान्यस यत्रन्यस्य संज्यदद्यमिति पुराणांतर इतिपुस्तकदानं एवं त्रिविधविद्यादानं प्रतिमादानमध्याय
अथ छत्रोपानहदानं याज्ञ अ क्षिपत्रवनमा गक्षिर भाग न्वित तीक्ष्णा नर तिस्त्रोपादानाञ्ज नर इतिछत्रो
पानहदानं अथान्नदानं अन्नदः प्राण आणद सर्वदः तस्मा प्रदानेन सर्वदानफल दियन्न
नं महार्णव ब्रह्मगीतायां वर्षाशनं त्रियायद्यथि निर्विशेषतः असाध्य थिनाग्रस्तो धनद जानयति
नरान तांबूलदानं भविष्य तांबूलंयानरा दद्यात्सेयह नियमात्वतः देवेभ्यायद्विजा तिभ्यः समहाभागमश्नुते इतितांबूलदानं
अथगंधद्रव्यदानं स्कांदे नरस्सवर्ण देहलं गयस दवम भागवान्जा तनिसंश रीरनास्य तत्पतइति विष्णुधर्म सौभा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान ग्यकारकं दानं प्रोक्तं वैकुंठमस्य तु तथा कर्पूरदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् मृगदर्पप्रदानेन सप्राज्यं राज्य
२ मश्नुते इति गन्धद्रव्यदानम् अगं तु दिव्यं सदाकालं प्रदानाद्धमाल्ययोरिति नांदिपुराणे धूपदस्स रभिनिसं
पुष्पदस्सफगमस्तथेति अथ रत्नदानानि जाबालिः रत्नानि याहि द्विजे दद्याद्बहुमूल्यानि मानवः अलंकार निमि
त्तावादेवताभ्योपि यत्नतः संतापपापनिर्मुक्तो मुक्तिमेव समश्नुते स्कान्दे विद्रुमाणां प्रदानेन रुद्रलोके व्रजेन्नरः
सर्वपापविनिर्मुक्तो मुक्तादानेन जायते लोकमाप्नोति दानेन नरो यत्नस्य वज्रिणः तथा प्रमत्ते गोमेदं मंदिते नंदनवने
सर्वग्रहा न बाधंति पुष्परागप्रदानतः गारुत्मतैगरुलतं नियतं जपत्ति श्रियः वैडूर्यैः सूर्यलोकं च पद्मरागैररोग
तां प्रदानादिंद्रलोकानां नीलानां भवनेभवेत् स्फटिकं शंखप्रदानेन नरः कि मुक्तिप्रदानतः इति रत्नदानं अथ जलति
कदानं भविष्योत्तरे वसंतसमये ज्ञात्वा गत्वा देवालये परं शिवस्य विष्णोस्समीपे देवं पचामृतेन तु संस्नाप्य पूजयेद्धैर्वि
दिश्रमनोरमैः प्रणिपत्य महेशानं मंत्रमभ्युदीरयेत् ॐ नमः शंकरः शंभुः भवाधाताशिवोहरः प्रीयतामम देवो जलकुंभ
प्रदानतः एवं सम्यक्दातानुपश्चाद्दागत्य वेश्मनि स्वच्छक्त्या शिवभक्तान् विप्रमुख्यान् भोजयेत् एवं यः कुरुते भीष्म
जलदानक्रियां हरेः यावदिंदुनि लिंगस्य पतितानि न संशयः स वसेल्लोकं ताहलोके तावत्कोट्यो नरेश्वर तिगलतिकरी
कं अथ प्रपादानं भविष्योत्तरे अथ फाल्गुनमासि प्राप्ते चैत्रे महा पुण्ये विप्र कार्येमार्गे कारयेत् पु

रस्यमध्ये पथि वा चैत्यवृक्षतलेथवा स्फटिकरम्यविचित्रासे न्तं तन्मध्ये प्रम्यान्माणिभाश्वशा
भनान् ब्राह्मणः शीलसंपन्नो भृतिं दत्वा यथाविधि प्रपापाल प्रकर्तव्यो बहुपुत्रपरिग्रहः एवं धात्र प्रपां कृत्वा शुभेन्हि
विधिपूर्वकं यथा शक्त्या नरश्रेष्ठ प्रारंभ्यो याः ये द्विजान् ततश्चोत्सृजेद् द्विजमंत्रेणानेन मानवः प्रपेयं सर्वसामान्या भ्यः
प्रतिपादिता अस्याः प्रदानात्पितरस्तृप्यंतु प्रीयतामहा अनिवारितं तो देयं जलमासचतुष्टयं त्रिपक्षं च महाराज जीवानां
जीवनं परं प्रसहं कारयेत्तस्यां भक्त्या यथोक्तिता द्विजान् अनेन विधिना यस्तु ग्रीष्मे तापप्रणाशनं पानीयमुत्तमं दद्यात्तस्य
पुण्यफलं श्रुणु कपिलाशतदानस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलं तत्पुण्यफलमाप्नोति सर्वदेवैः स पूजितः पूर्णचंद्रप्रतीकाशं विमान
मधिरूह्य सः पातं देवं दंनगरं पूज्यमानोप्सरोगणैः त्रिंशत्कोट्यो हि वर्षाणां यक्षगंधर्वसेवितः पुण्यक्षयादिहागत्य चतुर्वेदी द्वि
जो भवेत् ततः परं पदं याति पुनरावृत्तिदुर्लभमिति प्रपादानं अथोदककुंभदानं स्कान्दे त्रयाणामपि लोकानामुदकं जीवनं स्मृ
तं पवित्रममृतं यस्मात्तद्देयं पुण्यमिच्छता भविष्यपुराणे ग्रीष्मे चैव वसंते च पानीयं यः प्रयच्छति स याति चंद्रसालोक्यमु
भमालोक्यकारतः क्षीरस्रवास्तमायांति तथा यांति मधुस्रवाः घृतदध्युदकास्तस्य मुद्राय शत्रवो न दैव
तायां पांथके विप्रे प्रदद्यात्करयंत्रिकां फलं स्वरूपस्य नूनमाप्नोति मानवः महाभारते पिपासया न म्रियते सोपच्छद
स्रजायते नैवाप्नुयाच्च व्यसनं करकान् यः प्रयच्छति आदित्यपुराणे यो ददाति घटीमात्रं कुंडिकां करकांस्तथा तृषार्दितस्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दानम.

११ घर्मेऽलभतेशीतलंजलं अथधर्मघटदानं विष्णुः शीतलेनसुगंधेन वारिणापूरितंघटं सुसूत्रं
१९५ दनदिग्धांगपुष्पदामोपशोभितं दद्ध्यादन्नघृतंकुर्याच्छरावंतस्यचोपरि उपानच्छत्रसंयुक्तंधर्मा [illegible]
कल्पयेद्घटं पुष्पाक्षतंगृहीत्वातु इमंमन्त्रमुदीरयेत् ॐनमोविष्णुरूपायनमःसागरसंभवअपांपूर्णा
उद्धरास्मात्त्वंदुःखसंसारसागरात् उदकुंभोमयादत्तोग्रीष्मकालेदिनेदिने उदकुंभप्रदानेनप्रीयतांमेधु
सूदनः भविष्योत्तरेप्रत्यहंधर्मघटकोवस्त्रसंवेष्टितानवः ब्राह्मणस्यगृहेदेयःशीतामलजलःशुचिः वसं
तग्रीष्मयोर्मध्येयःपानीयंप्रयच्छति पलेपलेसुवर्णस्यफलमाप्नोतिमानवः मार्गशीर्षात्समारभ्यउदकुंभं
तुयःक्षिपेत् दिनेदिनेसहस्रस्यगवांपुण्यफलंलभेत् तस्योद्यापनंकुर्याद्मासिमा [illegible] नरोत्तमः मंडका
न्वेष्टकान्निश्चपक्वान्नंसार्वकामिकैः उद्दिश्य [illegible] विष्णुंब्राह्मणमथवापितॄन् सतिलंधा [illegible] यित्वातुमंत्रेणानेनमा
नवः एषधर्मघटोदत्तोब्रह्मविष्णुशिवात्मकः अस्यप्रदानात्सततंममसंतु [illegible] रथाः अनना [illegible] थिनायस्तुधर्म [illegible]
प्रयच्छति वसंतग्रीष्मसमयेगोप्रदानफलंलभेत् इतिधर्मघटदानं बोधायनःयज्ञो [illegible] वीतदानेनजा [illegible] ब्रह्मवर्चसी
तस्मात्तानि [illegible] यानिब्राह्मणेभ्यो [illegible] पश्रिता अत्रिः द्वा [illegible] जेवापिकार्पासंपट्टसूत्रमथापिवा यज्ञोपवीतंव्यासेच्छोत्तव १९[illegible]
र्णसुशोभितं यथाशक्त्याविधानेनसुरेभ्योब्राह्मणाय [illegible] भव [illegible] प्रश्नतुर्वेदि सुधीर्यन्नात्रसंशयः विष्णुसत्त्वउपाकर्म

[illegible] भ्योदद्यात्यज्ञोपवीतकं आयुष्मान्जायतेतेनकर्म [illegible] नेयाभुवि अथयष्टिदानं यष्टिं [illegible] प्रयच्छति
नेत्रहीनश्चदुर्बलेत्तथा [illegible] विपुलंपथा:फ [illegible] मूलोपशोभितः ब्रह्मवैवर्ते यिप [illegible] श्रपाथे भ्योपि [illegible] लव:
यष्टिदानंप्रकुर्वीत निरोगास्तु संशयः पगा [illegible] णका [illegible] यष्टिं कुरुतरा [illegible] गोसर्पादिनिरोधा [illegible] जायतेय
ष्टिधारणात् भीतानांशरणंया [illegible] गच्छ [illegible] निशिचावने शाकोपंकाहित्वाताश्चांनि [illegible] मेननिरस्यतिस्कंदपुरा [illegible] यतिभ्या
वेणवंदंडं द्विजेभ्यापिरवनित्रकं प्रदाय [illegible] लोकेशयमदंडनगच्छति प्रददा [illegible] यथावर्णयोदंडं ब्रह्मचारिणेसम
हापुरुषाल्लोके ब्रह्मवर्चसमश्नुते अथधनदानं वह्निपुराणे यइंधनानिकाष्ठानिब्राह्मणेभ्यःप्रयच्छति सर्वार्था
तस्यसिध्यंतितेजस्वीचापिजायते हेमंते [illegible] शिरे चैव पुण्याग्नियःप्रयच्छति सर्वार्थास्तस्यसिध्यंतिलोकग
लापार्थंपुण्यागतिमवाप्नुयात् यमः इंधनानांप्रदानेनदीप्ताग्निर्भुक्तिजायते महाभारते यश्चेंधनानाकाष्ठानिब्राह्म
णेभ्यःप्रयच्छति प्रतापनार्थंराजेंद्रप्रवृत्तेशिशिरेनरः सिध्यंत्यर्थाःसदातस्यकार्याणिविविधानिच उपर्युपरिशत्रूणांवपु
षादीप्यतेनरः भगवांश्चास्यसुप्रीतोवह्निर्भवतिनित्यशः नतंत्यजंतिपशवःसंग्रामेषुजयत्यपि अथाग्निष्टिदानं भविष्यो
त्तरे कृष्णउवाच आरोमार्गशिरमासिशोभनेदिवसेशुभे अग्नीष्टिकाकारयित्वासुरवासनवतीदृढां द्वयोर्गणमहे
दृविस्तीर्णेचित्तरतथा उभयोस्संस्थयोःकृत्वासुश्लक्ष्णाकाष्ठसंचयं ततःप्रज्वाल्यवैदाग्निंहुत्वाव्याहृतिभिःक्रमात् श्रो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान. ह्मणान्भोजयेद्दद्यात्तेभ्योदद्याच्चदक्षिणां अनेनविधिनाकृत्वाप्रसह[illegible] ततः यदिकश्चिद्धार्तेभ्यो
भोजनंतस्यकल्पयेत् अथयादिहमंतशिशिराख्यमृतुद्वयंयावत्सततंशीतार्थप्राणीतायनार्थंइमामग्नीष्टिकांवि
ष्णुदेवताषष्टिसहस्रषाष्टिशतावच्छिन्नंब्रह्मलोकमहितत्वानंतरंसर्वार्थसा[illegible]चतुर्वेदित्वप्राप्तिकामाद्दमुत्सृजे अस्य
दानस्यफलमपितत्रैव विमानेचार्कसंकाशसमारूढा[illegible]हामत षष्टिवर्षसहस्राणिषष्टिवर्षशतानिच अर्चिता[illegible]
तुष्टाब्रह्मलोकेमहीयते इहलोकेतीर्णश्चचतुर्वेदीद्विजोभवेत् नीरुजःसत्यवा[illegible] आग्नेतेजाःप्रभावतःचैत्येकरालय
सभावसथेषुभव्यायेग्नीष्टिकांप्रचुरकाष्ठवतीप्रदद्युःहेमंतेशिशिरेकालेसुखदाजनानांका[illegible] श्रीदीप्तममलंवपुरा
वहंती अथदीपदानंसंवर्तःदेवागारेद्विजानांचदीपदत्वा[illegible]थशमधावीज्ञानसंपन्नश्च[illegible]चाक्षुदाभवेत्
गरुडपुराणे नीलकंठस्यमोक्षेणगयायांचतिलोदकैःवर्षार्कदीपदानेनपितृणामनृणोभवेत् नीलकंठस्य[illegible]नो
लकंठप्रवास[illegible] यस्तुब्राह्मणगेहेषुदीपमालांप्रयच्छति सनि[illegible]यतमोघोरंज्या[illegible]लोकमाप्नुया महाभारतेदी
पप्रदानंवक्ष्यामिफलयोगमनुत्तमं यथायेनयदाचैवप्रदेया[illegible]दृशाश्चये ज्योतिस्तेजःप्रकाशंतेचाप्यूर्ध्वगत्वाप्
चार्णवेप्रदानंतेजसातस्मात्तेजोवर्धन[illegible]नृणां अंधंतम[illegible]मेर[illegible]दा[illegible] यनमेव[illegible]उत्तरायणमतस्मद्दीप[illegible]
प्रशस्यते यस्मादू[illegible]गतो[illegible]लतमसश्चैवभेषजं तस्मादूर्ध्वगतिर्दाता भवत्तत्रेति[illegible] विष्णुधर्मोत्तरे महाव
प्रशस्यते यस्माद्[illegible]सदादेयाभ[illegible]पारमहाफलाःकृष्णपक्षविशेषं[illegible]तत्रापि विशेषतःअमावास्या विनिर्दिष्टाद्वा[illegible]
र्तःसदावा[illegible]सदादेयाभ[illegible]पार्महाफलाःकृष्णपक्षविशेषं[illegible]तत्रापि विशेषतःअमावास्याविनिर्दिष्टाद्वा[illegible]

[illegible] अश्वयुज्यामतीतायांकृष्ण[illegible]क्षस्ययाभवेत् अमावास्या[illegible]पुण्याद्वादशीचविशे[illegible] देवस्यदक्षि
ण[illegible]पार्श्वेदियातैलतुलानृपफलाष्टका[illegible] राजन्वर्तिन्नैवदापयेत् वाससा[illegible]सोपवासोजितेंद्रि[illegible] महावर्ति
द्वयमिदंस[illegible]दत्वामहीयते गिरि[illegible]दातव्यंनराणांपुलिनेषु चत्वरेषु र[illegible]सुब्राह्मणानांवेश्मसु वृक्ष
द्वयमिदं[illegible] दत्वामहीयते [illegible]महाफलमुपाश्नुते यावत्तादानि[illegible] दीपःप्रज्वलते[illegible]प तावंत्ये
मूलेषुगोष्ठेषुकांतारगहनेषु च दीपदानंनरा[illegible] महाफलमुपाश्नुते यावदादानिमध[illegible] दीपःप्रज्वलत[illegible]प तावंत्ये
वर[illegible]जेंद्रवर्षाणि[illegible]विमोदते दीपदानेनराजेंद्रचक्षुष्मानिरुजो[illegible]रूपसौभाग्ययुक्तस्तुधन[illegible]न्यस[illegible]मन्वितः
अथाभयदानं संवर्तःभूताभयप्रदानेनसर्वान्[illegible]नवाप्नुयात् दीर्घमायुश्चलभतेसदाचसुखीभवेत्[illegible]राम
अथाभयदानं संवर्तःभूताभयप्रदानेनसर्वान्[illegible] महाभारते लोभाद्वेषाद्भया
द्वापियस्त्यजेच्छरणागतं ब्रह्महत्यासमंतस्यपापमाहुर्मनीषिणः अथमासप्र[illegible]नानि विष्णुधर्मोत्तरे तिलप्रदाना
द्वापियस्त्यजेच्छरणागतं ब्रह्महत्यासमंतस्यपापमाहुर्मनीषिणः अथमासप्र[illegible]नानि विष्णुधर्मोत्तरे तिलप्रदाना
[illegible]मापे यांम्यलोकंनगच्छति प्रियंगुफाल्गु[illegible]दत्वाप्रियोभवतिभूतले चैत्रेविचित्रवस्त्राणिदत्वासौभाग्यमश्नुते
अपूपानांप्रदानेनवैशाखवस्त्र[illegible]मश्नुते छत्रदानेतथाज्येष्ठेसर्वान्कामानुपाश्नुते अषाढेचंदनंदेयसकलंमहाफ
लं श्रावणेवस्त्रदानस्यकीर्तिंसमहत्फलं प्रोष्ठपादेतथामासप्रदानात्फलमुत्तमं अश्विनेघृतदानेनरूपवानभि
जायते कार्तिकेदीपदानेनसर्वथाज्वलमाप्नु[illegible]लवणमार्गशीर्षेतुदत्वासौभाग्यमश्नुते पौषेकांचनदानेनपरांतुष्टिंतथैवच

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान
१९३

ष्टद्ध मांच सितपक्षदानं लक्ष्मीकरं मतं फलानां च तथा दानं कृष्ण फलं महत् अश्वत्थसेचनं भविष्ये तरु
दकुंभप्रदानेन पिप्पलस्य शक्रा यः पुमान् भवेत् तेनाश्वतरामूलसेव्यं नित्यं ~~मन्त्र~~स्मना जितात्मना सर्वपापप्रशमनं
सर्वदुःखप्रणाशनं ... मनं निरोरात तिनर्द्दने अश्वत्थरूपी भगवान् प्रीयतां मे जनार्दनः इत्य
च्याथेनमस्कृत्य प्रत्यहं पापनाशनं यः करोति तरामूलसेके मासचतुष्टयं सोपितस्फलमाप्नोति श्रुतिरेषा
सनातनी इत्यश्वत्थसेचनं अथ पाथोपचारः गरुडपुराणे पाथपरिश्रांतश्चरणुरुयनासनभोजनैः सत्सलं
नप्रयासेन जयतिक्रतुयाजिनं दत्वावासा चिवस्त्रायरागिणे कृष्णतिलांत्रिषां तृषार्तायजलं दत्वा मृष्टमन्नं बुभुक्ष
वे पथिकाय यथाचित्तं सर्वं तरति दुस्तरं अध्वन्यमनमान्याय्योरांकमूलैः फलैजलैः सत्कृत्य सत्कृत्य वाचापि श्रेय
साभाजनं भवेत् तथा अभावे तृणभूम्यंबुपत्रेंधनफलानि च दत्वा गतस्य निर्विण्णः स्वर्गयातिप्रियो गया विष्णुध
र्मोत्तरे उपानच्छायां च छत्रेण श्रांतसंयोज्यमानवः संस्थाप्य शुभदेशे तु क्षणाद्बहु फलं लभेत् तथा संलापेन वास यि
त्वापि परभारक्षिपक्षणः अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं दशगुणं भवेत् तथा चोरभ्यो रक्षणं कृत्वा नाकलोके महीयते
स्कांदे यस्य मार्गपरिश्रांतं द्विजातीयामकांक्षति तैलेनाभ्यंजयेत्प्राज्ञः सत्कृत्वीभोदत्तचिरं सपिषाकपितायोनी
रथयान्येन सर्वेषां पुत्तरायतमा साध्यायाभ्यंजयंति धूजींरं महापूजा घृतनेवता स्मिन्नेवारनाशिवेकृत्वा मनुष्याल १९२

श्रु... व्यालभते राज्यं निहतकंटकं सर्पिःपलसहस्रेण गोविंदस्य शिवस्य च महास्नानं नरः कृत्वा ब्रह्महत्यां त
... भवेन्नृपा
रिष्यति नादिपुराणे पादाभ्यंगं तु यो दद्यात् पाथाय परिखिन्न सशुभाभरणः पादेबंदिभिनित्यवंदितः भवेन्नृपा
महाभागा मंडलं दशयोजनं संवाह्यश्वपरिश्रांतं पादाभ्यंगादिना नरः धर्मस्य पुरभाग्भाति सर्वदानगुणान्वलं
दत्वा वारिस्कं संस्पर्श पादाभ्यां च द्विजानये उच्छिष्टमार्जनाश्वापि गोदानफलमश्नुते भविष्यपुराणे ब्राह्मणस्य तु यो
भक्त्या पादौ प्रक्षालयेच्छक्तितः घृतेनाभ्यज्य पादौ तु विष्णुलोके महीयते इति पाथोपचारः अथ गोपरिचर्या विष्णु
गवां कंडूयनं चैव सर्वकल्मषनाशनं गवां ग्रासप्रदानेन स्वर्गलोके महीयते आदित्यपुराणे लवणं च यथाशक्त्या ग
वां यो वै ददाति च तेषां पुण्यकृतां लोका गवां लोकं व्रजति ते महाभारते कृत्वा गवार्थे शरणं शीतवातक्षमं महत्
आसप्तमं तारयति कुलं भरतसत्तम हारीतः द्वौ मासौ पाययेद्वत्सं तृतीये द्विस्तनं दुहेत् चतुर्थे त्रिस्तनं चैव यथान्यायं यथा
बलं ब्रह्मपुराणे आदौ विचार्य वयसः परिमाणं वरुरूपिं आकस्मिकं तु दातव्यं पुण्यार्थं तु गवाह्निकं विष्णुधर्मो
र गवां कंडूयनं चैव सर्वकल्मषनाशनं तासां शृंगोदकं नाम जाह्नवीजलसंनिभं तथा दत्वा परगवे ग्रासं संवत्सरं सम
हाफलं शिशिरे सकलं कालं ग्रासं परगवे तथा दत्वा स्वर्गमवाप्नोति संवत्सरशतानि षट् अग्रभक्तं नरो दद्यान्नित्यं भवेत्
थागवां मासाश्वकेनालभतेनाकलोके समाश्रुतं सायं प्रातर्मनुष्याणामशनं स्मृतिनिर्मितं तत्रैकशमनं दत्वा गवांनि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दा न.
१९४

दानानि द्विजः द्वितीयं यः समश्नाति तेन सवत्सरं नरः गवां लोकमवाप्नोति यावन्मन्वंतरं द्विजः शीत
त्राणं गवां कृत्वा गृहे पुरुषसत्तम वारुणं लोकमाप्नोति क्रीडत्यप्सरगणायुतः तथा सिंहव्याघ्रभयत्रस्तां पंकम
ग्नां जले गतां गामुद्धृत्य नरः स्वर्गे कल्पभोगानुपाश्नुते तासां संस्पर्शनं धन्यं सर्वकल्मषनाशनं दानेन च
गोजले गतां गामुद्धृत्य नरः स्वर्गे कल्पभोगानुपाश्नुते तासां संस्पर्शनं धन्यं सर्वकल्मषनाशनं दानेन च
तथा तस्मात् सा कुलान्यपि समुद्धरेत् उदक्यां स्पर्शति कारोषो नैव तत्र गृहे भवेत् इति गोपरिचर्या अथ सह
स्रादि विप्रभोजनविधिः भारते ब्राह्मणानां सहस्रं तु संभोज्य भरतर्षभ नरः पापात् प्रमुच्येत पापेष्वभिरतो
पियः भोजयित्वा दशशतं नरो वेदविदां नृप न्यायविद्धर्मविदुषां स्मृतिभाष्यविदां तथा न याति नरकं घोरं संसा
रांश्च न सेवते सर्वकामसमायुक्तः प्रेत्य चाप्यश्नुते खमिति लक्षभोजनादौ तु न विधिः क्वाप्युपलंभः यस्तु मोश [illegible]
ग्रंथकचिद्रले रिक्तो व्यनाकरः अथैतस्य प्रयोगः देशकालौ संकीर्त्य पूर्वोक्तफलकामः सहस्रब्राह्मणान् भोज्यादिना त
र्पयिष्ये इति संकल्प्य पुण्याहं वाचयित्वा दिक्पालाष्टकं संपूज्य ब्राह्मणान् धूपदीपवस्त्रालंकारैः संपूज्य घृताक्त
नान्न तृप्ति भोजयेत् ततोऽग्निस्थापनाग्निमुखांतं कृत्वा कशयादिभिर्द्वादशनामभिः स्वाहांतैर्घृतेन हुत्वा दक्ष्यनंतर
ब्राह्मणेभ्यो निवेद्य स्विष्टकृदादि कृत्वा ब्राह्मणेभ्यः छत्रोपानहौ प्रत्येकं दत्वा स्वस्तिवाच्य तान् क्षमापयित्वा आशिषो
गृहीत्वा विसर्जयेत् ततो भुक्तशेषं बंधुसहितैर्दंपती हृष्टमनस्कौ भुंजीयातामिति अनेन चैकस्मिन्नेव दिने सहस्र [illegible] १९४

जनं कार्यमिति प्रीतये शिष्टास्त्वनेकदिनैरपि समापयंति तत्र मूलं विचारणीयं अथ नानाद्रव्यदानमंत्राः हेमाद्रौ व्रत
खंडे धन्यं करोति दातारमिह लोके परत्र च तस्मात्प्रदीयते धान्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे धान्यस्य अन्नं जायते विश्वप्राणि
नां प्राणरक्षणं तंडुला वैश्वदेवस्याः पाकेनान्नं भवंति ये पावनाः सर्वयज्ञेषु प्रशस्ता नामकर्मणि तस्मात्तंडुलदानं प्रीय
तां विश्वदेवताः तंडुलानां यस्मादन्नमयो जंबूद्वीपे गोधूमसंभवः गन्धर्वसौख्यधनदः अतः शांतिं प्रयच्छ मे गोधूमानां
धान्यराजाश्च मांगल्याद् द्विजप्रीतिकरा यवाः तस्मादेषां प्रदानेन ममास्त्वभिमतं फलं यवानां मुद्गजीवानि वर्यस्मात् स्त्रियाणि
परमेष्ठिनः तस्मादेतां प्रदानेन प्रीतिः सिध्यातु मे सदा मुद्गानां यस्मान्मत्स्यवधे काले विष्णुदेहसमुद्भवाः पितृप्रीतिकरा
माषा अतः शांतिं प्रयच्छ मे माषाणां पुरा गोवर्धनोद्धारसमये हरिभाषिताः चणकाः सर्वपापघ्नो अतः शांतिं प्रयच्छ
मे चणकानां अग्निपर्णोद्भवानामबलकीर्तिप्रवर्धनाः कुलित्थाः सर्वपापघ्ना अतः शांतिं प्रयच्छ मे कुलत्थानां तिलाः
पापहरा नित्यं विष्णुदेहसमुद्भवाः तिलदानेन सर्वं मे पापं नाशय केशव तिलानां तिलाः स्वर्णसमायुक्ता दुरितक्षयकारकाः
विष्णुप्रीतिकरा नित्या अतः शांतिं प्रयच्छ मे स्वर्णतिलानाम् तिलाः पुण्याः पवित्राश्च सर्वकामकराः शुभाः शुक्लाश्चैव [illegible]
ष्णो विष्णुगात्रसमुद्भवाः यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च तिलपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदा सहिरण्यतिला
श्रस्य देवदेव जगन्नाथ वांछितार्थफलप्रद तिलपात्रं प्रदास्यामि सर्वगोसारसेवा [illegible] स्वर्णादि तिलपात्रस्य अन्नमेवय

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दा॰न॰ तो लक्ष्मी अन्नमेव जनार्दनः अन्नं ब्रह्माखिलत्राणं अस्तु मे जन्मजन्मनि अन्नमंडलमध्यस्थं चंद्रांबुजसमप्र
२९५ भं दध्यन्नं तस्य दानेन प्रीयतां वामनो मम दध्यन्नस्य दध्यन्नं चोपदेशं च ब्रह्मविष्णुशिवात्मकं प्रीयतां धर्मराजो हि
तद्दानान्मम सर्वदा सोपदेशं दध्यन्नं [illegible] पानीयसहितं चैव सदध्यान्नोदन पात्रकं समर्पितं च सफलं सदक्षिणं गृहा
ण मे सपानीय दध्यन्नस्य सर्वात्मा सर्वलोकेशः सर्वव्यापी सनातनः नारायणः प्रसन्नः स्यात् कृसरान्नप्रदानतः
कृसरान्नस्य पायसं परमान्नं सर्वदानोत्तमोत्तमं सर्वदेवतयोग्यं च श्रेयः पुष्टिप्रदायकं पायसान्नस्य केशवः प्रीतिदा
भक्ष्याः शंभुब्रह्मार्कतुष्टिदाः पृथग्विधापूपकाः [illegible] तुबलमोरसं भक्ष्याणां आदित्यतेजसोत्पन्नाः सर्वमंगल
कारकाः मंडकास्सर्वपापघ्नाः अतः शांतिं प्रयच्छ मे मंडकानां आदित्यतेजसा भक्तं शांतिश्च [illegible] रं परं दत्तं तेन मम वि
घ्नं प्रतीच्छापूपमुत्तमं अपूपान्नस्य प्राजापत्या यतः प्रोक्ताः सक्तवो यज्ञकर्मणि तस्मात्सक्तून्प्रयच्छामि प्रीयतां मम नाथ
तिः सक्तूनां अैलक्ष्म्या [illegible] नित्यं नित्यसौभाग्य [illegible] क्षीरं मंगलमायुष्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे दुग्धस्य कामधेनोः समुद्भू
तं विष्णोः प्रीतिकरं परं नवनीतं प्रदास्यामि बलपुष्टिविवृद्धिमे नवनीतस्य कामधेनोः समुद्भूतं देवानाममृतं हविः आयुर्वि
वर्धनं दातु राज्यं पातु सैरेवमां आज्यस्य या लक्ष्मीर्यच्च मे [illegible] स्थं स [illegible] गात्रेष्ववस्थितं तत्सर्वं शमयाज्यत्वं काश्म
[illegible] चवर्धय आरोग्याज्यस्य आज्यं तेजस्समुद्दिष्टं आज्यं [illegible] हरं स्मृतं आज्यं [illegible] आज्ये देवाः प्रतिष्ठिताः १९५

पापक्षयार्थी [illegible] रूपाष्टकरा [illegible] आयुष्यं पाप [illegible] नं अमंगल्यहरं पुण्यमतः शांतिं प्रयच्छ म
तैलस्य अमृतस्य कुलो [illegible] इक्षुधारात शर्करा सत्यं प्री [illegible] करा नित्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे शर्करायाः
मनोभवधनुर्मध्याद्द्भूता शर्करा यतः तस्मादस्याः प्रदानेन मम संतु मनोरथाः खंडस्य प्र [illegible] सर्व
मंत्राणां नारोणां पार्वतीयेन तथा [illegible] सानां प्रवरः सदैवेक्षुरसामतः मम तस्मा [illegible] दस्य खंड सर्व
दा खंडस्य इक्षुदंडं महापुण्यं रसं सकामदं [illegible] दास्यामि तेन प्रीयतां [illegible] इक्षाः यस्मात्
ड खंडस्य इक्षुदंडं महापुण्यं रसं सकामदं [illegible] दास्यामि [illegible] वारि पूर्ण [illegible]
तृणाश्राध्येत्वं पीतं मध्वमृतोद्भवं तस्मात्त्वत्प्रदानेन रक्ष मां दुःखसागरात् मधुनः वारिपूर्णं घटं
देवत्रय मयं ततः प्रीयतां धर्मराजस्तु दानेनानेन पुण्यदः उदकुंभस्य यमामनाति विश्वेशं विघ्ननाशमुम
सुतं विघ्नेश्वर क्षिप्रवरं तुभ्यं दास्याम्यभीष्टदं गणशान्तिमायाः दद्याः भानुर्भवते सर्वेपि सुरसंयुतां
मनोभिलषितावाप्तिं करोतु मम भास्करः सूर्यमूर्तेः [illegible] सुरगणा ममृतं विहाय हालाहलं संहृतं मया
स्मात् तथा सुराणां त्रिपुरं च दग्धं अनेके पुण्यलोकहिताय भीमः त्वद्रूपदानान्मि हृदि मम दोषात्

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दान. षेर्विमुक्तसकलगुणानुप्रपद्ये तथाकुरु त्वं शरणं प्रपद्ये मयि प्रभो देववर प्रसादं शिवमूर्तिः प्रसी
२५ दतु भवानि नित्यं कृत्तिवासा महेश्वरः पार्वत्या सहितो देवो जगदुत्पत्तिकारकः उमामहेश्वरयोः
शिवशक्त्यात्मकं यस्माज्जगदेतच्चराचरं अस्मादनेन सर्वमिकरोतु भगवान् शिवं कैलासवा
सी गौरीशो भगवान् भगनेत्रवित् चराचरात्मको लिंगरूपी ददातु वांछितं । [illegible] इदं
मारकतं लिंगरोप्यपीठसमान्वितं धान्यैर्द्वादशभियुक्तं एकादशफलान्वितं सपर्द्धा द्विधा
मारकतं लिंगरोप्यपीठसमान्वितं धान्यैर्द्वादशभियुक्तं एकादशफलान्वितं सपर्द्धा द्विधा
ननयथोक्तफलसंभृतं मरकतलिङ्गस्य काश्मीर लिंगपक्षतु इदं काश्मीरजमितिवदेत् महाका
निवासस्य मः [illegible] वामहेश्वरः [illegible] दानेन त [illegible] तिप्र [illegible] मे [illegible] नाभ [illegible] शंकुकर्णप्रलंबोदरलंब
दीर्घनासिक अरुन [illegible] तु [illegible] विस्तीर्ण शतयोजन [illegible] पतन मस्तक [illegible] मस [illegible] प्रभा यद [illegible]
[illegible] सर्वदि [illegible] क्षय्यमिहास्तु [illegible] व्यतीत तस्य [illegible] धूंतुरनमस्तु [illegible] सि [illegible] कानन नाम्न दाननाम स्वर [illegible]
यथजाड्यात [illegible] नागस्य [illegible] तरसहस्र [illegible] यस्तु तदुरितं मम स्वर्णपात्रप्रदान [illegible] शांतिरस्तु सदा [illegible]

९८

स्वर्णपात्रस्य यदुद्भवो जगत्स्रष्टा वेधसो हेमपंकज पद्मा वाराहरेर्नाभिजातमां पाहि सर्वदा
स्वर्णपत्रस्य कान्तारवनदुर्गेषु चारण्यारुकुलेपथि हिंसकाश्चन हिंसंतु सिंहदानप्रभावतः
स्वर्णसिंहस्य हिरण्यगर्भसंभृतं सावर्ण चांगुलीयकं धर्मपादत्रयस्थाम्ब्रीयतां कमलापतिः अं
गुलीयस्य कांचनं हस्तवलयं रूपकांतिफलप्रदं विभूषणं प्रदास्यामि विभूषणस्तु मासदा
वलयस्य क्षीरोदमथनोद्भूतं सुधांकुंडलद्वयं श्रियासहसमुद्भूतं द [illegible] प्रीयतां मम कुंड
लस्य अगम्यागमनं चैव परदाराभिमर्शनं रौप्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदा रौ
पात्रस्य अश्रुरेषु समुद्भूतं रजतं पितृवल्लभं तस्मादस्य प्रदानेन रुद्रः संप्रीयतां मम रजत
स्य परापवादपैशून्यादभक्ष्यस्य च भक्षणात् तत्कृजातं च यत्पापं ताम्रपात्रात्प्रणश्यतु ताम्र
पात्रस्य यानि पापानि काम्यानि कर्मोत्थानि कृतानि वै कांस्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान १९७ कांस्यपात्रस्य यानिपापान्यनेकानि कर्मोत्थानिकृतानिवै मयायानिकृतानिच लोहपात्र
प्रदानेन तानिनश्यन्तुसर्वदा लोहपात्रस्य यथारत्नेषुसर्वेषुसर्वेदेवाव्यवस्थिताः तथा
शांतिंप्रयच्छंतु रत्नदानेनमेसदा रत्नमंत्रः ताम्रपर्ण्यर्णवोत्पन्नावर्णाद्याःकल्मष
घ्निताः मुक्ताःसुकृतद्रवाः संतुभुक्तिमुक्तिप्रदाःमम मुक्तामंत्रः यथाभूमिप्रदानस्यक
लांनार्हंतिषोडशीं दानान्यन्यानिमेशांतिर्भूमिदानाद्भवत्विह भुवः सर्वभूताश्रयाभूमिर्व
राहेणसमुद्धृता अनंतसस्यफलदाअतःशांतिंप्रयच्छमे सस्यभूमेः सदारोहतिबीजा
निफालकृष्टमहीतले तवप्रदानात्सकलाममसंतुमनोरथाः कृष्टक्षेत्रस्य इदंगृहंगृ
हाणत्वंसर्वोपस्करसंयुतं तवविप्रप्रसादेनममास्तुशुभमतंफलं गृहस्य समाश्रयंप्रय १९७

च्छश्रीयतांमेजगन्निधिः आश्रमस्य गवामंगेषुतिष्ठंतिभुवनानिचतुर्दश यस्मात्त
स्माच्छिवंमेस्यादिहलोकेपरत्रच गोः यमद्वारेमहाघोरेयावैतरणीनदी तांतर्तुका
मोयच्छामिउत्तारयसुखेनचमां वैतरण्याः यस्मात्त्वंपृथिवीसर्वाधेनुःकेशवसन्नि
भा सर्वपापहरानित्यमतःशांतिंप्रयच्छमे कृष्णधेनोः मृत्युक्रांतप्रवर्तस्यसुखोत्क्रांति
विवृद्धये तुभ्यंसंप्रददेनाम्नागांसमुत्क्रांतिसंभितांसंज्ञितां उत्क्रांतिधेनोः इंद्रादि
लोकपालानांयाराजमहिषीशुभा महिषीदानमाहात्म्यात्सास्तुमेसर्वकामदा धर्मरा
जस्यसहाय्यंयस्याःपुत्रःप्रतिष्ठितः महिषासुरस्यजननीसास्तुमेसर्वकामदा माहि
ष्याः माहिषीवत्ससंयुक्तांसुरीलोचपयस्विनीं रक्तवस्त्रेणपुष्पेणदत्वामत्कज

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दान॰
१९८

जयन्त्वर: मृकमहिष्या: वाङ्मन:कायजनितं यत्किंचिन्ममदुष्कृतं तत्सर्वंविलयं
यातुत्वद्दानेनायसेविलम् मेष्या: रामत्वङ्मासमज्जाद्यै:सर्वोपकरणैरररा
जगत:सम्प्रवृत्तोसित्वामत:प्रार्थयेशिवम् देवानांयामुखाहव्यमुखावाहन:
सर्वपूजित: तस्यत्वंवाहनपूज्यंदेवैस्त्राद्रैमहर्षिभि: अग्निमांद्यपूर्वकमविपाका
स्थलुयन्मम तत्सर्वनाशयक्षिप्रंजठराग्निंविवर्धय मेषस्य त्वंपूर्वब्रह्मणा:स
पवित्रभवतीपरा त्वस्त्रस्तु...स्थिताय...शान्तिकरीभव अजाया:

गौरीकन्यामिमांविप्रयथाशक्तिविभूषितां गोत्रायशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्र
समाश्रय कन्याया: इमांदासीमयातुभ्यंश्रीवत्सप्रतिपादिता तवकर्मकरी
भोग्यायथेष्टभद्रमस्तु शुभे दास्या: यस्मात्शून्यंशयनंकेशवस्यशिवस्य
न स्याममाप्यशून्यास्तु तस्माज्जन्मनिजन्मनि शय्याया: देवदेवजगन्नाथवि
श्वात्मन्दत्तयानया ...भोशिबिकयादेवप्रीताभवजनार्दन शिबिकाया:

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

विकापाः ॥ रथापरपनाथायनमो विश्वकर्मणे ॥ विश्वभर्तापनाथाय अरुणापन
मोनमः ॥ रथस्य ॥ कंटकोच्छिष्टपाषाणवास्थिकादिनिवारणे ॥ पादुके संप्रदास्यामि विप्र प्रीत्या प्र ग्रंतः १
गृह्यतां ॥ पादुकयोः ॥ उपानहौ प्रदास्यामि कंटकादिनिवारणे ॥ सर्वमार्गेषु सुखदे ति म ३
प्रयच्छमे ॥ उपानहोः ॥ रक्षासुत्रातपत्राणं कुरु केशव मे प्रभो छत्रत्वे नमे दत्तं ब्राह्मणाय प्रभा
प्रभं ॥ छत्रस्य ॥ कमंडलुजलैः पूर्णः स्वर्णगर्भः सुलक्षणः ॥ अर्पितस्ते महासेन प्रसन्नस्तेन
मेभव ॥ कमंडलोः ॥ शशांककरसंकाशो हिमडिंडीरपांडुरः ॥ प्रोत्सारयाशु दुरितं चामरामरव
नां ल्लभः ॥ चामरस्य ॥ पत्रिका सर्वजंतूनां सौख्यानंदकरी शुभा ॥ पितॄणां तु सदा नित्यमतः शांति प्र
व छमे ॥ व्यजनस्य दत्तेनानेन त्वमादर्शो नृणां मंगलदायकः ॥ प्रमो भाग्यसत्कीर्तिं निर्मलता
न दो भव ॥ दर्पणस्य ॥ भगवन्नस्तु तेह सोशादस्य ध्वराविनाशने ॥ तवासुध प्रदानेन मंगलं न य
तु मे सदा ॥ त्रलस्य ॥ सर्वग्रहदर्शनार्थाय सर्वदा स्वं हि भास्करः ॥ संक्रांतिमंगलदोपमेनिवारय दि

दान· या कर ॥ संक्रांतेश्चलस्य ॥ त्वं देवानां मनुष्याणां रक्षसामापुधावसि ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शांतिर्भ
२०० वतु सर्वदा ॥ आयुधस्य ॥ सोमो भद्वा नेदा रुद्री जानवेदसि यानि च ॥ तस्माद्देषां प्रदानेन नश्रियं
देहि विभावसो ॥ काष्ठानां ॥ दारुणं सर्वलोकानां लज्जा पारक्षणं परं ॥ सुवेषधारि सुं यस्माद
मः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ वस्त्रस्य ॥ रक्तवस्त्रयुगं यस्मादादित्यस्याति प्रियं सदा ॥ प्रदानादस्य मे स
र्वतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ रक्तवस्त्रयुगस्य ॥ धर्मराज्ञेन विधृतं कृष्णवस्त्रं सुखं भवेत् ॥ स
वैकेशाविनाशाय कृष्णवस्त्रं ददाम्यहं । कृष्णवस्त्रस्य ॥ ओणमेषसमुत्पन्ना शीतवातभया
वहा । यस्मात्तु तारहारी स्यादतः शांतिं प्रयच्छ मे । ऊर्णायाः ॥ बहुमूल्यं महादिव्यं प्रयायस्ते निमि
त्ते ॥ ब्राह्मं तस्मात्क मेदवश्रमत्रप्रदानतः ॥ उपवीतस्य ॥ अष्टाविंशति संख्याकैस्तंतुभिः पूजि
ता मया ॥ अर्पितानि च गृहस्तेच कूह्णाणामुरमेनघ ॥ अक्षमालायाः ॥ सर्वविद्यास्वरूपेणानेक... २००
लिना सरो ॥ पुस्तकं संप्रवक्ष्यामि प्रियं भवति भारती पुस्तकस्य कर्पूरकदलीमतां देवदेवप्रियः सदा भाग्य

नमौ नवाणां च नदा नास्तु रत्नमम्भमे । कर्पूरस्य । जदा मां स्युर्भवां सैवीमेणनाभिसमुद्भवो ॥
भक्त्याहं संप्रदास्यामि मम सन्तु मनोरथाः ॥ गंधद्रव्यस्य ॥ नंदनावासमंदारस वंदिदा
रकार्चित ॥ ंदन त्वत्प्रसादान्मसोद्भानंदप्रदो भव ॥ चंदनस्य ॥ श्रीखंडागरुकर्पूरकस्तू
रीकुंकुमान्वितं ... विलेपनं प्रयच्छामि सौख्यमस्तु सदा मम ॥ चंदनाद्यनुलेपनस्य ॥ नमस्ते
भ्योपि वस्तुभ्यः संस्कृतानि सुरासुरैः । विन्यस्तो गेषु कस्तूरी सुखदास्तु सदा मम ॥ क
स्तूर्याः । कंदर्पदर्पदं यस्मात्कर्पूरं प्राणतर्पणं ॥ अहर्म्यन्ति भवतापस्तवस्य नादपसर्प
नु ॥ कर्पूरस्य । यद्भूदंगसंलग्नं कुंकुमाद्यं विलेपनं ॥ जलक्रीडासु गोपीनां द्वारवत्यां जला
र्पितं ॥ गोपीचंदनमित्युक्तं मुनीन्द्रैः कल्मषापहं ॥ तस्मादस्य प्रदानेन विष्णुर्हरिस्तु वांछितं
॥ गोपीचंदनस्य ॥ मणिकांचनपुष्पाणि मानि मुक्तामयानि च ॥ तुलसीपत्रदानस्य कलां ना
हन्ति षोडशीं । तुलसीपत्रदानात् ... कायसंभवं ॥ पापं प्रशमयातु सर्वं सन्तु मनोरथाः ॥
म१

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तं॰

दान॰ २०१ तुलस्याः ह्लादयंतीमनो यस्मात्तस्मात्कमनसः स्मृताः। दत्तादद तु मेनित्यं मत्याह्लादं स नी
त्रिये॥ पुष्पस्य॥ इदं फलं मयादेव स्थापितं पुरतस्तव॥ तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्म
नि॥ फलस्य। ब्रह्महत्यादिपापघ्नं ब्रह्मणा निर्मितं पुरा कूष्मांडं बहुबीजाढ्य मतः शांतिं प्र
यच्छ मे॥ कूष्मांडस्य॥ नारिकेलं श्रीकरं भद्रं बहु वित्तं गुप्तीवात्मकं॥ अस्य प्रदानाद्भ गोधी
ः त्रीयं ददतु सुफलं॥ नारिकेलस्य॥ पूरितं पूगफलेन नागवल्लीदलान्वितं॥ चूर्णेन चूर्णपा
त्रेण कर्पूरापिटकेन च॥ सपूगखंडनादीयं गंधर्वो प्सरसां प्रियं॥ करकत्वं नेत्रते केत्वन्म
त्प्रसादात्कुरुष्व मे॥ तांबूलखंडस्य॥ लक्ष्मीप्रिया चलक्ष्मीश्च वसना प्रियमा॥ सौभाग्यफलद दालक्ष्मी
नस्त्रीणो हरिद्राश्री मदा स्कमे। हरिद्रायाः। जरान्नो जायते यस्मान्मंडनं शुभकर्मसु॥ तस्मा राम
जीरक दानेन प्रीयतां गिरिजा मम। जीरकस्य॥ कंचुकीव स्त्रसुगंधेश्च तथा कर्णावतंसकैः २०१
ः कंठसूत्रैश्च भूषाभिः प्रीयतां गिरिनंदिनी॥ सौभाग्यद्रव्ययुक्तशूर्पस्य। रामपत्नी महाभा

दान॰ गे पुण्य मर्त्ये निरामये॥ गृहाण सामानि सर्पाणि मया दत्तानि जानकि॥ शूर्पस्य॥ नवग्रहदासीना
२०२ दानमंत्राः। मात्स्ये। कापिले सर्वभूतानां पूजनीया सिरोहिणी॥ सर्वतीर्थमयी य स्मादत॥ शांति
प्रयच्छ मे॥ ॥इति मीमांसक त्र्यंबक भट्टात्मज नीलकंठ भट्ट कृतो दानमयूखः समाप्तः॥

श्रीः अथ द्रव्यदेवताः अधिदैवं तुलो हेव महादानेषु उक्तो ग्रामेच वाप्यथ नौ रथ वापि वा पूर्वतः। सर्वे स्थानः। राम
र्मस्तथा प्रोक्ताः पितलेचयुजस्तथा तेषां च पितरो देवाः सुवर्णो सर्वदेवताः स्मृतो सोमो गुडे वा। तांबूले चवि २०२
नायकः गंधर्वाः कुंकुमे चैव जांगले त्रिम्बायासरतः मधो पक्षः प्रपत्तनध तेम सुजयः स्मृतः क्षीरेता
रागणाः सर्वे द्विप सर्पाश्च देवताः लवणो पार्वती देवी सभुद्दिष्टा स्तु देवताः पिष्टे प्रजापतिर्देवो रत्ने
सर्वाश्च देवताः वस्त्रे बृहस्पतिर्ज्ञेयो रत्नानां विष्णुरेव च श्री। सं॰ १८४१ व॰॥

দাবাসুমিউ ম ২০২
৩
৭.৫

Indira Gandhi National
Centre for the Arts